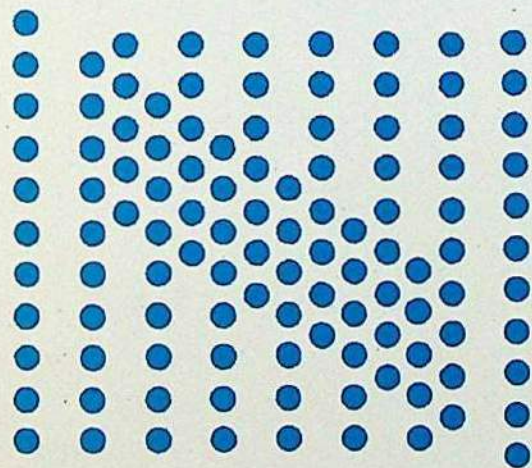

RAZPRAVE IN GRADIVO 23

TREATISES
AND
DOCUMENTS

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA V LJUBLJANI

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA, LJUBLJANA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES, LJUBLJANA

Revija za narodnostna vprašanja

Razprave in gradivo

Journal of Ethnic Studies

Treatises and Documents

23

1. in 2. Etnična delavnica štirih inštitutov /zbornik predstavitev in razprav/

Inštitut za narodnostna vprašanja
Erjavčeva 26
Ljubljana

Centro di ricerche storiche
Trg Mateotti 13
Rovinj/Rovigno

Slovenski raziskovalni inštitut
Via Gallina 5
Trst/Trieste

Slovenski znanstveni inštitut
Tavriserstrasse 16
Celovec/Klagenfurt

LJUBLJANA, SEPTEMBER 1990

REVIJA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA - JOURNAL OF ETHNIC STUDIES
Razprave in gradivo - Treatises and Documents

YU ISSN 0034-0251

UDK - UDC 323.1(497.1)(058)

Izdajateljski svet - Council of Publishers

Andrej Caserman, Rudi Čačinovič (predsednik - president), Sonja Novak -
Lukanovič, Hajos Ferenc, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Peter Klinar,
mag. Vera Klopčič, Amalija Petronio Bertoni

Uredniški odbor - Editorial Board

dr. Darko Bratina, mag. Vera Klopčič, dr. Miran Komac, (glavni urednik- Editor
in Chief), Marinka Lazič (tehnični urednik - Technical Editor) dr. Avguštin Malle,
dr. Giovanni Radossi, Janez Stergar

Odgovorni urednik - Editor in Charge

Irena Šumi

Založil in izdal - Published and edited by

Inštitut za narodnostna vprašanja - Institute for Ethnic Studies
YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26 tel.: (061) 210-823, 210-879,

Predstavnik - Representative

dr. Miran Komac

Zunanja oprema - Layout

Neta Zwitter

Računalniški stavek - Computer Design

Ada Graf Ljubljana, d.o.o.

Naklada - First Printing

800 izvodov - 800 copies

KAZALO

UVOD	7
PRVA ETNIČNA DELAVNICA ŠTIRIH INŠTITUTOV	
ZAPISNIK REFERATOV IN RAZPRAV - 1. DEL	9
2. DEL	29
3. DEL	53
4. DEL	67
SKLEPI PRVE ETNIČNE DELAVNNICE	81
DRUGA ETNIČNA DELAVNICA ŠTIRIH INŠTITUTOV	
ZAPISNIK REFERATOV IN RAZPRAV - 1. DEL	91
2. DEL	129
3. DEL	159
4. DEL	203
PODATKI O AVTORJIH PRISPEVKOV IN DISKUTANTIH	235

PRVA ETNIČNA DELAVNICA

ŽABNICE
KANALSKA DOLINA
29. in 30. september 1989

UVOD

BESEDA UREDNIKOV

Pričujoča posebna številka inštitutske periodike *Revija za narodnostna vprašanja - Razprave in gradivo* je v celoti posvečena dvema dosedanjsima zasedanjema **Etnične delavnice štirih inštitutov**. Gradivo s prvega, internega zasedanja aktivnih članov - raziskovalcev štirih inštitutov, zapovrstjo ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja, Slovenskega raziskovalnega inštituta s sedeži v Trstu, Gorici, Čedadu in Ukvah v Kanalski dolini v Italiji, Slovenskega znanstvenega inštituta iz Celovca, rovinjskega Centro di ricerche storiche/Središča za zgodovinske raziskave, ter pridruženega Odseka za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu smo pripravili v sodelovanju z goriškim sedežem Slovenskega raziskovalnega inštituta. Gradivo z druge Etnične delavnice štirih inštitutov smo pripravili pri nas.

Žal se prvega, internega posveta, ki je potekal 29. in 30. septembra 1989 v Žabnicah v Kanalski dolini, niso mogli udeležiti raziskovalci rovinjskega Centra, ki so bili prav tedaj zavezani na neko drugo strokovno srečanje, posredovali pa so nam svojo podporo in pripravljenost na polno sodelovanje v naslednjih fazah Etničnih delavnic štirih inštitutov. V okrnjeni sestavi se je priprav in prvega posvetovanja udeležil celovski Slovenski znanstveni inštitut, ki je prav tedaj preživljal teško in za slovenski znanstveni prostor posebej bolečo krizo.

Potreba po takih srečanjih ima svojo zgodovino. Razdrobljenost znanstvenega dela na področju preučevanja etnične problematike, ki smo jo pri svojem delu občutili vsi, je večplasten problem; povzela so ga vodstva inštitutov v svojih uvodnih razpravah na prvem srečanju, zlasti pa tudi posamezni raziskovalci v predstavitvah svojega dela. V povzetku in sklepih z razprave prvega srečanja Etnične delavnice štirih inštitutov, ki jih razvrščene po tematskih celotah prinašamo ob koncu prvega dela publikacije, se je problematika razdrobljenosti, parcialnosti, podvajanja, marginaliziranosti, konceptualnih nejasnosti ... prevesila v ugotovitve, teze, po katerih se je ravnal razpored tem drugega srečanja in ki so bile nato kot gradivo tam predložene.

Svojo zgodovino pa ima tudi pobuda za organiziranje Etničnih delavnic kot **stalnega skupnega organa štirih inštitutov**, ki se v slovenskem matičnem, zamejskem in manjšinskem prostoru ukvarjajo z etnično problematiko. Oblikovala

se je in dozorela v času, ko so vsi udeleženi znanstvenoraziskovalni inštituti preživljali takšno ali drugačno razpadanje starega koncepta dela. V juliju 1989 se je v prostorih Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani prvič sestal pripravljalni odbor za skupno srečanje, ki je oblikoval začetni koncept. Dogovorili smo se, da se moramo na prvem, internem srečanju predvsem temeljito pogovoriti, evidentirati delo posameznikov-raziskovalcev, razgrniti posamezne poglede na razvoj dela, postaviti osnove za redno izmenjavo informacij. V začetku septembra smo že imeli določnejši koncept: težišče prve etnične delavnice, zaključenega srečanja članov štirih inštitutov, naj bo prav v predstavitvah posameznih raziskovalcev, ki naj govorijo o svojem delu, o težavah pri delu, o svojih načrtih, predlogih, željah.

Eden od sklepov posvetovanja v Kanalski dolini, ki mu je zapis s prvega srečanja s svojimi zaključnimi tezami posebej služil, je bil tisti o nadaljevanju tam začete razprave v širšem strokovnem, nato pa tudi političnem krogu. Tako se je oblikovala zamisel, nato pa tudi program sračanja, na katerega smo vabili širšo slovensko, zamejsko in majšinsko strokovno javnost, t.j. drugo zasedanje Etnične delavnice štirih inštitutov, ki je potekalo 9. in 10. januarja 1990 v Ljubljani. Gradivo z drugega srečanja prinašamo v drugem delu publikacije.

Inštituti-prireditelji Etničnih delavnic so s tem pomembno prevzeli iniciativo v našem družboslovnem prostoru, za katero so s svojimi kadri in raziskovalnimi dosežki ne le najbolj pristojni, temveč gotovo tudi strokovno in moralno zadolženi.

Čisto na koncu pa še tehnična opomba. Besedila, kakršna so prinešena v tej publikaciji, so vsa avtorizirana, in so na eni strani vnaprej pripravljene referati, kot so jih udeleženci predstavili na obeh srečanjih, na drugi strani pa njihove diskusije, ki so bile v procesu prepisa s trakov, avtorizacij, lektoriranja in zapisa v pričujoči obliki nujno skraćene. Čeprav je torej gradivo z obeh zasedanj organizirano tako, da privzema obliko "zapisnika", pa so bile diskusije z avtorizacijami večkrat okrajšane, dopolnjene, izčiščene ali tudi prirejene (take primere smo posebej označili z ustreznimi uredniškimi opombami); vsekakor pa so vse ostale v okviru iztočnic, povzetih s tonskega zapisa. V enem primeru nam je ponagajala tudi nepopravljiva tehnična napaka pri snemanju, pri popoldanskem zasedanju prvega dne druge Etnične delavnice. Da bi primanjkljaj delno kompenzirali, načrtujemo posebno knjižno objavo pogovorov s slovenskimi strokovnjaki (izsek iz tega projekta smo predstavili v tedniku DELO v obliki osmih zaporednih člankov o etnični problematiki, večinoma pogovorov s strokovnjaki različnih disciplin, ki so izhajali v tedenski prilogi ZNANJE ZA RAZVOJ med 11. 7. in 29. 8. 1990); knjižica bo podobno kot pričujoča publikacija služila kot delno gradivo za tretji posvet Etnične delavnice štirih inštitutov.

Irena Šumi

ZAPISNIK RAZPRAV
PRVE ETNIČNE DELAVNICE
ŠTIRIH INŠTITUTOV
KANALSKA DOLINA,
29. in 30. SEPTEMBER 1989

**PREDSTAVITVE RAZVOJNIH SMERNIC
INŠTITUTOV-UDELEŽENCEV**

29. SEPTEMBER DOPOLDNE

DARKO BRATINA

RAZVOJNA FILOZOFIJA SLOVENSKEGA RAZISKOVALNEGA INŠTITUTA

Na današnje srečanje so bili vabljeni člani Slovenskega raziskovalnega inštituta, Centra za zgodovinske raziskave iz Rovinja, Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane in predstavniki Slovenskega znanstvenega inštituta iz Celovca. Rovinjčani se srečanja ne morejo udeležiti, ker so na predstavitvi svoje manšine v Benetkah. Njihov predstavnik pa je sporočil, da podpirajo našo pobudo in so pripravljeni na sodelovanje.

Srečanje tukaj v Kanalski dolini je po svoje zgodovinski dogodek, kajti prvič se je zgodilo, da se trije zavodi (ob, rekel bi, duhovni prisotnosti inštituta iz Rovinja) srečajo ne le na ravni predstavništev, temveč z vsemi svojimi člani, raziskovalci in operativci. Potrebnost in namembnost tega srečanja nista bila stvar zadnjega trenutka: težnja se je oblikovala že dlje časa, vsekakor vsaj od tedaj, ko je vodstvo INV v Ljubljani prevzel dr. Vladimir Klemenčič.

Ni misliti, da bi v teh dveh dneh lahko uskladili vse načrte. Vendar pa se je izkazalo za koristno, da med seboj izmenjamo informacije. Na podlagi posameznih obrazložitev o raziskavah, načrtih, projektih in težnjah naj bi na tem srečanju oblikovali nekakšno **platformo skupnega dela**, ki jo imamo namen tudi pisno zabeležiti. To pač ne pomeni, da želimo vzpostavljati kakšna skupna jedra ali programe, gre za to, da ob spoštovanju **avtonomije vsakega posameznega zavoda-udeleženca** definiramo stične točke in interese, da si pomagamo in posredujemo podatke. Posebej poudarjam, da se moramo izogibati oblikovanju velikih načrtov, ki bi jim sledilo malo dela - majhne raziskave.

Predvsem bi morali govoriti v duhu **enotnega slovenskega prostora** s projekcijami v smeri Evrope, ne da bi pri tem imeli občutke majhnosti. Na SLORJU smo se jih dodobra otresli; nekateri obiski, ki smo jih imeli pred kratkim, so nam take občutke razgnali. Pokazalo se je, da bi bila prevelika skromnost v ambicijah neumestna. Znanje in potenciali, s katerimi razpolagamo, so lahko dobra osnova za nadaljnje delo.

Hkrati pa naše dvodnevno srečanje sovпада z nekaterimi dogajanjmi zunaj naših zavodov, ta pa se nanašajo na naša zanimanja, načrte in perspektive. Vendar bi želel predlagati, da se tukaj pogovarjamo neodvisno od načrtov, za

katere ta ali oni sodi, da nas lahko tudi ogrožajo; izhajajmo torej predvsem iz lastnega dela, izkušenj in ambicij.

Vsak raziskovalni inštitut potrebuje uresničevanje svoje bazične dejavnosti, za kar potrebuje čas, kadre in finančna sredstva. Predvsem pa mora paziti, da ne pride do zunanjih motenj. Potrebna sta predvsem postopnost pri delu in potrpežljivost. Šele potem lahko pride do kapitala, ki se obrestuje. Po drugi strani pa je seveda res, da ne moremo odmisлити časa, v katerem živimo. **V tem smislu se na SLORI-ju posvečamo predvsem šolski in gospodarski problematiki in razmišljamo o kulturni.** Razen tega delujemo tudi zelo praktično: smo izvajalci nalog, ki jih naročajo različni subjekti znotraj manjšine.

Naj torej preidem na nekatere konkretne probleme našega delovanja. Strinjam se, da je potrebno **vključevanje raziskovalcev iz matice kot tudi iz večinskega naroda** v naše projekte. Naša bazična dejavnost je taka, da dopušča **uvrščanje v mednarodni kontekst**. Preprosto rečeno gre za to, da naš inštitut nikakor noče ostati zaprt v svojo manjšino, temveč hoče biti na voljo vsem, ki njegove usluge potrebujejo. To pomeni, da mora biti obravnavana obmejnega prostora, obmejnega sodelovanja, pa tudi manjšinska problematika na taki ravni in take vrste, da je lahko vir za **kvalitetno dokumentacijo**.

Glede **disciplinarnosti, interdisciplinarnosti in problemskosti** smo delo na SLORI-ju zastavili tako, da se vsak raziskovalec spopada z eno stroko. Tako dobi **profesionalno identiteto** in postane specialist na določenem področju. Seveda se hkrati lahko pri določenih temah povezuje z drugimi sodelavci. Interdisciplinarnost pač ni mogoča brez poglobljanja v lastno stroko, pa tudi problemskost je lahko le na ta način ustrezno zastavljena. Posebej moram poudariti, da se mi zdi zelo pomembno **križanje med stroko in problemom**. Stroka ima sama po sebi svojo veljavo, vendar mora raziskovalec ob njej in z njeno pomočjo znati eksplicirati tudi splošne probleme. Drugo vprašanje pa je **križanje/odnos med posameznimi strokami**, torej interdisciplinarnost. Navidezni paradoks je v tem, da človek, ki se pogloblja v svojo stroko, ne oži svojega strokovnega pogleda, temveč ga nasprotno širi. Pri nas želimo znanje usmeriti v mednarodni prostor, v notranji manjšinski prostor enako kot v vmesno deželno razsežnost oz. ozemlje.

Hkrati pa bi želel reči kaj tudi o problemu samem. Kar zadeva etnično vprašanje, smo sledili dvema različnima potema: na eni strani poudarjajo vpliva t.im. nacionalne države, po drugi strani pa problemu t.im. razredne družbe. Ne glede na ideologijo tako lahko ugotavljamo dve smeri v sodobni sociologiji/družboslovju: po eni strani gre za poudarjanje nacije, na drugi strani pa za poudarjanje vloge razrednosti. **Legitimnost, ki je izhajala iz nacionalnosti**, je danes v krizi, na vzhodu pa je prav tako v krizi **legitimnost izhajanja iz razredne osnove**. Verjetno pa je, da bo raziskovanje v postindustrijski družbi večjo težo pridajalo **etnosu kot osnovi raziskav**.

Posebej bi rad rekel še nekaj o nekaterih ustaljenih kategorialnih pojmi, ki so za naše delo nekako klasični: npr. **pojmem asimilacije**. Identiteta, tudi etnična, ni enaka enkrat za vselej. Prilagaja se različnim silnicam in se preoblikuje; tako smemo trditi, da poleg asimilacije obstaja tudi **deasimilacija**, proces, na katerega smo bili do sedaj premalo pozorni.

Nadalje bi se želel ustaviti pri občutkih potisnjenosti na stranski tir. O tem imam svoje mišljenje; v Italiji je npr. zakonodaja taka, ki univerze vzpostavlja kot središča, kjer se razvija raziskovalno delo. Seveda pa v praksi temu ni tako; posamezna zasebna industrijska središča danes razpolagajo z mnogo bolj vplivnimi sredstvi in z več znanja kot univerze same. Tako se dogaja, da nekateri raziskovalci nihajo med univerzo in možnostmi, ki jih nudijo industrijska središča. Poleg te dihotomije v raziskovalni dejavnosti pa obstajajo že nekateri svobodni raziskovalci, neodvisneži.

Ne glede na to pa se strinjam, da morajo naši inštituti oblikovati enotno platformo. Naše že obrabljene argumente bo najbrž treba preoblikovati in poiskati sodobnejši pristop; na današnjem srečanju bi zato kot posebno temo izpostavili t.im. bazični pristop pri raziskovanju. Mislim, da bi bazična dejavnost morala obseči predvsem objavo besedil, ki jih je mogoče mednarodno plasirati, to so tedaj besedila na osnovi originalnih podatkov. Naj rečem še to in ono o izvornosti: glede nje imamo gotovo precej kapitala, pa tudi precej kompleksov. Po eni strani je mogoče trditi, da še tako zveneče znanstveno ime, denimo kakega sociologa, ne more biti jamstvo za odlično študijo v našem manjšinskem prostoru; takemu avtorju bo vedno manjkal nek *quid*, ki pa ga mi imamo; mi imamo namreč izročilo, izkušnje in doživetost. Zato mislim, da po nepotrebnem gojimo nekatere komplekse: če bi namreč zbrali vse, kar smo denimo v zadnjih petih letih naredili, bi nastala kar zajetna in gotovo tudi za Evropo in svet zanimiva publikacija. Žal so ti materiali zaenkrat porazdeljeni tako, da je vse skupaj težko združiti.

SERGIJ LIPOVEC

**PROBLEM ETNOSA KOT OSNOVNI DEL DRUŽBENEGA PROCESA
EVROPSKE INTEGRACIJE**

Priče smo vedno hitrejšemu, radikalnejšemu, obenem tudi protislovnemu procesu osvobajanja in **osveščanja človeka kot posameznika, hkrati pa tudi kot člana posameznih skupnosti**. V procesu osvobajanja, uveljavljanja subjektov in specifičnih potre in interesov vedno bolj izstopajo tudi **etnično-jezikovne skupnosti**, ki še vedno v največji meri povezujejo tudi zgodovinsko zavest, kulturno izražanje, prostorsko opredelitev in mnoge druge faktorje. Izražanje teh specifik je v določenem protislovju z nezadržno, vseobsegajočo masifikacijo, in poudarja življenjsko potrebo po ožji identifikaciji, po izražanju lastnih, sebi najbližjih korenin kot osnovnega obrambnega mehanizma v soočanju z odtujeno, plitvo masifikacijo. **Proces planetarne masifikacije** nezadržno podira vse meje, vse časovnoprostorske razdalje, vse ustaljene tabuje. Posameznik ni več vezan na ozek prostor in zgodovino; hkrati pa se poraja vedno večja potreba po lastni kulturni identifikaciji: kje sem in kaj sem kot posameznik v tem razburkanem oceanu različnosti in bliskovitega spreminjanja vsega. Izraziti elementi masifikacije so: uveljavljanje masovnih medijev v svetovnih razsežnostih, dominanca enega jezikovnega koda (angleščine), ki pa ni edin in ekskluziven; nasprotno, istočasno s to dominanco se na vseh družbenih nivojih uveljavlja tudi potreba po večkulturni razgledanosti, po poglobljanju specifične kulture, s tem pa potreba po enakopravnem pomenu "nedominantnih" jezikovnih kodov.

V samem evropskem prostoru smo priče **novim pretokom preseljevanja ljudstev**. Ne gre več le za migracijske tokove vas-mesto, tedaj za enkratno in dokončno preseljevanje v boljše pogoje življenja. Gre za porajanje stalnega, dinamičnega in kontinuiranega premikanja množic vseh ras, jezikov, kultur in slojev. V porajanju takega novega Babilona različnih jezikov in kultur nastaja cel splet civilnih in zakonskih vakuumov - kako naj bo družba urejena, organizirana. Tudi sistem klasičnega političnega odločanja o družbi (proporcionalnost, večina-manjšina) ni več dovolj, ne more več razreševati stalno nastajajočih konfliktov in problemov. Način odločanja je vedno bolj vzajemno odvisen od dejanske moči in argumentov, številčnost pa je izraz ali posledica uveljavljanja enega ali obeh faktorjev. **Proces obvladovanja, akumuliranja, ekspliciranja in ustvarjanja**

znanja je vedno bolj odločilen faktor v proizvodnih odnosih in v pridobivanju družbene moči ter uveljavljanju argumentov.

Kaj tedaj vsi ti procesi pomenijo za majhno etnijo, ki se vedno bolj identificira znotraj **slovenskega kulturnega prostora**? Kaj pomenijo za njeno človeško/narodnostno identiteto, za njen enakorjavni obstoj in razvoj v novonastajajoči družbi? Ali imamo potencialne vire za enakopraven položaj? Ali jih znamo izkoristiti?

Ali niso ti viri morda skriti ravno v nekem prostislovju - v številčno skromnem populacijskem potencialu slovenskega kulturnega prostora? Ali niso ti viri v močni medsebojni homogenosti, ki obstaja v odnosu do tega vprašanja, v kulturni ustvarjalnosti, samostojni gospodarski osnovi, razviti in formalizirani znanosti, v lastni državotvornosti, v izrednem stičišču večdimenzionalnih etničnih, gospodarskih in političnih tvorb, v visoki stopnji obvladovanja specifičnega znanja in v motivaciji za doseganje tega znanja, v visoki stopnji odprte - konfliktne družbe, v objektivni nujnosti, da je našeto predpogoj za lastni obstanek in razvoj; vse to v številčno skromni družbi.

Če je vse to res, potem obstaja velika verjetnost, da je malo "modelnih družb", ki imajo tak položaj, da lahko lastno številčno šibkost preobrazijo v dejansko znanstveno, realno družbeno moč in s tem uveljavijo svoj obstoj in razvoj.

Če so gornje premise realne, obstoječe in konkretne, mora slovenski kulturni prostor najprej introspektivno akumulirati celotni potencial v lastni "modelni" družbi, kontinuirano/procesualno analizirati in sintetizirati razvojne trende in s tako kvalitetnim bogastvom specifičnega znanja in z razvito znanostjo enakopravno vstopiti v širšo mednarodno družbo, kljub številčno in ekonomsko relativno šibkejšim osnovam.

Kako pa smo v slovenskem znanstvenoraziskovalnem prostoru **institucionalno organizirani**, oziroma, kaj potrebujemo?

Celotno znanstvenoraziskovalno delo na tem področju je predmet dela različnih ustanov. Takih, ki se ukvarjajo samo s tem področjem, in takih, ki imajo širše razsežnosti, vključujejo pa tudi to problematiko. Vsi ugotavljamo, da je vse to delo zelo fragmentarno, razdrobljeno. Cilj pa nam ne sme biti poenotenje, temveč povezovanje teh dejavnosti, koordinacija, ki bo utemeljila skupno prioriteto nalog. Povezovanje in koordiniranje **ne sme ovirati motivacije**, interesov posamezne ustanove. Vsekakor obstajajo skupne potrebe, skupni interesi. Po mojem mnenju je ta trenutek najbolj žgoč problem pomanjkanje točke, centra ali stičišča (ali pa več točno porazdeljenih stičišč) vseh subjektov, ki so življenjsko zainteresirani za to stvar, in kjer se

- opredeljuje in utemeljuje primankljaje na raziskovalnem področju, ter
- utemeljuje dolgoročne prioritete.

Najti bi morali tudi način, po katerem bi imelo celotno družbeno/znanstveno področje stalno možnost zadovoljevanja skupnih potreb, ki so:

- Celostno informiranje o **akumuliranem znanju in poznavanju**.
- Celostna teoretična osnova problematike in metodologije raziskovanja. Tu

velja poudariti, da bo problematika vedno bolj zahtevala analize kvalitativne narave, ne pa kvantitativne.

- Sprotno, dinamično informiranje med vsemi raziskovalnimi subjekti.
- Širjenje izsledkov o problematiki in znanstvenih rezultatov v slovenskem, jugoslovanskem in mednarodnem prostoru ter vzpostavljanje komunikacij med vsemi subjekti.

VLADIMIR KLEMENČIČ

**VODILA ZA RAZVOJ INŠTITUTA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
IN TEZE ZA POVEZOVANJE ŠTIRIH INŠTITUTOV**

O umestnosti tega srečanja ne more biti nobenih dvomov. Čeprav se strinjam, da je treba v obravnavo brez obremenitev z nekaterimi problematičnimi sočasnimi organizacijskimi težnjami na našem področju, pa se moramo vendarle zavedati trenutka, ki ga živimo. Na Koroškem kot tudi v Ljubljani je glede organizacije in vsebine raziskovanja etničnega vprašanja prišlo do polarizacije mnenj. Izjemno pomembno se mi zdi vprašanje koroškega znanstvenega inštituta v Celovcu. Drugo temeljno vprašanje je prihodnji delovni načrt INV. In končno vprašanje, kako se bomo vsak zase in skupaj vključevali v evropski znanstveni prostor.

Mislim, da je upravičeno trditi, da nobeden od štirih zavodov, udeležencev tega posvetovanja, pa tudi znanstveni delavci drugih institucij, ki se ukvarjajo z narodnostnim vprašanjem z disciplinarnega, interdisciplinarnega ali problemsko zasnovanega aspekta nikoli ni iskal cenene in hitre popularizacije. Tudi danes se sestajamo zato, da opredelimo probleme raziskovalnega dela, ki se vežejo na manjšinsko problematiko. Ob tem bi kot izhodišče za razpravo postavil, da smo obravnavo na zgolj disciplinarnem nivoju že presegli, čaka pa nas razprava o proučevanju manjšinskega in narodnostnega vprašanja na nivoju tako interdisciplinarnem kot tudi problemske obravnave.

Slovenski narod se je dovolj zgodaj začel zavedati problemov svoje usode. Že med obema vojnama lahko sledimo poglobljenim raziskavam našega nacionalnega vprašanja; imeli smo znanstveno produkcijo, vendar takrat pretežno humanističnega značaja, pa s področja prava, zgodovine in geografije. S tem glede na ostali svet nismo kako bistveno kasnili: nekatere za nas relevantne znanosti so mlade, denimo nekatere vrste sociologije in politologija. Ustanovitvi inštituta v Ljubljani so botrovali različni dejavniki: potrebe po potrjevanju naroda, njegove zgodovine, kulture, potreba po izobraževanju in poznavanju pravnih vidikov, denimo v zvezi z mejami. Potrebovali smo dokazovanje o obstoju, o pravičnih razmejitvah po etničnem načelu. Velik del tega je bilo objavljenega, raziskovalci pa so bili že tedaj visoko usposobljeni in na mednarodni strokovni ravni.

V zadnjih dveh desetletjih, zlasti po **mednarodni konferenci v Trstu leta 1979**, lahko sledimo hitremu širjenju novih znanstvenih disciplin in obravnavam

novih specialnih problemov. SLORI je bil v to gibanje vključen od vsega začetka z relativno dobro kadrovske zasedbo in jasnimi izhodišči, ki jih je oblikovala konferenca. Razvil je disciplinarne vidike, vendar je bil pristop ves čas interdisciplinaren ob upoštevanju tudi preteklih izkušenj in znanja - tako rekoč minulega dela. Značilno za SLORI je tudi, da je od vsega začetka navezoval trdne stike z drugimi raziskovalnimi ustanovami in z Univerzo v Ljubljani, tako da je ob nujni prisotnosti v dnevnem družbenem dogajanju uspel obdržati določeno distanco do dnevne politične prakse.

Inštitut na Koroškem je pri svojem delu s historičnih obravnav prešel na obravnave tudi ekonomskih in socioloških dejavnikov. Pri tem kot za SLORI velja, da je stalno imel distanco od dnevne politike. Ta distanca je hkrati tudi tisto, kar je treba vsekakor ohraniti, čeprav morajo biti po svoji naravi dela inštituti prisotni tudi pri sodobnih dogajanjih in problemih, ki se odvijajo ob hitri družbeni, socialni in prostorski preobrazbi in političnih dogajanjih v prostoru njihove avtohtone poselitve. Iz take naravnosti je mogoče izvajati temeljni stalnici dela inštitutov, to je samostojnost na eni strani in vključevanje v slovenski oz. mednarodni znanstveni prostor na drugi. Treba je gojiti odprtost za teoretsko in metodološko znanje iz sveta.

V Ljubljani je v določenem trenutku prišlo do nazadovanja, to pa zaradi odsotnosti znanstvene misli in odsotnosti ali premajhni prisotnosti Univerze kot ustanove, ki bi delo ljubljanskega inštituta morala usmerjati. Enega temeljnih vzrokov za ta zastoj vidim med drugim v dejstvu, da vodstvo inštituta sodelavcem ni sistematično zagotavljalo izobraževanja v tujini; samo tako izobraževanje namreč zagotavlja, da bodo sodelavci resnično strokovni, da bodo imeli širok teoretski in problemski razvid, in da bodo znali definirati probleme na način, ki je mednarodno veljaven in zanimiv. Ker je to izostalo, se je inštitut začel ubadati z vsakršnimi drobnimi, med seboj nepovezanimi nalogami. Zato so se javnost, zlasti pa finanser in uporabniki začeli spraševati o funkcionalnosti znanstvenega dela na inštitutu.

Verjetno je jedro problema v tem, da si moramo biti na jasnem o tem, kaj je interdisciplinarnost, kaj je disciplinarnost in kaj problemski pristop. V našem primeru, primeru raziskovanja etničnega vprašanja, gre za odnose med strokami, kot so politologija, zgodovina, sociologija, geografija, ekologija, ekonomija ter humanistične in družboslovne vede v celoti.

Pri problemskem jedru našega dela moramo upoštevati številne specifične, kajti živimo v prostoru, kjer se križajo različne mednacionalne situacije: Italija, Koroška, Štajerska, Porabje, Pomurje, Istra, doselitve prebivalcev iz drugih jugoslovanskih republik v Slovenijo, razseljevanje Slovencev v druge dele Jugoslavije. Problem je tudi slovensko izseljenstvo v Evropi in drugod po svetu. Dobro bi bilo, če bi že na tem posvetu usmerili razpravo tudi v te različnosti in jih skušali sistemizirati. Obenem sem prav za današnje srečanje pripravil dve shemi: prerez med strokami, ki jih naši inštituti kadrovske vključujejo, in tistimi, ki na področju manjšinskega vprašanja delujejo izven njih, in temeljnimi problemskimi celotami (gl. priložo 1, str.75), ter možen problemski okvir temeljnih raziskovalnih tem (gl. priložo 2, str.74).

Prvi grafikon (pril. 4) predstavlja delo, ki je bilo opravljeno, področja, ki smo

jih obravnavali, in pri kateri etnični skupnosti. Razvidne so seveda tudi vrzeli, ki so mestoma manjše, mestoma večje. Opraviti bi morali analize, ki bi pokazale, kako te raziskave potekajo, do kakšne stopnje in kako so se razvile, kje so locirane. To bi nam bila lahko osnova za opredelitev raziskovalnega projekta (nacionalno vprašanje Slovenije in Slovencev ali nacionalno vprašanje Slovencev v skupnem kulturnem prostoru).

Raziskave različnih lokalitet madžarske in italijanske narodnosti v Sloveniji bi morale biti zasnovane z več vidikov: gre za vidik njihove specifične problematike, za vidik posameznih poselitev narodnostno mešanih prostorov Julijske krajine in Furlanije, Koroške, Štajerske in Porabja. Potreben bi bil tudi celovit pristop z vidika prostora Alpe-Jadran in z vidika položaja narodnosti v procesu evropske integracije. Tako bi dobili tudi osnovo za širša teoretska in metodološka izhodišča za naloge, s katerimi bi se lahko vključili v mednarodne raziskovalne programe različnih združenj oz. v raziskovalne projekte Alpe-Jadran ter druge podobne na meddržavni osnovi.

Že površna analiza opravljenega dela na področju nacionalnega vprašanja kaže, da so ustanove in posamezniki, ki so se na to tematiko specializirali, zelo aktivni. Danes že lahko govorimo o celi **mreži raziskovalnih inštitucij in posameznikov**, ki to problematiko uspešno obravnavajo tako z vidika različnih strok (disciplinarno), interdisciplinarno in problemsko (multidisciplinarno), posebej še vsi štirje inštituti-udeleženci našega srečanja iz Trsta, Rovinja, Celovca in Ljubljane. Pa tudi sezname seminarских, diplomskih, magistrskih in doktorskih nalog že kažejo, da narodnostno vprašanje kot problematika že prodira v visokošolsko izobraževanje npr. v zgodovini, geografiji, sociolingvistiki, etnologiji.

S slovenskim nacionalnim vprašanjem se večinoma bavijo raziskovalci in univerzitetni učitelji na slovenski akademiji, na obeh univerzah v Ljubljani in Mariboru, v Trstu, Vidmu, Celovcu, Gradcu, na Dunaju. Slovensko narodnostno vprašanje je predmet skoraj vseh družboslovnih in humanističnih disciplin, čeprav ga povsod ne vključujejo v enaki meri. Koristno bi bilo izdelati bibliografski pregled za zadnjih sedemdeset let na tem področju.

Za rezultate teh raziskav vlada veliko zanimanje. Na INV dnevno prihajajo po informacije ne le študentje in raziskovalci iz Slovenije, temveč tudi iz zamejstva, vedno več pa imamo takih obiskov tudi iz evropskih in neevropskih univerz in drugih znanstvenih središč.

Glede problema nepovezanosti in podvajanja raziskovalnega dela pa naj rečem, da vidim težavo predvsem v nizki ravni tehnične opremljenosti informacijsko-dokumentacijske službe INV, ki je tako odtrgana od siceršnje mreže ustanov in posameznikov; o kakih informacijski povezanosti s sorodnimi inštitucijami v Ljubljani, Celovcu in Trstu, kaj šele o povezavi s svetom, pa sploh še ni mogoče govoriti. Po drugi strani pa imajo porabniki včasih kaj čuden odnos do našega znanja in podatkov: če interesenti podatkov za svoje naloge ali druga besedila ne dobijo pri nas, smo kajpak krivi mi, če pa jih dobe, pa tega včasih niti omenjajo ne.

Skupno načrtovanje raziskovalnega dela in sprotno medsebojno informiranje zahteva poleg učinkovitega raziskovalnega dela tudi učinkovito in pravočasno

posredovanje rezultatov družbeni skupnosti in vsem porabnikom. Tako dinamično delo pa zahteva skrbno programiranje razvoja kadrov (izobraževanje!), ter solidno informacijsko, dokumentacijsko, arhivsko in bibliotekarsko delo. Pri tem je med pomembnimi dejavnostmi prav gotovo kvalitetno publiciranje, usklajena publicistična dejavnost s specializiranimi znanstvenimi periodikami, informacijskimi bilteni in knjižnimi izdajami.

Pri delu INV se je izkazalo, da se bomo morali v prihodnje več posvečati nekaterim posebnim problemom. Npr. problemu asimilacije, tudi v primerih narodnostnih manjšin v Sloveniji. Prav na primeru madžarske in italijanske narodnosti se je nedavno ponovno ostro zastavilo vprašanje t.i. **naravne asimilacije**, o kateri so mnenja zaenkrat močno deljena. Poleg takih specifičnih problematik pa se je deficit pokazal tudi pri pokritju problematike s strani nekaterih strok. Pri ukvarjanju s konkretnimi problemi madžarske in italijanske narodnosti se je pokazala zelo velika vrzel zlasti na področju ekonomije (**etnična ekonomija**), **prekomejnega gospodarstva**, **gospodarstva na etnično mešanih ozemljih**.

Kot neposredna prioriteta naloga pa je pred nami tudi bližnje **posvetovanje o manjšinah v okviru Delovne skupnosti Alpe-Jadran**, kjer bo tekla razprava med državnimi oz. upravnimi organi posameznih republik, dežel, regij, vasi... in posameznimi predstavniki manjšin.

Menim, da bi moralo današnje in jutrišnje srečanje pripeljati do oblikovanja skupnih izhodišč, ki jih je mogoče izvajati iz dogovorov, ne pa kakih pogodb, ki so prevečkrat nerealne in neizvedljive. Hkrati se je potrebno ves čas zavedati, da se vsebine raziskovalnega dela na našem področju zaradi živahnih aktivnosti primerljivih evropskih ustanov in zavodov hitro spreminjajo; naša osnovna naloga je, da tem vsakokratnim premikom v težiščih obravnave sledimo z lastno raziskovalno dejavnostjo na svojem področju.

Končno bi rad rekel še, da je za uspešno delo potrebno zagotavljati polno avtonomijo tako posameznikov - raziskovalcev kot tudi ustanov, katerih člani so. Potrebno je stalno zagotavljanje pravih pogojev za delo, ki bo v korist družbene skupnosti, razvoju strok in ustanov v SR Sloveniji in v zamejstvu.

AVGUŠTIN MALLE
**STANJE SLOVENSKEGA ZNANSTVENEGA INŠTITUTA V CELOVCU
IN PERSPEKTIVE**

Značilnost raziskovalnega dela v celovškem inštitutu je bila vseskozi ta, da raziskovalcev ni bilo mogoče ločevati od njihovega političnega delovanja in povezanosti z vsakodnevnim dogajanjem kljub temu, da so v svojih strokovnih delih pisali z vso znanstveno distanco.

Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu ni več; nedavno je bil tudi formalno ukinjen s strani finanserja. Ustanovljen pa je bil čisto drugačen inštitut, z drugačno razvojno filozofijo.

Če naj na kratko povzamem petindvajsetletno delo, je treba reči, da je bila pot pravilna, čeprav se je končala s porazom. Poraz je doživela znanost, zmagala je politika oz. dnevne potrebe in odločitve manjšinske skupnosti. V primeri z ljubljanskim inštitutom smo imeli pri nas precej drugačno kadrovsko politiko: naša ustanova naj bi imela vlogo središča, okrog katerega bi se zbirali vsi tisti razpršeni raziskovalci, ki jih je na Koroškem in v Avstriji precej. S pritegovanjem teh ljudi pa je prišlo do dejanskih problemov celovškega inštituta. Zveza slovenskih organizacij oz. njeni funkcionarji v vrstah aktivne manjšine nočejo imeti nekaterih ljudi. Osebno sem nasprotoval takemu odnosu, vendar nisem uspel.

Drugo vprašanje, ki se zastavlja majšinskim raziskovalnim ustanovam, pa je vključevanje raziskovalcev iz vrst večinskega naroda v neposredno upravljanje in znanstveno delo ustanove. Sam sem mnenja, da naj bi raziskovalci iz vrst večinskega naroda vsekakor sodelovali, vendar z dodatno nalogo, da vzgajajo manjšinske raziskovalce v svojih strokah. To naj bi veljalo tudi za tiste sodelavce, ki prihajajo iz Ljubljane. Tako je v začetku tudi bilo, če naj omenim samo sodelovanje in delo dr. Klemenčiča. Potem smo to prakso opustili.

Ob takem sodelovanju se postavlja vprašanje funkcionalnosti slovenščine glede na dejstvo, da je sodelavec iz večinskega naroda v Avstriji ne pozna. Nikakor ne sprejemam kritike, da je ohranjanje dela v slovenščini in objavljanje del v našem jeziku pri tem nacionalistično stališče. To ni nikakršen etnocentrizem.

Naj k temu dodam še, da so manjšinsko znanstveno delo na Koroškem vedno pogojevale politične razmere med večino in manjšino, dodatno pa še odnosi med Zvezo slovenskih organizacij in Narodnim svetom. Tudi ni mogoče pričakovati

denarne pomoči od državne uprave, če pa manjšinska glasila dnevno, upravičeno ali tudi neupravičeno, napadajo vladne strukture. Po vstopu Zveze v Sosvet se bodo razmere nemara spremenile, če se bo hkrati spremenila tudi filozofija delovanja.

Postavlja se tudi vprašanje obsega bazične raziskovalne dejavnosti, ki bi jo manjšinski inštituti morali opravljati poleg dokumentalistične in servisne dejavnosti za potrebe drugih organizacij in naročnikov. Brez bazičnega dela znotraj lastne discipline ni mogoče delati na ostalih področjih. V določenem času bi moral vsak raziskovalec poskrbeti za objavo določenega števila del s svojega področja.

Kvaliteta in kvantiteta raziskav sta danes neprimerno večji kot včasih, ko je tu pa tam izšla kaka knjiga, disertacija ali diplomska naloga slovenskega avtorja. Danes je položaj obrnjen. V raziskovanje manjšinskega vprašanja so se intenzivno vključile univerze širom Avstrije. Prevladujejo raziskave na pravnem in družbo-slovnem področju.

Manjšina gotovo potrebuje raziskovalno delo, vendar mora pogoje zanj ustvarjati sama. Če takih pogojev znotraj manjšine ni, potem ne moremo pričakovati, da bo temu odpomogla večina. Z umikanjem dajemo prosto pot raziskavam, ki jih bodo opravljali strokovnjaki iz vrst večinskega naroda in tistim, ki jih opravljajo osrednje slovenske ustanove v Sloveniji. Novi inštitut, ki ga je ustanovila Zveza slovenskih organizacij na Koroškem, bo našel dovolj sodelavcev v Ljubljani, nenazadnje zaradi ekonomskega dejavnika.

Možno rešitev vidim v tem, da bi posamezni raziskovalci nekako zasebno izbrali določene naloge, ki bi jih opravljali s soglasjem predstavnikov političnih organizacij. Pri tem ni mogoče vključevati ljudi, ki že delajo drugje in tako o tej dodatni dejavnosti ne bi mogli avtonomno odločati oz. ne bi mogli vplivati na odločitve, ki zadevajo manjšino.

Da bi manjšina na Koroškem preživela, je potrebno delo na področju izobraževanja; tukaj je položaj posebej tragičen. Raziskovalci, ki jih plačujejo politične strukture, so dognali, da je manjšinsko šolstvo mogoče uničiti, če se le ustanovi dovolj šol. Konkurenca med šolami potem stori svoje. Če bi se manjšinska skupnost na to pripravila z analizo stanja učencev, kot je bilo predlagano, bi lahko našli rešitev, tako pa je vse prepuščeno slučaju in nekatere šole izumirajo. Raziskav na ravni metodike in didaktike ni mogoče opraviti, ker je vstop raziskovalcem v šole prepovedan. Dovoljeno je raziskovati samo pravni in zgodovinski vidik šolske problematike.

Raziskovalci na Koroškem smo se zavzemali za preučevanje široke pahljače vidikov manjšinskega življenja, vendar je nemogoče, da bi se posamezniki spopadali s področji, v katerih niso doma. Takšno delo ni interdisciplinarno, kot si to predstavljajo nekateri predstavniki manjšinskih organizacij. Timskega dela pa še dolgo ne bo. Morali pa bi vsaj razpravljati o predlogih raziskovalcev, ki so jih ti naslovili na osrednje organizacije. Naklonjenost pa se je prevesila v prid novoustanovljenega **Inštituta Alpe-Jadran**, ki se bo specializiral, kakor kaže doslej, na demoskopske raziskave o priljubljenosti različnih politikov ter na ekonomske študije. Nima smisla, da bi konkurirali zavodom z izdelano metodologijo.

MIRAN KOMAC

**O MOŽNIH SMERNICAH RAZVOJA
INŠTITUTA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA**

Tukaj predstavljena vodila našega bodočega razvoja skušajo operirati s čimbolj realnimi kategorijami tako znotraj samega inštituta kot tudi v okviru slovenske in jugoslovanske strokovne javnosti. Hkrati pa sem upošteval spremembe, ki so se izvršile znotraj narodnosti v SR Sloveniji in slovenskih manjšin v zamejstvu.

Naše videnje možne usmeritve v bodoče izhaja iz postavke o večsmernosti etničnih procesov ter iz priznavanja obstoja enotnega slovenskega, enotnega italijanskega in enotnega madžarskega kulturnega prostora; to je izhodišče, na katerem naj bi bil zgrajen pojmovni aparat ter metodološki okvir raziskovanja etnične problematike v bodoče.

Nobeno načrtovanje razvoja ne more zanikati dejstva krize, s katero se INV sooča. Ta ni od včeraj, niti ne od predvčerajšnjim. Kriza se bolj ali manj eruptivno ciklično pojavlja že vsaj petindvajset let, od tedaj, ko se inštitut iz aktivnega soustvarjalca boja za slovenske državne meje in dokazovanja historičnega in pravnega obstoja slovenskih manjšin ni znal (ali pa ni mogel, ker mu tega niso dovolili) spremeniti tako, da bi bil dorasel potrebam časa.

Izhod iz tega kroga gre iskati v predvsem preciznejši določitvi vsebinskega delokroga INV, ki ga pojmujem kot vsebinski železni repertoar. Ta pa je lahko zastavljen le kot del multidisciplinarnega projekta nacionalnega pomena; delež INV mora pri tem biti prispevek k analizi slovenske nacionalne preobrazbe.

Slednje se pomensko že navezuje na pojem slovenskega nacionalnega vprašanja. Čeprav so pojmu pridajali močno razlikujoče se in mestoma nejasne pomene in čeprav tvegam, da bom poenostavil, bi za potrebe pričujočega besedila (možne "razvojne filozofije" INV) rad začrtal tri temeljne sklope problematike:

1. **Notranji.** Gre za razvojne procese na področju ekonomije, kulture, politike ... na ozemlju SR Slovenije;
2. **Jugoslovanski.** S tem menim položaj Slovenije v Jugoslaviji z vseh družboslovno zanimivih vidikov;
3. **Izvenjugoslovanski.** Gre za položaj Slovenije v svetu, za slovenske manjšine, izseljence vseh vrst.

V okviru teh treh problematskih sklopov naj bi železni repertoar dela INV obsegel naslednja področja:

a) Položaj slovenskih manjšin v sosednjih državah in italijanske ter madžarske narodnosti v SR Sloveniji ob bistveni posodobitvi metodoloških izhodišč ter ob hkratnem izgrajevanju ustreznega komparativnega modela.

b) Položaj in vloga pripadnikov drugih narodov in narodnosti v SR Sloveniji, ob kompariranju položaja in vloge Slovencev v drugih jugoslovanskih republikah ter pokrajinah v Jugoslaviji.

c) Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji, ki obsega:

- osrednje razvojne trende posameznih narodov in narodnosti v Jugoslaviji;
- koncepcije razvoja bivanja v skupni državi;
- analizo percepcije razvojnih trendov v SR Sloveniji in v ostalih predelih Jugoslavije;
- manjšine narodov in narodnosti SFRJ v sosednjih državah ter narodnosti v Jugoslaviji.

Seveda so bila gornja področja že tudi do sedaj tako ali drugače prisotna v programski shemi INV; dodajam le področja migracij v SR Slovenijo ter skušam izčistiti področje dosedanjega "jugoslovanskega nacionalnega vprašanja". Da takšno delitev problematike v pristojnosti INV upravičim, bi rad na kratko predstavljal še nekaj vsebinskih problematizacij dosedanjega programskega koncepta v nasprotju s tistim, ki ga predlagam sam.

Dosedaj prevladujoča **triangularnost pri obravnavanju "tipičnih" nacionalnih manjšin** (matična nacija-nacionalna manjšina-večinska nacija) je poudarjala percepcijo posameznih delov tega trikotnika kot relativno avtarkličnih celot. Takšno gledanje pa je porodilo vrsto simplifikacij pri preučevanju odnosov/procesov, ki da se med temi deli pojavljajo in odvijajo. Posebej velja omeniti tri komponente takšnega "tradicionalnega" gledanja:

a) Primarnost disjunktivnih procesov pri analizi nacionalnih manjšin, ter iz tega izvirajočo

b) vrednostno neuravnoteženo analizo, saj se pri obravnavi manjšin - v nasprotju z obravnavanjem matične nacije in večinske nacije - marginalizirajo ali celo prezrejo problemi avtentičnega dogajanja znotraj teh skupnosti, tako da se lahko povprašamo: Kaj se v resnici dogaja znotraj nacionalnih manjšin?

b) Dvonojsko (separatno) obravnavanje problematike slovenskih manjšin v sosednjih državah na eni in narodnosti v SR Sloveniji na drugi strani je navadno vzbujalo vtis, da so določeni procesi (npr. "asimilacija") le produkt "nesocialističnih" političnih sistemov. Gre za nasledek zmotnega in v okviru t.i. "jugoslovanskih mednacionalnih odnosov" celo tragičnega prepričanja, da ureditev odnosov na ravni prava pomeni tudi dejansko razrešitev vseh problemov.

Gornja ugotovitev se zdi ključna ne le kot pot k demitologizaciji političnih konstruktov (v smislu, denimo, dobro znane krilatice o manjšini-mostu med narodi/državami; slednje bomo pač morali zamenjati z bolj utemeljenim izhodiščem, po katerem je manjšina subjekt lastnega razvoja), ampak je nedvomno

izhodiščnega pomena tudi za obravnavo nacionalno manjšinske politike kot procesa samopreobrazbe.

Kakršnokoli revidiranje izhodišč za preučevanje manjšin ne more mimo dejstva, da je prav problematika nacionalnih manjšin med izjemno političnimi/spoliziranimi družboslovnimi temami, politizacija pa more vprašanje nacionalnih manjšin izrabljati bodisi kot paradnega bodisi kot trojanskega konja. Da je bilo v preteklosti tudi znanstveno delo takim izrabam na roko, ni potrebno posebej poudarjati, in čeprav so nasledki tega časa še danes zaznavni, se vendarle uveljavlja nova smer raziskovanja, ki v samo središče svoje pozornosti postavlja nacionalno manjšino kot soustvarjalca lastne podobe. V nadaljevanju prinašam kratek povzetek teh novih raziskovalnih vodil v obliki tez, ki so v taki obliki najboljše na voljo primerjavam z drugačnimi pogledi in pristopi.

1. Opredelitev "objekta" preučevanja. Pri tem je mogoče tako slovenske nacionalne manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem kot tudi italijansko in madžarsko v SR Sloveniji opredeliti kot "tipične" nacionalne manjšine v smislu zgodovinskega dejstva, da gre za potomstvo prebivalstva, ki je ob historični nacionalni/državni konsolidaciji v tem delu Evrope ostalo zunaj svojega večinskega nacionalnega/državnega prostora. Tak položaj pa ni nastal kakorkoli mimo manjšinske populacije same, temveč gre za procese in dogodke, ki izrazito vsebujejo element zavestnosti. Hkrati pa manjšina ni le del svojega matičnega naroda, temveč ima zavezujoč državljanski status v okviru večinske nacije, in zaradi okolja v novi nacionalno/državni entiteti zadobiva samostojne poteze, hkrati pa se napaja tudi pri svojem matičnem narodu. Navedeno kaže, da so "tipične" nacionalne manjšine idiosinkratični narodnostni organizmi, katerih razvoj ne določajo le zunanje, temveč tudi notranje zakonitosti, izoblikovane v naznačenem procesu dvotirne socializacije.

Iz povedanega je hkrati razvidno, da je manjšina zgodovinska kategorija, torej osebek z lastnim zgodovinskim razvojem. Je specifična družbena skupina, ki z interioriziranjem elementov iz okolja razvija svojo lastno (tudi politično) kulturo. Brez priznavanja teh dejstev se nam kaj lahko zgodi, da bomo zagovarjali "arhaično" etnično tvorbo, katere obstoj in razvoj je možen le ob močnih spodbudah "od zunaj". Na drugi strani pa obstaja nevarnost, da bi priznali obstoj "naravne asimilacije"; slednja namreč izgubi svoj negativni pomen kot oznaka procesov/pojavov, če v analizo pritegnemo problem posameznikove avtonomne dejavnosti. Pogoj za izločitev pojma "naravne asimilacije" pa je vsekakor izvršitev tistih zgodovinskih in političnih procesov, ki jim E. Petrič pravi "interna samoodločba" dane manjšinske skupnosti.

Povedano jasno kaže na to, da problematike nacionalnih manjšin ni mogoče zadovoljivo zajeti brez

2. večdisciplinarnega preučevanja. Zdi se, da bi bilo mogoče večdisciplinarno analizo družbenih, političnih, kulturnih, jezikovnih... procesov znotraj manjšine uspešno zastaviti na hipotezi, da se kot objektivno dejstvo pojavlja določena narodnostna skupnost (v našem primeru slovenske manjšine v sosednjih državah in narodnosti v SR Sloveniji) s posebnimi (narodnostno) konstitutivnimi elementi, ki na poseben način integrirajo širše družbene, politične in kulturne značilnosti

svojega prostora (manjšinskost). Posamezniku prirojeni socialni status (etnično poreklo oz. narodnostna pripadnost) v povezavi s procesom socializacije (interiorizacija elementov narodnostnega in manjšinskega) zaznamuje proces, pri katerem se ob hkratnem delovanju individualnih psiholoških determinant zavestno opredeli za pripadnika določene nacionalne skupnosti (tedaj za narodnostno identiteto). Našteto so bistvene sestavine političnega življenja pripadnikov nacionalnih manjšin (nacionalno manjšinska politična subkultura).

Ko smo tako izrisali bistvene nove elemente preučevanja nacionalnih manjšin, je mogoče razbrati, da dosedanje delo na nacionalni manjšinski problematiki vsebuje kar nekaj elementov "brambovskega pristopa", ki ga je čas presegel. Vsaj na raziskovalnem področju - na političnem nemara ne tako kmalu - je zaradi doseganja validnih rezultatov dela potrebno pristop posodobiti s pomočjo izgrajevanja uporabnega komparativnega modela analize osnovne etnične problematike inštituta, ki bi ga rad shematično predstavil (gl. prilogo 3, str.71).

Šele tedaj, ko v središče analize postavimo sočasnost proučevanja, denimo, slovenske manjšine v Italiji in italijanske narodnosti v SR Sloveniji, lahko odkrijemo korelativnost, pa tudi univerzalnost mnogih parcialnih etničnih procesov, ki se odvijajo v različnih pogojih družbeno-politične ureditve ne glede na stopnjo pravne zaščite posamezne manjšine. Oblike etnične stratifikacije, integracije, asimilacije se tako npr. pojavljajo tudi znotraj italijanske in madžarske manjšine v SR Sloveniji, čeprav uživajo pravno-politično varstvo in priznanje, ne pa le, denimo, znotraj slovenskih manjšin v sosednjih državah. To nas navaja na misel, da moramo vlogo in vrednost izčrpavajočega boja za vseobsežno pravno zaščito na "tradicionalnih" temeljih novo preudariti. Poleg tega, gotovo "uporabno" zastavljivega cilja bodočega raziskovanja pa je mogoče zaznati še dvoje vprašanj, ki se ju ne bo mogla izogniti niti politika niti znanost, namreč vprašanje

a) narodnostne identitete in političnega pluralizma, in

b) **uveljavitve pojmov enotnega slovenskega, italijanskega, madžarskega kulturnega prostora**, brez katerih ni mogoče uveljaviti koncepta subjektivitete razvoja nacionalnih manjšin in na njem zgrajene politične prakse (glej prilogo 4, str.72).

Že uvodoma sem nakazal, da so pripadniki manjšin/narodnosti v prvi vrsti državljani držav, v katerih živijo. Ker pa so hkrati pripadniki nacij, ki imajo v sosedstvu lastne državne tvorbe, mora drugi element železnega repertoarja INV postati tudi analiza razvojnih tokov v teh državah; to pomeni, da bi se moral INV v bodoče pojavljati tudi v funkciji nekakšnega raziskovalnega centra za sosednje države.

Šele vzpostavitev takšnega holističnega, celostnega izhodiščnega modela za preučevanje etnične problematike v okviru "železnega repertoarja" omogoča preciznejši problemski in disciplinarni pristop s preciznejšo določitvijo deficitarnih disciplin, tako v okviru družboslovne kot tudi humanistične znanstvene domene.

Opisana struktura specifikacije problematike INV, ki sem jo zajel v izraz "železni repertoar", pa ne more biti samozadostna v smislu oblikovanja problemsko zamejene ustanove, ki razvija posebno in od vsega in vseh doma in v svetu

neodvisno znanje. Nasprotno, prav opisani komparativni model zahteva široko teoretsko podkovanost vsakega strokovnega delavca, saj bomo svoja dognanja morali navezovati na primerljiva v svetu, in je šele v kontekstu širokega komparativnega znanja tudi smiselen. Komparativno usposabljanje pa se ne konča z dosegom vseh akademskih izobrazbenih stopenj, temveč mora biti trajno in tudi institucionalizirano prisotno na INV. Mislim na oblikovanje skupine, ki bo spremljala evropska in svetovna dogajanja na področju etnične problematike. Komparativistika je gotovo edini temelj, ki zagotavlja kurantnost v teoretskih spoznanjih, ta pa je pogoj uspešne aplikacije in uspešne zastavitve empiričnih preučevanj.

Naj dodam še nekaj nastavkov za diskusijo. Teme, ki jih danes načenjamo, so večplastne in gotovo obsegajo več, kot moremo mi zajeti: danes med nami ni Italijanov, Madžarov in drugih narodnosti, ki žive v Sloveniji.

Glede udeleženih inštitutov pa bi rad rekel, da imata SLORI in SZI, ki sta mlajša od našega, srečno priložnost, da se izogneta nekaterim napakam, ki mimo INV niso šle. Mi se še vedno soočamo z ostanki, če še enkrat rečem z nepopularnim izrazom, "brambovskega" pristopa, poleg tega pa imamo težave z veliko generacijsko vrzeljo v vrstah raziskovalcev. Do nedavna je bilo značilno, da je kader potem, ko je dosegel akademsko izobrazbo, INV zapustil - nekateri so se umaknili, drugi so bili prisiljeni oditi iz, denimo, političnih razlogov.

Toda nemara je zanimiveje govoriti o tem, kar imamo. Zdi se, da se včasih soočamo z vprašanjem, kako iz majhnih stvari delati veliko znanost. In morda tudi o vzrokih za to, da se tako slabo znajdemo, čeprav je etnično vprašanje že nekaj časa v središču družbene pozornosti zlasti v Jugoslaviji.

DISKUSIJA

AVGUŠTIN MALLE: K vprašanju, koliko smo zanimivi in močni na SZI, in ali smo dovolj močni, da bi pritegovali k sodelovanju vse vidne raziskovalce, naj rečem, da so kadrovske in denarne investicije v znanost danes v Avstriji tako močne in skoncentrirane znotraj struktur večinskega naroda, da jim ob bok lahko postavimo le osrednjo slovensko akademsko strukturo na čelu z ljubljansko univerzo. Toda zdi se, da se Univerza teh vprašanj izogiba. Naš zavod ne more razvijati vseh dejavnosti, ki jih razvijajo na visokošolskem nivoju v Avstriji. Lahko bi temu odpomogli tako, da bi pritegovali tiste Slovence, ki na visokih šolah Avstrije delajo, ali pa s pritegovanjem tistih raziskovalcev iz večinskega naroda, ki imajo deklarirano pozitiven odnos do manjšin, ali pa sami koreninijo v kateri od njih (Madžari, Hrvati). Nekaj teh ljudi je. Drugo pa je vprašanje političnega vpliva in moči tistih, ki bi inštitut financirali. Če sprejmejo določeno tveganje, potem se stike da navezovati in poglobljati. Prevsem pa je potrebno znati sprejemati tudi nasprotno rešitve in izide, ki se jim je mogoče zoperstavljati le na argumentiran način. Argumentov čisto manjka obema stranema: nekateri so nam tako očitani, da so naše raziskave preveč abstraktne, če pa jih vprašaš, v čem naj bi ta abstraktnost bila, se največkrat izkaže, da raziskave niso prebrali; želijo si le kratkih povzetkov. Dogaja se ob tem, da je bila raziskava naročena, plačana in izvedena, slovenska politika pa njenih rezultatov ne zna aplicirati.

VLADIMIR KLEMENČIČ: Rad bi se ustavil pri nakazanem odnosu med manjšinskimi inštituti in večinskim ter matičnim narodom. Moj vtis je, da je znanje o manjšinah na Koroškem oz. v Avstriji v silnem kvalitativnem porastu. Skorajda ni stroke ali specializacije, kjer ne bi mogli najti vsaj diplomske naloge ali referata na temo manjšin. Vsega seveda nimamo niti registriranega, pa bi si morali prizadevati za to ne le zaradi evidence, temveč tudi zaradi znanja in možnega opredeljevanja problemov. V Evropi ne moremo nastopati kot narod (saj smo prej v tem merilu vsi skupaj nekakšna manjšina) niti kot manjšinska narodnostna skupnost, če teh dejavnikov ne poznamo. Zato je zelo bistveno, da razmišljamo o enotnem in razvejanem informacijskem sistemu, da bomo lahko evidentirali probleme in pristope.

Gre pa še za en vidik omenjenega odnosa. Naša politika ima npr. v okviru Alpe-Jadran svoje strokovnjake, ki so odvisni od njenih stališč in se morajo prilagajati njeni politični volji. Vloga specializiranih inštitutov pa s tem upada. Zna se nam zgoditi, da se bomo tega še sramovali. Pristop raziskovalca bi pač moral biti neodvisen od uprave, od politike; temelj je torej vsekakor dosledno uvajanje in spoštovanje znanstvenih in strokovnih meril.

Če se povrnem na avstrijski prostor: raziskovalnega dela je v Avstriji veliko; Koroška je tako raziskana, da vse druge študije ne dosegajo količine, ki je posvečena ravno Koroški. Avstrija na ta način gradi svoje teoretske osnove, nanjo pa se potem lahko oslanja politika.

MIRAN KOMAC: Glede odnosa med znanostjo in politiko naj dodam, da smo nekaj podobnega opazovali tudi na zadnjem plenumu slovenskega CK o nacionalnem vprašanju. Zelo pičlo število razpravljalcev je bilo iz vrst profesionalnih strokovnjakov, celo takih, ki sicer so člani Zveze komunistov. Politika je razvila svoj vzporedni strokovni aparat, kar raziskovalce specializiranih ustanov marginalizira. Tudi glede raziskovalnih rezultatov ni ločevanja med stališči politikov in stališči znanstvenikov. Kakor, da so rezultati tako ali tako vnaprej določeni in znani - tudi to je, kot rečeno, eden izmed problemov INV in celotnega slovenskega družboslovja, ki še ni v celoti presežen.

BORIS JESIH: Simptomatično je, da teksti in rezultati, ki niso v sozvočju s političnimi stališči, kratkomalo ne najdejo poti do javnosti. Osnovni problem je torej prav v kratkem stiku, do katerega pride pri posredovanju rezultatov javnosti in politični javnosti. V Avstriji bi bili sicer pripravljene upoštevati naše rezultate, vendar je vmes jezikovna ovira - podobno je s prodorom v italijanski in tudi mednarodni prostor. Dogaja se, da lahko v tujem strokovnem tisku beremo, kako odkrivajo Amerike, ki smo jih mi že obdelali. kako torej priti do tega, da bodo naši rezultati dostopni širši mednarodni strokovni javnosti?

VLADIMIR KLEMENČIČ: Deloma pa je naša pomanjkljivost tudi ta, da se preveč oziramo na preteklost. Živimo na spomenikih preteklosti. To je treba preseči; definirati je treba sodobne probleme in vpeljevati sodobna izhodišča.

AVGUŠTIN MALLE: Ne moremo reči, da v Avstriji izsledki iz Slovenije niso predstavljeni in upoštevani. Če vzamemo za primer dela Pleterskega, ga je avstrijska znanost upoštevala v vseh osnovnih spoznanjih. Vendar gre pri tem problemu poredvsem za dejstvo, da imajo ustanove v Avstriji svoj načrt proučevanja manjšinske problematike. To je načrt, ki se bo v naslednjih petih ali desetih letih realiziral na ravni univerz. Ko sem sam opozarjal, da bi morala sodelovati tudi slovenska znanost, so odgovarjali, češ, saj so sodelovali. Želje in prioritete, ki jih ima manjšina, bi bilo potrebno jasno definirati in oblikovati v program in ga nato propagirati v javnosti, kajti konkurenca interesov je velika. Veliko je pač odvisno od nosilcev take pobude.

PAVEL STRANJ: Postavlja se vprašanje učinkovitosti in učinkovanja našega dela. Seveda ne more biti res, da je vrednost našega dela majhna že zato, ker ga opravljamo v okviru manjšine in geografsko vzeto na obrobju. Že dejstvo, da naša problematika vedno bolj prodira tudi na univerze, govori o tem. Zaenkrat je

značilno, da se pri organizacijski majhnosti opredeljujemo za potrebo po bazičnem raziskovanju. Glede kakovosti našega dela pa se moramo vprašati, koliko kadra res strokovno dela na manjšinski problematiki, koliko pa se jih mora ubadati z vprašanji, vezanimi za dnevno politiko. Tukaj smo verjetno manjšinski inštituti na slabšem, ker smo na dnevno-politične dogodke veliko bolj vezani.

DARKO BRATINA: Glede problematike majhnosti, potisnjenosti na "stranski tir" je prav podčrtati, da v Italiji zakonodaja kot središča raziskovalnega dela postavlja univerze. V praksi pa seveda temu ni tako - npr. zasebna industrija na nekaterih področjih razpolaga z več sredstvi in znanja kot univerze. In razen tega je precej tudi svobodnih, institucionalno nevezanih raziskovalcev.

Strinjam se, da je potrebno oblikovati enotno platformo dela vseh štirih inštitutov. Naše še izrabljene usmeritve in argumente bo potrebno preobleči v sodobnejše naravnosti. Pri tem pa se postavlja vprašanje identitete posameznega zavoda. Izbrati je treba nekaj vsebin. Bazična dejavnost mora konkretno pomeniti objave besedil, ki jih je mogoče mednarodno plasirati, ki ima za podlago izvirne podatke in morda tudi metodologijo dela.

VLADIMIR KLEMENČIČ: Rad bi dodal nekaj o univerzah. Univerze so zelo različne po svojem delovanju in povezavah s svojimi ružbenimi okolji. V sklopu Alpe-Jadrana je močno čutiti prisotnost nekaterih univerz, denimo dunajske in graške, univerze je čutiti tudi v materialih, ki jih pripravljajo Bavarska, štajerska, Koroška. Mi smo pri tem šibkejši, ker kot rečeno, politika pri nas rada izloča specializirane ustanove v prid lastnim referentom, čeprav na naših univerzitetnih oddelkih imamo ljudi, ki bi se želeli ukvarjati z etnično problematiko. O teh problemih bi veljalo oblikovati nekakšen programski dokument.

MIRAN KOMAC: Menim, da se je zaenkrat treba omejiti na identificiranje osnovne skupne platforme štirih inštitutov, vanjo pa vključiti vse te probleme: najti je treba pot delovanja, po kateri bodo strokovna stališča inštitutov obvezujoča tudi za politiko. Zaenkrat smo le nekakšen servis; porabniki pri nas zbirajo le podatke, ne pa rezultatov.

AVGUŠTIN MALLE: Dokumentacijo je vsekakor treba zbirati in jo na primeren način hraniti tako, da bo uporabnikom koristna. Tu pa se odpira vprašanje uporabe. Dogaja se namreč, da po arhivih brskajo študentje, ki so jih poslali mentorji, material uporabijo ali celo objavijo, ni pa zabeleženo, čigav trud je zbiranje materiala bil.

BORIS JESIH: Ker sva s sodelavcem J. Stergarjem na našem inštitutu dodatno zadolžena še za stike z javnostjo in uporabniki, bi rad poudaril, da je problem uporabe gradiv in tudi rezultatov res precejšen. V informativno, svetovalno in mentorsko delo gre precej časa, le redko pa porabnik potem naš delež tudi upošteva.

ZAPISNIK RAZPRAV
PRVE ETNIČNE DELAVNICE
ŠTIRIH INŠTITUTOV
KANALSKA DOLINA,
29. in 30. SEPTEMBER 1989
PREDSTAVITVE DELA
POSAMEZNIH RAZISKOVALCEV
29. SEPTEMBER POPOLDNE

KARMEN MEDICA

NARODNOSTNA IN MIGRACIJSKA PROBLEMATIKA SLOVENSKE ISTRE

Raziskovalna naloga z naslovom **Narodnostna in migracijska problematika slovenske Istre** je bila v sestavu programa Inštituta za narodnostna vprašanja razvrščena v področje narodnostnega vprašanja v Jugoslaviji. Predstavlja hkrati mojo raziskovalno nalogo in magistrsko delo na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, smer sociologija. Moj mentor je prof. dr. Stane Južnič.

Naloga je poskus ovrednotenja vprašanj, ki se vežejo na narodnostno in migracijsko problematiko slovenske Istre. Področja preučevanja nisem posebej lokalno omejevala, temveč sem ga skušala razširiti do splošnega in univerzalnega. Slovenska Istra torej predstavlja ožje področje raziskave, vendar pa problematika obsega celotno Istro, včasih tudi vso Slovenijo, ni pa se bilo mogoče ogniti tudi razmišljanjem o migracijskih in narodnostnih procesih, ki so se pojavljali drugje in se aktualizirajo posebno v našem času. Naloga si je torej zastavljala tudi vprašanja podrobnejše analize socialne strukture, mobilnost etničnih kategorij skozi prostor in čas, razkrivanje medetničnih konfliktov in nasprotovanj ipd.

Na drugi strani pa sem skušala odgovoriti na vprašanja, ki zadevajo vsakdanje življenje posameznika, celo vrsto njegovih pripadnosti - razredu, narodu, etniji, njegovo regionalno ali lokalno pripadnost itd.

Eno izmed temeljnih dilem v mojem delu je predstavljalo vprašanje, kaj se dogaja na narodnostno mešanem območju, ki je poleg že obstoječe močno raznolike narodnostne sestave izpostavljeno še zelo močnim medrepubliškimi in meddržavnimi migracijskim tokovom. Posebej sem zato izrisala spremembe v narodnostni sestavi prebivalstva obravnavanega območja, do katerih je prišlo zaradi specifičnega zgodovinskega, družbenega in socialnega razvoja. Zaporedoma so obdelane spremembe v družbenoekonomski strukturi prebivalstva; demografska sestava; demografska gibanja; gibanja prebivalstva po narodnostni pripadnosti; problemi, ki nastajajo kot posledica množičnih migracij.

V nalogo je vključena tudi razprava o nekaterih vidikih recentnih dogajanj med pripadniki italijanske narodnosti, ki jih je mogoče oceniti kot dogajanja

posebnega pomena za položaj na tem območju v prihodnje. Gre tudi posledice t.im. migracij prebivalstva znotraj obravnavanega področja in za odseljevanja iz narodnostno mešanega območja. Hkrati je bilo potrebno preudariti tudi značilnosti kulturnih in drugih usmeritev mlade generacije, vpliv delovne (ekonomske) migracije iz drugih republik in pokrajin, številna vprašanja, ki jih zastavlja pojav mešanih zakonov (dvojezičnost; opredelitev narodnostne identitete, nov način prepletanja dveh kultur). Posebej sem se posvetila tudi vplivom Unije Italijanov za Istro in Reko v procesu uveljavljanja ustavnega položaja italijanske narodnosti v SR Sloveniji in SR Hrvaški ter vlogi in pomenu "alternativnega" gibanja, Skupine 88, kot nove in radikalne struje v italijanski narodnostni skupnosti. Ta vprašanja so povezana z raziskovanjem dejanskega političnega vpliva italijanske narodnosti v pokrajini: ali torej italijanska narodnost ima priložnost, da nastopa kot realen družbenogospodarski subjekt, ne pa morda kot le kulturnofolklorističen.

Metode raziskovanja sem sproti prilagajala posameznim fazam v realizaciji projekta. Gre za analize statističnih virov, analize razvojnih programov področja, analize urbanističnih načrtov, podatkov matičnih uradov, pregleda revialnega in dnevnega tiska. Na drugi strani pa sem se lotevala tudi terenskega opazovanja na izbranih vzorcih.

Glede pisnih virov je potrebno reči, da strokovne literature, ki bi se neposredno nanašala na to področje, mimo nekaterih tematsko zamejenih člankov, ki so spremljali razvoj področja, skorajda ni. Zato sem se v veliki meri oslanjala na občo literaturo o etnični in migracijski problematiki.

Zaradi povedanega delo na več mestih prinaša tudi osnovne zbirne podatkov, in jih bo mogoče v prihodnosti natančneje razdelati; zaenkrat sem poskušala obseči čim več problemskih celot, tako da so nekatere morale ostati le naznačene.

Nazadnje bi dodala le, da empirično delo v pravem pomenu besede pri nas ostaja nezadostno in tudi nezadostno ovrednoteno. Empirično terensko delo je slejkoprej neobhodna osnova družboslovja, ki jo bo potrebno uveljaviti, kajti brez izvernih terenskih podatkov tudi ni mogoče izvajati izvernih in validnih teoretskih vodil.

SONJA NOVAK LUKANOVIČ
ORIS PODROČIJ DELA IN OPRAVLJENE NALOGE

Področji mojega dela na Inštitutu za narodnostna vprašanja sta:

1. Izobraževanje za pripadnike narodnosti v Jugoslaviji, in
2. kultura narodnosti.

V okviru tematske celote o izobraževanju sem sodelavec projekta OECD/CERI z naslovom "*Education and Cultural and Linguistic Pluralism*". Naj na kratko opišem način, kako INV sodeluje v tem mednarodnem projektu.

Inštitut za narodnostna vprašanja je sodelovanje z OECD, z raziskovalnim centrom te mednarodne organizacije (CERI, Center za raziskovanje in inovacije na področju izobraževanja) pričel že v letu 1983, ko je pripravil jugoslovansko poročilo o položaju narodnosti v Jugoslaviji (avtorici: Albina Nečak Lúk in Vera Klopčič). Zelo pomemben prispevek k projektu OECD/CERI **Izobraževanje, kulturni in jezikovni pluralizem** pa pomeni priprava mednarodne konference z naslovom **Vzgoja in izobraževanje v večkulturnih družbah** v letu 1985, ter izdaja zbornika referatov te konference v okviru inštitutske revije *Razprave in gradivo*. Zbornik predstavlja teoretične in praktične izkušnje na področju vzgoje in izobraževanja v večkulturnih državah, predvsem v Jugoslaviji in v drugih državah OECD.

Zaradi naše aktivne vloge v omenjenih fazah projekta smo sodelovali tudi pri pripravah vsebinskega koncepta srednjeročnega projekta **Izobraževanje, kulturni in jezikovni pluralizem** za obdobje 1988-1992, katerega temeljni namen je v t.i. "case studies", ki so opravljene na temelju enotnih metodoloških izhodišč. Slednje naj bi prikazale inovacije, ki so vplivale, predvsem pa izboljšale uspešnost izobraževanja otrok, pripadnikov manjšin. Projekt opredeljuje šest področij, ki so posebej pomembna za razvijanje izobraževanja v kulturno in jezikovno pluralnem okolju:

- jezikovna in kulturna inkorporacija;
- vključevanje jezika in kulture manjšin v učne načrte;
- sodelovanje staršev in širšega družbenega okolja;
- področje pedagogike (uspešnost učnih metod);
- ocenjevanje (nove in uspešne metode ocenjevanja);

- osvajanje novih tehnologij
- razvijanje programov za predšolsko vzgojo.

Inštitut za narodnostna vprašanja se je na osnovi uskladitve z vodstvom projekta vključil v drugi vsebinski sklop, in sicer s "case study" **Sodelovanje staršev, šole in dužbenega okolja pri uresničevanju koncepta dvojezičnega šolstva** (nosilki Renata Mejak in Sonja Novak Lukanovič).

Namen raziskave je preučevanje inovacijskih postopkov, ki jih je dvojezična osnovna šola v Lendavi/Lendva izgrajevala in dopolnjevala na relaciji šola-starši in šola-družbeno okolje. Podatke smo zbirali na način vprašalnikov, opazovanj, razgovorov ter s preučevanjem dokumentacije. Opravljeni so bili intervjuji s starši, učenci, učitelji in predstavniki širšega družbenega okolja. Trenutno podatke še obdelujemo. Rezultati raziskave bodo objavljeni v sklopu objav celotnega projekta. Perspektive nadaljnega dela v okviru tega mednarodnega projekta so začrtani že v šestih vsebinskih sklopih, ki so tudi jedro srednjeročnega načrta programa.

Vzgoja in izobraževanje predstavljata pomembno področje, ki vplivata na razvoj narodnosti. Kljub nekaterim parcialnim raziskavam bi bilo potrebno raziskovati tudi pedagoško in družbeno učinkovitost dveh modelov šolstva narodnosti v SR Sloveniji. Oba modela/tipa vsebinsko izhajata iz enotnega učnega načrta, razlike se kažejo predvsem v vlogi jezika narodnosti in jezika naroda, torej v vlogi jezika manjšine in jezika večine. Učinkovitosti dvojezičnega oz. dvo-kulturnega izobraževanja ni mogoče ocenjevati glede na cilje vzgojnoizobraževalnih programov. Družbeni faktorji so tisti, ki vplivajo na uspeh ali neuspeh takega izobraževanja, z njim pa je povezan tudi pomen jezika in njegove družbene dimenzije. Tudi v samem vzgojnoizobraževalnem procesu, če mu sledimo od osnovne šole dalje, se pojavljajo kazalci, s katerimi lahko identificiramo parametre, ki vplivajo na različne družbene dimenzije jezika narodnosti. Prav te različne družbene dimenzije jezika pa na nek način odsevajo tudi večkulturnost družbe.

Rezultati kratkih študij, ki smo jih opravili v okviru ekspertiznega programa v letu 1988 in 1989 (Dvojezična osnovna šola, kam in kako potem?) o vlogi jezika narodnosti/madžarskega jezika v nadaljevanju šolanja, ter podatki o učencih v srednjih šolah z italijanskim učnim jezikom nas opozarjajo na razlike, ki nastopajo v okolnostih diskontinuitete dvojezičnega izobraževanja na Obali in v Prekmurju. Raziskava o vlogi jezika narodnosti, madžarskega in italijanskega kot drugega jezika v nadaljevanju šolanja bi pokazala stanje, razlike in posledice, ki jih kažejo individualni in družbeni kazalci.

V raziskovalni nalogi o kulturni ustvarjalnosti pripadnikov italijanske narodnosti smo se omejili predvsem na literarno ustvarjalnost pripadnikov italijanske narodnosti v Jugoslaviji. Opravili smo kvalitativno in kvantitativno analizo objavljenih del, avtorjev italijanske narodnosti, poskušali pa smo tudi definirati, kaj je kultura neke manjšine oz. narodnosti. Ko govorimo o kulturi manjšine ali narodnosti, v našem primeru italijanske, je naprej potrebno pojasniti, ali sploh lahko gre za deljivost neke nacionalne kulture, v našem primeru za deljivost italijanske nacionalne kulture. Z drugimi besedami, ali ima tedaj kultura manjšine oz. narodnosti lokalni, regionalni značaj, ali pa morda splošno-nacio-

nalnega. V prostoru, kjer se prepletata dve kulturi - v našem primeru slovanska in romanska - se ustvarja trikotnik medsebojnega prepletanja: dajanje-sprejemanje-asimilacija, ki vpliva na ustvarjanje tistih pokazateljev, ki dajejo kulturi manjšine/narodnosti specifičen izraz.

Raziskovalna naloga se ukvarja z enim samim izsekom iz kulturne ustvarjalnosti Italijanov v Jugoslaviji, odpira pa vprašanja, ki bi jih bilo potrebno z nadaljnjim delom na raziskavi podrobneje opredeliti. Zlasti bi bilo treba definirati pokazatelje, ki dajejo kulturi njen značaj, in ugotoviti, ali sploh obstojajo - in če obstojajo, jih je potrebno opredeliti v vsebinskem smislu, tako kvalitativnem kot kvantitativnem.

RENATA MEJAK
PREDSTAVITEV PODROČIJ DELA IN NEKATERE SUGESTIJE

Področja mojega strokovnega in raziskovalnega dela so naslednja:

- teoretična vprašanja vzgoje, procesi posodabljanja izobraževanja (notranja pedagoška reforma);
- demokratizacija odnosov v vzgoji in izobraževanju;
- razvoj vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem območju v Prekmurju;
- položaj slovenske manjšine v Porabju (zlasti šolstvo v Porabju);
- reformni procesi na Madžarskem in novi koncept manjšinske politike na Madžarskem;
- pedagoška vprašanja dvojezičnega izobraževanja v Prekmurju.

V zadnjih dveh letih se je moje raziskovalno delo osredotočilo na raziskovanje sodelovanja staršev, šole in družbenega okolja pri uresničevanju koncepta dvojezične šole. Raziskava s tem naslovom poteka v okviru projekta OECD/CERI: Izobraževanje, kulturni in jezikovni pluralizem.

Dvojezično šolstvo v Prekmurju je kljub tridesetletnemu uveljavljanju raziskovalno (pre)skromno obdelano. Šele v zadnjem desetletju se je raziskovanje dvojezične šole nekoliko okrepilo. Odločno premalo pa je problematika dvojezičnega izobraževanja prisotna v mednarodnih raziskovalnih projektih in v mednarodni strokovni literaturi; številna teoretična in praktična vprašanja dvojezičnega (dvosmernega) izobraževanja še niso bila predmet raziskovalnega dela. Z namenom, da to stanje spremenimo, sva se s kolegico Sonjo Novak Lukanovič leta 1988 odločili za sodelovanje v mednarodnem projektu ECALP (*Education and Cultural and Linguistic Pluralism*) v organizaciji OECD/CERI z raziskavo "Sodelovanje staršev, šole in družbenega okolja pri uresničevanju koncepta dvojezične vzgoje in izobraževanja."

Na uveljavljanje zelo zahtevnega koncepta dvojezičnega izobraževanja neposredno ali posredno vplivajo številni dejavniki (npr. kadrovska sestava, materialni pogoji, preskrbljenost z didaktičnimi sredstvi, motiviranost učiteljev, učencev, staršev, družbenega okolja, itd.). Ni dvoma, da med temi dejavniki uspešnosti

pomembno mesto pripada sodelovanju staršev in šole kakor tudi spodbudam družbenega okolja.

Raziskava poteka na majhnem vzorcu (na dvojezični osnovni šoli v Lendavi), vendar opozarja na nekatera širša vprašanja raziskovanja manjšinske problematike, in sicer:

- V delu Inštituta za narodnostna vprašanja bo treba pogosteje kot doslej uveljavljati empirično raziskovalno delo in delo na terenu. Razumljivo je, da morajo imeti tovrstne raziskave trdna teoretična izhodišča. Empirično podprte raziskave bi razkrile tudi razlike, ki pogosto nastajajo med načelnimi deklaracijami in med konkretnim izvajanjem manjšinske politike;

- večjo pozornost bo treba nameniti metodološkim vprašanjem raziskovanja. Razmisliti bo treba tudi o aplikaciji zahtevnejših kvantitativnih metod pri raziskovanju manjšinske problematike, kakor tudi o vprašanjih interakcijske analize, t.i. "*discourse analysis*", in o etnografskih metodah. Izpopolnjena metodologija raziskovalnega dela bo nedvomno prispevala k večji kredibilnosti raziskovalnih rezultatov. Usmeriti se bo treba tudi na komparativno raziskovanje manjšin in na longitudinalno spremljanje določenih vprašanj.

VERA KLOPČIČ

NEKATERE REALIZACIJE PRAVNEGA VIDIKA ETNIČNE PROBLEMATIKE

V raziskovanju narodnostnega vprašanja je pravni vidik pomemben, saj kaže, koliko je država pripravljena zagotoviti posameznim narodnostnim skupnostim, samim skupnostim pa daje osnovo za uveljavljanje individualnih in kolektivnih pravic. Tudi v mednarodnem pravu so mednarodni dogovori osnova za uveljavljanje pravic tako za matično državo kot tudi za same narodnostne skupnosti, čeprav že po svoji naravi predstavljajo kompromis. Ob tem je treba upoštevati tudi mednarodnopravna določila, zlasti o človekovih pravicah (saj se pravice manjšin v sistemu OZN obravnavajo v okviru človekovih pravic) na univerzalni ravni.

Pravni položaj narodnosti v Jugoslaviji je predmet številnih študij in strokovnopolitičnih tekstov (npr. različnih poročil Jugoslavije mednarodnim forumom). Mednarodnopravno varstvo manjšin (na bilateralni in univerzalni ravni) so pri nas obravnavali zlasti avtorji iz Slovenije (E. Petrič, D. Türk, S. Devetak), pa tudi B. Vukas (Zagreb) ter M. Marković (Beograd).

Ob spoznavanju teoretičnih del ter pravnih aktov samih me je ves čas zanimalo vprašanje, kako se takšna pravna zagotovila uresničujejo v praksi. Na področju medetničnih odnosov je merjenje uresničevanja z metodami pravne znanosti nemogoče. Zato sem poskušala najti poti za preseganje analize pravnih norm kot le neke hierarhije norm. Leta 1988 sem pričela z raziskovanjem uresničevanja narodnostne enakopravnosti v delu pravosodnih organov. Z analizo sodnih odločb po členu 134/2 Kazenskega zakonika SFR Jugoslavije (prepoved izzivanja narodnostne nestrpnosti), ki so bile izdane v SR Sloveniji v zadnjih desetih letih, sem poskušala ugotoviti, kako so sodišča ravnala v primerih soočanja s pojmi narodnostne nestrpnosti. Konkretni podatki iz obravnavanih sodnih primerov postavljajo pod vprašaj obravnavo verbalnih deliktov kot oblike političnega kriminala.

Na področju preučevanja mednarodnopravnih norm sem opravila analizo vključenosti manjšinskega vprašanja v uradne meddržavne stike Jugoslavije z Avstrijo, Italijo in Madžarsko v določenih časovnih obdobjih. Tudi na teh področjih se je izkazalo, da je dejansko uresničevanje mednarodnopravnih določil močno odvisno od subjektivnih, nezapisanih okoliščin. Zato nameravam v doktorski disertaciji obravnavati pomen psiholoških dejavnikov, ki se nanašajo na percepcijo

narodnostne identitete (avtostereotipe in heterostereotipe) ter fenomene nacionalizma in patriotizma v okviru teme o pomenu "etničnega" v mednarodnih odnosih. Naloga ima naslov Psihologija in izvrševanje mednarodnopravnih obveznosti.

Na Inštitutu za narodnostna vprašanja sem poleg naštetega sodelovala še pri pripravljanju nacionalnih poročil SFR Jugoslavije za CERD in OECD. Zraven pa sodelujem tudi kot svetovalec za študente in druge uporabnike.

Mislim, da bi bilo v nadaljnjem raziskovanju nujno okrepiti komparativni vidik, ki bo omogočil spoznavanje osnovnih standardov pravnega varstva manjšin v Evropi in svetu. Na ta način bi preseгли ločevanje na preučevanje "mednarodnopravnega" in "notranjepravnega" vidika varstva, saj oba tvorita celoto in se med seboj prepletata. Že obstoječe študije, ali vsaj bistvene ugotovitve iz njih, bi bilo treba sistematično publicirati na strokovnih srečanjih (npr. okroglih mizah) pa omogočiti razpravo in konfrontacijo različnih pristopov.

NADA VILHAR
EKONOMSKA PREUČEVANJA MED MANJŠINAMI

V okviru programa Inštituta za narodnostna vprašanja samostojno spremljam in preučujem ekonomske vidike narodnostnega vprašanja v SFR Jugoslaviji in sosednjih državah.

V vedno bolj razčlenjenih ekonomskih odnosih s sosednjimi državami postaja prebivalstvo obmejnih področij vedno aktivnejši dejavnik sodelovanja med sosednjimi državami. Natančno poznavanje gospodarstva slovenske narodnostne skupnosti v sosednjih deželah omogoča spoznavanje njihove problematike in ugotavljanje razvojnih interesov. Hkrati se ob vse intenzivnejši razvitosti obmejne vloge Slovenije ter ožjih obmejnih območij ter ob povezovanju le-teh z obmejnimi področji sosednjih držav odpirajo slovenski narodnostni skupnosti v sosenjih državah - v Furlaniji Julijski krajini v Italiji, na Koroškem in Štajerskem v Avstriji ter v Porabju na Madžarskem in italijanski ter madžarski narodnosti v Sloveniji možnosti za aktivno vključevanje in povezovanje v gospodarske procese z ustanavljanjem lastnih zasebnih podjetij, podjetij slovenske narodnostne skupnosti in mešanih podjetij. Rezultat teh procesov je hitra deagrarizacija teh območij z velikimi spremembami v izobrazbeni in poklicni strukturi prebivalstva.

V okviru preučevanja ekonomske problematike slovenskih narodnostnih skupnosti v zamejstvu, v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, ter med italijansko in madžarsko narodnostjo v SR Sloveniji smo v raziskovalnem delu na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani do sedaj preučevali gospodarski razvoj na narodnostno mešanem območju na Koroškem in njegov vpliv na socialnoekonomski razvoj prebivalstva, proučili smo vlogo turizma v lokalnem gospodarstvu na narodnostno mešanem območju na Koroškem, preučili smo oblike in obseg obmejnega gospodarskega sodelovanja z Republiko Avstrijo s posebnim ozirom na slovensko manjšino ter obmejno gospodarsko sodelovanje ter višje oblike sodelovanja med Jugoslavijo in Italijo.

V letih 1984-1987 smo v okviru skupne jugoslovansko-madžarske interdisciplinarne raziskave z naslovom **Madžari in Slovenci - sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji** na primeru dveh naselij, Felsőszőlőnk/Gornji Senik v Porabju na Madžarskem ter Dobrovnik/Dobronak v Prekmurju v SR Sloveniji obdelali vse segmente, ki danes vplivajo na življenje narodnosti. V

skupnem raziskovalnem timu so bile zastopane različne discipline: ekonomija, demografija, statistika, socialna geografija, sociologija, pravo, politologija, jezikoslovje (socialna in psiholingvistika), pedagogika in zgodovina. V okviru raziskovalnega programa Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani nadaljujemo s preučevanjem manj razvitega prostora ob jugoslovansko-madžarski meji z analiziranjem vpliva gospodarskega razvoja in sprememb v gospodarski strukturi Prekmurja s posebnim poudarkom na vključitvi pomurske regije kot obmejne v gospodarsko sodelovanje ob meji na demografske procese in strukturo prebivalstva v funkciji prekomejnega sodelovanja. V okviru sporazuma o sodelovanju za področje kompleksnejših družboslovnih raziskav, ki sta ga podpisala Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani in Državna knjižnica Maksim Gorki iz Budimpešte za obdobje 1989-1991 je predvidena skupna raziskava o funkciji centralnih krajev, Monoštra za slovensko narodnostno skupnost v Porabju, ter Lendave za madžarsko v Prekmurju.

V letu 1989 se je na pobudo Medakademijskega odbora za preučevanje narodnostnih manjšin in narodnosti pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani začel oblikovati poseben projekt o vlogi in položaju slovenskih narodnostnih skupnosti v zamejstvu v ekonomskih procesih in o obmejnem gospodarskem sodelovanju s posebnim ozirom na vlogi narodnih manjšin. V okviru dela na tem projektu, kjer sem vključena kot sodelavec, bi se bilo potrebno dogovoriti o definiranju nadaljnjega dela, o temah in nosilcih raziskovalnega dela.

V letošnjem letu sem na Inštitutu za narodnostna vprašanja opravila ekspertizo z delovnim naslovom **Vloga in položaj slovenske narodne skupnosti v zamejstvu v ekonomskih procesih in vključevanje v obmejno gospodarsko sodelovanje**. Besedilo predstavlja poskus opredelitve vsebine preučevanja vloge in položaja slovenske narodnostne skupnosti v zamejstvu v ekonomskih procesih in vključevanje v obmejno gospodarsko sodelovanje. Ekspertiza vključuje tudi pregled literature in virov, ki se v nekoliko širšem obsegu ukvarjajo z obravnavano problematiko. Zajela sem predvsem literaturo, dokumentacijske vire in študije Inštituta za narodnostna vprašanja, Inštituta za geografijo v Ljubljani, Ekonomske fakultete ter Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, Univerze v Mariboru, Gospodarske zbornice Slovenije in Republiškega komiteja za mednarodno sodelovanje v Ljubljani.

Za nadaljnje skupno delo na projektu o vlogi in položaju slovenskih narodnih skupnosti v zamejstvu v ekonomskih procesih in obmejnem sodelovanju s posebnim poudarkom na vlogi nacionalnih manjšin bi bilo potrebno tudi na Slovenskem raziskovalnem inštitutu v Trstu in na Slovenskem znanstvenem inštitutu v Celovcu definirati nadaljnje delo na tem projektu, oblikovati teme in predlagati nosilce ter zbrati literaturo, študije in dokumentacijske vire, kar bi predstavljalo osnovo za nadaljnje delo.

BORIS JESIH
POLITOLOŠKE PREISKAVE V AVSTRIJSKEM ZAMEJSTVU

Področje mojega dela je raziskovanje družbenopolitičnih procesov med slovensko manjšino v Avstriji. V okviru tega projekta se ukvarjam z avstrijskimi političnimi strankami, njihovim odnosom do manjšin, z volitvami in volilnimi nastopi manjšinskih političnih strank, z novimi gibanji, z neonacizmom in manjšinami. Trenutno se ukvarjam s problematiko politične participacije manjšine.

Politološka znanost v Sloveniji in drugje v svetu se s problematiko manjšin ukvarja šele v zadnjem času. V nekem smislu sem na področju politoloških raziskav te problematike vsaj v SR Sloveniji oral in še orjem ledino. To med drugim pomeni, da nisem imel na razpolago ustreznih teoretičnih politoloških del, kakor tudi ne ustreznega mentorstva vsaj v smislu specializacije o manjšinski problematiki. Kot osnovo sem tako lahko uporabljal izsledke drugih ved, predvsem zgodovine in prava. Tudi v Avstriji se to področje intenzivneje vključuje v politološke raziskovalne projekte šele v zadnjih nekaj letih.

Prva tema, ki sem jo obdelal, je bila **problematika odnosa avstrijskih političnih strank do manjšinskega vprašanja**, v okviru katere sta moji osrednji temi volitve na dvojezičnem ozemlju in vključevanje manšin v volilne nastope. Posebej sem analiziral razvoj posameznih političnih strank in njihov odnos do manjšin, npr. pri sprejemanju posameznih zakonskih aktov, ki zadevajo manjšino. Vprašanje, ki sem si ga zastavil, je bilo, koliko in kako se manjšinsko vprašanje v volilnih procesih zlorablja, in kaj je značilno za volilno obnašanje prebivalstva na Koroškem, še posebej na dvojezičnem področju. Kaka stranka ima namreč lahko odličen program tudi kar zadeva manjšinsko vprašanje, vendar dejansko niti na regionalni ravni ne pomeni nič, zato ne bo privlačna za slovenskega volilca. Pomemben vidik problematike je udeležba v raznih predstavniških in posvetovalnih telesih. Dokaj slabo so zaenkrat obdelana tudi razna solidarnostna gibanja in nadstrankarski komiteji ter prisotnost Slovencev v njih.

Rezultat te raziskovalne usmeritve je bila med drugim posebna raziskovalna naloga, ki je omogočila **analizo socialne strukture kandidatov, ki so nastopili na zadnjih treh občinskih volitvah na Koroškem**. Posebej sem obdelal tudi **položaj novonastalih gibanj zelenih in alternativcev v Avstriji in njihov odnos**

do manjšinskega vprašanja, kakor tudi aktivno vključevanje dela manjšine v njihove dejavnosti. Vse to mi je omogočilo, da sem lahko prešel na širšo analizo in splošnejše zaključke, ki bodo temeljili tudi na izbranih komparativnih analizah. Tako trenutno delam na raziskavi z naslovom **Politična participacija in manjšina**.

Pri vseh raziskavah je treba upoštevati dejstvo, da manjšina ali manjšine živijo v določenih družbenopolitičnih prostorih, ki se bistveno razlikujejo od našega, zato ne moremo enostavno izhajati iz pogojev političnega življenja, kakršni so pri nas. To velja v enaki meri za raziskovalno dejavnost kot za politiko samo.

Glede težav, ki jih imam pri svojem delu, sem že omenjal dolgoletno odsotnost politologije iz preučevanja etničnih manjšin. Drugo veliko oviro pri delu pa vidim v dejstvu, da rezultati našega dela niso ustrezno predstavljeni; pri tem ne gre le za publiciranje. Tretjič pa imamo preslabe povezave z drugimi strokami. Dogaja se, da druge stroke naše rezultate uporabljajo, nimajo pa ustreznega odnosa do našega dela, ki zahteva specifičen način obravnave, niti ustrezno ne ovrednotijo izvirnih raziskovalnih dejstev. Slednjič pa bi dejal, da so naši rezultati premalo prodrli v evropski in svetovni prostor; to je usoda, ki so jo preživljali že naši predhodniki-raziskovalci manjšinske problematike. Tako se dogaja, da tuji strokovnjaki nanovo odkrivajo - in z navadno velikim odmevom publicirajo - stvari, ki smo jih mi popisali že pred desetletji. Rešitev te situacije vidim v sistematičnem objavljanju naših rezultatov, tudi v tujih jezikih.

Na drugi strani pa menim, da niso marginalizirani le naši rezultati. Zaradi naše relativne problemske zaprtosti in zamejenosti nam zelo manjka širok komparativni pogled na problematiko. Tudi to nas marginalizira, zato sodim, da je potrebno tudi to oviro začeti na sistematičen način presegati.

MIRAN KOMAC

PREUČEVANJE POLITIČNE KULTURE MANJŠINSKE SKUPNOSTI

O svojem delu naj povem kar se da na kratko. V zadnjih letih sem se ukvarjal z mnogočem, v glavnem pa se tematika mojega dela že leta vrti okrog naše manjšine v Italiji, zlasti na Goriškem. Tema mojega magistrskega dela, ki sem ga zagovarjal lani, se ukvarja s politično kulturo znotraj slovenske manjšine. Ob tem sem izdelal tudi model za preučevanje takšnih manjšin, ki sem ga poleg magistrskega teksta predstavil in objavil na več mestih, med drugim tudi na 12. kongresu antropologov in etnologov v Zagrebu leta 1988. Nekatera spoznanja sem strnil tudi v svoji tukajšnji uvodni predstavitvi.

Trenutno se ukvarjam s preučevanji, ki bodo sintetično strnjena v doktorski disertaciji; oddal jo bom V januarju 1990. Gre za povezano problematiko migracij, politične kulture in etnorazvoja, vedno seveda na področju slovenske manjšine Italiji.

Strokovna vodila svojega dela lahko obsežem na kratko: gre za nacionalne manjšine, obravnavane kot entitete politične subkulture, za analizo procesov izgrajevanja narodnostno manjšinske subkulture kot ene izmed temeljnih kategorij pri odpravljanju razkoraka med razvojem in nerazvojem. Osnovno orientacijo v prihodnosti vidim v analizi posameznih elementov etničnega v okviru narodnostne identitete ter v iskanju korelacij s pojmom politične kulture. Pristop po mojem mnenju terja še poglobljenejšo uporabo metodološkega aparata socialne in politične antropologije na eni ter komparativno problemsko zasnovo na drugi strani.

BRANKO JAZBEC
ANALITIČNO IN ZNANSTVENO DELO

Moja strokovna zanimanja segajo v dve smeri: ena je bolj analitična, druga pa bolj znanstvena. Pod analitično smerjo razumem tiste raziskave, ki jih opravljam po naročilu različnih subjektov, manjšine in njenih organizacij, in imajo takojšnjo uporabnost. Sem spada npr. **gospodarski načrt Slovenske kulturno gospodarske zveze**, pa občinski trgovski načrti, **razvojni načrt Kraške skupnosti**, ki je bil timsko opravljen, spremljanje gibanj v italijansko-jugoslovanski blagovni izmenjavi, spremljanje odnosa med EGS in Jugoslavijo, možnosti obmejnega gospodarskega sodelovanja, ter morda analizo možnega stanja med Italijo in Jugoslavijo po letu 1990.

Glede znanstvenega dela bi razlikoval med različnimi temami in pristopi. Gre za proučevanje obmejnosti z dveh vidikov: z vidika ekonomike meje (proučevanje obnašanja ekonomskih zakonitosti v obmejni situaciji), ki je tema, ki ima vsekakor interdisciplinarne razsežnosti, in z vidika ekonomije etničnih skupin (analiza tržišča dela na ozemlju narodnostne manjšine, oblikovanje gospodarskega pod-sistema na nacionalno mešanem območju).

SAMO KRISTEN
PROJEKT TRŽAŠKO VPRAŠANJE 1945 - 1954

Od leta 1986, ko sem na Inštitutu za narodnosna vprašanja postal raziskovalni asistent, je področje mojega znanstvenega dela t.i. **tržaško vprašanje oziroma proces jugoslovansko-italijanske razmejitve v prvem desetletju po drugi svetovni vojni**. Tema je v historiografski literaturi doživela vrsto interpretacij, predvsem z italijanske strani. Edino jugoslovansko relevantno delo na to temo je nastalo na podlagi sekundarnih virov že pred tremi desetletji, njen avtor je Janko Jeri. Po sodbi pisca dela *Jugoslavija u hladnom ratu* (Bekič), prva polovica petdesetih let in druga polovica štiridesetih let, z izjemo informburoja, predstavljata svojevrstno "črno skrinjico" jugoslovanske historiografije. Ob tem avtor, ki je podatke za zgodovinsko rekonstrukcijo obdobja med 1949 in 1955 nabiral zlasti v tujih, ameriških, britanskih in francoskih arhivih, a tudi v arhivu CK ZKJ in iz Arhiva Josipa Broza Tita ugotavlja, da večji del dokumentov domače provenience še vedno ostaja nedostopnih in s tem v zvezi izrecno omenja arhivski fond Zveznega sekretariata za zunanje zadeve v Beogradu.

Raziskovalcema, meni samemu in zunanjemu sodelavcu Inštituta, doc. dr. Matjažu Klemenčiču je bilo, nasprotno, v okviru srednjeročnega projekta *Boj za zahodno mejo v letih 1987 - 1988* omogočeno delo prav v omenjeni zvezni instituciji, pri čemer sva pregledala arhivske fonde jugoslovanskih ambasad v Washingtonu, Parizu, Londonu in Moskvi. Julija 1989 so nama bile fotokopije pregledanega in označenega gradiva tudi izročene v trajno uporabo. Glede na dejstvo, da sta v celoti pridobljenega gradiva tako vsebinsko kot tudi po obsegu najbogatejša fonda jugoslovanskih ambasad v Washingtonu in Londonu, in upoštevajoč preponderantno vlogo, ki sta jo v procesu jugoslovansko-italijanske razmejitve odigrali prav diplomaciji obeh zahodnih velesil, je seveda razumljivo, da bi vsakršno znanstveno preučevanje tržaškega vprašanja v luči jugoslovanske diplomatske korespondence moralo izpostaviti predvsem aspekt britansko-ameriške politike do omenjenega vprašanja.

Ne da bi vnaprej prejudicirali rezultate raziskovanja, lahko na tem mestu ugotovimo, da že bežen pogled na zbrano gradivo potrjuje znano tezo o dvotirnosti obeh politik do tržaškega vprašanja - dualnosti, ki tudi v okviru skupne atlantske strategije nikoli ni bila do konca presežena. Natančnejšo analizo "različnih stopenj

zrelosti, konvergence in divergence", kot omenjene razlike v ameriškem in britanskem pristopu do tržaškega vprašanja imenuje Gianpaolo Valdevit, bi v okviru raziskave zastavili na kronološki in hkrati diahroničen način in se pri tem držali ustaljene periodizacije, upoštevajoč zlasti tisto poglavitno časovno cezuro, ki celoten proces paradigmatično prelamlja na dva konceptualno različna dela. Bolj ali manj statičen model vzhodno-zahodnega antagonizma, ki do poletja 1948 tržaško vprašanje vklaplja v rigiden objem klasičnega *cold war issue*, se je namreč po jugoslovanskem izstopu iz Kominforma razprl v medsebojno odvisne, elastične oblike pogajanj, ki pa jim vse do konca leta 1953 ni bil naklonjen uspeh. Ta pogajanja so potekala v razmerah diskretne, nato pa vse bolj odprte zahodne gospodarske in vojaške pomoči, ki jo je Jugoslavija v okoliščinah ekonomske in politične blokade ter vojaških pritiskov na vzhodnih mejah akceptirala, ne da bi pri tem pristala na kakšne bistvene politične in ideološke kompromise. V okoliščinah, ko se je torej Jugoslavija vsaj na zunanjepolitični ravni vse bolj povezovala z Zahodom, je nerešeno vprašanje Trsta postajalo moteč faktor, ki bi ga bilo potrebno v interesu zblizanja in morebitne jugoslovanske pritegnitve v zahodni sistem perimetralne obrambe, čim prej spraviti z dnevnega reda. Po nekaj nekonsistentnih potezah angleške in ameriške diplomacije, ki so novembra leta 1953 skoraj privedle do oboroženega spopada med Italijo in Jugoslavijo, se je obdobje t.im. *nonnegotiability* na pragu leta 1954 končalo. Obe zahodni velesili sta v začetku leta 1954 iniciirali nov proces strogo tajnih pogajanj, ta pa so 5.10.1954 privedla do podpisa Londonskega memoranduma o soglasju in s tem do dejanske, če ne že tudi mednarodnopravno konsakrirane razrešitve tržaškega vprašanja.

Nakazal sem že nekatere možne pristope k analizi in obravnavi zbranega gradiva. Določeni eklektičnosti v metodološkem pristopu se pri tem seveda ne bo dalo izogniti; nasprotno, menim, da je celo zaželjena. Doslej so zlasti tuji avtorji na različne načine interpretirali stališča in odločitve jugoslovanske strani in se pri tem opirali na obsežno memoarsko literaturo tuje proveniencie, na znanstvene monografije pretežno tujih piscev, objavljene diplomatske zbirke (*FRUS, Keestrings Archiv der Gegenwart* ipd.) in nenazadnje na arhivsko gradivo ameriških, britanskih, italijanskih in francoskih arhivov. V mislih imam zlasti dela M. Pacorja, D. Rusinowa, J. B. Durosella, D. de Castra, A. G. de Robertisa in Gianpaola Valdevita. Edino naše delo, v celoti posvečeno tržaškemu vprašanju v obdobju 1945-1954 že glede na čas nastanka ni moglo temeljiti na primarnih virih, enako pa velja za sicer zgledno monografijo našega ameriškega rojaka Bogdana C. Novaka, ki je z delom *Trieste 1941-54. The Ethnic, Political, And Ideological Struggle* vprašanje Trsta približal ameriški in britanski strokovni javnosti. Ob vsem potrebnem upoštevanju njihovih znanstvenih spoznanj se tokrat prvič ponuja priložnost, da celoten kompleks diplomatskih aktivnosti preučimo tudi z zornega kota jugoslovanske diplomatske korespondence, shranjene v arhivu Zveznega sekretariata za zunaje zadeve (ZSZZ), in na ta način dopolnimo, do določene mere pa tudi korigiramo podobo, kakršno nam o odnosu ameriške in britanske politike do tržaškega vprašanja ponujajo tuji pisci. Ob tem naj še omenimo, da arhivski fond Zveznega sekretariata predstavlja le dokumentacijsko hrbtnico raziskovalne naloge, saj poleg dokumentov ZSZZ razpolagamo tudi s

fotokopijami dokumentov ameriških *National Archives* v Washingtonu (zlasti za leto 1953), in fotokopijami vseh pomembnejših člankov, ki jih je o tržaškem vprašanju v desetletju po vojni objavljala *New York Times*. Upoštevajoč vlogo in pomen, ki jo je v kontekstu jugoslovanskega mednarodnega vprašanja v prvem desetletju po vojni odigralo tržaško vprašanje, skorajda ne gre dvomiti, da bi z natančno preučitvijo teh virov in njihovo komparacijo z že doseženimi spoznanji lahko odgovorili na številna relevantna vprašanja iz polpretekle zgodovine jugoslovanskih in zlasti slovenskega naroda.

JANEZ STERGAR
PREDSTAVITEV DOSEDAJ OPRAVLJENEGA DELA

Diplomo druge stopnje sem opravil leta 1973 ob delu na inštitutu. Že pred zaposlitvijo sem si v letih 1966-1972 nabiral izkušnje z zamejstvom (predvsem koroškim, a tudi primorskim) z delovanjem v taborniški, mladinski in študentski organizaciji. Tudi v prvih letih na INV sem nadaljeval s politično-strokovno publicistično dejavnostjo, ki bi jo lahko označili za "brambovsko", sam bi dejal: narodnoobrambno. Proučeval sem (in še proučujem) delovanje manjšinskih organizacij in zgodovino narodnostnih oz. manjšinskih študij na Slovenskem, vključno s predvojnim Manjšinskim inštitutom, partizanskim Znanstvenim inštitutom in našim INV. Pripravil sem več objav tudi o koroških nemško-nacionalnih "brambovskih" organizacijah. Po objavi **publikacije o 85-letni zgodovini Počitniške zveze Slovenije** (pred 1. svetovno vojno je bila pomembna narodnoobrambna organizacija) mi je konec leta 1979 ljubljanska Filozofska fakulteta odobrila delo na doktorski disertaciji (brez magistrskega študija) o koroškem vprašanju in jugoslovansko-avstrijskih odnosih v desetletju po plebiscitu.

Zaradi kadrovskih in vodstvenih sprememb na inštitutu sem že v začetku osemdesetih let moral težišče svojega raziskovalnega dela prenesti na povojno obdobje, najprej na **volitve in nato na družbenopolitične procese med koroškimi Slovenci**. Moja bibliografija za to obdobje kaže, da obdelanih poglavij in posameznih vprašanj ni bilo malo, čeprav raziskava ni bila zaključena s sintetično monografijo, s knjigo. Letos se tema moje raziskovalne naloge končno spet pokriva z naslovom moje doktorske disertacije, kar je predpogoj za njeno dokončanje.

Kolikor vem, sva s kolegom Borisom Jesihom že nekaj let v SR Sloveniji edina raziskovalca, ki se v celoti posvečava avstrijskemu delu slovenskega zamejstva. V načelu pripada obravnava zgodovine meni, sodobnosti pa njemu; v praksi sam ne mižim pred sodobnimi procesi in on ne pred njihovimi zgodovinskimi dimenzijami. Izbrana gospodarska vprašanja koroškega dvojezičnega ozemlja na INV preučuje naša edina ekonomistka, Nada Vilhar. Pač pa smo od letošnje jeseni spet brez dokumentalista za avstrijsko področje.

Spominjam pa se tudi časov, ko sem bil na tedanjem severnem oddelku sploh

sam. Že zaradi tega kar dobro poznam tudi inštitutsko dokumentacijo: od arhiva (kjer že dve desetletji nimamo nastavljenega dokumentalista), preko tekoče dokumentacije (ki sem jo več let sam urejal, še zdaj pa vanjo prispevam verjetno največ novega) in časopisne dokumentacije (pri kateri smo včasih sodelovali vsi raziskovalci in je še vedno ni uspel izpodrinuti noben boljši informativni sistem), do različnih kartotek, bibliografij in knjižnega fonda. Je že tako, da zgodovinarji še posebej potrebujemo obsežno, urejeno in zanesljivo faktografsko osnovo za vsakršne nadaljne historične preglede, analize in sinteze.

Za potrebe lastnega raziskovalnega dela, za inštitutski INDOK in inštitutski bilten, za nekatere druge publikacije in številne neposredne uporabnike (vsako leto jih naštejemo prek sto iz vrst dijakov, študentov, novinarjev, domačih in manjšinskih politikov ter domačih in tujih raziskovalcev) sem tako npr. desetletje pripravljaj bibliografski izbor objav s koroško tematiko in uredil več tematskih bibliografij, izdelal sem **kronološko kartoteko koroške zgodovine za čas po letu 1848** (v obsežnem izvlečku je bila kronologija tudi objavljena), pripravil sem **kartoteko z več tisoč pomembnejšimi koroškimi Slovenci** (uporabljati in dopolnjevati se jo da tudi v smeri nekakšnega narodnega katastra), nastavljeno imam kartoteko krajev dvojezične Koroške.

Uporabnost lastnega zbranega dokumentacijskega fonda se je potrdila tudi v leksikografiji. Od prvega zvezka **Enciklopedije Slovenije** sem urednik (in seveda soavtor) za avstrijski del slovenskega zamejstva. Z uredniškimi nasveti in avtorskimi prispevki sodelujem pri drugi izdaji **Enciklopedije Jugoslavije** in pri **Slovenskem biografskem leksikonu**. Zasnova, so-napisal in souredil sem poskusni snopič **Kdo je kdo med Slovenci na avstrijskem Koroškem**, ki ga obdelujemo računalniško in za katerega izdajo obstaja konkreten založniški interes. Kdo je kdo, inštitutska dokumentacija in moja kartoteka so dobre osnove za morebitni Koroški slovenski biografski leksikon po primorskem zgledu.

Rutinsko delo v zvezi z imensko in kronološko kartoteko je vsakokratna priprava **opomnika s koroškimi jubileji**. Zadnji vsebuje že približno 500 spominskih datumov za leto 1990. Podoben pregled za primorski del zamejstva pripravlja odsek za zgodovino tržaške Narodne in študijske knjižnice, uporabnikov za oba pa ne manjka.

Kot rečeno, sem objavil kronologijo in bibliografijo o koroških Slovencih in sicer v dvakrat razprodanem zborniku **Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes** (Ljubljana-Celovec 1984 in 1985). Zbornik je služil tudi kot priročnik za živahno mladinsko gibanje ob Gašperjevi bralni znački, kjer sodelujem kot mentor.

Pregledal sem **osnovnošolske učbenike v SR Sloveniji** (in nekatere tudi izven njenih meja), da bi s popravki in dopolnitvami v zvezi z narodnostnimi in posebej manjšinskimi vprašanji Zavod za šolstvo lahko dopolnil bodoče izdaje; to se je pri nekaterih učbenikih že tudi zgodilo. Kritično pregledovanje učbenikov je izhajalo iz prepričanja, da so pomembni za vedenje o manjšinah in za zgodnje osveščanje o medetničnih odnosih.

Znanje o narodnostni problematiki skušam koristno uporabljati in posredovati širšemu krogu tudi ob svojem **delovanju v organizacijah in društvih** kot so

sindikata, Klub koroških Slovencev v Ljubljani, Slovenska matica, Zgodovinsko društvo v Ljubljani, uredništvo Zgodovinskega časopisa (kjer smo v zadnjem času izdali npr. tudi publikacijo o celjskih Nemcih kot prispevek k razmeroma pozabljenemu in malo poznanemu poglavju naše polpretekle zgodovine). Tu je še soorganiziranje vrste strokovnih posvetov in souredništvo pri izdaji referatov, ki imajo v našem zgodovinarskem krogu velikokrat izpostavljeno narodnostno problematiko. Zamolčal ne bi tudi sodelovanja pri urejanju prvih zvezkov **serije z dokumenti povojne jugoslovanske zunanje politike**.

Med gradivom, ki ga z našim INDOK centrom vnašamo v računalnik, za koroški del zamejstva obstaja **register društev in organizacij**, pri katerem sem bil iniciator in sem še eden od sodelavcev, ki register dopolnjujemo (vsebuje poleg splošnih podatkov o imenu in sedežu še navedbe o sestavi vodstva, o statutarnih ciljih, kratek zgodovinski pregled delovanja in bibliografijo del o posameznem združenju). Primorci so za področje kulture, telesne kulture, združništva glede podobnih zelo potrebnih in uporabnih pregledov postorili že marsikaj. Ker je krajevni leksikon vsaj za Tržaško že nekaj časa v tiskarni, Primorci vodijo povsem očitno tudi tu. Že pred leti sem dal pobudo za pripravo krajevnega leksikona tudi za koroški del zamejstva in še vedno menim, da bi INV pri takem podjetju moral iniciativno in ustvarjalno sodelovati.

Strokovni del mojega programa je torej natrpan in večkrat za površne opazovalce navidez v nasprotju z osnovnim raziskovalnim delom (doktorskim študijem). Ob vsaj povprečno normalnem organiziranju inštitutskega dela kot celote pa bi se obe sestavini lahko harmonično in organsko dopolnjevali; sam ne podcenjujem niti utrujajočega rutinskega profesionalnega dela niti iskrivega raziskovanja in formuliranja novega. Neposredno načrtujem za leto 1990 - na "ekspertizni" ravni - analizo novejših objav o jugoslovansko-avstrijskih odnosih s poudarkom na kritični osvetlitvi sklepov iz Karadjordjeva jeseni 1978, ko je bilo sprejeto načelo, da neurejena vprašanja manjšinskega položaja ne smejo ovirati drugih oblik meddržavnega sodelovanja s sosedami. Zavedam se, da bo imela omenjena analiza lahko tudi zelo praktičen političen pomen in odmev. V tej samopredstavitvi naj **med ekspertiznimi teksti zadnjih let** omenim samo pregled gonje proti NOB in proti partizanom na avstrijskem Koroškem, analizo odnosa novega vodstva krške (celovške) škofije do koroških Slovencev, pregled neizpolnjevanja avstrijskih obveznosti do manjšin, nekaj zapisov o aktualni problematiki dvojezičnega šolstva na Koroškem in oris poti koroških Slovencev v manjšinski sosvet (slednji tekst je še v nastajanju).

V letu 1990 bom zaključeval že omenjeno raziskovalno nalogo in disertacijo o dvajsetih letih na Koroškem. V naslednjih letih nameravam preiti na raziskavo tridesetih let, na poglobitev nekaterih vprašanj iz koroške NOB (letos sem objavil svoj pogled na razvoj OF na Koroškem, v posebni razpravi pa sem obdelal pojav koroške "sredine" v vojnem času), zažrl pa sem se tudi že v več vprašanj povojnega razvoja koroških Slovencev.

Čeprav je po upravno-finančni plati zahtevnejše, pa se mi zdi smotno, da svoj raziskovalni program sproti usklajujem tudi z obstoječimi in na novo nastajajočimi založniškimi programi in tekočimi sklici različnih znanstvenih posvetov ter z vabil

k jugoslovanskim in mednarodnim projektom. Zastalo je pripravljanje pisanja avtorske **Zgodovine Slovencev v 20. stoletju** (kjer naj bi pisal o koroških Slovencih med obema vojnama). Praktično zaključeno je moje sodelovanje pri velikem projektu **Evropskega znanstvenega sklada/European Scientific Foundation** s komparativnimi študijami pod naslovom **Vlade in nedominantne etnične skupne v Evropi 1850-1940**. Pri projektu smo bili Slovenci nadpovprečno prisotni. Že na simpoziju **Problemi narodnih manjšin**, ki ga je v marcu 1989 v Ljubljani pripravil medakademijski odbor za preučevanje narodnih manjšin in narodnosti, sem predlagal nov projekt za obdobje po letu 1940 oz. od začetka druge svetovne vojne naprej. Sedaj sem svoje zamisli formuliral tudi pisno in jih posredoval vodji medakademijskega odbora dr. Antonu Vratušu. Kot iniciatorji novega projekta bi lahko predlagali vsebinska, regionalna in časovna težišča raziskave oz. sklopa komparativnih raziskav. Tako bi lažje vplivali tudi na izbor nosilcev in sodelavcev pri projektu. Še preden pa pobudo razširimo na jugoslovanski prostor in jo posredujemo v Strasburg, bi se morali zediniti tudi glede razmerja med zgodovinskimi in sodobnimi družboslovnimi temami v projektu; raziskava sodobne migrantske problematike v okviru ESF je bila že pred časom pripravljena in objavljena.

Za zaključek naj povem, da sem po naravi timsko delujoč človek (o čemer priča npr. moje različno organizacijsko delovanje), da pa pri zgoraj opisanem delu v praksi večkrat ostanem "one man band". Na dolgi rok se zavzemam za uravnoteženo usklajenost uporabnih, tudi navidez drobnih "case studies" s tekočim dopolnjevanjem vsakovrstnih baz podatkov ter analitičnih razprav, ki naj prerastejo v sintetične monografije. Glede na omejen čas in glede na sestavo našega omizja tokrat ne morem predstavljati lastnih kritičnih pogledov na metodologijo in rezultate svoje zgodovinske stroke pri proučevanju narodnostnih vprašanj. Vsem pa je znano, da bi bilo naše vedenje o njih bistveno osiromašeno brez dosedanjega opusa zgodovinarjev, ki so delovali na naših inštitucijah ali zunaj njih. Skoraj natančno pred desetletjem sem na zagrebškem posvetu že referiral na temo **Problematika narodnih manjšin v slovenskem zgodovinopisju**; v nadaljevanju našega srečanja (tokrat ali pa ob naslednji priliki) se bomo k tej temi morali še povrniti.

DISKUSIJA

AVGUŠTIN MALLE: Rad bi nekaj rekel o proučevanju gospodarstva narodnostnih skupnosti ali proučevanja v okviru obmejnega sodelovanja. Kadar govorimo o tem, se moramo zavedati, da gre za zelo težko oprijemljivo zadevo, kajti poleg formalnega, javnega dela poslovanja obstaja še drugi del, prikriti ali sivi, ki je po obsegu še večji od prvega in ki poteka mimo vseh dogovorov. Za to obstajajo dokazi po bankah in v dokumentih o registriranju podjetij. Število le-teh nam je lahko pokazatelj količine denarja, ki je dejansko v obtoku. Siva ekonomija je velika konkurenca pobudam, ki tečejo po uradnih tirnicah. Tisti, ki se bo lotil te tematike, znotraj nje denimo le pregleda registracij in sprememb registracij, bo imel ogromno dela; vendar je prav, da se ekonomsko preučevanje razširi tudi na to področje.

VLADIMIR KLEMENČIČ: Cilj vseh ekonomskih raziskav bi moral biti v odkrivanju strukturnih sprememb znotraj obmejnega prebivalstva z narodnostnega in socialnega vidika. Važno je, da vemo, kako gospodarstvo vpliva na narodnostno identiteto in na kulturni razvoj manjšin. Ob dejstvu, da se gospodarski položaj večinoma izboljšuje v vseh manjšinskih prostorih, ki jih obravnavamo, je še vedno odprto vprašanje, ali se z rastjo ekonomije narodnostna identiteta utrjuje ali ne.

JANEZ STERGAR: Zanimivo bi bilo vedeti, kako je z zbiranjem podatkov gospodarskega značaja tudi za širšo javnost in kolikšna je dostopnost podatkov za raziskovalce. Nadalje tudi, kakšen je kriterij za opredeljevanje ekonomskega potenciala manjšine. In končno, kakšne so izkušnje pri sodelovanju z našimi ekonomisti-raziskovalci in praktiki v Sloveniji.

MIRAN KOMAC: Morda bi kolega Jazbec lahko povedal tudi, kako utemeljuje pomembnost ekonomske baze za obstoj manjšine.

BRANKO JAZBEC: Ekonomska baza je pomembna zato, ker ohranja neko samostojnost, delno neodvisnost. Glede dostopnosti podatkov javnosti pa je položaj od primera do primera različen. Vsekakor raje vidimo, da jih imamo za interno rabo.

BORIS JESIH: Zlasti v sferi ekonomije vlada posebno zanimanje za vprašanje stanja po letu 1992. Za slovenski narod se pri tem odpirajo posebne možnosti -

ali pa tudi nepredvidljivi procesi - glede na dejstvo, da bo del našega naroda, vsaj skupnost Slovencev v Italiji, postala del združenega evropskega ekonomskega sistema. Morda je misliti, da bo s tem manjšina dobila novo vlogo v odnosu do matice.

IRENA ŠUMI: Morda bi veljalo razmišljati tudi o t.i. podjetjih v mešani lasti. Omenjeno doseganje delne neodvisnosti narodnosti funkcionira pri tem najbrž predvsem skozi ustvarjanje okolja za rabo slovenskega jezika; gre torej tako rekoč za "umetno" širjenje prostora, v katerem jezik lahko funkcionira. Mogoče že samo dejstvo, da gre več tem podjetjem precej slabo kaže na to, da v ekonomski politiki tako umetno poseganje ni koristno; še bolj pomembno pa je vprašanje, na kakšen način se je treba lotevati raziskovanja vloge in pomena teh ustanov. Morda se je bolj kot kje drugje treba pri tem ravnati strokovno, ne pa ideološko v smislu brezrezervne podpore takim projektom.

VERA KLOPČIČ: Vsekakor vsaj primer Kosova kaže, da so enonacionalni projekti te vrste prej breme kot pa rešitev, so celo vir resnih konfliktov.

SERGIJ LIPOVEC: Glede vprašanja podjetij v mešani lasti so kajpada velike razlike, denimo, med Koroško in Furlanijo-Julijsko krajino. Izkušnje kažejo, da stvar tam, kjer je pobuda prišla iz manjšine same, stekla; nasprotno pa tam, kjer je direktiva prišla od zgoraj, ni šlo.

DARKO BRATINA: Rad bi se ustavil še pri politoloških temah, ki so bile načete pri današnjih predstavitev. Gotovo je, da politična dogajanja moramo spremljati; veljalo bi razmisliti o **oblikovanju nekakšne skupne opazovalnice političnega obnašanja** v sredinah, ki jih preučujemo. Pri tem je treba ločiti zamisel od izvedbe, kajti sami tega tehnično in operativno nismo sposobni vzpostaviti. Morda bi lahko vzpostavili trajno sodelovanje s kako tiskovno agencijo.

BORIS JESIH: Pri tem bi bilo koristno trajno spremljati tudi dogajanja v Evropi in svetu na organiziran način. Vsaka manjšina živi v svojem specifičnem prostoru; pravila igre so vsakokrat drugačna, predvsem drugačna kot pri nas.

VLADIMIR KLEMENČIČ: Te razlike so res tolikšne, da bi veljalo razmišljati o komparativni študiji na to temo. Vedno pa se moramo tudi vprašati, kako in v kolikšni meri se vsakokratna politična kultura znotraj manjšine razlikuje od tiste, ki je začilnost vsakokratnega večinskega naroda. Naj dodam še kratko opombo k predstavitvi kolega Stergarja: malokrat imamo v mislih vso razvejanost našega dela, malo o njej tudi govorimo. Poleg raziskovalnega dela imamo še veliko drugega. Veljalo bi razmisliti o načinu, kako te stvari ustrezno ovrednotiti, pa tudi predstavljati širši javnosti.

ZAPISNIK RAZPRAV
PRVE ETNIČNE DELAVNICE
ŠTIRIH INŠTITUTOV
KANALSKA DOLINA,
29. in 30. SEPTEMBER 1989

**PREDSTAVITVE DELA POSAMEZNIH RAZISKOVALCEV
(NADALJEVANJE)**

30. SEPTEMBER, DOPOLDNE

EMIDIJ SUSSICH
KRATKA PREDSTAVITEV

Svoje delo bi rad predstavil kar se da na kratko. Trenutno teče raziskava o mešanih zakonih v našem italijanskem zamejskem prostoru, ki jo opravljam v sodelovanju z Inštitutom za sociologijo iz Ljubljane. Podatki so že zbrani; zdaj smo v fazi analize gradiva. Občasno pa se pri svojem delu vračam tudi k problematiki narodnostne istovetnosti; tretja stvar, ki me zanima, pa je vprašanje integracije: kakšna je vsebina pojma integracije v mednacionalnih oz. medetničnih odnosih.

MILAN PAHOR
RAZISKOVALNA DEJAVNOST NARODNE IN ŠTUDIJSKE KNJIŽNICE

Odsek za zgodovino pravno spada pod Narodno in študijsko knjižnico v Trstu. NŠK je nastala v Trstu leta 1947. Dolgo vrsto let je delovala v neprimernih prostorih, v zadnjem desetletju pa je bilo to urejeno. Od letošnjega leta obstaja še knjižnica v Gorici, podobno bi radi zastavili tudi v Čedadu.

Odsek za zgodovino deluje približno tako dolgo kot NŠK skupaj z Odsekom za etnografijo. Naš namen je predvsem zbiranje zgodovinskega gradiva. Poleg prostorov se polagoma urejajo tudi razmere glede kadrov, ki naj zagotovijo raziskovalno delo, pa arhiv, pa zametek nekakšnega muzeja in servis za porabnike. Kot je razvidno, točne opredelitve obsega dejavnosti zaenkrat še ni. Vsekakor pa zbiramo gradivo: listine, fotografije, časopisne članke, zemljevide.

Ena od nespornih temeljnih nalog je **raziskovalno delo na področju zgodovine**, ki je s prihodom zgodovinarja Alekseja Kalca že steklo. Raziskava se ukvarja z **vlogo in pomenom Trsta v izseljeništvu - v prihodih, odhodih in tranzitu prebivalstva, in sicer od konca prejšnjega stoletja do današnjih dni.**

V tej raziskavi sodeluje tudi kolegica Kodričeva. Sodelujemo pa tudi s Filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer smo projekt prijaviли kot doktorsko disertacijo. Da bi pridobili ustrezno gradivo, smo že navezali stike z Mariborom, Zagrebom, s celotnim zamejskim prostorom ter z Ameriko in Avstralijo. Druga raziskovalna enota v okviru NŠK je **Odsek za staro zgodovino in arheologijo**. Že pet let deluje skupina, ki izdeluje arheološko in zgodovinsko **topografijo tržaškega ozemlja**, v sodelovanju z Inštitutom za arheologijo pri SAZU. Do konca leta bo pripravljeno gradivo o **gradiščih na Tržaškem**. Stvar je zanimiva tudi za italijanski prostor, ker so obstoječe tovrstne študije že zastarele. Ta oddelek sodeluje tudi na **arheološkem taboru**, o čemer sproti objavlja članke v slovenščini in v italijanščini. Tretja raziskovalna enota pa izdeluje **mikrotoponomastični zemljevid za Goriško**.

Pred kratkim smo ustanovili še **četrto enoto**, ki se ukvarja s **krajevno kulturo in zgodovino**. Zbrano je že gradivo o **društvenih praporih na Tržaškem in iz dela slovenske Istre v času do prve svetovne vojne**. Načrtujemo pa še posodobitev poglavij in razširitev do današnjih dni Prosvetnega zbornika izpred dvajsetih let.

Na področju arhivarstva obstajajo dobre povezave z ustreznimi italijanskimi zavodi; samo v zadnjih treh letih smo pridobili kar 15.000 fotokopij različnih relevantnih listin. Tako se nam gradivo množi.

Raziskovalni tabori, pri katerih sodelujemo, potekajo v sodelovanju s SLORI-jem in še dvema drugima organizacijama. Namen taborov je navajanje mladih na raziskovalno delo in odkrivanje vsaj delcev sedanjega stanja med Slovenci v Italiji. Dosedaj so bile objavljene štiri interdisciplinarne publikacije.

Takole splošno lahko rečem, da smo si znotraj Italije pridobili svoj manevrski prostor in da ovir pri delu ni. Za marsikatero pobudo smo dobili tudi že sredstva iz italijanskih ustanov. Smo pa vsekakor kadrovsko precej šibki, kljub temu, da delamo z vrsto zunanjih sodelavcev. Vendar pa imamo nekaj tudi mednarodnih uspehov: naj omenim le izdajo gradiva v zvezi s **pariško razstavo z naslovom Trouve Trieste**. Naj še dodam, da je kadrovski primanjkljaj čutili predvsem na področju arhivistike in etnologije. Kar se tiče slednje, pritegujemo strokovnjake vsaj za delo na taborih, imamo pa tudi zametek etnološke zbirke. Če bi imeli sredstva, bi ta kadrovski primanjkljaj lahko rešili, saj imamo ljudi, ki ustrezni študij prav zdaj končujejo.

PAVEL STRANJ
"ETNODEMOGRAFIJA" IN ŠOLSTVO

Ko sem na SLORI-ju začel, je struktura inštituta dajala veliko težo dokumentaciji, maloštevilni kader pa se je pretežno bavil z organizacijskimi nalogami, s povezovanjem zunanjih izvedencev in s pripravo znanstvenih pobud na vseh področjih, kjer so bile potrebe največje. To delo je bilo interdisciplinarno po vsebini, a redkeje izrazito raziskovalno po pristopu.

Z razvojem inštituta so se vloge bolj jasno definirale, najprej glede organizacijskih in raziskovalnih potez, nato pa med posameznimi problemskimi sklopi.

Sam sem začel pri prostorskih vprašanjih, nato sem se usmeril v šolsko področje, pred nekaj leti pa v demografsko, vendar je šolstvo pri meni vendarle ostalo na "drugem tiru"; skrbim za kontinuiteto našega šolskega statističnega gradiva in občasno posegam v vsebinske probleme, ko razni forumi naročajo različne analize. Tak primer je bila sestava poročila o slovenskih osnovnih šolah za posvet EMU v Friziji na Nizozemskem leta 1988.

Kot rečeno, je moje sedanje osrednje področje dela demografija. Zaposlen sem z raziskavo z naslovom **Demografska gibanja v prostoru slovenske poselitve v Italiji v luči popisov od leta 1869 do 1981**. Objava popisov bo vsebovala pregled zbranega gradiva o privih dveh upoštevanih vidikih; etnično sliko in poselitveno dinamiko (struktura prebivalstva po naseljih). Podrobnejša demografska analiza bo sledila v drugi fazi (predvsem selitvena in naravna gibanja ter struktura prebivalstva po starosti in spolu), nato pa bodo izdelane še ostale strukturne analize (izobrazba, zaposlitev...).

Pri tem delu je bilo treba reševati precej začetnih težav, ki izvirajo iz različnih metodologij in teritorialnih razdelitev ozemlja. Doslej se za narodnostno podobo ni rekonstruiralo vseh obstoječih podatkov po sedanjih upravnih enotah.

V opisano analizo spadajo tudi obravnave uradnih in neuradnih ocen etnične strukture, ki jih ni mogoče pridobiti iz podatkov popisov.

Vse to delo je zastavljeno v perspektivi raziskovanja demografskega obnašanja naše in drugih etničnih skupnosti. Gre za delo, ki je vmes med "čisto" statistično in sociološko sfero. Prvi konkretni izraz tega "etnodemografskega" dela bo zbirka esejev o nekaterih ključnih razvojnih trenutkih naše manjšine.

Glede razmišljanj o našem bodočem sodelovanju predlagam dve nalogi: eno s šolskega in drugo z demografskega področja. S prvim merim na opis in analizo štirih šolskih sistemov, ki delujejo znotraj in ob slovenski državni meji, skupaj z italijansko in madžarsko. Opis naj bi v žarišče postavil položaj posameznih manjšin, učinek, ki ga imajo nanje omenjeni sistemi ter njihov pogled na dinamiko. Mislim, da so osnovne analize za tak opis že izdelane, potrebno bi bilo le povezati primerne osebe, zastaviti ustrezen okvir dela ter enotno metodologijo. Mislim, da bi tak prikaz bil zanimiv v širšem evropskem kontekstu.

Drugi predlog ne računa na kratkoročne rezultate, ampak zadeva šele prvo fazo v povezovanju in poenotenju demografske problematike slovenskega naroda, tudi njegovih manjšinskih delov.

MILAN BUFON

SOCIALNA GEOGRAFIJA SLOVENSKEGA ZAMEJSTVA V ITALIJI

Hkrati z zaposlitvijo na SLORI-ju sem začel tudi s specializacijo in s podiplomskim študijem na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Tako se je s pomočjo mojega mentorja, prof. Klemenčiča, v mojem primeru uresničila integracija med različnimi prostori in med dvema zavodoma.

Moja tema na SLORI-ju je stvar tako rekoč čistega raziskovanja in zadeva obmejnost, etnično mešanost, regionalni razvoj, ob kratkem, politično geografijo. Gre za teorijo mejnih odnosov, regionalnega razvoja, etnične mešanosti na obmejnih območjih. Bolj kot za opisovanje gre pri tem za oblikovanje sintetičnih zaključkov. Raziskava je v rsnici "izvozno" usmerjena, ker je primerljiva z drugimi podobnimi deli v evropskem prostoru. V Italiji za mojo tematiko ni specialista, kljub dejstvu, da je politična geografija v zadnjem času v Evropi zelo čislana.

Praktično sem v zadnjem času sodeloval pri tržaškem **Krajevnem leksikonu**, ki je tik pred izidom in je nadaljevanje leksikonov, ki so izšli v Sloveniji, vendar je nekoliko drugače zasnovan. Sodeloval pa sem tudi pri pripravi **načrta za Kraško gorsko skupnost**, pa pri **enciklopedijah Slovenije in Jugoslavije**.

LAURA BERGNACH

DEJAVNOSTI GORIŠKEGA SEDEŽA SLORI

Podobno kot je čedajski sedež SLORI specializiran za problematiko izseljenštva, je goriški sedež posebej zadolžen za **raziskovanje goriške stvarnosti na meji in ob njej**, za goriško in novogoriško območje. Pri nas se trenutno ukvarjamo z globalno analizo stanja te enkratne obmejne situacije s stališča sociologije, demografije, ekologije, itd. Opravili pa smo že **mnenjsko raziskavo med višješolsko mladino na Goriškem**.

MAJDA BAŠA
SOCIOLINGVISTIČNA RAZISKAVA
SLOVENŠČINA KOT JEZIK OKOLJA NA TRŽAŠKEM

Del mojega dela je ozko lingvističnega (področje stavčne in besedne semantike) in ne spada v raziskovalno polje etnične delavnice. Od jezikoslovnih raziskovalnih nalog naj naštejemo samo tiste, ki iščejo v sociolingvistiko ali iz nje izhajajo:

- Jezik Primorskega dnevnika (obravnavava se specifična manjšinskega jezika kot posledica specifičnosti njegovega družbenega položaja);

- besediloslovna raziskava Referenta "slovenski jezik" in "slovenska manjšina" v italijanskem tedniku La voce libera;

- sem nosilka dela za Italijansko-slovenski gospodarski slovar; slovarsko delo te vrste ni samo transfer znanja, ampak raziskava sama na sebi, saj gre za slovar manjšinskega standarda, ki se deloma razlikuje od matičnega; sociolingvistična komponenta tega dela je raziskava in vrednotenje specifičnosti manjšinskega jezika (specifičen je njegov razvoj, njegov dostop do družbenih vlog, predmetnost, ki jo ta jezik izraža).

Moje raziskovalno področje pri Slovenskem raziskovalnem inštitutu je sociolingvistika, predmet raziskave pa sociolingvistična problematika Slovencev v Italiji. Raziskava Slovenščina kot jezik sošeske na Tržaškem, ki je v teku, spada v širši kontekst preučevanja dejavnikov ohranjanja oz. zamenjave jezika. Predmet te raziskave so priložnosti za rabo slovenščine: ugotoviti želim, v kolikšni meri so te priložnosti Slovencev dane in kako so izkoriščene.

Zakaj raziskujem najprej ravno priložnosti za rabo jezika?

Ohranjanje jezika je funkcija priložnosti za rabo jezika in jezikovnega znanja pripadnikov jezikovne skupnosti. Ta splošna formula se za večjezično skupnost razvije nekoliko drugače kot za enojezično.

a/ Ko skupnost uporablja en sam jezik in so torej priložnosti za njegovo rabo popolne, je raba jezika samoumevna (pripadniki jezikovne skupnosti brez pomisleka uporabljajo svoj jezik ob vseh priložnostih), jezikovno znanje pa se pridobiva s posnemanjem in je zato zagotovljeno; zagotovljeno je tudi ohranjanje jezika.

b/ Ko skupnost uporablja dva ali več jezikov, ohranjanje manj rabljenega od

njih ni zagotovljeno. Priložnosti za rabo jezika so omejene in zaradi omejene rabe jezikovno znanje upada. Zaradi obeh navedenih dejavnikov raba jezika ni več samoumevna: ne izkoriščajo se niti vse tiste priložnosti, ki obstajajo, in raba jezika upada. Da bi manjšinski govorec izrabljajal vse dane priložnosti za rabo svojega jezika, torej ni dovolj, da jezik zna, ampak mora imeti še eno lastnost: jezikovno lojalnost. (V slovenski sociolingvistiki se namesto pojma lojalnosti uporablja pojem jezikovne zavesti, t.j. pozitivnega odnosa do jezika. Pojma nista ekvivalentna, izraza ne sinonimna: jezikovna lojalnost je funkcija jezikovne zavesti.) Jezikovna lojalnost mora biti tem večja, čim manj je priložnosti za rabo jezika. Če bi bila merljiva količina, bi rekli, da mora biti obratno sorazmerna s količino priložnosti, da bodo dane priložnosti zares izkoriščene. Posamezniki, predvsem pa skupnosti z izredno razvito jezikovno zavestjo odpirajo nove priložnosti za jezikovno rabo (primeri takih posameznikov pri Slovencih v Italiji so; Samo Pahor, na primer, je že kar simbol tvorne, dejanske spreminjajoče jezikovne zavesti). Kadar pa priložnosti za rabo jezika ni, se jezik ne more ohranjati.

Priložnosti za rabo jezika so torej osnovni dejavnik oz. nujni pogoj ohranjanja jezika.

V omenjeni raziskavi se dokumentira in analizira raba slovenščine v tržaških soseskah, torej jezik ulice, trgovin, gostiln, uradov. To je širok segment jezikovne rabe, ki ima zaradi spremenjene vloge družine danes sorazmerno večji vpliv na pridobivanje jezikovnega znanja kot v preteklosti, ki pa se zaradi migracij hitro spreminja in vemo o njej zelo malo. Ker je komunikacija v soseski eno izmed področij javne rabe jezika (javne v širšem, ne v ozko pravnem pomenu), je mogoče nanjo vplivati (npr. z odpiranjem novih govornih položajev za manjšinski jezik. Ostala družbena področja jezikovne komunikacije - družina, prijateljski krogi, šola, delo cerkev itd. - bodo raziskana pozneje; predvidena je tudi primerjava s stanjem na Goriškem in v Videmski pokrajini).

Skozi analizo priložnosti za rabo manjšinskega jezika in izkoristka teh priložnosti skuša raziskava ugotoviti, kakšno je govorno vedenje pripadnikov manjšine in kako je odvisno o njihovega jezikovnega znanja in jezikovne lojalnosti. Ločeno se obravnavajo pojavi pisane in govorne slovenščine ter njihova medsebojna odvisnost, pri obravnavi pisnega jezika pa se razlikuje med njegovo komunikacijsko in samo etnično simbolno vlogo. Zanima me razmerje med slovenščino in italijanščino v primerjavi z narodnostno sestavo prebivalstva, vpliv narodnostne pripadnosti/naravnosti podjetnika na rabo jezika v podjetju, morebitna slovenska sporazumevalna zmožnost delavcev v neslovenskih enotah, pri slovenskih enotah soseske pa razmerje med površinskimi jezikovnimi pojavi in jezikom komunikacije in nazadnje odnos slovenskih podjetnikov in strank do rabe slovenščine v soseski.

Jezikovnostrukturalna analiza pojavnih oblik pisane slovenščine ugotavlja obstoječe intrakulturne (stilne in zvrstne) variante, posebna pozornost pa je posvečena interkulturni variantnosti, namreč odstopanju od knjižne norme v Sloveniji, v slovarju. Osrednja tema strukturalne analize govora je kodni prekop iz slovenščine v italijanščino, kajti domnevam, da se je mogoče z razlago vzrokov kodnega prekopa približati odgovoru na vprašanje, zakaj dvojezični govorec sploh

izbira en govor in ne drugega. Dokazana vzroka preklapljanja sta sprememba v sestavi udeležencev in v vsebini pogovora (Ervin-Trippova 1969; Gumperz in Blom 1972; teorija govorne akomodacije). Mene posebej zanima tisti tip preklopa, ki ga povzroča primanjkljaj v jezikovnem znanju. Zadnji vzrok tega preklopa je vedno moteni dostop manjšinskega jezika do družbenih vlog in govornih položajev: primanjkljaj v aktivnem jezikovnem znanju je posledica omejenosti rabe jezika, primanjkljaj v pasivnem jezikovnem znanju je posledica omejenosti ali odsotnosti rabe, vrzel v slovarskem sistemu jezika pa je posledica odsotnosti rabe ob hkratnem dejstvu, da se referent (t.j. z jezikom izražena dejanskost) razlikuje od osrednjeslovenskega.

AVGUŠTIN MALLE
RAZISKAVE CELOVŠKEGA ZNANSTVENEGA INŠTITUTA

Moje delo je zadnje čase precej okrnjeno in obremenjeno z upravnimi opravili, ker nimamo lastne uprave. Naj torej povem, kaj se je zadnji čas dogajalo. Delo je bilo precej povezano z dnevno politiko in z dogodki okrog dvojezičnega šolstva. Na zavodu so zadnjih deset let nastajale naloge, v glavnem o problematiki šolstva na Koroškem, ki so šle na Dunaj. Veliko smo si pri tem prizadevali tudi za razčiščevanje pedagoških pojmov. Ker je šlo med drugim tudi za spore, ki jih je razreševalo državno Ustavno sodišče, je bilo treba raziskovati in se opredeljevati do državne pogodbe. Konkretno je šlo za celovško šolo, kjer je bilo treba opredeliti vsebino t.i. elementarnega pouka, ki ga v zadnjih sto petdesetih letih v strokovni literaturi ni zaslediti. Pri tem se je izkazalo, da z različnimi ustanovami in zavodi ni mogoče sodelovati pri razreševanju kakega konkretnega vprašanja, če to sodelovanje ni stalno in sistematično. Zanimivo je bilo odkritje osnutka za izgradnjo manjšinskega šolstva, o katerem ne manjšina ne avstrijske ustanove niso vedele ničesar. Gre za zakonski osnutek, ki smo ga izkopali iz nekega celovškega arhiva in ki je predvideval šolski sistem od otroških vrtcev pa do visokošolskega študija.

O šolski problematiki smo veliko objavljali tako v slovenščini kot v nemščini. Pri tem so nastajali mnogi koristni stranski proizvodi, npr. statistike s celovških srednjih šol od leta 1948 do danes. Naš bodoči predlog za raziskovanje na tem področju predvideva pregled študijske in družbene usode dijakov, ki so obiskovali slovensko šolo; zanima nas, kje so nadaljevali študij, kje so se zaposlili, družbeno angažirali, in podobno.

Objavljali smo tudi nekaj o narodni istovetnosti, nekaj pa še bomo. Na tem področju smo sodelovali z mnogimi zunanjimi sodelavci s celovške univerze.

V zvezi z značajem in usodo Slovenskega znanstvenega inštituta smo izdelali predlog delovanja na osnovi dveh postavk: štirje ljudje naj bi bili angažirani raziskovalci, sredstva pa bi morala pač biti temu primerna. Nadaljevati želimo s proučevanjem novejših zgodovine koroških Slovencev, s proučevanjem vloge šensk v manjšinski družbi, osrednjih organizacij, jubileja plebiscita; nekaj je tudi želja, da bi se ukvarjali s sociolingvistiko, hkrati pa bi seveda ohranili vlogo servisa za različne obdelave podatkov in naloge za potrebe osrednjih manjšinskih organizacij.

Pri teh načrtih se nam zdi pomembna postavka pritegnitev raziskovalcev iz vrst večinskega naroda, zlasti za projekt primerjalne raziskave o ekonomiji na obmejnem področju med Avstrijo in Jugoslavijo. Razvili smo že izobraževalno dejavnost s približno petindvajsetimi predavanji letno na temo gospodarstva, pri kateri sodelujejo tako naši kot tudi strokovnjaki iz Slovenije. Za uresničitev teh načrtov pa je predvsem pomembno, da delamo ločeno od vseh organizacij koroških Slovencev in tako ostanemo neodvisni.

ALDO RUPEL
DELO NA GORIŠKEM SEDEŽU SLORI

Atipično prihajam na SLORI s področja telesne kulture z letošnjim septembrom. Moja naloga je hibridna: v Gorici sem zadolžen za nekakšnega operativca, povezovalca, organizatorja, poleg tega pa bom skrbel podobno kot v zadnjih dveh letih, za produkcijo inštituta, za publikacije. Nekaj malega raziskovanja je vmes že bilo in ga verjetno tudi še bo. Pri publikacijah opravljam uredniško in prevajalsko funkcijo, prevajam iz slovenščine v italijanščino in obratno, pa iz srbohrvaščine v slovenščino in italijanščino (ne pa tudi obratno). S tem v zvezi nameravamo v Gorici okrepiti računalniško opremljenost.

Na področju telesne kulture kot družbene in strokovne dejavnosti sem raziskoval in napisal knjigo **Telesna kultura med Slovenci v Italiji** (1981), in pa njeno nadaljevanje z naslovom **Novo v zamejski telesni kulturi** (1988); opravil sem testiranja na celotni slovenski šolski populaciji na Goriškem v letih 1983 - 1986; zbrane antropometrične in storilnostne podatke so tudi primerjalno obdelali na Fakulteti za telesno kulturo v Ljubljani. Od leta 1986 zbiram podatke za Krajevni leksikon za Goriško in pišem besedilo, ki je nekako osemdesetodstotno že izgotovljeno; tega dela sem se lotil potem, ko se je izkazalo, da timsko delo ni produktivno in se je avtorski pristop izkazal za obetavnejšega. Besedilu pa moram pridati še grafikone, obrazce, posnetke, itd. ter pregled za posamezna področja s strani strokovnjakov-lektorjev.

Sodelujem tudi pri **Slovenskem primorskem bibliografskem leksikonu** in na **Deželnem raziskovalnem zavodu za eksperimentiranje in pedagoško izpopolnjevanje**; pri slednjem sestavljamo pregled diplomskih nalog tržaške, ljubljanske in videmske univerze o vprašanju dvojezičnosti. Zraven bodo še članki strokovnih revij evropskega in deloma izvenevropskega prostora.

DISKUSIJA

DARKO BRATINA: K razpravi kolega Pahorja bi rad dodal, kar je bilo omenjeno že včeraj, da ima vsak sedež SLORI poleg tekočih zadolžitev še svojo problemsko specifično, za katero je zadolžen. Čedajski sedež je npr. specializiran za izseljenišтво. Nekaj empiričnega dela je že opravljenega, v načrtu pa imamo še druge zadeve. V Čedadu pa je tudi sedež **Društva emigrantov**, ki je pomemben element povezovanja te problematike.

VLADIMIR KLEMENČIČ: Glede izseljenišťva obstaja dosti virov, ki so vsekakor na razpolago, samo domeniťi bi se morali, kako urediti njihovo konzultiranje in obravnavo. Potrdil bi tudi rad pomen mladinskih raziskovalnih taborov; za zelo koristne so se izkazali tudi na Koroškem. Več let pa se odvijajo podobni tabori tudi v Prekmurju, kjer se je oblikoval strokovni kader tako pri nas kot pri madžarski manjšini. Kazalo bi prirediti posvetovanje o raziskovalnih taborih in razčleniti njihovo metodologijo ter pripravo ljudi, potem pa tudi zasnovati taborov samo. Omenim naj podatek, da je polovica strokovnih kadrov madžarske narodnosti šla skozi mladinske raziskovalne taborne. Isto ali podobno velja za Koroško. Rezultati teh taborov so bili taki, da so predstavljali pobudo za nadaljnje delovanje in raziskovanje.

MILAN PAHOR: Predlagam, da se organizira informativno srečanje med ljudmi, ki se bavijo z izseljenišťvom, ne da bi srečanje formalizirali s kakšnimi odbori ali komisijami.

DARKO BRATINA: K predstavitvi kolegice Majde Baše bi dostavil, da bi bilo zanimivo z vidika njene stroke raziskovati tudi goriško področje; na primer, kako se je razvijala raba slovenščine v Gorici dvajset, petindvajset let nazaj, v času, ko se je začela močno razmahovati mala trgovina. Vsekakor njeno delo dokazuje, da je SLORI v zadnjem času uspel preiti od klasičnih raziskovalnih panog tudi k novejšim.

MILAN PAHOR: SLORI ima to raziskavo, pri nas pa deluje jezikovna posvetovalnica. K temu lahko dodamo še slavistično društvo, vendar nam manjka nekakšna koordinacija. Pri raziskovalnih taborih denimo imamo precejšnje težave z uvajanjem jezikoslovnega študija, ker ne najdemo mentorjev niti pri nas niti v Sloveniji.

ALDO RUPEL: Ko že govorimo o priložnostih za rabo slovenščine, ne bi smeli mimo tistih, ki jih nudi telesnokulturna dejavnost, zlasti za mlajše generacije v okviru njihovih sosesk. Včasih tam najdejo edino priložnost za rabo slovenščine mimo šole in družine, zlasti še, če izvirajo iz mešanih zakonov.

SERGIJ LIPOVEC: V zvezi z rabo slovenščine bi dejal, da se poraja tudi že nov pojav: nič več namreč ne gre za dvojezične soseske, temveč je italijanščina prodrla že tudi v notranjost našega organiziranega življenja, kot so ravno tudi športna društva, med članstvo, preko staršev in še kako, pa tudi med vodstvene strukture v takih organizacijah.

Na tem mestu bi rad s pozicije tajnika SLORI dodal še nekaj pojasnil. V razpravi smo dostikrat slišali omenjati multidisciplinarnost, interdisciplinarnost, problemskost, disciplinarnost. Izkušnje na SLORI so takšne, da začetkoma delo ni bilo zastavljeno multidisciplinarno, temveč multiproblemsko. Ko sem se pred leti ponovno vrnil v ustanovo potem, ko sem nabral izkušenj v drugačnih organizacijah, kjer je delo sistematizirano in se zahteva na določen rok, sem prihajal v konflikte s kolegi. V raziskovalnem delu so namreč razmerja med časom in proizvodom zelo labilna, pa tudi motivacija ni enostavna. Posameznik-raziskovalec nadalje lahko v teku dela pride v konflikt s samim seboj, kar povzroči, da se učinek dela časovno odmika, s tem pa tvega, da bo proizvodu padla "cena" pri porabnikih. V raziskovalnem delu je po mojih izkušnjah bistvenega pomena tudi avtonomnost vsakega subjekta. Zato je smiselno, da se vsak zavod bavi z nečem bazičnim, osnovnim. To daje ustanovi moč, zaradi katere se širša javnost potem nanjo tudi obrača po znanstveno pomoč. Povsem drugače pa je, če se raziskovalna organizacija skuša baviti z vseobsegajočimi projekti.

Dalje bi rad poudaril, da manjšinec nujno veliko ostreje zapaža etnično problematiko kot pripadnik večinskega naroda. Ne vem, koliko smo si blizu ali daleč glede vprašanja nacije; pri tej problematiki zaznavam vrsto družbenih procesov, ki sem jih označil že v uvodnem poročilu. Na eni strani gre za poces, ki zadeva osveščanje človeka in skupin, npr. jezikovne skupnosti, na drugi strani pa za vseobsegajoč proces masifikacije. Tretji proces, ki je izredno močan, pa je zelo dinamična migracija. In kot četrtega bi navedel proces pridobivanja znanja. V političnih sistemih danes niso več tako bistvene količine in proporcionalni sistemi. Tudi pet odstotna populacija lahko pogojuje izbire in odločanje v celoti, kajti važno je, koliko imamo argumentov, koliko podatkov, projekcij na določenem področju. Med Slovenci gre v tem smislu za neko protislovje: na eni strani smo šibka nacionalna enota že samo v italijanskih državnih okvirih, kaj šele v evropskih, na drugi strani pa prav zaradi majhnosti uživamo privilegij, da sprejemamo s treh različnih miselnih in nacionalnih realitet in da imamo izredne zmožnosti pretoka znanja v najrazličnejših strokah, ki opredeljujejo dano zeključeno človeško skupnost. vprašanje pa je, če smo te privilegije sposobni izkoristiti.

Včerašnja in današnja razprava dokazuje, kakšna moč znanja je lahko osredotočena v še tako majhni skupini ljudi. Gre pa za to, kako to izrabit, kajti resnica je, da se nam zadeve rade zatikajo, doker jih ne znamo realizirati. Te luknje v delovanju pa nas ne smejo preveč obremeniti, kajti za druge vemo, da nimajo niti

Izdelanega koncepta niti pristopa k tem vprašanjem. Usklajevanje našega dela je po mojem mnenju odvisno od treh dejavnikov: prvič, sklenemo lahko, da model in koordinacija skupnega dela, kot smo ju oblikovali vsaj v zasnovi, ne bosta zgrešena; drugič, na podlagi akumuliranega znanja je potrebno poskrbeti za stalno in redno javno produkcijo; in šele potem lahko govorimo o načrtih za naprej, pri čemer je treba jasno definirati prioritete v delu. Za srečanja, kot je naše zdajšnje, najbrž ni smiselno, da bi postala "tradicionalna" - morajo pa postati frekventna do tiste mere, ki jih delo narekuje.

ZAPISNIK RAZPRAV
PRVE ETNIČNE DELAVNICE
ŠTIRIH INŠTITUTOV
KANALSKA DOLINA,
29. in 30. SEPTEMBER 1989
PREDSTAVITVE DELA POSAMEZNIH RAZISKOVALCEV
(NADALJEVANJE)
30. SEPTEMBER POPOLDNE

SALVATORE VENOSI
TRADICIJA IN PERSPEKTIVE PREUČEVANJA
V KANALSKI DOLINI IN REZIJI

Ker je programska zahteva, da je potrebno za ta posvet predstaviti pogled na lastno delo in področje dela na dva načina, to je z vidika lastne stroke in z vidika potreb po nadaljnem raziskovanju, naj torej pričnem z lastnim delom.

O Kanalski dolini kot zemljepisnem prostoru obstaja vrsta zapisov, med njimi tudi mojih, ki prinašajo zemljepisne popise, zgodovino, demografske podatke in ocene; pisali smo še o kaki jezikovni drobtinici, objavljali pogovore s starejšimi domačini in podobno. Ti spisi so pisani na način, ki je močno podoben **domoznanstvu**, kakršen je bil v navadi v začetku stoletja. Ni naključje, da smo Kanalsko dolino do sedaj predstavljali na ta način: do srede šestdesetih let zavest, da je dolina del slovenskega etničnega prostora, praktično ni obstajala. Na drugi strani pa gre pri Kanalski dolini za poseben zgodovinski prostor, kjer so bili **proces** slovenskega narodnostnega prebujenja nasilno prekinjeni ob razpadu stare avstrijske monarhije in priključitve k Italiji, zatem pa je imela dolina povsem drugačen zgodovinski razvoj kot druge slovenske pokrajine. To zgodovinsko dejstvo, kakor tudi to, da je bila dolina tako pozno razpoznana za kraj, kjer tudi živijo domačini Slovenci, je krivo, da Kanalska dolina do sedaj skorajda ni bila predstavljana na osnovi sodobnejših znanstvenih pristopov, saj smo morali šele utrjevati zavest, da tod žive Slovenci.

Z uvedbo **tečajev slovenskega knjižnega jezika in slovenskega glasbenega pouka** smo začeli ustvarjati pogoje, ko tak položaj lahko prerasemo. **Narečni jezik** je bil do sedaj v dolini deležen premalo pozornosti: ni sistematično zabeležen, kar gotovo zanima slavistično vedo, obenem pa jezik v današnji stvarnosti Kanalske doline pomeni še veliko več kot le zanimivost za jezikoslovce. Kot vemo, v Kanalski dolini govorimo kar štiri jezike, italijanščino, slovenščino, nemščino in furlanščino. Nekdaj, v stari Avstriji, je obstajalo nasprotje med nemško govorečimi in Slovenci, danes pa sta oba jezika - nemščina in slovenščina - v manjšinskem položaju glede na uradno italijanščino, čeprav nemščina ima mesto v rednem osnovnem šolstvu,

slovenščina pa ne. Zato je domače narečje, ki ga govorijo prebivalci doline, danes kot razločevalec med deli prebivalstva močno pomemben. Tisti domačini, ki govorijo slovensko narečje, se lahko štejejo za Slovence, ali pa le za Korošce. Po drugi strani pa se k slovenskemu pouku prijavljajo tudi otroci, ki ne poznajo slovenskega narečja. Prav zato smo menili, da je dobro, da v tej fazi pouk slovenščine vodi etnolog, ne pa morda poklicni učitelj ali slavist, ker mora biti učitelj sposoben razumeti te razlike med prebivalci doline; s tem ima tečaj slovenščine tudi svoj politični pomen v dolini.

Na podoben način kot naše narečje je bilo v preteklosti zanemarjeno tudi **klasično etnografsko delo**, kar bomo skušali v kratkem popraviti. Gre za zapise o domačinskem načinu življenja, o letnem krogu običajev in opravil, ki so v tesni zvezi z **ljudsko katoliško kulturo domačinov**. Danes pa bi nas morale zanimati ne le folkloristične, temveč tudi sodobne sociološke teme: tako npr. vemo, da je slovensko narečje danes večinoma stvar tistih domačinov, ki ostajajo na kmetijah, in torej tvorijo kmečki sloj prebivalstva. V drugih poklicih, ki so v dolini na voljo, jim za zdaj slovenščina prav malo koristi - na Trbižu je mogoče prej najti srbohrvaški kot pa slovenski napis na trgovini. Zato bi se morali v bodoče posvetiti ekonomskim in sociološkim študijam našega prebivalstva. Obenem pa mislimo, da se je treba otresti takega načina dela, ki se nanaša samo na slovenski delež ljudi in ki je samo njim namenjen: ker v dolini živijo ljudje, ki govorijo kar štiri materine jezike, moramo v bodoče njihovim medsebojnim odnosom posvetiti več pozornosti. Zlasti smo do sedaj zanemarjali **furlanski element**. Ne bi pa smeli zanemariti tudi dejstva, da ima Kanalska dolina tudi **ekonomsko imigracijo ne le iz Slovenije, temveč tudi iz drugih delov Jugoslavije**.

V Reziji je položaj precej drugačen, čeprav vsaj kolegi iz Slovenije Kanalsko in Rezijsko dolino, Nadiške doline in Beneško Slovenijo radi štejejo kar enostavno v Videmsko pokrajino. Nobena skrivnost ni, da Rezijani v veliki večini odklanjajo **istovetenje s Slovenci**. Rezija je nekakšen etnografski otok Italije, o katerem veliko pišejo tudi Italijani, vendar pa je gotovo, da imamo Slovenci pravičen interes do predstavljanja svoje kulture in jezika tudi v Reziji. Lani sem začel z vodenjem tečaja slovenščine, ki je bil dobro obiskan in ki se bo letos nadaljeval.

Naj torej strnem svoje misli: **v prihodnje bo najbrž potrebno opustiti izhodišče, ki domačine na področju Kanalske in Rezijske doline šteje preprosto za Slovence, za slovensko narodnostno manjšino**. Več se bo treba posvečati študijam iz bolj nevtralnih izhodišč. Tako npr. nujno potrebujemo **sociolingvistične študije** tako o Kanalski dolini kot o Reziji; veliko podatkov zanje smo na tečajih slovenskega jezika že zbrali. Obenem se moramo primerjalno posvetiti tudi odnosom slovensko govorečih domačinov z drugimi prebivalci. Poleg tega pa je prednostna naloga v obeh dolinah predvsem tudi **ekonomski študij**, saj najbrž ni potrebno ponavljati, da je to področje glede ustanavljanj mešanih podjetij in drugih načrtov, ki so bili realizirani drugod v zamejstvu, zelo zapostavljeno.

Ko pa že govorim o pravičnem interesu, ki ga ima slovenski narod v Kanalski dolini, naj opišem še konkretne težave: predvsem se zdi, da so nam vrata zaprta. Po prepričevanjih, razgovorih, obljubah ali celo dogovorih pride vedno do izmikanj. Tako zaenkrat vztrajajo res le še nekateri posamezniki - deset let nazaj je bil čas

bolj naklonjen vsaj kar se tiče kadrov tu v dolini, pa se ni nič ukrenilo. Ljudje so pričakovali več, kot pa smo naredili, denar pa je marsikdaj šel v nesmiselne naložbe. Kot tolikokrat poprej naj pač tudi tukaj sklenem z apelom, za katerega nisem prepričan, da bo obrodil sadove: rešimo ta košček slovenskega etničnega ozemlja.

IRENA ŠUMI

O KOMPATIVISTIKI IN ANTROPOLOGIJI

Temeljna tema, s katero se ukvarjam v okviru programa Inštituta za narodnostna vprašanja in ki obenem predstavlja moje magistrsko delo, je **socialnoantropološka analiza sodobnega položaja severnoameriških staroselcev v ZDA**. Tema je bila do sedaj na Inštitutu za narodnostna vprašanja sistemizirana kot del preučevanja nacionalnega vprašanja v svetu. Splošni okvir raziskave je t.i. staroselska renesansa na severnem ameriškem kontinentu, ki jo strokovna (antropološka, politološka, sociološka, umetnostno in literarno kritična) in druga relevantna literatura beleži od konca šestdesetih in začetka sedemdesetih let dalje. Pomembno je pri tem, da je viden del te produkcije danes že izpod peres staroselskih avtorjev samih, pojav, ki se kvantitativno in kvalitativno razrašča od sedemdesetih let dalje. - **Pojave staroselske renesanse** je mogoče razvrstiti v dve celoti: v celoto narodnostnih, političnih in kulturnolegitimacijskih ter revivalističnih pojavov in prizadevanj znotraj posameznih plemenskih skupnosti (o katerih se že govori, v skladu z veljavno pravno-normativno opredelitvijo, kot o indijanskih narodih), in v celoto t.i. panindijanizma, kamor gre šteti regionalna, meddržavna, nacionalna, vsecelinska in tudi medcelinska staroselska združenja in druge oblike povezovanja in sodelovanja političnega, kulturno-povezovalnega, informativnega in strokovnega značaja, gibanja s težnjami po relativnem kulturnem poenotenju indigenih skupnosti severne celine z nacionalističnimi obeležji, kakor tudi izraze in organizacije t.i. panindijanske ideologije, ki je preživljala svoj prvi vrh koncem šestdesetih let in sredi sedemdesetih in ki se je delno navdihovala tudi pri sočasnih socialnih gibanjih drugih "manjšin" v ZDA, predvsem črnske, v znanem prizadevanju za civilne pravice. Pojavi staroselske (etnične) renesanse so vsi v tesni zvezi z v šestdesetih letih obnovljenim manifestativnim kulturnim tradicionalizmom pri delu rezervatske, predvsem pa znotraj mestne staroselske populacije. Hkrati s konsolidacijskimi gibanji znotraj nanovo definirane vsestaroselske etnije pa se je oblikovala tudi širša ideologija t.i. naravnega človeka, ki vedno bolj razločno artikulira protiindustrijska in proekološka gledanja s širokim sklicem na t.i. svetovno staroselsko populacijo kot protagonistom takih naziranj. - Hkratna referenčna okvira sta v raziskavi sočasna vladna politika do staroselskih skupnosti v ZDA in razvoj primerljive staroselske problematike v svetu na

mednarodni ravni na eni strani, ter samo antropološko (družboslovno) gradivo na drugi.

Preučevanje modernega položaja ameriških staroselcev gotovo predstavlja v ameriškem prostoru edinstveno etnično problematiko, saj imajo staroselci glede na vse druge skupnosti izjemen pravni status. Hkrati pa gre za več obsežnih študijskih možnosti, ki so povedne, če ne celo neobhodne za vsako zadevno **nacionalno znanje**. Ameriški staroselski teren je tisti, ki je zgodovinsko prispeval nemara največ artikulacij družboslovnih spoznanj, in to ostaja še danes zlasti v sklopu tiste družboslovne tradicije, ki je izkazala največje in najširše sintetske zmožnosti, **antropologije**. Prav k tej družboslovni tradiciji bi rada prištevala tudi vse svoje strokovne premisleke. Poleg **teoretske komponente**, ki je na severno-ameriškem staroselskem terenu izjemnega pomena in bi morala pravzaprav tudi pri nas spadati med temeljna (institucionalizirana) družboslovna znanja, gre tudi za **možnost fenomenoloških vzporejanj etničnega razvoja severnoameriških staroselcev s procesi in dogodki enake vrste v našem, evropskem, in nenazadnje tudi v slovenskem prostoru**. Stoletja inkorporiranosti v politične tvorbe tujih etnij in s tem povezana prisilna socializacija (inkulturacija) v te sisteme; manjšinski status; obsežna socialna problematika (socialna "patologija"); relativno pozno opismenjevanje v lastnih jezikih; kontinuirani asimilativni pritiski; šibka razredna in slojevska diferenciacija; prostorska razdrobljenost (pri tem pri severnoameriških staroselcih ne gre le za posedovanje mnogih različnih parcialnih pravnih identitet od ene zvezne države do druge, temveč tudi za razdrobljenost rezervatskih "matičnih" postojank, ter za obsežno ekonomsko migracijo v obrobja velikih mest in industrijskih središč); ter nenazadnje, maloštevilnost in relativna ekonomska marginaliziranost glede na širša okolja so vse fenomeni, ki ponujajo vzporejanja s posameznimi obdobji v slovenski etnični zgodovini. Ponudbo za specialistični študij te problematike in ustrezno štipendijo sem prejela z univerze v Oklahomi, kjer se bom izpopolnjevala po končanem magistrskem študiju v Ljubljani, ki poteka pod mentorskim vodenjem našega (edinaega) antropologa, prof. dr. Staneta Južniča.

Obenem gre v nalogi za **možnost širitve teoretskih razvidov etnične problematike**. Nekatera v antropoloških, pa tudi v staroselskih strokovnih krogih razširjena naziranja v Ameriki ne morejo zadovoljivo pojasniti fenomena staroselskega preporoda (tako se npr. antropološka tolmačenja danes zatekajo k nekakšnemu folkloriziranju in parcializiranju vzročne plasti, govoreč denimo o temeljni "religiozno pogojeni identiteti staroselca", ipd.), in ki bi bile lahko presežene. Kot rečeno so staroselski avtorji sami začeli razvijati obsežne, glede na prevladujoči kulturni, znanstveni in politični evropocentrizem pomembne koncepcije, nenazadnje pa tudi terminološke inovacije, katerih vsebina je pomembna za razumevanje modernih etničnorazvojnih procesov, ki v tem prostoru potekajo vendarle drugače in ob zgodovinsko drugačnih zunanjih pritiskih kot tista, ki so potekala ali še potekajo v evropskem prostoru. Nenazadnje pa naloga nastaja ob trdnem prepričanju, da tovrstnega **komparativnega znanja ne gre šteti med stranska ali pomožna prizadevanja slovenskega nacionalnega družboslovnega znanja**; tudi zato ne, ker gre za specifičen etnični proces, relativno izredno dobro dokumentiran, ki se odvija znotraj politične entitete, katere

pomen in vpliv je v sodobnem svetu izreden. Naj dodam še "uporabnostni" ali aplikativni vidik: v razmerah politične otoplitve med blokoma, ko ameriški družboslovci npr. že zelo uspešno aplicirajo znanstveno in teoretsko dediščino Evrope (tudi sovjetsko) na svoj teren, je kaj kmalu pričakovati še druga staroselska žarišča v svetu, denimo v SSSR, kjer bo izredno obsežna evidenca iz Severne Amerike več kot le aktualna. Končno pa morda še opomba na rob: Jugoslavija se zaradi preživetvenih imperativov danes ob večjem intelektualno distancira od politike, ki ji je ne tako davno nazaj zagotavljala poseben položaj v svetu, od politike neuvrčenosti. Da bi le ekonomski imperativ v celoti ne preglasil pozitivnih strani te politične dediščine, tistih njenih strani, ki jih nismo znali nikoli izkoristiti: možnosti, da v privilegiranih okoliščinah razvijemo **družboslovno komparativistiko**, ki bi bila v političnem pogledu morda izraz upravičenega dedovanja evropske humanistične tradicije, v sodobnem strokovnem pa najprej in predvsem izraz želje po prestižu v znanju!

Vsaka komparativistika pa se zaradi samega obsega referenc obrača prvenstveno tudi k problemu **kategorialnih aparatov in teoretskih usmeritev**. Namenoma postavljam prvo pred drugo, ker nikakor ne gre za romanticistični eruditizem prejšnjega stoletja: zdi se, da so časi velikih teoretskih sistemov v družboslovju za vselej pominili. Podobno pragmatično je zastavljen tudi projekt, pri katerem sodelujem od leta 1988, **mednarodni projekt etnične terminologije INTERCOCTA**, ki ga financira UNESCO. V sklopu tega projekta sem član mednarodne mreže in na pobudo vodstva ameriške skupine INTERCOCTA glosarija o etnični terminologiji član svetovalnega komiteja projektov o etničnosti, ter član pospeševalnega odbora za ustanovitev raziskovalnega komiteja za probleme etničnosti pri svetovni antropološki organizaciji (IUAES). Do sedaj sem z referatom sodelovala na mednarodnem posvetovanju v okviru 12. kongresa IUAES ter s pisno kritiko prvih "pilotskih" osnutkov ameriške in francoske različice glosarija, pa še z manjšimi programskimi teksti. Ker smo tudi pri nas še govorili o potrebi po poenotenju (ali rajši: pomenski identifikaciji) terminologije, ki je v rabi v slovenskem (in jugoslovanskem) znanstvenem prostoru, in ker ima UNESCO v načrtu široko zastavljeno **serijo nacionalnih etničnih glosarijev strokovne terminologije**, sodim, da mora tak projekt v nanovo potrjeni "troedinosti" slovenskih družboslovnih ustanov ob polni udeležbi raziskovalnega inštituta italijanske narodnostne manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem, katerih specializacija je etnična problematika, dobiti ustrezno mesto in nosilce. Predlog za tako sodelovanje skupaj z ustrezno dokumentacijo bom izoblikovala do konca decembra 1989.

Tretje, nikakor pa ne zadnje področje mojega strokovnega udejstvovanja predstavlja **delo v Kanalski dolini v Italiji kot vodje tečaja slovenskega jezika** za osnovnošolske otroke v vaseh Žabnice, Ukve in Ovčja vas. Ker je na našem posvetovanju to temo nadrobneje obdelal kolega prof. Salvatore Venosi, načelnik sedeža Slovenskega raziskovalnega inštituta v Kanalski dolini, naj se na tem mestu omejim le na tisto, kar želim iz njegove diskusije posebej podčrtati. Najprej je to prepričanje, da ima slovenska nacionalna skupnost legitimen in prioriteten interes, da v tem do nedavna docela pozabljenem "manjšinskem" prostoru širi znanje o sebi in svojem jeziku ter interes zanju. Drugič pa gre za spoznanje, da smo v

preteklosti nemara preveč enoznačno, v eni sapi govorili o slovenski "narodnostni" politiki in o "manjšincih". Izvajanjem kolega Venosija o razlikah med slovensko govorečimi in "zavednimi" Slovenci nimam kaj dodati. Nemara le eno. Kot etnolog in sociolog pač moram poudariti, da je poučevanje v tem prostoru od časa, ko sem se v svoji stroki zaposlila, moja edina dokaj "sistematična" terenska izkušnja, ki pa ima neprecenljivo vrednost za razumevanje razmer znotraj, recimo temu tako, narodnostne enklave. Dosedaj je pač vladalo prepričanje, da "zamejstvo" nasproti "matici" obvladuje odnos med političnimi in izobraženskimi elitami obeh enot. Tako mišljenje pa nas je brez potrebe zapeljalo v aprioristične sodbe in ocene ter programska izhodišča, ki so se izkazala za neplodna. Če naj torej zaključim v smislu programske zahteve tega posvetovanja, pa zelo na kratko: več terena (seveda vedno ob rigoroznih disciplinarnih metodoloških vodilih), s tem hkrati več distance od kurantne politike, in več komparativistike tako horizontalno (znotraj disciplin) in vertikalno (meddisciplinarno). Prav izkušnje s politizerskim pristopom so nas je zapeljale v tragično in zmotno oceno, da je pravzaprav težko iz tako majhnih stvari, kot je slovenski narod, delati veliko znanost. To pač ni res; (številčno, ekonomsko in drugače) majhen "primer" je v družboslovju vedno še posebej edinstven, predstavlja posebej organizirane in zelo razvidne koncentracije, ki so zlasti na področju družboslovne teorije vedno zaželen teren; predstavljajo tako rekoč (potencialni) precedens. Ta dejstva bi se morali naučiti izkoriščati: v družboslovju so bile že veliko manjše entitete (zlasti za graditev teoretskih baz) posebnega pomena. In zraven še enkrat: več, veliko več komparativistike!

DARKO BRATINA
PROJEKT GORIŠKO

Kar zadeva mene in moje raziskovalne zadolžitve na SLORI-ju, naj rečem, da sem se jim že vrsto let prisiljen izmikati zaradi drugih obveznosti pri vodenju inštituta. Imam pa namen, da se posvetim projektu, ki zadeva Goriško. To in ono o tem projektu sem v diskusiji do sedaj že navrgel. Gre pa za **analizo celotnega goriškega prostora**, pri kateri bi z različnimi disciplinarnimi pristopi (demografija, gospodarstvo, politična struktura in obnašanje, kulturna izmenjava) in z osvetlitvijo zgodovinskega ozadja izdelali celostno podobo regije. Zgodovinska komponenta je pri tem pomembna, saj brez nje ni mogoče v predstavitev sedanjosti.

Naj navržem še nekaj postavk, s katerimi se projekt ukvarja. Za Novo Gorico se npr. trdi, da je nastala kot umetna tvorba iz političnih razlogov, vendar pa naša hipoteza pravi, da bi do njenega oblikovanja kljub vsemu prišlo, saj jo je narekoval prostor sam. Nastala je namreč na mestu urbanega vakuumu. Taka in podobna izhodišča so del zastavitve projekta.

Očitno bo stvar zahtevala precej časa; v načrtu imamo tudi notranji posvet sodelujočih v projektu. To je posebna zadolžitev goriškega sedeža SLORI-ja.

Hkrati imam v ognju še eno železo. Gre za projekt, ki bi ga izpeljali v sodelovanju s tržaško univerzo, s prof. Luciom, znanim psihologom. Fokus tega načrta je tržaški prostor, osredotočili pa se bomo na **problem avtoritarne osebnosti**. Operativna novost v tem projektu je, da bomo za potrebe zbiranja anketnih podatkov sodelovali z neko tržaško tiskovno agencijo.

DISKUSIJA

VLADIMIR KLEMENČIČ: Glede projekta kolegice Šumijeve bi rad rekel, da je poznavanje in vzporejanje problematike severnoameriških staroselcev z našo domačo etnično problematiko, pa tudi z evropsko, potrebno in solidno, ker je sama narava projekta taka, da se že vključuje v mednarodni kontekst. To pa so tiste usmeritve, ki bi morale imeti v našem delu prednost. Res pa je, da je pri nas za take projekte zaenkrat še premalo razumevanja - deloma tudi zaradi nevednosti.

DARKO BRATINA: Mislim, da bi ne bilo napačno, če bi izkušnjo s proučevanjem ameriške staroselske etnične situacije poizkusili razširiti še na kako drugo etnijo, ne da bi pri tem zasledovali kako eksotiko, temveč da bi tematsko in tudi sicer presegli naš dostikrat umetno zožen pogled na etnično problematiko.

Vprašanje etnologije in antropologije pa je ključno za nas vse. Že v bližnji prihodnosti moramo prediskutirati možnosti za širitev te vrste raziskav. Kar pa zadeva vprašanja terminologije oz. potreb po študijah s tega področja, je koristno imeti v mislih, da urejena terminologija vsekakor predstavlja izhodišče tudi za druge strukture, da jim je področje etničnih preučevanj približano.

VLADIMIR KLEMENČIČ: K predstavitvi kolega Bratine pa bi rad rekel, da se določna usmeritev v evropski prostor v obeh projektih, o katerih je govoril, razločno kaže. Po mojem sta to projekta, ki lahko pripomoreta k spoznavanju in razreševanju etničnih vprašanj v Evropi, ki vedno bolj postaja zveza narodov ali zveza regij. Kar je bilo povedano za Goriško, kaže na naše zanimanje za problematiko, ki je v Evropi zelo aktualna, namreč za problematiko prebijanja državne meje.

Ob tem se domislim dejavnosti geografov: navezali smo stike v okviru treh obmejnih dežel, da bi preučevali tri sosednje doline (Kanalsko, Zgornjesavsko oz. Trento in Ziljsko dolino). Primerjalno utegne biti goriška študija za nas zelo zanimiva. Neko podobno sodelovanje navezujemo z Madžarsko. Naj torej še enkrat ponovim, kar smo v teh dveh dneh že nekajkrat slišali: o teh naših mednarodnih povezavah se premalo ve.

DARKO BRATINA: Po vsem, kar je bilo povedano, se je izkazalo, da smo glede vsebin dela kaj močni in uspešni, nismo pa doslej dovolj skrbeli za objavljanje teh projektov in dejavnosti v smislu stikov, poročanj, objav in vplivanja na okolje.

Interno pa je naša pomanjkljivost nezadostna organizacija naših datotek. Glede založniške dejavnosti pa ponovno poudarjam, da moramo razmišljati o skupni periodiki, ker se mi zdi, da smo vsak zase premajhni, da bi si to kvalitetno privoščili.

Priloga 1

PREREZ MED DISCIPLINO IN PROBLEMOVOM

Predlog dr. V. Klemenčiča

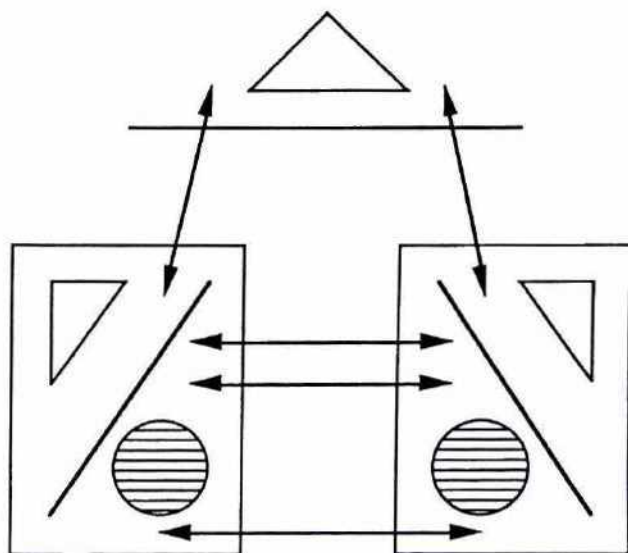
	zgodovina	pravo	ekonomija	geografija	sociologija	politologija	kulturologija	sociolingvistika	sinteze
MADŽARI v Sloveniji	*	*	*	*	*	*			*
ITALIJANI v Sloveniji	*	*		*	*		*		*
SLOVENC v Italiji	*	*	*	*	*	*	*	*	*
SLOVENC v Avstriji	*	*	*	*	*	*	*	*	*
SLOVENC na Madžarskem		*		*	*			*	
SLOVENC v Jugoslaviji									
SLOVENC na delu v tujini				*	*		*		
SLOVENC v izseljeništvu	*			*			*		*
JUG. NARODI v Sloveniji	*	*		*		*			

Priloga 2**Problemske celote bazičnega programa raziskovanja na štirih inštitutih****Predlog dr. V. Klemenčiča**

- Problem poselitve in drugi demografski problemi;
- Asimilacija;
- Slovenci in evropska integracija;
- Slovenci v procesu prekomejnega sodelovanja ob meji;
- Manjšinsko obmejno in prekomejno gospodarstvo;
- Zaščitni zakon kot celota in za posamezne dejavnosti;
- Gospodarstvo, infrastruktura in komunikacije;
- Varstvo okolje;

Priloga 3

**Komparativni model preučevanja manjšin na obeh straneh
slovenskih državnih meja
Komac-Sussičev model 1**

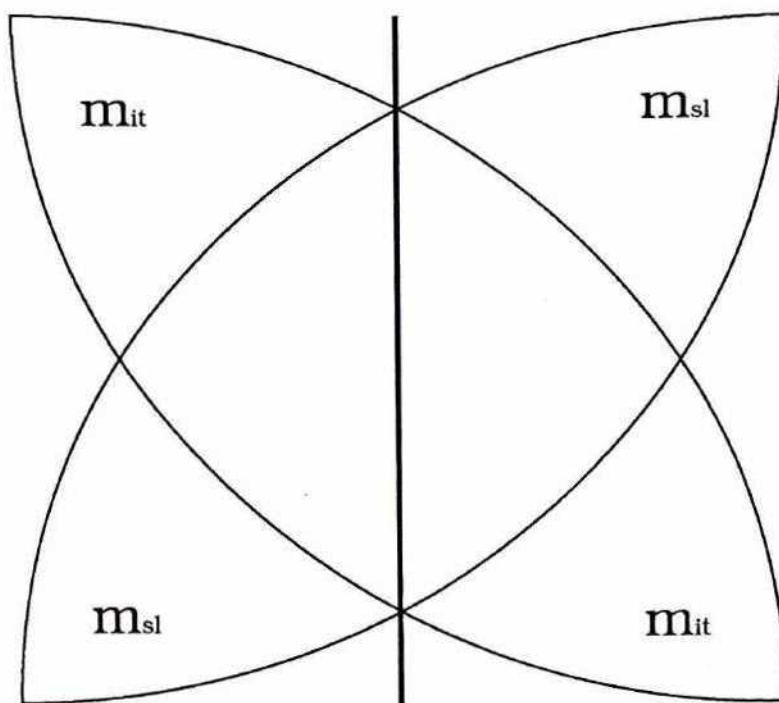
Legenda:

△ - slovenske manjšine v zamejstvu

⊖ - madžarska in italijanska manjšina v Sloveniji

— - državna meja

Priloga 4

Shema skupnih kulturnih prostorov
Komac-Sussičev model

Legenda:

 m_{it} - italijanska matica (država matičnega naroda) m_{sl} - slovenska matica (država matičnega naroda) m_{it} - italijanska manjšina v Sloveniji m_{sl} - slovenska manjšina v Italiji

SKLEPI PRVE ETNIČNE DELAVNICE ŠTIRIH INŠTITUTOV

KANALSKA DOLINA, 29. IN 30. 9. 1989

1. Glede razdrobljenosti in nepovezanosti raziskovalnega dela inštitutov so razpravljalci nedvoumno ugotovili, da je sedanje stanje nevzdržno in ga je zato potrebno presegati. Do neke mere problem ni značilnost le inštitutov-udeležencev, ki se ukvarjajo z etnično problematiko, temveč je splošen za vrsto znanstveno-raziskovalnih ustanov zlasti v Sloveniji.

Inštitut za narodnostna vprašanja (INV) je zgodovinsko matičen; Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) v Italiji ter Slovenski znanstveni inštitut (SZI) v Avstriji sta sicer mlajša in sta nastala ob pomoči ljubljanskega, vendar se je takšna zgodovinska hierarhičnost postanka odrazila med drugim tudi v nezaželeni parcializaciji dela, ki nobenemu od inštitutov ni v korist. Raziskovalni potencial, s katerim vsi trije inštituti razpolagajo in pa tematika dela sta takšna, da v nekaterih primerih tako z vidika stroke kot tudi problemsko prihaja do nepotrebnih podvajanj dela. Vsi inštituti-udeleženci srečanja (fizično se posveta ni udeležil rovinjski CRS, ki je bil prav tedaj zavezan na drug posvet) posebej poudarjajo, da je kljub temu organizacijska in programska avtonomnost vsake ustanove posebnega in trajnega pomena: o takšni bodoči organizaciji dela ne more biti dvoma. Ob tem pa se zastavlja vprašanje

marginaliziranosti rezultatov dela inštitutov v vsakokratni družbeni sredini in vzrokov zanj. Prav družbena obrobnost, ki je delu inštitutov vsiljena, se kaže kot poseben operacionalni problem. Vzroki zanj so različni: tako npr. INV doživlja marginalizacijo zaradi dejstva, da so rezultate njegovega dela tradicionalno prištevali v sfero nekakšnega političnega

servisa; SLORI na drugi strani prav zdaj preživlja fazo vživljanja v italijanski nacionalni prostor, pri čemer išče poti vključevanja in uspešnega konkuriranja; SZI pa je v situaciji, ko se sooča z grožnjo ukinitve, kateri botrujejo različni vzroki, ki so bili razloženi že poprej. V praktični obliki se ta problem kaže kot pomanjkljiva

zaščita intelektualne lastnine, in s tem v zvezi kot problem odnosa porabnikov znanja do avtorjev. V diskusiji je bilo izoblikovano mnenje, da so inštituti, ki se ukvarjajo z etničnim vprašanjem, sicer naslovniki dnevnih polzvedovanj različnih uporabnikov, da pa je kasneje njihov informativni, mentorski in svetovalni delež v delih porabnikov kaj slabo označen ali pa sploh

izpuščen. Zdi se, da ima takšne probleme predvsem INV. Razpravljalci so menili, da bo potrebna stalna in sistematična skrb za objavljane produkcije raziskovalcev, da bi na ta način zagotovili demarginalizacijo njihovega sicer obsežnega dela v obliki do sedaj predvsem rokopisov. Del vzrokov za problem marginaliziranosti pa tiči vsekakor tudi v

obstoječem odnosu med politiko in znanostjo. Ni mogoče zanikati dejstva, da je preučevanje etnične (narodnostne in nacionalne) problematike tisti del družboslovja in humanistike, ki je zaradi svoje tesne problemske navezave tudi na aktualnopolitična dogajanja še posebej izpostavljeno nevarnosti politizacije ali tudi političnega zlorabljanja. Da je temu tako, deloma kaže že sam kategorialni aparat, ki je v raziskovanju etnične problematike pri nas v rabi, in ki je močno obremenjen s psevdoteoretičnimi, pozitivističnimi koncepti (npr. pojem asimilacije, rabljen v decidirano negativnem smislu, čustveno nabita, politično propagirana, poenostavljena "narodnostna dihotomija" matica-manjšina, nekontekstualne obravnave "manjšinske kulture" kot odraza lojalnosti "matici" na nivoju nekakšne folkloristike, itd.). Nekateri razpravljalci so menili, da so bili zlasti v Sloveniji, posledično pa tudi v slovenskem zamejstvu do nedavna na delu nekateri politični imperativi, ki znanosti niso dovoljevali prostih rok pri delu. Odločno si je treba prizadevati za avtonomijo znanosti, znanstvenih delavcev in njihovih strokovnih stališč ter za polno svobodo znanstvene vesti nasproti politični praksi. Zaželjeni odnos je mogoče opisati kot stalno kritično "opozicijo" v smislu nadzora, ki ga mora kritična znanost izvajati nad politično prakso. V tem smislu aplikativne ali uporabne študije, ki jih politični subjekti ali katerikoli drugi naročniki naročijo pri izvajalcu-raziskovalcu, ne morejo biti sporne, pač pa je pri njih treba izostriti odgovornost za strokovno utemeljenost. Aplikativne študije same pa ne morejo biti jedro dela inštitutov, temveč temeljno raziskovanje v okviru

2. bazičnega programa (železnega repertoarja) inštitucij. Že uvodna pojasnila vodstev inštitutov so nakazala vsakokratno problemsko jedro, ki se ga ustanova zaradi primarne aktualnosti problematike, pa tudi organizacijske majhnosti drži; predstavila so tudi shemo obstoječih kadrovskih potencialov v stičišču s problematikami in disciplinami ter nekaj novih zadevnih sugestij in modelov preučevanja. Ob tem je bilo slišati mnenja, da sta zlasti oba zamejska inštituta zaradi svoje velike vgrajenosti v družbenopolitično stvarnost svojih manjšinskih skupnosti še posebej zavezana, da s svojim delom sledita toku vsakdanjih političnih dogodkov, slišali pa smo tudi oceno, da se nekateri družbeni procesi v zamejstvu odvijajo hitreje kot v Sloveniji in jim je v interesu manjšine potrebno stalno slediti kot prioriteti v programih obeh ustanov. Zato bi morda veljalo preudariti o smiselnosti ustanovitve trajne "politične opazovalnice", morda celo tako, da bi za informativne namene trajno sodelovali s kako tiskovno agencijo. Pri tem bi šlo za informacije, ki bi nam omogočale presojo v sferi politične kulture posameznih entitet, ki jih preučujemo. Hkrati pa ima na drugi strani vsak čas svoje prioritete, sinusoide družbenega zanimanja za etnično problematiko, ki pa kljub vsemu ne morejo in ne smejo kako bistveno posegati v bazični program. SZI se pri tem srečuje s specifičnim problemom: porabniki si želijo čim krajših in čim

bolj decidirano aplikativnih študij, kar je zahteva, ki znanstvena merila že vnaprej suspendira. T.i. železni repertoar pa v nobenem od inštitutov ne more obstajati kot samozadostna celota problemov, temveč v korelaciji z strukturo

disciplinarnega-interdisciplinarnega-problemskega. Zahtevo po interdisciplinarnosti vsakega preučevanja danes razumevajo na zelo različne načine. Včasih se s tem kratkoma meri na širok (problemski) zajem v smislu vključevanja in upoštevanja najrazličnejših dejavnikov pri analizi enega parcialnega problema. Največkrat pa se interdisciplinarnost pojavlja - v pač zelo popačeni in poenostavljeni obliki - kot zgolj zbir različnih strok, katerih nosilci se vsak zase ukvarjajo čisto ne le z različnimi vidiki ene problemske celote, temveč celo s čisto različnimi problematikami. Primer take zastavitve je (bil) INV, ki svojega širokega kadrovskega potenciala ni znal ustrezno osredotočiti na probleme, ki si jih je ustanova postavila kot centralne. Ob tem pa je v okviru štirih inštitutov močno zapostavljen vsaj en pomemben del etnične problematike, namreč migracije vseh vrst in zgodovinskih provenienc. SLORI sicer v okviru čedajskega sedeža (v skladu s tako organizacijo dela znotraj inštituta, ki vsakemu izmed štirih sedežev poleg "tekočega" dela nalaga še problemsko specializacijo) take študije izvaja, ostala dva udeležena inštituta pa ne.

Misliti je, da mora primarna raziskovalčeva zavezanost v vsakem primeru veljati njegovi stroki; v okviru te naj tudi svoje delo daje v preverjanje in si tako pridobi profesionalno identiteto, v okviru nje naj tudi išče smernice za svoje delo, čeprav gotovo drži, da ima specifična problemska naravnost, ki je značilna za inštitute, svoj nujni vpliv na raziskovalca, ki mora ustrezno širiti svoj disciplinarni razvid. Gre za izjemno pomembno vprašanje križanja med posamezno stroko in obstoječim problemom. Vsaka stroka ima namreč svoje temelje in razvoj ter lastno kontinuiteto gledanj na problematiko, o kateri preudarja, lastne posebne poudarke in lastne referenčne okvire ter lastno metodologijo. Interdisciplinarnost, ki je smiselna in povedna, je potrebno zato dosegati tako, da se nosilci različnih strok ukvarjajo z enim problemom, ki ga osvetlijo z različnih disciplinarnih vidikov. Šele tako zastavljeno delo lahko okvire stroke kvalitativno preseže, obenem pa more jasno izrisati potrebe po listih dejavnostih inštitutov, ki jih vsakokratni t.i. železni program slabo obseže ali pa jih sploh ne, ter potrebe po vključevanju do sedaj deficitarnih strok. Posebej se je diskusija v okviru razprave o stičišču med problemsko in disciplinarno ravniyo dela ukvarjala s potrebo po

širjenju komparativistike. Ta je mogoča najmanj na dveh nivojih: najprej gre za smiselne primerjave med temami, ki so značilne za naše "železne" programe, torej primerjave med različnimi manjšinskimi populacijami v slovenskem nacionalnem prostoru oz. v zamejstvu. Drugič pa gre za komparativistiko v okviru zgoraj naštetih "deficitarnih" disciplin, ki jo tradicionalno vključujejo in so v ta namen razvile ustrezno metodologijo in kategorialne aparate. INV v svojem srednjeročnem programu za naslednje pellete predvideva sistematično spremljanje raziskovanja etnij v Evropi in svetu, kar je nenazadnje potrebno tudi zaradi širjenja teoretskih razvidov pri delu inštituta, SLORI pa načrtuje problemske širitve na celoten italijanski nacionalni prostor, po možnosti pa tudi širše. Glede potrebe po komparativnem raziskovanju tedaj ni dvoma, kakor tudi ne glede potreb po

vključevanju dosedaj slabo pokritih ali izločenih disciplin, postavlja pa se ob tem predvsem problem

organizacije in sistemizacije dela. Nobene potrebe ni, da bi en sam inštitut v svoj kolektiv vključil strokovnjake vseh disciplin, za katerih pristope meni, da so mu potrebni. V okviru štirih inštitutov je stvar mogoče reševati s kadrovske mešanimi projekti, ali pa s pritegovanjem zunanjih ekspertov. Vendar je bilo v diskusiji posebej poudarjeno, da se je bati velikih skupnih načrtov, ki bi jim sledili majhni rezultati. Bolj potrebno je ustvariti pogoje, v katerih bo vsak raziskovalec zavezan k iskanju informacij o delu drugih ustanov in raziskovalcev. Vzdušje, ki je potrebno, je zavest o enotnem slovenskem (znanstvenem) prostoru. Vsak inštitut mora v okviru svojega programa definirati svoje potrebe te vrste in iskati ustrezne rešitve ter si s kvalitetnim delom ter pravočasnimi iniciativami zagotoviti "matičnost" pri preučevanju etnične problematike v svojem prostoru. Da pa bi tudi dolgoročno zagotovili preživetje takega koncepta dela, je nujno potrebno razmišljati o

3. odnosu med raziskovalnim delom in pedagoškim procesom, ki naj zagotavlja rast kadrov. Obe slovenski univerzi kot instituciji nacionalnega pomena imata velike vsebinske vrzeli pri posredovanju znanj, ki so za strokovnjaka-družboslovca, ki specializira etnično problematiko bistvenega pomena. Univerza v pedagoškem procesu kajpada ne more posredovati interdisciplinarnih problemskih celot; more in mora pa posredovati disciplinarne celote. Tako na slovenskih univerzah nimamo institucionaliziranih (v obliki oddelka ali katedre), denimo, antropologije in sociolingvistike, ki v svetu predstavljata dva izmed temeljnih disciplinarnih okvirov za etnično problematiko, in ki sta hkrati disciplini, katerih pomanjkljivo prisotnost v naši strukturi preučevanja etnične problematike posebej občutimo. Zgoraj nakazani program štirih inštitutov mora vključiti tudi pobudo za dogovarjanje z visokošolskimi ustanovami, na podlagi katerega bo mogoča sistematična skrb za rast kadra, ki se specializira za etnično problematiko. Trdna vez med raziskovalno in pedagoško dejavnostjo je gotovo prvi pogoj za kvaliteto specializiranih inštitucij, ki je edina lahko vodilo pri iskanju

4. perspektiv raziskovanja etnične problematike pri nas in pri prizadevanjih za mednarodno uveljavljanje dela inštitutov. Nikakor ne more biti res, da etnična problematika v prostoru, ki ga s svojim bazičnim programom pokrivajo štirje inštituti, ni mednarodno zanimiva; zanimive in celo vzorčnega pomena za teoretično delo o etnični problematiki so bile in so še geografsko in politično bolj marginalne skupnosti. Ob zagotavljanju izvirnosti podatkov je treba uveljaviti rigorozna disciplinarna merila.

Glede formalnega mednarodnega uveljavljanja SLORI gotovo beleži velik uspeh z vključitvijo v uradno priznano mrežo italijanskih ustanov svojega področja. Mednarodno sodelovanje SZI je vseskozi potekalo v pogojih, ki jih je razmerje med matico, manjšino in večinskimi narodom posebej zaznamovalo. INV sicer med-

narodne stike in udeležbo v nekaterih mednarodnih projektih ima, zdi pa se, da v preteklosti ta udeležba ni bila ustrezno zastavljena niti ovrednotena. Dolgoletno problematično vodenje inštituta je vzrok za tako stanje. V prihodnje velja mednarodno uveljavljanje dela inštitutov iskati predvsem tako, da raziskave upoštevajo na eni strani teoretske tokove v svetu (morda bi veljalo razmisliti celo o posebej organizirani skrbi za spremljanje teh dogajanj, ne glede na to, da mora biti vsak posamezni znanstveni delavec vedno na tekočem glede tega vsaj v svoji stroki), na drugi strani pa radikalno razširiti empirično preučevanje, delo na terenu ter vse druge načine širjenja lastne, izvirne podatkovne baze, na katero je šele mogoče aplicirati domača in tuja teoretska dognanja ter jih preverjati. Prav vprašanje sistematičnega spremljanja modernih teoretskih smeri pa v posebej jasni luči izrisuje problem

možnih problemskih in disciplinarnih širitev dela inštitutov. V diskusiji smo se posebej zadrževali pri vprašanjih preučevanja zapovrstjo ekonomske, socialnolingvistične in socialnopsihološke, etnološke in antropološke problematike oz. s potrebo po vključevanju pogledov in metodologij teh strok. Podobno kot to velja za pravnega, normativnega, je tudi ekonomski vidik etnične (manjšinske, narodnostne, nacionalne) problematike temeljnega pomena. Predvsem na ekonomskem področju so inštituti premalo delali z lastnimi, izvirnimi podatki, zaradi česar tudi niso uspeli razvijati lastnih pristopov v okviru ekonomske vede, ki bi specifični problematiki ustrezali. Hkrati obstajajo prav v tej sferi problemi, ki so odločno prioritete narave, denimo ovrednotenje deleža in narave "sive" ekonomije na manjšinskih področjih ter problem podjetij v mešani lasti. Sociolingvistični in socialnopsihološki, etnološki, antropološki, morda pa še kak disciplinaren vidik pa so v vseh treh inštitutih sploh med najslabše zastopanimi, čeprav imajo predvsem v anglofonskem svetu prioriteto pri preučevanju etnične problematike. Sama odostnost oz. slaba zastopanost teh disciplin, ki v primeri s klasično evropsko sociologijo, njenimi poddisciplinami in politologijo operirajo z razmeroma zelo široko družboslovno evidenco, utegne kazati na dejstvo, da se znanstveno preučevanje etnične problematike v našem prostoru ni znalo odločno oddvojiti od aktualnopolitične sfere. Zaradi tega bi kazalo razmisliti o možnosti oblikovanja

enotne informacijske in dokumentacijske mreže med inštituti. Pogovor o možnostih za takšno organiziranje je bil eden izmed ciljev srečanja. Očitno je, da so trije inštituti-udeleženci skozi svoj razvoj oblikovali specifično dokumentacijsko gradivo, ki bi ga veljalo nekako združiti. Obenem je bil v diskusiji podan predlog za

ustanovitev stalne skupne periodike za objavo raziskovalnih rezultatov. V preteklosti smo takšno periodiko že imeli, potrebno je projekt obnoviti predvsem v smislu objav monografskih del. Obenem pa je treba misliti tudi na prevodni program del, specializiranih na etnično problematiko. Hkrati pa je prav zaradi smiselne razporeditve obstoječih kadrovskega potencialov potrebno preučiti možnosti za

skupni nastop štirih inštitutov pri nekaterih mednarodnih projektih, ki jih posamezne ustanove že izvajajo, in pri tistih, za katere obstaja skupen interes.

Taki (že obstoječi) projekti so: **Alpe-Jadran**, jugoslovanski medakademijski odbor za etnična vprašanja, projekt glosarijev etnične terminologije **INTERCOCTA** (*International Conceptual Encyclopedia for the Social Sciences*), ki ga sponsorira *International Social Science Council, Committee on Conceptual and Terminological Analysis/COCTA* in UNESCO. Poleg tega je tu še projekt zgodovinarjev, ki ima koordinacijo v Strasburgu. Gre za **Evropski znanstveni sklad/European Scientific Foundation**, ki je nevladna organizacija. Sestavljajo jo nacionalni akademijski sveti in raziskovalne skupnosti, ki tudi financirajo skupno sprejete programe. Sklad posebej pospešuje navezovanje znanstvenih stikov in subvencionira zagonske stroške meddržavnih projektov. Manjšinski projekt za čas 1850-1940 bo zaključen z objavo osmih obsežnih knjig, ki obravnavajo posamezna področja naslovnih tematik (npr. uprava, predstavniška telesa, šolstvo, cerkev).

DRUGA ETNIČNA DELAVNICA

LJUBLJANA
9. in 10. januar 1990

UVOD

Zbornik prispevkov in razprav 2. Etnične delavnice štirih inštitutov se je v izvedbi ravnal po tistem, ki smo ga pripravili o zasedanju prve, Interne Delavnice v Kanalski dolini septembra 1989. Pisni prispevki so avtorizirani, prav tako tudi diskusije posameznih udeležencev.

Teme posveta so bile štiri:

1. Vprašanje položaja in vloge družboslovnega in humanističnega preučevanja etnične problematike v našem prostoru (zastavitev problemov);
2. Odnos discipliniranost-interdisciplinarnost-komparativnost v preučevanju etnične problematike;
3. Odnos med raziskovalno dejavnostjo in pedagoškim procesom. Vprašanje sistematične skrbi za kadrovske podmladek v okviru specializacije za raziskovanje etnične problematike;
4. Perspektive raziskovanja etnične problematike v našem prostoru.

Gornje teme smo oblikovali na podlagi sklepov prve Delavnice, ki so bili hkrati tudi gradivo za zasedanje druge, razširjene Etnične delavnice štirih inštitutov.

Razprava se je v glavnem vrtela okrog prve, druge in četrte teme, tretjo pa je nekako obšla; obenem pa zaradi tehnične napake ni bilo mogoče rekonstruirati poteka diskusije prvega popoldneva. Zato smo se odločili, da bomo stališča naših strokovnjakov o temah, ki na posvetu samem niso bile dovolj obravnavane, dopolnili s tematsko usmerjenimi pogovori, ki jih bomo priložili pričujočemu gradivu.

Tako razširjeno gradivo, povzeto v zaključnih tezah v tem zborniku, bo služilo kot osnova za sklic 3. Etnične delavnice štirih inštitutov v jeseni 1990. Tretja Delavnica bo sklicala strokovnjake za etnično problematiko ter odločujoče politične strukture v t.i. slovenskem etničnem prostoru.

Irena Šumi

ZAPISNIK RAZPRAV
DRUGE ETNIČNE DELAVNICE
ŠTIRIH INŠTITUTOV
LJUBLJANA, 9. IN 10. JANUAR 1990
UVODNI DEL
(MODERATOR: GIOVANNI RADOSSI)
9. JANUAR DOPOLDNE

GIOVANNI RADOSSI: Cari e stimati colleghi, permettetemi di dare avvio a questo incontro, il primo incontro pubblico dei quattro Istituti, che sono per la prima volta presenti a questo tavolo per impostare i problemi comuni di ricerca, perchè si sono resi conto che l'attività di codesti quattro singoli istituti non è comprensiva di tutte le ricerche che si svolgono in campo etnologico, etnico-nazionale e sociologico. C'è una fascia di ricercatori nell'ambito di questi istituti e al di fuori di essi che nell'insieme rappresenta un potenziale di ricerca di vaste proporzioni, che oltrepassa gli interessi dei quattro Istituti e anche le possibilità di affrontare il materiale talmente complesso e ricco che si trova al di fuori e al di là del confine dei tre paesi confinanti e che in qualche maniera creano una prospettiva europea di ricerca

Permettetemi ancora di dire una cosa: i quattro Istituti che hanno avuto l'occasione d'incontrarsi alcuni mesi fa (settembre 1989) in Italia, in Valcanale, oggi si riuniscono qui e contano sulla vostra collaborazione e la vostra presenza anche in altri segmenti e in altre tappe di impostazione della ricerca che sarà appunto argomento di accordi, di incontri e dello scambio di opinioni e di progetti in questi due giorni di lavoro. A nome della Presidenza vorrei ripetere quale sarà il contenuto della seduta antimeridiana di quest'oggi. La prima relazione sarà presentata dal prof. dott. Vladimir Klemenčič; seguiranno le relazioni introduttive delle Direzioni dei quattro Istituti organizzatori; al terzo punto saranno presentate relazioni concernenti la tematica nro. uno, cioè la situazione ed il ruolo della ricerca sociologica e umanistica delle problematiche etniche sul nostro territorio. Seguirà il dibattito. In questo senso il direttore dell'Istituto per le questioni etniche di Lubiana, Miran Komac, ci dirà qualche parola introduttiva.

MIRAN KOMAC: Lep pozdrav vsem, ki ste se odzvali vabilu štirih inštitutov-sklicateljcev. Etnična delavnica je stalen skupen organ štirih inštitutov, zapovrstjo Slovenskega raziskovalnega inštituta iz Italije, Slovenskega znanstvenega inštituta iz Celovca, Centra za zgodovinske raziskave/Centro di ricerche storiche iz Rovinja, ter Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Vsi našeti se profesionalno ukvarjamo z etnično oz. manjšinsko problematiko z namenom, da pomagamo odpraviti razdrobljenost, marginalnost in parcialnost naše problematike. To je naš

cilj poleg tistih, ki smo si jih zastavili in jih zapisali v sklepih, priloženih vabilu in ki so plod skupaj dogovorjenega v Kanalski dolini septembra lani. Po eni strani bo mogoče govoriti o poteh poglobljanja raziskovalnega dela znotraj posameznih inštitutov-sklicateljev, zaradi česar je večina naših delavcev pripravila predstavitev svojega raziskovalnega dela; po drugi strani pa želimo s prirejanjem etničnih delavnic prevzeti in ohraniti iniciativo, za katero so v našem družboslovnem in humanističnem prostoru naši inštituti s svojimi kadri in dosežki ne le najbolj pristojni, temveč v aktualno-političnem, razvojnem in strokovnem pogledu tudi moralno zadolženi. V preteklosti nam je bila pobuda velikokrat vzeta, kakor je ugotovljeno tudi v gradivu, priloženem vabilu, ali pa smo si jo morda odvzeli sami, to pa zaradi sinusoidnega nihanja v obravnavi problematik etničnih manjšin. Slednja je zdaj v fazi, ko se kaže za močno kurantno in upamo, da tokrat ne bomo zamudili s prezentacijo dela in rezultatov.

Etnične delavnice bomo sklicevali kot doslej po potrebi in bodo obravnavale vnaprej dogovorjene tematike na podlagi dosežkov posameznih ustanov-udeleženk in sklicateljic. Sedanji cikel etničnih delavnic smo si zamislili v treh zaporednih fazah: najprej naš interni sestanek ali prva delavnica, potem naše današnje in jutrišnje srečanje, zatem pa še soočenje raziskovalcev - specialistov na našem področju, s širšimi družbenimi, predvsem političnimi dejavniki. Namen je določiti presek štanja na področju etnične in manjšinske problematike pri nas.

Današnje in jutrišnje srečanje torej ni bilo zamišljeno kot nekakšen velik simpozij, ampak izključno kot delovno srečanje. Predstavniki inštitutov-sklicateljev bomo podali svoja stališča in poročila o dosedaj opravljenem delu, svoje videnje problematike, za katero smo specializirani, pa tudi svoje aspiracije v težnji, da izoblikujemo enoten pristop k tretjemu srečanju, ki bo po vseh dogodkih na političnem in povezanih prizoriščih v slovenskem etničnem prostoru kajpada zelo zanimiv. Sklic načrtujemo jeseni, v septembru.

Dejal sem, da je tokratno srečanje z vsemi, ki se izven inštitutov-prirediteljev ukvarjate z etnično problematiko, namenjeno predstavitvi oz. konfrontiranju našega dela, težav, načrtov, predlogov in želja. O prvem srečanju v Kanalski dolini pa je zainteresiranim na voljo obširen zapis. Ta je le v obliki rokopisa, izbrani deli pa bodo skupaj z rezultati in prispevki tega srečanja objavljeni v posebni številki Revije za narodnostna vprašanja - Razprave in gradivo. S tem bo že realiziran eden od delovnih sklepov sestanka v Kanalski dolini.

Naj dodam še tehnično navedbo. Na tem srečanju smo oskrbeli simultano prevajanje v italijanščino (madžarsko govorečih žal danes ni med nami), čeprav se zavedamo, da večina italijansko govorečih prisotnih obvlada tudi večinska jezika svojih sredin, t.j. slovenščino in hrvaščino. S tem smo želeli poudariti rabo načela, ki smo si ga vsaj na Inštitutu za narodnostna vprašanja postavili za vodilo vseh prihodnjih objav in javnih srečanj: pri tem apeliramo in računamo na finančno podporo vseh pristojnih dejavnikov. Predajam besedo kolegi Radossiju s Centra za zgodovinske raziskave v Rovinju.

GIOVANNI RADOSSI: Grazie per questa presentazione a nome della Presidenza al direttore Komac, anche soprattutto perchè ci trova pienamente d'accordo sulle direttrici della ricerca che sono state rilevate dal direttore Komac. Direi che

mi è sembrato particolarmente importante la prima parte del suo intervento in cui ha precisato che con il Laboratorio di questo tipo che oggi si avvia a realizzare parte del suo programma non saranno soltanto approfonditi temi sulle minoranze, ma concorreranno ad approfondire la presa di coscienza dei ruoli delle minoranze che sono troppospeo stati, diciamo così, limitati ad affermazioni cartacee e orali e ben raramente hanno trovato traduzione nella realtà. Inviterei il professore Vladimir Klemenčič a introdurre l'argomento con la sua relazione.

UVODNI REFERAT

VLADIMIR KLEMENČIČ

**RAZISKOVALNO DELO NA PODROČJU NACIONALNEGA VPRAŠANJA,
MANJŠINSKIH PROBLEMOV IN MEDNACIONALNIH ODNOSOV*****1. Uvod v probleme proučevanja nacionalnega vprašanja***

Živimo v razdobju, ko nacionalna vprašanja manjšin in mednacionalni odnosi v našem prostoru niso več le problemi samih manjšin, večinskih in matičnih narodov, temveč dobivajo vedno bolj vseevropski pomen. S postopnim oblikovanjem nacionalnih držav od sredine XIX. stoletja naprej je veliko število prebivalcev Evrope dobilo status narodne manjšine, saj se večina evropskih političnih meja ne pokriva z etničnimi. Zato so v nekaterih obmejnih območjih ostala izven nacionalnih držav obsežna narodnostno mešana območja, pa tudi obsežna nacionalno čista etnična območja, istočasno pa so nekateri narodi ostali brez matične države in so s političnimi mejami razdeljeni med več držav. Neenak družbeno-gospodarski razvoj, pa tudi politične razmere so sprožile selitvene tokove prebivalstva iz ene države, oz. z enega etničnega ozemlja na drugo. Še posebej številčno pa se je prebivalstvo selilo iz Evrope na druge kontinente, predvsem v Severno in Južno Ameriko ter v Avstralijo. Z novimi političnimi razmerami se v Evropi odpirajo novi problemi, pa tudi potrebe po novem načinu reševanja nacionalnih problemov narodnih manjšin in problemov novooblikovanih narodnostno mešanih ozemelj. Tako smo priče tudi novim smerem reševanja problemov narodnih manjšin, ki živijo izven matičnih držav kot avtohtono prebivalstvo na svojem etničnem ozemlju, in problemov narodnostne pomešanosti alohtonih prebivalcev različnih narodov z avtohtonimi narodi. Oblikujejo se nova načela o zaščiti manjšin na narodnostno mešanih območjih, in načela zaščite manjšin, ki so se oblikovale z migracijami, v okviru t.i. koncepta zaščite multikulture.

Krize, ki spremlja znanstveno-raziskovalno delo na področju proučevanja nacionalnega vprašanja slovenske manjšine izven Republike Slovenije v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, slovenskega izseljeništvu, italijanske in madžarske narodnosti, ter Slovencev v mednacionalnih odnosih v Jugoslaviji, ne moremo pripisati zgolj razmeram v Sloveniji, temveč tudi osveščanju evropskih narodov o tej problematiki, ki ob ugodnih materialnih pogojih v nekaterih razvitih delih Evrope tudi ob pospešenem proučevanju nacionalnega vprašanja v novejšem času tako hitro napreduje, da mu ob naših pogojih le težko sledimo. Raziskovalno delo na nacionalnem vprašanju je danes predmet obravnav nekaterih teles, pa tudi

samih centralnih inštitucij dežel Evropske gospodarske skupnosti in Evropskega sveta. V zadnjih letih se v Evropi zelo hitro večja tudi število raziskovalnih inštitucij, ki se ukvarjajo s temi problemi, še hitreje pa narašča število raziskovalnih projektov, ki jih financirajo in organizirajo mednarodne inštitucije in znanstvene fondacije posameznih držav.

2. Razvoj in problemi proučevanja nacionalnega vprašanja v Sloveniji in v širšem skupnem slovenskem etničnem prostoru

V tem prehodnem razdobju moramo tudi v Sloveniji preveriti vsebino in organizacijo raziskovalnega dela na označenem področju. Izoblikovati bo potrebno tak koncept dela, s katerim se bomo lahko povezovali v mednarodne tokove reševanja narodnostnih problemov. Za potrebe priprav novega koncepta organizacije bomo morali proučiti mrežo raziskovalnih ustanov in vseh tistih posameznikov, ki se ukvarjajo s problemi slovenskega nacionalnega vprašanja in regionalizma, tako na univerzah kot tudi na SAZU in ostalih raziskovalnih inštitucijah v Sloveniji, v zamejstvu (v Italiji, Avstriji in na Madžarskem) ter tudi drugod po svetu. Proučiti bomo morali funkcije informacijske, dokumentacijske in arhivske dejavnosti, ki mora s kvalitetno organizacijo in tehnološko opremljenostjo permanentno povezovati celotno mrežo inštitucij in posameznikov ter se nujno vključiti v mednarodne informacijske sisteme. V tako hitrem kopičenju informacij ter novih znanj in spoznanj je za sprotno usklajevanje raziskovalnega dela zelo pomembna prav razvitost dokumentacijsko-arhivsko-informacijske dejavnosti.

Eden od posebnih dejavnikov, ki je povezan z učinkovitostjo raziskovalnega dela, je publicistična dejavnost, s katero se morajo inštitucije in posamezniki celotne mreže raziskovalnega dela medsebojno sproti obveščati z objavljanjem rezultatov v obliki razprav v zbornikih in revijah ter s sprotnim objavljanjem rezultatov znanstvenih del drugih inštitucij iz tujine. Pogoj za tako uspešno opravljanje raziskovalnega dela je vključevanje celotne mreže raziskovalnih inštitucij in posameznikov v delo mednarodnih projektov. Zelo pomembno je, da pri teh mednarodnih projektih prevzamemo pobudo in vodstvo pri proučevanju tistih problemov, ki so specifični za slovensko nacionalno vprašanje in vprašanje manjšin v evropskem prostoru. Zaradi zahtevnosti proučevanja nacionalnega vprašanja pa ni dovolj, da raziskovalci obvladujejo samo teoretično, metodološko in tehnološko plat raziskovalnega dela, temveč morajo obvladati tudi organizacijo, snovanje in vodenje projektov.

Če se hočemo integrirati v mednarodno raziskovalno delo, moramo usmeriti tudi razvoj kadrov tako, da bodo dosegli ustrezno evropsko znanstveno raven tako na področju znanstvenega dela kot tudi na področju spremljajočih dejavnosti, kot so dokumentacija, informatika, arhivistika in publicistika. Da bi dohitevli organizacijo in kvaliteto kadrov v mednarodnem prostoru, jih moramo precejšen del usmeriti tudi v izobraževanje v tujini. Predpogoj za uspešno integracijo je poleg obvladovanja raziskovalnega dela, teorije, metodologije in tehnologije, tudi nujno aktivno obvladovanje tujih jezikov, usposobljenost za mednarodno komunikacijo v tiskani besedi v obliki razprav in diskusij, usposobljenost za komunikacijo z raziskavo, podvrženo strukturi prebivalstva manjšin, in nenazadnje usposobljenost za sprotno opredeljevanje nanovo nastalih problemov ter posredovanje strokovnega

mnenja tistim upravno-političnim inštitucijam, ki so po upravni in politični plati odgovorne za reševanje novonastalih problemov doma in na širšem mednarodnem področju. Proučevanje nacionalnih problemov mora biti zasnovano interdisciplinarno, zato je ob vzgoji kadrov potrebno izoblikovati ustrezno interdisciplinarno zastavljene programe za podiplomski in doktorski študij, pri čemer pa mora vsak delavec na tem področju izhajati v svoji interdisciplinarnosti iz problemsko določene disciplinarnosti.

Slovenska znanost s svojim dosedanjim delom ne more biti nezadovoljna, saj so tako posamezniki kot tudi znanstveno-raziskovalne inštitucije posvečale nacionalnemu vprašanju veliko pozornost tako v humanističnih kot tudi v družboslovnih vedah. Po drugi svetovni vojni se je mreža raziskovalnih ustanov in posameznih raziskovalcev močno razširila iz Slovenije tudi med slovenske raziskovalce v zamejstvu, vse pogosteje pa se raziskovalci pojavljajo tudi iz vrst izseljencev. Prostor slovenske poselitve, zlasti pa s Slovenci poseljena narodnostno mešana ozemlja postajajo zaradi specifičnosti slovenskega nacionalnega vprašanja in geografskega okolja predmet vse večje pozornosti tako inštitucij večinskih narodov v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, kot tudi v mednarodno zasnovanih projektih. Vzrokov za to je več. Slovenski narod je politična razmejitev med evropske države postopno razdelila med štiri države; Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Ker socialno-ekonomski razvoj na slovenskem etničnem ozemlju vse do zadnjih dveh desetletij ni mogel slediti potrebam po delovnih mestih, je le-ta silil v odseljevanje po Evropi in drugih kontinentih. Z razmejitvijo po zadnjih dveh svetovnih vojnah sta se zaradi vključitve narodnostno mešanih, z Madžari in Italijani poseljenih območij izoblikovali na današnjem ozemlju SR Slovenije dve narodnostni manjšini, in sicer italijanska ob jugoslovansko-italijanski meji na Koprskem in madžarska ob jugoslovansko-madžarski meji v Prekmurju.

Družbeno-ekonomske razmere s političnimi asimilacijskimi pritiski so slovensko prebivalstvo v zahodnem delu Slovenije, ki je bilo med obema vojnama pod Italijo, silile k izseljevanju tudi na območja izven Slovenije v Jugoslaviji. Zaradi zgodovinskih in družbeno-gospodarskih razmer, ki so razdelile slovenski narod in slovensko etnično ozemlje med štiri države ter zaradi gospodarskih razmer, ki so slovensko prebivalstvo silile k odseljevanju iz slovenskega etničnega ozemlja in k naselitvi po evropskih državah ter po kontinentih Severne in Južne Amerike ter Avstralije, se je izoblikovalo več tipov skupin slovenskega prebivalstva, ki so v toku novejših zgodovine razvili različne strukture etničnih, kulturnih in socialnih značilnosti, pa tudi asimilirali so se v različni smeri. Tako imamo danes opraviti s Slovenci kot večinskim narodom glede na madžarsko in italijansko narodno manjšino in s Slovenci kot matičnim narodom glede na slovensko narodno manjšino v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Za etnično-strukturne različnosti je pomembno tudi to, da lahko delimo Slovence tudi na avtohtono prebivalstvo, ki je vpeto v materialno kulturo in kulturno dediščino svojega lastnega etničnega ozemlja, in na alohtono slovensko prebivalstvo, ki je s svojimi etnično-strukturnimi značilnostmi, z materialno kulturo in kulturno dediščino vpeto med avtohtono prebivalstvo drugih narodov. Posebnost predstavljata italijanska in madžarska narodnost, ki sta po drugi svetovni vojni živeli v družbeno-ekonomskem okolju

specifične socialistične družbene ureditve in z njo povezanimi načeli varovanja njihove nacionalne identitete. Razlike glede na položaj in stanje so velike tudi med italijansko in madžarsko narodnostjo.

3. Razvoj proučevanja nacionalnega vprašanja manjšin, narodnosti in iseljenišva

Medtem ko so se posamezniki v Sloveniji ukvarjali s temi vprašanji že v XIX. stoletju, pa lahko sledimo začetkom bolj ali manj organiziranega proučevanja teh problemov šele po drugi svetovni vojni, ko je bilo slovensko prebivalstvo zaradi razmejitve slovenskega etničnega ozemlja razdeljeno med štiri države. Že pred začetkom druge svetovne vojne smo razpolagali s temeljnimi deli o problemih slovenske manjšine v Italiji in Avstriji. Za tedanje razmere kvalitetne študije s področja zgodovine, prava in geografije so podale dobro sliko o tedanjih problemih slovenske manjšine. Znanstveno delo se je nadaljevalo tudi med drugo svetovno vojno. Svoje mesto je dobilo v sklopu delovanja Osvobodilne fronte že ob samem začetku okupacije v Ljubljani, leta 1944 pa na osvobojenem ozemlju na Znanstvenem inštitutu, ki ga je po osvoboditvi nasledil Inštitut za narodnostna vprašanja, katerega je vodil ugledni, mednarodno priznani zgodovinar prof. dr. Fran Zwitter. Prvi rezultati raziskovalnega dela med vojno in rezultati raziskovalnega dela Inštituta za narodnostna vprašanja v prvih povojnih letih so bili osnova jugoslovanski vladi za upravičene zahteve po spremembi državnih meja med Jugoslavijo in Italijo ter Jugoslavijo in Avstrijo, s tem pa tudi prispevek k priključitvi zahodnih delov današnje Slovenije, ki so bili med obema vojnoma pod Italijo, nato pa priključeni v okviru Republike Slovenije k Jugoslaviji.

Vse do sedemdesetih let je prevladovalo zgodovinsko, pravno in geografsko proučevanje problemov slovenske manjšine na Koroškem v Avstriji ter v Julijski krajini s Furlanijo v Italiji, ki so jih po II. svetovni vojni večinoma opravljali delavci Inštituta za narodnostna vprašanja, zgodovinarji in geografi Filozofske fakultete ter pravniki s Pravne fakultete v Ljubljani. Tem raziskavam so se že med obema vojnoma in po njej pridružile še raziskave s področja narodopisja in glasbene kulture, zlasti v Reziji in na Koroškem. V tem razdobju že lahko sledimo tudi začetkom zbiranja dokumentacije in proučevanj zgodovine izseljenišva v okviru Inštituta za izseljenišvo pri SAZU.

Sedemdeseta in osemdeseta leta predstavljajo za proučevanje nacionalnega vprašanja, mednarodnih odnosov in narodnih manjšin pravo renesanso. V tem času se je to proučevanje razširilo na številne nove znanstvene discipline. Povečalo se je število raziskovalnih inštitucij, ki so v svoje raziskovalne načrte vključile proučevanje nacionalnega vprašanja, s tem pa je poraslo tudi število poklicnih raziskovalcev tega vprašanja. Na Filozofski fakulteti se je s skupno zasnovanimi programi, ki so povezani s pedagoškim delom na dodiplomski, podiplomski in doktorski stopnji, raširil krog raziskovalcev na nova strokovna področja, pri SAZU pa je začel delovati sedež medakademijskega odbora Akademij republik in pokrajin za manjšinska vprašanja. V tem obdobju se je to proučevanje razširilo na skoraj vsa regionalna območja slovenske poselitve, na območja poselitve slovenske manjšine v zamejstvu v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, pa tudi na proučevanje italijanske in madžarske narodnosti na nacionalno mešanih območjih. V to

razdobje sodi tudi začetek intenzivnih socioloških proučevanj problemov Slovencev na začasnem delu v tujini na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, ter ostalih raziskav in problemov na Oddelku za umetnostno zgodovino ter Oddelku za geografijo na Filozofski fakulteti, na Geografskem inštitutu Univerze v Ljubljani in na pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru. Z ustanovitvijo Inštituta za izseljeništvu pri Znanstvenem centru SAZU se je ob raziskovalnem delu začelo tudi sistematično zbiranje podatkov in urejanje dokumentacije o slovenskem izseljeništvu.

Za nadaljnje uspešno proučevanje slovenskega nacionalnega vprašanja pa je še posebej pomembno, da imamo danes dva v širšem evropskem prostoru že mednarodno uveljavljena znanstvena delavca, ki sta kot sociologa zaposlena na Sociološkem inštitutu ter na Katedri za sociologijo kulture na Filozofski fakulteti, ki uspešno razvijata teorijo in metodologijo proučevanja nacionalnega vprašanja. Solidno kadrovsko osnovo pa danes predstavljajo tudi raziskovalci, ki so pridobili nazive doktorjev znanosti in ki so se specializirali za proučevanje o slovenskega izseljeništvu ter se s temi vprašanji še naprej ukvarjajo kot zgodovinarji, geografi, umetnostni zgodovinarji ipd.

Tudi število mladih raziskovalcev, ki so bolj ali manj enakomerno razporejeni po znanstvenih disciplinah in tudi v specializaciji za problematiko manjšin in izseljeništvu, kaže na pozitivne možnosti za bodoči razvoj. Med njimi je mnogo takih, ki pripravljajo magistrska dela s tega področja in takih, ki delajo kot asistenti na Filozofski fakulteti, ali pa so zaposleni v znanstveno-raziskovalnih inštitucijah Znanstvenega raziskovalnega centra SAZU, na Pedagoški fakulteti v Mariboru pa tudi na Slovenskem raziskovalnem inštitutu v Trstu kot sociologi, sociolingvisti, ekonomisti, geografi, literarni zgodovinarji, zgodovinarji, pravniki, politologi itd. Pri vsej tej analizi stanja proučevanja narodnostnih problemov slovenske manjšine v zamejstvu v Italiji, Avstriji in na Madžarskem ter madžarske in italijanske narodnosti v Sloveniji pa moramo posebej poudariti razvoj znanstveno-raziskovalnih inštitucij z raziskovalci iz vrst Slovencev, predvsem iz zamejstva. Tako se pripadniki slovenske manjšine ukvarjajo z lastnimi manjšinskimi problemi kot univerzitetni profesorji ali sodelavci, skupaj s pripadniki večinskih narodov na Univerzah v Italiji (Trst, Videm) in Avstriji (Celovec, Gradec, Dunaj).

Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu se po interdisciplinarno zasnovanem raziskovalnem načrtu v Trstu in svojih podružnicah v Gorici, Čedadu v Beneški Sloveniji in Ukvah v Kanalski dolini ukvarja s problemi prostora, družbe, izobraževanja, sredstev javnega obveščanja, gospodarstva, s socialnimi problemi in s sociolingvistiko. Mladi, znanstveno obetavni kadri tako dojemajo smisel disciplinarnosti v okviru interdisciplinarnosti in razumejo pomen teoretičnega znanja in metodologije svoje stroke za razvoj znanosti kot potrebo svojega naroda, ki si je prisiljen iskati svoje mesto in utemeljevati svojo identiteto v neenakopravnem boju z večinskim narodom ter v procesu hitre družbene preobrazbe iz agrarne v industrijsko in postindustrijsko družbo.

Zadnje poldrugo desetletje prestaja preiskus modernejše institucionalno-interdisciplinarne organiziranosti tudi Inštitut za narodnostna vprašanja v

Ljubljani, hkrati pa z novo organiziranostjo doživlja poiskus uveljavljanja novega koncepta tudi Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, ki si je podobno kot Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu s svojimi publikacijami in urejeno dokumentacijo pridobil mednarodni ugled ne samo v nemško govorečih evropskih deželah, temveč tudi v širšem evropskem prostoru.

4. Zaključki in pogled v bodočnost

Širjenje proučevanja nacionalnih problemov na novonastale znanstvene discipline in v zvezi s tem tudi širjenje na novonastale humanistične in družboslovne pedagoško-znanstvene institucije lahko štejemo za dobro izhodišče organiziranega, med seboj povezanega, interdisciplinarno zasnovanega raziskovalnega dela. S kroga zgodovinarjev, pravnikov in geografov se je to proučevanje razširilo na vrsto drugih disciplin in znanstvenih delavcev iz vrst sociologov, politologov, antropologov, etnologov, sociolingvistov, pedagogov, literarnih zgodovinarjev, psihologov in ekonomistov, ki delajo kot mladi raziskovalci, znanstveni sodelavci in univerzitetni učitelji. Za proučevanje narodnostnega vprašanja imamo v Sloveniji in v zamejstvu po dve profesionalni raziskovalni instituciji: Inštitut za narodnostna vprašanja, Inštitut za izseljeništvu pri Znanstveno-raziskovalnem centru SAZU v Ljubljani, Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu in Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu. S problemi slovenskega nacionalnega vprašanja se posamezniki v vse večji meri ukvarjajo tudi na Univerzah v Mariboru, Gradcu, Vidmu in na Dunaju, pa tudi v Ljubljani na Pravni, Ekonomski ter Filozofski fakulteti ter na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Ob vsem tem pa se moramo vprašati, kakšna je učinkovitost dela tako na področju teorije kot tudi na področju metodologije ter aplikacije doma in po svetu.

Ob tako razvejanem proučevanju nacionalnih problemov lahko ugotovimo, da snovanje programov ter spremljanje in vrednotenje rezultatov raziskovalnega dela med posamezniki ter strokami in institucijami ni dovolj medsebojno povezano. V veliki meri je tudi odsotna problemska in interdisciplinarna zasnovanost raziskovalnega dela, vendar je, gledano zgolj s stališča posameznih znanstvenih disciplin, to proučevanje doseglo razmeroma dobre rezultate. Pomanjkanje skupne organiziranosti in interdisciplinarnosti slovenski znanosti otežuje vključevanje v delo mednarodnih, interdisciplinarno zasnovanih projektov. Premajhna učinkovitost raziskovalnega dela se kaže tudi v nezadostni usposobljenosti za aplikativne raziskave in pri posredovanju rezultatov le-teh uporabnikom samim, to je narodnim manjšinam, narodnostim, pa tudi upravno-političnim organom, ki oblikujejo zakonodajo za zaščito narodnosti in imajo na skrbi izvajanje zakonskih določil, poleg tega pa oblikujejo tudi koncept odnosa slovenske politike do problemov narodnih manjšin, delavcev na začasnem delu v tujini, in izseljencev. Čeprav se je število poklicnih raziskovalcev različnih strok na Inštitutu za narodnostna vprašanja in v drugih raziskovalnih institucijah, zlasti v okviru Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, močno povečalo, še vedno čutimo pomanjkljivosti pri usmerjanju in oblikovanju novih profilov raziskovalcev iz vrst mlajše generacije. Seveda pa še tako kvalitetna naravnost podiplomskega in doktorskega študija na fakultetah ni mogla biti uspešna pri vzgoji kadrov, ker

vodstvo Inštituta za narodnostna vprašanja v zadnjem desetletju ni imelo ustrezne kvalifikacije za vodenje tako disciplinarnega kot tudi interdisciplinarno zasnovanega in kvalitetno organiziranega znanstvenega dela. Raziskovalni inštitut, še zlasti pa Inštitut za narodnostna vprašanja, bodo morali svoje delo povezovati predvsem s Filozofsko, Pravno ter Ekonomsko fakulteto in s Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo na Ljubljanski Univerzi ter s Pedagoško fakulteto Univerze v Mariboru. Vse našete fakultete, pa tudi SAZU in ostale znanstvene inštitucije, mu bodo morale v naslednjih letih pomagati, da bo lahko, upoštevajoč nove pogoje moderne informacijske družbe, izpolnjeval nalogo centralne raziskovalne inštitucije, zlasti na področju informacijske, dokumentacijske, arhivske in publicistične dejavnosti. Prevzeti bo moral funkcijo osrednjega informacijskega centra za spremljanje, posredovanje, načrtovanje izvajanje in ocenjevanje rezultatov proučevanja nacionalnega vprašanja znotraj mreže posameznikov in raziskovalnih inštitucij skupnega slovenskega prostora, tako pri Slovencih kot tudi v zamejstvu, pri delavcih na začasnem delu v tujini in pri slovenskem izseljeništvu.

Za uspešno interdisciplinarno usposabljanje posameznikov in skupin bo potrebno načrtovati take projekte interdisciplinarnega in mednarodnega značaja, ki bodo na določenem območju narodnostne pomešanosti in prekomejnega regionalnega sodelovanja zasnovani tako, da se bodo lahko raziskovalci oblikovali in preverjali teoretična izhodišča in metode interdisciplinarno zasnovanega raziskovalnega dela inštitucij različnih znanstvenih disciplin. Tako zasnovani projekti se že snujejo za območje Goriške z obeh strani jugoslovansko-italijanske meje, za območje severovzhodne Slovenije, v Prekmurju in Porabju. Te vrste programi imajo že mednarodni značaj, saj so plod skupnega snovanja Inštituta za narodnostna vprašanja, Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu in madžarskih raziskovalnih institucij. Pri delu pa sodelujejo že tudi predstavniki slovenske manjšine v Italiji in na Madžarskem ter predstavniki madžarske manjšine v Sloveniji.

Prav gotovo pa se delo na področju slovenskega nacionalnega vprašanja in narodnosti med Slovenci ne bo moglo naprej ustrezno razvijati, če mladim raziskovalcem s področja narodnostnega vprašanja ne bo omogočeno strokovno usposabljanje v tujini, in če se pri Inštitutu za narodnostna vprašanja kadrom v informacijsko-dokumentacijski ter arhivski dejavnosti ne bo omogočilo dopolnilno izobraževanje. Inštitut za narodnostna vprašanja se mora za informacijsko-dokumentacijsko in arhivsko dejavnost tudi ustrezno tehnično opremiti, da bo lahko uspešno opravljal funkcijo sprejemanja, selekcije in posredovanja informacij znotraj mreže raziskovalnih inštitucij in posameznikov celotnega slovenskega kulturnega prostora, ter hkrati sprejemal in posredoval informacije iz mednarodne mreže za to dejavnost specializiranih inštitucij dokumentacijsko-arhivske dejavnosti.

GIOVANNI RADOSSI: Abbiamo seguito con estremo interesse questa importantissima relazione introduttiva del professor Klemenčič, che ha pienamente ragione nell'affermare che non esiste alcun ritardo nelle ricerche sulla questione slovena; purtroppo, devo dire che per il gruppo nazionale italiano se non è grave,

il ritardo è molto pesante e noi siamo quasi all'inizio dell'impostazione del problema e quindi gli incontri di questo genere non possono che tornarci utili.

Pregherei in questo senso anche gli altri tre Istituti a darci una mano, onde guadagnare parte del tempo fino a qui perduto. E' la volta del direttore dell'Istituto per le questioni etniche Miran Komac, che presenterà il programma dell'istituzione.

UVODNE PREDSTAVITVE VODSTEV ŠTIRIH INŠTITUTOV

MIRAN KOMAC: Referat prof. Klemenčiča je v nekem smislu dodatek h gradivu prve etnične delavnice in k zaključkom, ki so bili tam sprejeti, poleg tega pa so te strateške opredelitve nekako plod dosedanjega razvoja. V mnogočem se tičejo tistega, čemur rečem železni repertoar: ko sem izraz rabil prvič, je naletel na določeno negotovanje zaradi možnih podtonov izraza, vendar ga rabim izključno v smislu ohranjanja stalnih tematik raziskovalnega dela na našem inštitutu.

Številne raziskovalne naloge, prostorsko in tematsko različno usmerjene, tako da so navidez včasih celo medsebojno nepovezane, ostajajo v smislu železnega programa temeljni raziskovalni repertoar Inštituta za narodnostna vprašanja. Njihov temeljni skupni imenovalac smo na inštitutu nanovo opredelili kot preučevanje identitete obravnavanih skupnosti in posameznikov v njih. Z identiteto pri tem merimo predvsem na procese pridobivanja, izgubljanja- ali spreminjanja narodnostne identitete ali posameznih identifikacijskih elementov. Metodološke tenčine smo že in bomo še natančneje opredelili predvsem v srednjeročnem programu inštituta.

Drugi pomembni organizacijsko-razvojni projekti pri nas zajemajo med drugim odprtje podružnice Inštituta v Lendavi/Lendva. Za začetek želimo tam uveljavljati svojo prisotnost z nekakšno etnično opazovalnico. V njej načrtujemo nastavitev pripadnikov manjšin, s čimer želimo trasirati pot prehoda - nekako tisto, kar je popularni politični žargon strnil v slogan "manjšina - most med narodi" - manjšine od objekta razvoja v subjekt lastnega razvoja. Ne gre nam torej le za kopičenje znanja o manjšini, temveč tudi za povečevanje znanja manjšine o nji sami.

Mislím, da našete strateške opredelitve vodijo v trajnejšo razvojno opredelitev Inštituta za narodnostna vprašanja, ki naj se razvija v smeri stičišča vseh subjektov, ki se tako doma kot v zamejstvu ukvarjajo z etnično problematiko.

S temi uvodnimi opombami prepuščam besedo še drugim kolegom.

GIOVANNI RADOSSI: Ringraziamo il professore Komac. Vorrei soltanto aggiungere, se mi permetete di tormentarvi un attimo, per sottolineare l'importanza di questa impostazione che per la prima volta vede coinvolti tutti i soggetti di quest'area, precisando che il nostro interesse è soprattutto quello legato al gruppo nazionale italiano che è uno dei protagonisti di questo incontro ed è rivolto

all'indagine, accennata anche dal professor Klemenčič, circa i mutamenti di comportamento che sono avvenuti in un'Istria. E' un argomento, questo, che accanto agli aspetti storico-sociologici esprime una serie di altri segmenti, per cui l'interdisciplinarietà della ricerca s'impone come necessità impellente. Dò la parola al professor Darko Bratina, dell'Istituto di Trieste.

DARKO BRATINA: Vsekakor naj najprej rečem, da je zamisel in realizacija današnjega in jutrišnjega srečanja že nekakšno - ne bom uporabil izraza "zgodovinsko srečanje" - ampak vsekakor pametno konkretno dejanje iz vrste skupnih načrtov štirih inštitutov. Obžalujem le, da do srečanja te vrste ni prišlo že prej; merim na srečanja strokovnjakov z inštitutov-prirediteljev in tistih, ki so v širšem znanstvenem prostoru in se s problematiko etničnosti bavijo že leta. Zdaj smo uspeli te odnose vzpostaviti na način, ki zagotavlja neposrednost, kar je izredno pomembno. Pri tem pa seveda ne mislimo na kako homogenizacijo pod okriljem ene same inštitucije ali kaj podobnega. Kajti ostaja dejstvo, da če je kaj skupnega v slovenskem etničnem prostoru, potem je to nacionalno vprašanje.

Slovenski raziskovalni inštitut, kot vam je gotovo znano, obstaja že petnajst let: začel je kot dokumentacijski center. Ni se še popolnoma razvil v pravi raziskovalni inštitut. Sicer pa imamo zdaj štiri sedeže, osrednjega v Trstu, potem pa še po enega v Gorici, Čedadu in v Kanalski dolini.

Skušamo doseči, da bi vsak sedež zadobil določeno lastno identiteto. Poleg preučevanja rednih nalog naj bi se vsak sedež specializiral na posebno področje, denimo čedadski na izseljeništvu, itd. Glede celostne filozofije usmeritve in razvoja naše ustanove pa naj rečem, da se premikamo na treh nivojih, ki jih opredeljujemo kot bazično raziskovalno delo, uporabno raziskovalno delo in t.i. hitro pomoč. Samo po sebi se razume, da manjšine še posebej potrebujejo t.i. hitro raziskovalno pomoč, da torej določene posege in odločitve lahko utemeljijo na ekspertnem mnenju.

Tudi nam se seveda zastavljajo vprašanja, vezana za kadrovske problematiko, ter taka, ki zadevajo nadaljni razvoj temeljnih teoretskih raziskovanj. Vsa ta vprašanja skušamo reševati z zavestjo, da smo v času zgodovinskega prehoda, ko so na površju sicer predvsem politična presenečenja, v resnici pa gre za obliko prehoda iz industrijske v postindustrijsko ero, kjer sta se vzhodna in zahodna Evropa časovno pravzaprav ujeli. Mislim, da tako razumevanje olajša analizo stanja. Omenjeni prehod vpliva celo na našo terminologijo - izrazi, kot so etnos, narodnost, nacionalnost, zadobivajo nove konotacije. Verjetno se bomo morali lotiti preučevanja razlik med etnosom industrijske dobe, dobe formiranja nacionalnih in razrednih držav, in etnosom postindustrijske dobe, ko se celotna struktura spreminja. Vprašanje etnične identitete, ki ga je poprej omenjal kolega Komac, dobiva nove razsežnosti, in ponuja nove raziskovalne možnosti. Rad poudarjam, da imam vtis, da je zgodba o identiteti na zahodu zgodba o vsiljenih identitetah, na vzhodu pa zgodba o odvzetih ali odstranjenih identitetah. Še več je podobnih vprašanj, ki si jih moremo zastavljati.

Pri nas na SLORI torej je več centrov, so različno orientirani posamezniki, različni pristopi, mislim pa, da je čas, da bogastvo te različnosti sistematično povežemo, se z njim soočamo, ga torej spremenimo v tisto, kar v resnici je. Naj se

za trenutek spet povrnem k vprašanju postindustrijskega razvoja. Vse kaže, da bo znanje v prihajajoči dobi strateški faktor razvoja, tudi različna specifična znanja, kamor štejem etnično oz. nacionalno področje. Preučevanje teh vprašanj za posamezen narod ni luksuz, ampak vedno bolj postaja pravzaprav osnova, na kateri bomo bolj ali manj uspešno, bolj ali manj pametno razvijali bodočo družbo.

Vzporednice stanju v znanosti lahko najdemo v trenutnih političnih dogajanjih tako na vzhodu kot na zahodu. V znanstvenem sektorju družbe so se pojavili podobni pretresi kot v politiki, le na nežnejši način. Znanost je bila sicer večkrat v zgodovini zlorabljena, ideološka znanost, čeprav ima vsaka neke prikrita ozadna idološke osnove. Tudi to je vprašanje, ki zahteva pozornost; mislim, da je pomembno truditi se, da se znanost kar najbolj osamosvoji, emancipira, kar bodo nemara osrednje teme naše tretje etnične delavnice, soočenja s politično strukturo.

Ob povedanem bi rad le še na kratko sintetično povzel prizadevanja našega inštituta. Skušamo čim bolj široko zastavljati paleto družboslovnih znanj in zanimanj ter jo nanašati na tematiko tako, da razvijamo močnejšo operativno in informacisjko ter dokumentacijsko bazo. Problem smotrno organizirane, učinkovite dokumentacije ostaja in mislim, da se bomo k temu vprašanju še vračali.

Trenutno s povedanim v mislih pri nas vzdržujemo raziskovalno skromnost. Mislim, da je to na mestu, ker megalomanski načrti niso prida; predvsem si prizadevamo povezati že obstoječe delo in rezultate ne le na našem inštitutu, temveč širše, da bi tako prispevali k realizaciji skupnega slovenskega znanstvenega prostora. Prizadevamo si uveljaviti stališče, da je potrebno evidentirati obstoječe delo, ki ga je najbrž več, kot si sami lahko predstavljamo.

Čisto na koncu pa bi rad dodal opombo o dilemi med družboslovjem in humanistiko. Mislim, da je resnica ta, da je v družboslovju veliko več humanistike, kot si navadno predstavljamo, in obratno, da je v humanistiki veliko družboslovja. Rekel bi, da ni mogoče zastavljati projektov, ne da bi jih gledali z obema očesoma, družboslovnim in humanističnim. S humanistiko merim na področja od zgodovine pa do jezikoslovja, ki so vsa tesno povezana med seboj in z znanji, ki jih štejem v družboslovje. Vprašanje je le, v kakšni meri smo pripravljeni ustvarjalno pristopati k tej povezanosti, in do kakšne mere smo zmožni pri tem rabiti sodobna orodja.

GIOVANNI RADOSSI: Ringraziamo il professore Bratina. Ci sembra di poter definire l'Istituto di Trieste come un Istituto esemplare che ha affrontato molti problemi legati alla questione nazionale slovena, calcando, direi, forse di piu' aspetti sociologici che quelli linguistici, come affermato adesso dal professor Bratina. Darei la parola al professor Auguštín Malle che presenterà i programmi e la visione del suo Istituto.

AVGUŠTIN MALLE: Imam nekoliko težavno nalogo, da spregovorim o Slovenskem znanstvenem inštitutu v Celovcu, ki ne obstaja več v obliki, v kakršni je deloval v okviru Zveze slovenskih organizacij na Koroškem. Ker so razmere na Koroškem take, moram seveda tudi povedati, da ne moremo več uporabljati naslova Terviserstrasse 16, ker je hiša pač last Zveze slovenskih organizacij in bi mi verjetno tajnik Marjan Šturm kar precej zameril, če bi še naprej uporabljal

"njegov" naslov. Oblast - tudi če je le navidezna - je privedla do čudnega razumevanja demokratičnih oblik odločanja znotraj Zveze.

Pri razvoju Slovenskega znanstvenega inštituta razločujemo troje obdobji. Prvo je obdobje priprav za ustanovitev Slovenskega znanstvenega inštituta, sledi obdobje delovanja tega inštituta, julij 1989 pa pomeni razsulo celotne zamisli in urejenega delovanja. Istočasno beležimo začetek dveh inštitutov s popolnoma različnimi izhodišči. To velja za oba inštituta, ki trenutno obstajata na Koroškem.

Drugonašteto obdobje bi ocenil takole: zajema čas od leta 1975 do 1989. Ves ta čas je Zveza slovenskih organizacij na Koroškem namenjala del sredstev, ki jih je dobila s strani matice, raziskovalni, dokumentacijski in izobraževalni dejavnosti inštituta. Ta je razvijal dejavnost na vseh treh področjih: na raziskovalnem področju je od vsega začetka ob upoštevanju posameznih disciplin skušal uveljaviti interdisciplinarni pristop. Svojo dokumentacijo je dajal na voljo zainteresiranim raziskovalcem. O tem priča dolga vrsta raziskav, diplomskih nalog in disertacij. Na izobraževalnem področju je prav v preteklih treh letih ponujal privlačen program. Njegovi sodelavci so bistveno sooblikovali vsakoletne Koroške kulturne dneve in objavili vrsto znanstvenih tekstov. Posebno intenzivno so sodelovalci inštituta z analizami, izdelavo predlogov in vlog spremljali manjšinsko šolsko problematiko in pripravljali potrebne osnove za usmerjanje dijakov in študentov v razne poklicne profile. Slovenski znanstveni inštitut v obliki, kot je deloval pri Zvezi slovenskih organizacij, ki ga je edina tudi finančno podpirala, ne obstaja več. Narodni svet koroških Slovencev k vzdrževanju inštituta ni prispeval ničesar. Večji del dejavnosti bivšega SZI je prekinjenih.

Ob ohranjanju nekaterih osnovnih dejavnosti se vsaka raziskovalna dejavnost stalno obrača k novim problemom in izzivom. V poteku reorganizacije inštituta pa je prišlo zlasti v zadnjem letu do filtriranja informacij in do manipulacij. O ustnih in pisnih reorganizacijskih predlogih sodelavcev ni nihče razpravljajal. Ignorirali so se njihovi ugovori. Ignoriral se je nazadnje tudi sklep seje upravnega in nadzornega odbora Zveze, da je treba reorganizacijo inštituta izpeljati v sodelovanju s sodelavci delujočega inštituta.

Raziskovalno delo na področju problematike koroških Slovencev ni bilo nikoli omejeno na Slovenski znanstveni inštitut in tudi v bodoče ne bo omejeno na en sam inštitut. Ostaja pa vprašanje spremljanja ter možnosti usklajevanja in usmerjanja vse te dejavnosti. Vse je možno uresničiti le z raziskovalci, ničesar proti njim. Po ustanovitvi Slovenskega inštituta za proučevanje prostora Alpe-Jadran aprila lani je majhna skupina slovenskih raziskovalcev na Koroškem pri društveni policiji vložila pravila Slovenskega znanstvenega inštituta. Obstajata torej dva inštituta: Slovenski inštitut za proučevanje prostora Alpe-Jadran, čigar nosilki sta Zveza slovenskih organizacij na Koroškem in Slovenska prosvetna zveza, in Slovenski znanstveni inštitut, ki je še v fazi oblikovanja programa in iskanja finančnih virov. Inštitut obeh "levih" organizacij pa dela zaenkrat le z zunanjimi znanstvenimi sodelavci. Osebnostno močno dvomim, da njegov program upošteva potrebe koroških Slovencev.

Posebno občutljiva je prekinitvev kontinuitete znanstvenoraziskovalnega dela na področju urejene dokumentacije. Vsak, ki bo nadaljeval na tem področju, in to

velja seveda tudi za Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, bo moral nadoknaditi vrzeli, ki so v zadnjih letih, oz. v zadnjih mesecih nastale na tem področju.

Slovenski znanstveni inštitut, ki ga bo treba organizacijsko šele vzpostaviti, želi zavestno nadaljevati z delom preminulega Slovenskega znanstvenega inštituta. Njegovo delovanje je bilo možno in uspešno, ker je znotraj Zveze slovenskih organizacij obstajalo širše demokratično razpoloženje, dalj časa tudi idejna širina, ki jih sedaj nadomeščata skrajna diferenciacija in izločevanje.

Zagovarjam obstoj in delovanje specifičnega manjšinskega inštituta. Mnenja sem, da določenih raziskovalnih dejavnosti s kadri, ki so na voljo koroškim Slovincem, enostavno ne moremo opravljati. Marsikaj bi lahko dosti ceneje in kvalitetneje opravljali specializirani inštituti v Avstriji ali kje drugje. Mnenja sem, da je dobra raziskovalna dejavnost možna le na osnovi dokumentacije, knjižnice in osvojene metodologije raziskovalnega dela na določenem področju. Ne moremo si zamišljati raziskovalnega univerzalizma med pripadniki narodnih skupnosti. Tudi tu prihaja do specializacije. Vprašanje je, kako povezujemo specialne znanosti.

Slovenski znanstveni inštitut bo začel z delom in se bo pojavil kot resen konkurent za raziskovalna sredstva tako pri avstrijskih forumih, ki podpirajo raziskovalno dejavnost, kot tudi pri ustanovah v Sloveniji. Na osnovi projektov bomo spoznali, kakšna bo reakcija v Sloveniji. Ali bo raziskovalna srenja v Sloveniji podprla samostojno raziskovalno dejavnost na Koroškem, ali pa bo doletela Slovenski znanstveni inštitut ista usoda, kot je doletela kolego dr. Franca Merkača, ki se je že pred leti odločil za samostojno raziskovalno pot. Kot vzrok svojega odhoda s SZI je navedel oblastniško in nedemokratično držo vodilnih funkcionarjev Zveze slovenskih organizacij.

Prva teza, ki bi jo v tej zvezi rad postavil je, da je na Koroškem oženje kroga odločanja na področju politike na majhno število ali najmanjše možno število oseb privedlo tudi do oženja oz. izničenja znanstveno raziskovalnega dela. Postavljam antitezo, da odpiranje in širjenje možnosti sodelovanja individualnih raziskovalcev lahko privede tudi do večje odprtosti političnih in drugih struktur koroških Slovencev. Znanstveni delavci lahko prispevajo k premagovanju politične ozkosti v posameznih organizacijah in ublažijo nasprotja znotraj organiziranih struktur koroških Slovencev. Če je vodstvo Zveze slovenskih organizacij (predsednik Wieser, tajnik Sturm) mnenja, da se nahaja v stalni defenzivi proti Narodnemu svetu koroških Slovencev in da ne more najti poti iz te defenzive, kot vzrok pa navaja, da se preveč ukvarja sama s seboj in v prvi vrsti navaja Slovenski znanstveni inštitut, potem se sprašujem, ali se Zveza slovenskih organizacij ne ukvarja le premalo sama s seboj in s svojim članstvom.

Po mojem mnenju bo razvoj znanstveno-raziskovalne dejavnosti med slovensko manjšino na Koroškem močno odvisen tudi od nadaljnjega demokratičnega razvoja v Sloveniji. Zlasti od tega, kako se bosta znali v novih političnih, kulturnih in družbenih okoljih znati ljubljanska in mariborska univerza in kako se bodo v teh novih situacijah znašle posamezne fakultete. Marsikaj bo odvisno seveda tudi

od razvoja v Avstriji in v mednarodnem prostoru. Nobena znanstvena dejavnost ni in ne more biti povsem avtonomna in mora seveda slediti dogajanjem vsepovsod.

Tovariš Klemenčič je kot sintezo na področju manjšinske raziskovalne dejavnosti navedel priporočilo avstrijske rektorske konference. Ponovno predlagam, da se s tem tekstom kritično sooči tudi slovenska znanost in da o tem poročilu pove svoje mnenje. Tudi poročilo avstrijske rektorske konference, ki je zelo pozitivno, obravnava predvsem klasična vprašanja manjšinske raziskovalne dejavnosti in manjšinske politike nasploh. Prav na področjih, ki jih Narodni svet koroških Slovencev in Zveza slovenskih roganizacij v zadnjih letih tako vehementno poudarjata, pa je tudi to poročilo nezadovoljivo. Mislim na želje, ki so izražene v tem poročilu glede raziskav na ekonomskem področju. Prav tako bi nujno morali razčistiti pojem medkulturne vzgoje, izobraževanja, medetničnih odnosov. Vsak z njimi razume nekaj drugega. Menim, da se ne moremo omejiti na teze Otta Bauerja, kot se je to zgodilo na preteklih Koroških kulturnih dnevih ob ingoriranju stališč češke socialne demokracije in v nadaljnjem poteku ignoriranja diskusije slovenske. To kaže na določeno neupoštevanje obstoječe že zelo stare znanstvene literature. Mislim, da pripadniki manjšine na tem področju vedo več.

Slovenski znanstveni inštitut se je v preteklosti seveda v prvi vrsti ukvarjal z vprašanji, za katere so se čutili kompetentne njegovi sodelavci. Deloval je zlasti na področju humanističnih ved. V sodelovanju z različnimi avstrijskimi kolegi je začel z raziskovanjem vprašanja identitete in osveščanja pripadnikov slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem. Žal je kolegica, ki je to področje intenzivno obdelovala, zapustila Slovenski znanstveni inštitut in bo verjetno drugje in v boljših pogojih nadaljevala z delom. Menim, da moramo ponovno in zelo resno preveriti vprašanja tistega dela slovenskega prebivalstva na Koroškem, ki ga navadno pojmuje kot "vindišarsko". Ker je v preteklih letih tekla revizija slovenske zgodovine, predlagam poglobljeno razpravljanje ravno o vprašanju Vindišarjev in možno je, da to privede do revidiranja gledanj slovenske znanosti na ta del slovenskega prebivalstva na Koroškem. Vprašati je treba, ali smo Slovenci zlasti v publicistiki s tem delom slovenskega prebivalstva pravilno ravnali.

Rad bi opozoril še na objave Slovenskega znanstvenega inštituta v seriji "Disertacije in razprave". Menim, da bo treba s tem nadaljevati v tej ali drugi obliki.

Če so poklicni sodelavci SZI delovali predvsem na humanističnem področju, to seveda ne velja za honorarne sodelavce. Slovenski znanstveni inštitut je v okviru svojih finančnih možnosti skušal pritegniti tudi druge profile. Tako je nastalo nekaj za celotno narodno skupnost na Koroškem zelo pomembnih raziskav.

Vprašanje, ki je stalno prisotno pri naši raziskovalni dejavnosti, je tisto o uporabnosti rezultatov znanstvenega dela. Menim, da brez opravljanja bazične raziskovalne dejavnosti noben raziskovalec ni usposobljen za izvajanje aplikativnih raziskav. Treba je seveda upoštevati tudi želje politikov, da dobijo v roke skrčen, lahko razumljiv tekst na dveh, treh straneh. Pa še tega naj bi raziskovalec v zadnji fazi skrčil na devet vrstic, ker so pač slovenski politiki na Koroškem tako zaposleni, da nimajo časa za prebiranje daljših raziskav. Mislim, da je postavka oz. osnovna zahteva nosilcev novega Slovenskega inštituta za proučevanje prostora Alpe-

Jadran, da mora biti vsaka raziskovalna dejavnost med manjšino aplikativna, torej neposredno uporabna, zgrešena. Takemu naziranju se je treba postaviti po robu. Več o opravljenem delu Slovenskega znanstvenega inštituta in načrtih za bodočnost pa bom povedal v nadaljnjem prispevku.

FULVIO ŠURAN
PROGETTO 11

Nell'Europa contemporanea, saldamente collegata in una continuità dialettica e storica alla traduzione filosofica occidentale, la realtà quotidiana, con il suo "buon senso" richiede delle ricerche scientifiche - di quasivoglia indirizzo: naturale o sociale - che rappresentano il prodotto della libera creatività umana e che abbiano come fine, ad ogni costo, la ricerca della verità nella sua pragmatica validità socio-economica e non la maestramento più o meno occultato del popolo, o un fine, più o meno ideale, da raggiungere in un futuro prossimo.

Partendo dal presupposto che la base per delle valide ed oggettive ricerche storiche e sociali sia ricercarsi nel confronto diretto e democratico tra i vari approcci scientifici a tale problematica, confermati dalla disponibilità dei dati storici verificabili nella stessa realtà socio-politica quotidiana, siamo convinti che prima condizione per qualsiasi forma di vita politica sana sia la creazione, nella coscienza dei cittadini, di un sostrato storico e sociale sul quale si fondino le convinzioni politiche e sociali di una data collettività. E' difficile dare una reale soluzione ai problemi politici, economici, organizzativi, ecc., quando tale soluzione non viene prima data al problema storico e filosofico delle radici etniche, che affondano in un "vissuto" plurisecolare, con dei programmi e dei risultati veramente concreti.

Questo sottosuolo pluri-etnico può essere raggiunto solo se ci si avvicina ad esso liberi da qualsiasi preconcetto ideologico avanzato dalla nostra cultura. Anzi, consentendo al linguaggio della realtà dei fatti, "che non si contraddice mai", di testimoniare questo sottosuolo non secondo "un fine che giustifichi i mezzi" (linguaggio dell'ideologia) ma secondo la struttura profonda dell'esistenza di un dato gruppo umano, in questo caso il gruppo etnico italiano (in seguito GEI), nella sua plurisecolare continuità storica. Questo linguaggio, purtroppo, è diametralmente opposto se non estraneo a quell'altro, che è appunto la struttura in cui fino ad oggi è cresciuta la storia dell'occidente: struttura della storia che viene presentata come interpretazione del primo, del migliore, del più potente, del vincitore, dell'ideologia dominante, a scapito del più debole, del minore, che deve sottostare, assimilarsi e scomparire. Se questa struttura continua a rimanere la base della sicurezza esistenziale della nostra civiltà la storia sarà sempre una

giustificazione delle azioni vincenti di un popolo, di una fede religiosa o politica alla quale lo storico appartiene. Uno dei possibili punti di vista sarà, quindi, una "storia di parte": una mezza verità. Da sempre le forme di cultura, le istituzioni, gli individui, le masse e i popoli sono stati via sottoposti a questa struttura dominante dell'interpretazione storica e suggestionati dalla sua efficacia: ne hanno accettato il funzionamento tanto che, come tecnica, domina ormai incontrastata su tutta la terra.

Ci troviamo a fare i conti con la crisi politica ed economica che pervade l'intera Jugoslavia, dalla quale soluzione dipenderà anche il nostro futuro. Diventa sempre più evidente la contrapposizione tra chi desidera un mutamento nell'assetto socio-politico (pluripartitismo, stato di diritto, ecc.) e chi vuole rendere ancor più monolitica la politica e l'economia jugoslava (populismo come democrazia della maggioranza).

Dobbiamo renderci conto che un nuovo potere costituente non può pretendere la propria legittimità dal potere costituito che vuole riformare, se non basa le proprie richieste su delle solide e oggettive giustificazioni scientifiche, razionali.

Si tratta di correggere le istituzioni della minoranza per adattare continuamente alle esigenze che germogliano nella società civile in un processo che non ha, ne può più avere, un fine ideologico per il semplice fatto che non esiste un senso della storia. Nell'ipotesi migliore, ci può essere un senso nella storia.

La fine dell'ideologia e della visione pan-politica della storia deve rappresentare un fatto liberatorio e il punto di partenza per dare all'individuo, socialmente responsabile, più libertà, e al gruppo più dignità esistenziale. Ma ad una categorica condizione: che questo non porti ad una concezione semplicistica della politica compresa come mera gestione delle esistenze individuali; che non porti alla fine della tensione democratica e della capacità creativa tra gli individui e i gruppi in un continuo scambio interetnico bensì ad una maggiore comprensione basata sul rispetto reciproco.

In questo momento storico le risorse culturali e demografici del GEI, residente nella regione istriana, rischiano di inaridirsi proprio a causa della continua penalizzazione alla quale sono sottoposte dell'ottuso e rinascente centralissimo della burocrazia statale jugoslava ed italiana, da tutta una serie di mancate risposte che lo Stato, com'è strutturato, non sa e non può dare, come pure a causa della sua divisione in due Repubbliche vicine che, molte volte, invece di garantire uno sviluppo più giusto dei diritti del gruppo etnico, ne frena il suo funzionamento unitario creando delle incomprensioni tra gli stessi soggetti della minoranza. Deve essere palese a tutti che l'UIIF, come massima organizzazione socio-politica del GEI, non è autonoma, in quanto non può, in effetti perché non ha nessun valore inter-repubblicano.

La collaborazione tra queste due Repubbliche dovrebbe sfociare in una soluzione che salvaguardi il futuro sviluppo dell'etnia italiana, garantendole più autonomia d'azione liberandola dai limiti repubblicani. In tal modo la struttura federale, che rappresenta la base dello Stato jugoslavo, si rafforzerà, grantendo ed

intensificando l'esercizio della libertà e il raggiungimento di una effettiva giustizia sociale per tutti i popoli e per tutte le nazionalità. Solo allargando tale federalismo anche alle minoranze etniche, dando loro una maggiore autonomia socio-economica, potremmo dire con certezza d'essere sulla via del pluralismo democratico, primo passo per la trasformazione in un moderno Stato federale di diritto che garantisca ai suoi popoli e alle sue nazionalità una certa identità socio-territoriale e indipendenza nello sviluppo socio-politico ed economico.

Si deve lottare per la conquista della completa parità dei diritti del gruppo nazionale italiano che vive nelle due Repubbliche e che forma un'unica entità.

"Autonomia economica" delle etnie autoctone delle singole regioni e "riforma dell'apparato politico" dello Stato e delle Repubbliche, sono la tappa obbligatoria per la costruzione di una Jugoslavia unita, libera e federale. Una Jugoslavia dei popoli e delle etnie è l'unica Jugoslavia possibile.

Alle minoranze nazionali deve essere garantita, democraticamente, la possibilità di svilupparsi politicamente ed economicamente oltreché culturalmente, permettendo loro, in tal modo, di contribuire attivamente alla formazione di una struttura economica e politica più giusta e più libera.

Comunque, la Jugoslavia, come Stato, è giunta - assieme all'Europa - ad una svolta storica dalla quale dipende il suo futuro: essere grande e dispotica con i suoi popoli e le sue nazionalità? Oppure libera e democratica in una grande Europa multinazionale?

A differenza dell'approccio nazionalistico a tale problematica che cerca di giustificare le proprie azioni come difensive vedendo negli altri nazionalismi l'aggressività e il pericolo per il proprio sviluppo etnocentrico, nel nostro caso l'approccio è razionale, logico senza richiami a nessuna giustificazione aggressiva o nazionalisticamente difensiva. Non si pensa, quindi, ci sia una congiura nel confronti dell'etnia da parte del burocratismo ufficiale delle due Repubbliche interessate o ci sia, in generale, da parte della comunità Jugoslava una politica antiminoritaria.

L'identità collettiva che noi trattiamo è un "modus vivendi" di questa terra, apparente alla comunità autoctona di matrice nazionale italiana e che, a causa di vari fattori, si sta assimilando.

Solo la conservazione e lo sviluppo delle originali dimensioni latine del territorio possono fermare le spinte che portano verso l'assimilazione, verso la nazionalità maggioritaria.

Questo dialogo scientifico richiede un pluralismo politico che dia possibilità d'espressione anche alle componenti minoritarie, etniche, che con le loro storie negano ogni finalismo assoluto ad un'ideologia, ad un Partito, ad uno Stato. Negano cioè le verità assolute della storia. Ed è constatazione storica il fatto che uno Stato democratico deve più che mai provvedere al pieno sviluppo delle minoranze, impiegando tutte le sue espressioni democratiche per eliminare ogni ostacolo d'ordine culturale, sociale, politico ed economico se non vuole scivolare in un totalitarismo elitario o populistico.

Dobbiamo batterci per la nostra identità nella sua specificità culturale,

linguistica e storica comprovata con tesi, materiale, documenti che possono frenare la sua negazione basata su argomenti ideologici e voluntaristici, dipendendti dal momento favorevole o sfavorevole e dall'interesse di certi storici-politici che scrivono la nostra storia cancellando certi momenti a loro sfarevoli.

La nostra critica alla concezione ormai dogmatica e limitante della situazione socio-politica si collega alla stessa struttura scientifico-razionale dalla quale si è sviluppata l'ideologia. Ciò vuol dire che ne comprendiamo la sua storica positività ma anche la sua limitazione storica attenendoci, in questa nostra analisi, alla tradizione razionale-illuministica della realtà socio-politica europea.

Questa limitatezza e funzione negativa, fuori luogo e fuori tempo, l'ideologia l'ha avuta nel suo semplicistico approccio alla complessa realtà socio-politica della nostra regione pluriethnica che, invece di comprendere e sviluppare, ha cercato di soffocare o di incanalare entro una concezione unidirezionale, astorica e qualitativamente ristretta. Ciò ha la conseguente deformazione demo-territoriale (esodo) e a un successivo degrado socio-politico (monolinguisimo).

Se vogliamo giungere ad una ricerca metodologicamente esatta e politicamente pulita dobbiamo, quindi, sbarazzarci dei residui ideologici che ancora gravitano su questa regione, analizzando il tutto nella sua continuità storica e non nella sua contraddittoretà ideologica, perché la diversità tra due soggetti (la nazionalità italiana e la nazionalità slava) non esclude che essi abbiano qualcosa in comune, magari l'essenziale (la loro storia).

L'uscita da questo "medioevo ideologico" è possibile ed auspicabile grazie alla situazione venutasi a creare in Europa, e nel mondo, negli ultimi anni. Ma prima che il GEI raggiunga una maggior sicurezza in se stesso nel risolvere i problemi interni deve intercorrere una fase intermedia nella quale vengano chiariti - con una metodologia scientifico - tecnologica oggettivamente verificabile - i vari "tabù" della sua passata e recente storia.

Comunque l'evoluzione della convivenza nella nostra regione sta diventando, dopo un periodo di riflessione e grazie ad un nuovo modo di essere e di esperimersi del gruppo nazionale italiano, tema di studio sociologico e culturologico approfondito anche da parte del Centro di ricerche storiche di Rovigno, con il Progetto 11. Con esso si intende individuare il fattore del nascere e del crescere di situazioni limite di affermazione e di disagio sociale che sono (state) molte volte interpretate e guidate in modo ideologico e che possono, se non colte, studiate e guidate oggettivamente - con il metodo della razionalità scientifico-tecnologica contemporanea - scoprire nell' amorfità storico-sociale dell'indifferenza equalitaria, che ancora caratterizza larghi strati della nostra regione e che, fino ad oggi, ha portato ad una perdita d'identità storico-culturale in tutta quest'area. Le cause da studiare in modo particolare dovrebbero, quindi, essere: la storia, l'essodo, il patrimonio culturale e quello antropologico, il sistema scolastico, la posizione giuridica, la base materiale, la frequente immigrazione nonché la forzata proletarizzazione e industrializzazione con la conseguente snazionalizzazione etnica delle varie zone della regione. L'etnicità delle popolazioni autoctone dell'Istria è legata, ovviamente, al sistema di vita tradizionale: le lingue ed i dialetti etnici sono specializzati nella discerzione di fenomeni agricoli e

marinareschi propri della vita nei campi sul mare, su cui si impernano i canti, la letteratura e il folclore; i valori etnici, di solito, si riferiscono agli usi e costumi definiti da tali attività tradizionali. Perciò, l'evoluzione socio-economica, industriale ed urbano, sgretolano la base rurale delle culture etniche, corrodendone le fonti strutturali: questa tendenza ha colpito specialmente il gruppo etnico istro-veneto.

Da tempo appare evidente la situazione problematica della comunità italiana dell'Istria e di Fiume legata, sul piano politico, amministrativo ed economico, a una realtà (quella jugoslava) diversa per lingua, mentalità, tradizioni, ma ancorata culturalmente e linguisticamente a una realtà (quella italiana) dalla quale la divide il confine politico, amministrativo ed economico. Se a ciò si aggiunge la presenza nel triangolo regionale, oltre che della componente slava autoctona, di numerosi immigranti di altre nazionalità nonché l'alto numero di matrimoni "misti" che interessano gli appartenenti al gruppo nazionale (circa 90%), appare evidente come la questione di fondo della comunità italiana sia quella della definizione e della conversazione della propria identità.

Lo scopo precipuo del Progetto punta sul conseguimento di un siffatto tipo di pluralismo e culturale che a livello di convivenza pluri-etnica permetta il confronto dialettico delle sue varie componenti in una visione europeistica dei problemi nazionali sia che si tratti di maggioranze che di minoranze. Scopo raggiungibile da parte di un'entità sociale che vuol farsi soggetto sociale in senso socio-politico ed economico per mezzo della "socializzazione" intesa come creazione di un ambiente bilingue e biculturale laddove - come lo testimoniano la presenza umana e culturale - da secoli convivono italiani e slavi.

Per sensibilizzare in modo adeguato l'opinione pubblica sulla problematica storico-sociologica e culturologica in questione, è necessario passare da un livello, spontaneistico-individuale a quello programmatico e pragmatico, organizzato scientificamente su base razionale e coinvolgente un numero sempre maggiore di ricercatori e di istituzioni del gruppo nazionale italiano (GNI) e della maggioranza, sia al di qua che al di là del confine, e riguardante lo studio di tutte le componenti e di tutti i comportamenti sociali.

La ricerca è di tipo teorico-analitico e si prefigge la verifica empirica delle impostazioni teoriche. L'approccio empirico prevede l'applicazione di questionari e interviste/memoria storica, dialettologia, sociologia, ecc., preparati e strutturati ai fini della ricerca stessa, l'utilizzazione delle autovalutazioni degli intervistati, i risultati dell'analisi sociologica e infine altri materiali di varia origine e natura.

Alcune delle finalità che si vorrebbero raggiungere con tale iniziativa sono di:

- valorizzare il patrimonio culturale del GNI;
- verificare il processo di cambio linguistico in atto;
- individuare le motivazioni d'ordine antropologico, culturale e politico, che stanno alla base dell'esistenza del GNI;
- studiare gli aspetti socio-psicologici dell'identità etnica;
- analizzare le cause che hanno portato all'esodo e alla conseguente assimilazione;

- studiare metodologicamente la situazione della tutela giuridica e dei diritti del GNI e la sua funzionalità nella prassi quotidiana, ecc.

SEGMENTI DEL PROGETTO 11

Il progetto 11 cercherà di studiare e conoscere in particolare i segmenti riguardanti:

I. I materiali per una "storia" della Comunità italiana in Istria e Fiume e nelle Isole del Quarnero dal 1943 ai giorni nostri.

Obiettivo di questa ricerca è di offrire una panoramica dei materiali utilizzabili per le indagini fondamentali successive. Cercare di ricostruire le vicende della comunità italiana in Istria e a Fiume e nelle Isole del Quarnero nel periodo che va dall'8 settembre 1943 - data in cui di fatto viene a cessare il controllo statutale italiano su tali territori - ai giorni nostri, è senza alcun dubbio un'opera difficile e complessa, per la portata dei fenomeni intervenuti, per la radicalità delle scelte effettuate, per le scelte intervenute, per la radicalità delle scelte effettuate, per la diversità di opzioni compiute a diversi momenti dai vari segmenti della comunità italiana - fra le quali complessivamente prevalente, anche non esclusiva, quella dell'abbandono della terra natale - e non ultimo per la sovrabbondanza di letteratura sull'argomento, una letteratura peraltro in massima parte rispondente ad interessi polemico-propagandistici. Qualora pertanto si desideri accostarsi alla più recente storia della comunità italiana in Jugoslavia con spirito diverso, animato dall'intento di puntare ad una ricostruzione il più possibile rigorosa di un processo storico che a ritmi assai accelerati ha mutato completamente il volto dei territori in questione, il problema preliminare da risolvere è quello di ordine metodologico. A tale proposito, la possibilità di individuare filoni di ricerca dai quali attendersi informazioni utili per una ricostruzione originale dei nodi principali dell'argomento in oggetto, appare strettamente subordinata ad una chiara evidenza dei materiali effettivamente disponibili per scrivere una storia non ripetitiva di contenuti già noti o di modelli consunti. La dimensione e l'importanza dell'impegno in tal senso sono tali da suggerire di dedicarvi tutte le energie disponibili nell'ambiente di un progetto complessivo di verifica a tappeto delle fonti di parte jugoslava ed italiana. Gli esiti di tale primo segmento, da esaurire preferibilmente in un breve periodo, offriranno le indicazioni indispensabili per disegnare un successivo itinerario di indagine volto all'approfondimento di specifiche tematiche.

Obiettivo del segmento è dunque quello di offrire una panoramica dei materiali utilizzabili per le successive indagini, materiali che per comodità di approccio si possono suddividere secondo le seguenti tipologie: fonti a stampa, produzione storiografica, fonti orali, materiali d'archivio.

II. La "situazione giuridica" del GNI (dal 1945 ad oggi)

La materia, data la sua complessità (e l'importanza che riveste per l'etnia) dovrà essere studiata seguendo una direttrice di ricerca organica e continuata. Si propone di articolare questo indirizzo (o campo di studi del Progetto 11) in 8 sottoprogetti o segmenti di analisi, da affidare a gruppi di esperti. Ciò al fine di assicurare un approccio metodologico diversificato, funzionale alle esigenze delle singole discipline di studio ed alle caratteristiche degli strumenti di indagine da impiegare.

Punto nevralgico di questa voce dovrà essere comunque l'interdisciplinarietà - lo sviluppo, cioè, di un rapporto di interdependenza e di costante osmosi fra i singoli campi di ricerca giuridico-storico-sociali.

A tal fine è indispensabile assicurare un efficace e stretto coordinamento fra i gruppi di studio. I responsabili dei singoli "sottoprogetti" dovranno collaborare strettamente onde scongiurare una sterile e improduttiva chiusura in "compartimentati stagni". Stabilite le diverse chiavi metodologiche, costruita l'ossatura degli specifici indirizzi d'analisi, raccolti i primi dati, i vari "gruppi" dovranno interagire dando vita a schemi più complessi (qui non menzionati) o realizzando, insieme (senza tenere conto delle possibili delimitazioni stabilite da una "naturale ripartizione degli incarichi"), i segmenti già tracciati. L'obiettivo è di "partire" affidando ad ogni gruppo (o sottogruppo) di studio un "suo" specifico segmento di ricerca, per sviluppare, con il tempo, una struttura organizzativa che consenta a tutti di concorrere all'elaborazione di ricerche corali e d'assieme.

Gli strumenti e le discipline giuridiche debbono consentirci di conoscere meglio la realtà sociale nella quale è posto il gruppo nazionale. Il fine dell'iniziativa, nel suo complesso, è di raccogliere dati, acquisire conoscenze, e dare delle risposte per cercare di risolvere i problemi attuali della minoranza italiana in Jugoslavia. Da qui la volta a soddisfare delle esigenze di carattere accademico, o prettamente specialistiche. L'analisi giuridica dovrà fungere innanzitutto da supporto a quella storico-sociale, ad essere posta "al servizio" degli altri comparti della Sezione di ricerche sociali del CRS di Rovigno.

III. Gli aspetti antropologico-culturali del territorio per indagare gli scambi e le interazioni importanti dei processi culturali in zone mistilingui e pluriculturali

Fini della ricerca. Un'indagine di comunità che indaghi gli scambi, le mutazioni, gli intrecci e i sedimenti nei processi culturali in area mistilingue e pluriculturale, privilegiando alcuni elementi di cultura materiale e non-materiale, quali: l'architettura, l'organizzazione territoriale, le tradizioni, la ritualità collettiva (associazionismo), la religiosità (e la pietà popolare), l'economia locale, le pratiche alimentari, la parlata locale, la toponomastica e l'onomastica.

E' necessario per questo individuare uno specifico scenario storico e ambi-

entale, dove la comunità locale abbia conosciuto nelle generazioni una affettiva compresenza delle culture autoctone e gli apporti di gruppi sopravvenuti.

IV. La configurazione linguistica e sociolinguistica regionale tratte dalle indagini svolte sul campo; dai risultati ottenuti si potrà tracciare una mappa rappresentante una nuova configurazione linguistica regionale .

1. Italoфония e slavofonia istro-quarnerina. Descrizione del repertorio (costante di base e variabili di superficie; IR, IV, IS, CS, SS, DDCC, DDSS, IR).

2. Asili, nuovi fenomeni (istrianità), bilinguismo precoce, matrimoni misti e lingua d'uso familiare (i matrimoni "puri", 20% cca., non consentono nemmeno la riproduzione semplice che esige 2,8 figli per coppia). Rapporti tra linguaggio e pensiero. Acquisizione e apprendimento di L1/L2.

3. Scuola, iscrizioni, nuove tendenze, estrazione sociale e nazionale degli alunni. Identificazione linguistica e identità come totalità? Competenza linguistica e competenza comunicativa. Italiano scritto, italiano parlato e "guidato" scolastico e italiano parlato extrascolastico.

4. Bilinguismo e biculturalismo ovvero il metasistema linguistico e culturale. Universali linguistici e culturali, comunanza linguistica e culturale L1/L2 - C1/C2, grammatiche e culture particolari L1/c1 ed L2/C2.

V. L'etnia e la struttura sociale

Si cercherà di studiare: la dimensione demografica, socioeconomica, socioculturale, territoriale, sociopolitica e psicosociale, separatamente sia nella loro interdipendenza dovuta alle variabili comuni, stenendo, infine, una tipologia dei tipi ideali in base a stili di vita, astrazione sociale, ubicazione, valori culturali, lingua.

VI. L'identità e l'identificazione etnica nell'ambito del GNI quale elemento costitutivo per l'esistenza e lo sviluppo dell'etnia, vista nella specificità della sua situazione di interazione interetnica

Il GNI è una comunità etnica autoctona della regione istro-guarnerina che si è configurata in quanto tale del secondo dopoguerra ad oggi. La specifica distribuzione territoriale della popolazione e la ridotta entità numerica influiscono in maniera determinante sul mantenimento e sull'evoluzione del gruppo. L'esodo della popolazione di dominanza politica e culturale a quella di minoranza incide sui processi di assimilazione.

VII. Una possibile filosofia della minoranza

1. Premessa fondamentale: "l'etnica del limite" deve diventare l'idea essenziale di ogni discorso intorno a questioni nazionali sia che si tratti di minoranze che di maggioranze. E' probabile che tale etica possa costituire il pilastro di una nuova filosofia forte, come già molti la intendono, che preparerà l'avvento dell'uomo del Duemila. Una possibile filosofia della condizione di una minoranza non ha solo per oggetto lo studio dell'essenza della situazione attuale, ma mira contemporaneamente al "dover essere" per la cui continua realizzazione si trova costantemente impegnata.

2. Oggi si rende quanto mai necessaria una visione europeistica dei problemi

nazionali, ma non come certi vorrebbero intenderla, ossia come unificazione europea che annulla le differenze nazionali (e così dovrebbe unificarsi anche la Jugoslavia); si tratta invece di creare un'Europa che sia una lega di popoli liberi legati dal comune desiderio di proseguire assieme per la strada del futuro in modo libero e democratico, nel pieno rispetto delle differenze. Un'Europa così dovrebbe essere molto sensibile al problema dei diritti umani a tutti i livelli ed essere contemporaneamente in grado di garantirli e difenderli là dove essi venissero messi in pericolo. Gli Stati associati della nuova Europa dovrebbero essere essi stessi delle piccole Europee e ricalcare in piccolo ciò che essa dovrebbe diventare a livello internazionale. È chiaro che un'Europa unita quale si sta in effetti già realizzando dovrebbe essere per sua natura antixenofobia; in essa non avrebbe più senso alcuno il timore per ciò che è diverso, essendo proprio le differenze il suo più solido fondamento e la sua maggiore ricchezza, e le strumentalizzazioni politiche delle minoranze considerate troppo spesso potenziali nemici o magari anche reali, e a volte con fondamento, non troverebbero più il terreno adatto per svilupparsi e, dall'altro lato, le minoranze si sentirebbero nella loro vera dimora in tutti i paesi europei.

3. Queste potrebbero diventare le premesse fondamentali di quell' "etica del limite" più sopra menzionata. Essa dovrebbe per forza riuscire a porre dei limiti anche alla cosiddetta "ragion di Stato" e ciò a più livelli, come già oggi sta mietendo non pochi successi nell'ambito dell'ecologia, in quanto ormai è diventata del tutto anacronistica la pretesa degli Stati di essere talmente sovrani sul loro territorio da permettersi attività pericolose dper l'esistenza dei popoli confinanti. L'etica del limite estesa a tutti i livelli di esistenza potrebbe veramente diventare il contributo decisivo per l'instaurazione di un'umanità superiore e di rapporti schiettamente umani.

VIII. Cultura/letteratura del GNI

Nuclei concettuali:

1. Aspetti sociologici della letteratura del GNI.
2. Bibliografia delle opere e degli autori.

Inoltri verranno trattati:

- gli intellettuali del GNI
- la scuola italiana in Istria e a Fiume
- la terza età nel GNI
- i cimiteri dell'Istria, Fiume ed Isole del Quarnero
- Il GNI e l'economia, la politica, i giovani, ecc.

CONSIDERAZIONI CONCLUSIVE

Nei vari contributi la diversità degli approcci sottolinea, nella libera pluralità delle prospettive, la programmatica volontà di escludere rigorosamente il tentativo di imporre un'interpretazione monolitica alla realtà sociale del GNI, in funzione di ideologici interessi di una persona o di un dato gruppo.

Soltanto in questo modo si può salvaguardare il patrimonio culturale,

linguistico, ecc., base per l'ulteriore sviluppo della consapevolezza nazionale della minoranza e della sua sopravvivenza futura, mettendo in risalto le caratteristiche nazionali, importanti per l'identità di un gruppo etnico; si possono inoltre valorizzare quelle qualità che rappresentano la base di un'appartenenza attiva e responsabile ad un'unità etnico-nazionale particolare. Per tale ragione i risultati delle ricerche devono portare a delle proposte d'azione concrete, vagliate, studiate e fatte proprie sia dalla minoranza che dalla maggioranza della nostra regione. Si deve quindi arrivare ad azioni concrete coinvolgenti tutte le strutture della regione e, se serve, anche, delle due Repubbliche interessate che ne devono prender atto, cercando di far fronte al più presto a quelle situazioni che hanno portato ad una situazione socio-politica e naturale storicamente non accettabile.

Un altro dei compiti del Progetto 11 dovrebbe essere quello di favorire tale rapporto di comprensione interetnica studiando e rivelando, su un piano scientifico, atteggiamenti interni più diversificati (poliedricità), in ordine a diverse variabili (di sesso, età, professione, istruzione, storia, economia, ecc.), relativamente alla problematica dei rapporti interetnici, sensibilizzando le grandi maggioranze (croata e slovena) ed assicurando in tal modo un più sereno futuro alla nostra etnia. Quale risposta si possa dare a tale interrogativo lo si vedrà dalla sua razionalizzazione scientifico-tecnologica (cioè dall'impostazione metodologico-scientifica delle future indagini del Progetto 11) e dagli effetti pratici dei risultati ottenuti con tali ricerche e che dovrebbero avere il compito di conciliare in una maniera più che soddisfacente le tendenze razionalizzanti all'universalismo del comportamento e quindi alla subordinazione di tante abitudini mentali e sociali agli interessi personali e collettivi, più consoni al progresso tecnico e morale con le esigenze inderogabili al radicamento nella propria cultura etnica originaria. Dimostrando, sempre con una metodologia scientifico-tecnologica, come lo sviluppo armonico della qualità della vita che interessano l'uomo come tale, indipendentemente dalle sue specificità etnico-comunitarie, non è in contrasto, ma al contrario trova vantaggio nel rafforzamento delle specifiche e distinte radici etniche della personalità. Più ci si sente esponenti e responsabili di una cultura originaria particolare, e più ci si sente utili allo sviluppo globale ed armonico della più vasta appartenenza territoriale alla quale si partecipa con la propria specificità etnica e individuale.

GIOVANNI RADOSSI: Ringraziamo il collega Šuran. Vorrei dare la parola alla professoressa Renata Mejak con la relazione "Madžari v Sloveniji".

RENATA MEJAK
MADŽARI V SLOVENIJI

Moj prispevek nekoliko odstopa od prispevkov predhodnih referentov in ne bo institucionalno obarvan, kajti raziskovanje problemov, povezanih z madžarsko manjšino v Sloveniji poteka (v skromnem obsegu) na več inštitutih. To pomeni, da v svojem delu nimamo neke matične institucije, ki bi celovito raziskovala to področje. Vendar smo v zadnjem času priče obojetom, da bo v prihodnje tudi to področje institucionalno urejeno (o tem je v svojem prispevku že spregovoril kolega mag. Komac) že v letu 1990, ko bo ustanovljena "etnična opazovalnica" v Lendavi. Upam, da bomo na našem prihodnjem srečanju lahko spregovorili že tudi o rezultatih dela, ki ga bo izvajala nova organizacijska enota Inštituta za narodnostna vprašanja.

Zaradi pomanjkanja časa sem izbrala samo dva problema, o katerih bi rada spregovorila. Prvi problem je terminološki, drugi pa se nanaša na raziskovalno delo, opravljeno za potrebe Madžarov v Sloveniji.

Torej naprej o nekaterih terminoloških vprašanjih našega raziskovalnega področja. Že naslov mojega prispevka je namerno enostaven in preprost, hkrati pa zrcali odnos do terminoloških vprašanj. Morda na prvi pogled ni ustrezne povezanosti s štirimi temami današnjega posveta, vendar je to le videz; enostavni naslov implicira pomembna vprašanja, ki so sestavine današnjih prispevkov, in o katerih je potrebno spregovoriti in se tudi domeniti glede rabe in razumevanja.

Na primeru Madžarov bom poslušala predstaviti nekatere terminološke probleme etničnih raziskav. Že s tem, ko sem se v naslovu svojega prispevka odlepila od uradne (politične) in tudi v stroki uporabljene terminologije, v našem primeru, od sintagme "madžarska narodnost", sem želela opozoriti, da bo treba izhodišče raziskovanja in definicijo pojmovnega aparata za področje raziskovanja etnične problematike postaviti na novo. V spremnem gradivu posveta je opozorjeno na navezavo med etnično problematiko in politiko. Zlasti je poudarjena zveza med raziskovanjem etničnih vprašanj in aktualnim političnim dogajanjem. To nedvomno drži, vendar korenine te povezanosti segajo še globlje, in sicer v sam temelj stroke, na terminološko-pojmovno področje. Znano je, da sta politično življenje in politični razvoj uveljavljeno strokovno terminologijo s predmetnega področja potisnila v ozadje in uvedla nove termine, pojme in fraze, ki imajo določen

ideološki naboj. Da bom konkretna, gre za večkrat osporavan, pa vendar trdoživ termin "narodnost", ki je zamenjal termin "narodna manjšina". Na dejstvo, da je "narodnost" v nekatere oz. v večino jezikov težko prevedljiv ali celo neprevedljiv izraz, je bilo že večkrat opozorjeno. Tudi to dejstvo je svojevrsten pokazatelj problematičnosti termina. Kljub neustreznosti se termin "narodnost" ohranja zlasti v političnih dokumentih, pa tudi v raziskavah, študijah, ekspertizah itd. Razlog za trdoživost termina naj bi bil v dejstvu, da "narodnost" implicira enakopravnejši, perspektivnejši status kot "manjšina".

Problem seveda ni tipično naš, slovenski. Kot primer navajam izkušnje sosednje Madžarske, ki je v okviru celovite preorientacije in demokratizacije družbenega in političnega življenja posebno pozornost namenila tudi manjšinski problematiki. V skladu s tako orientacijo, kot je to verjetno znano tudi v našem prostoru, delujejo priznani strokovnjaki za manjšinska vprašanja pod vodstvom ministra Imreja Pozsgaja. Kolegij je pristopil k prenovi manjšinske politike, tako znotraj Madžarske (manjšine na Madžarskem), kot tudi zunaj Madžarske (Madžari v svetu).

Delo so pričeli *ab ovo*, to je z utemeljevanjem pojmovnega aparata področja. Najprej so se odlepili od socrealistične terminologije in frazeologije ter črtali iz rabe termin "narodnost", ki je tudi v madžarskem jeziku dolga leta označeval željeni status manjšin, hkrati pa je, kot danes priznavajo, legitimiral popolnoma neustrezno manjšinsko politiko, tako znotraj kot zunaj Madžarske. Namesto narodnosti so vpeljali sintagme "narodna, etnična in jezikovna manjšina". S tem so poudarili, da je narodna manjšina del matičnega naroda, hkrati pa zatrdili, da "manjšina" v pluralistični družbi nima in ne more imeti negativnega prizvoka (saj je znan izrek *Small is beautiful*). Na tej podlagi je bil dosežen sporazum, po katerem "narodna manjšina" pomeni manjšino, ki ima svojo narodno matico v neodvisni državi. Narodnost pa definirajo kot poljubno, večjo ali manjšo, etnično manjšino, ki nima svoje matične države.

Tovrstnih terminoloških vprašanj je še več. Problematizirali smo le temeljni termin našega raziskovalnega področja. Čas nam ne dopušča temeljite inventarizacije terminov in sprehoda skozi naše družbeno-politične dokumente. Nasploh je mogoče tudi na našem področju opaziti tendenco po zapletanju, po gostobesednem izražanju, kar povzroča številne težave pri prevajanju v tuje jezike. Na primer oznaka "pripadniki madžarske narodnosti". V madžarskem prevodu zveni poudarjanje pripadništva k madžarski narodnosti zelo umetno in posiljeno.

Drugo vprašanje, o katerem želim spregovoriti, je raziskovalno delo za potrebe madžarske manjšine. Ni mogoče zanikati dosedanjega raziskovalnega dela. Veliko je narejenega, vendar pa se najbrž vsi strinjamo, da je tega raziskovanja bilo - pač iz različnih razlogov - premalo. Podatki kažejo, da je bilo v preteklosti raziskovalno delo usmerjeno predvsem k slovenski manjšini v Avstriji in v Italiji, manj pa k Slovencem v Porabju in Madžarom v Prekmurju. V najbolj grobih črtah je mogoče preteklo raziskovalno delo za to področje okarakterizirati kot osredotočeno pretežno na vidne, manifestativne oblike in vsebine manjšinskega življenja. Raziskave in ekspertize so se pogosto osredotočile na uresničevanje ustavnih pravic in na uresničevanje zakonov: torej na manjšinsko pravno regulativo.

Nekaj pomembnih raziskav je bilo opravljenih na področju dvojezične vzgoje in izobraževanja. Glede na to, da so nosilci teh raziskav med nami, bodo verjetno v diskusiji sami spregovorili o tej temi.

Pomembnejših raziskav, ki bi poskušale prodreti v "ozadje vidnega", v miselni in čustveni svet Madžarov, v emotivno in psihološko strukturo narodne zavesti, v njihovo doživljanje manjšinskega statusa, v zapletene probleme, s katerimi se srečujejo pri ohranjanju svoje nacionalne identitete, nimamo. Prav tako nimamo raziskav, ki bi preučevale odnos madžarske manjšine do matičnega naroda, odnos do sprememb in demokratizacije življenja na Madžarskem, itd. Nimamo raziskav, ki bi poskušale osvetliti problematiko (protislovnega) odnosa med normativnim in dejanskim na področju manjšinskega življenja pri nas. Na tem področju se namreč kaže paradoksalna situacija; po eni strani imamo nedvomno razvito in napredno zakonodajo, ki je v skladu s sodobnimi civilizacijskimi tokovi, ker s posebnimi pravicami varuje in ščiti manjšino. Na drugi strani pa so kljub temu opazni okrepljeni tokovi prizadevanja po asimiliranju manjšine. Opažamo znamenja umika madžarskega jezika iz javnega in političnega življenja (iz podjetij, uradov, trgovin, pošte, banke itd.), iz strokovnih razprav, itd. Pri tem se nam nehote postavlja vprašanje, kje so vzroki, da se pozitivni rezultati dvojezičnega in dvokulturnega izobraževanja ne pretakajo produktivno v javno življenje narodnostno mešanega družbenega okolja.

Z raziskovalnega vidika so ti problemi zanimivi in pomembni ter matični raziskovalni instituciji nalagajo, da jih s sodelovanjem različnih disciplin in inštitutov razišče in pojasni. Na podlagi skupnega in večdisciplinarno zasnovanega dela in s sodelovanjem manjšine bi se lahko razvijalo kvalitetno raziskovalno delo, ki se ne bi ustavilo na ravni vidnih in opaznih pojavov, temveč bi lahko prodrli globlje, v bolj zapletena vprašanja nacionalne identitete in odnosa narodne manjšine do matičnega naroda. Posamezna znanja danes kažejo, da je zaradi dogajanj v polpretekli madžarski zgodovini manjšina zadržana v odnosih z narodno matico.

Danes lahko z metodo racionalne analize o vzrokih za tako stanje le sklepa-mo. Verjetno je štiridesetletni realsocialistični družbeni sistem na Madžarskem (ki ni zavrl le razvoja številnih vitalnih znanstvenih področij), destruktivno vplival na nacionalno identiteto madžarske manjšine, živeče zunaj meja madžarske države.

Posebej pomembno bi bilo longitudinalno raziskati ta problem in ugotoviti, ali imajo premiki na madžarski družbeni sceni, pluralizacija življenja in preorientacija k Evropi, pozitiven odmev v narodni zavesti in v volji manjšine za ohranjanje svoje nacionalne identitete.

Predvidevam, da so danes podane možnosti za objektivno raziskovalno delo, ker so nastale spremembe tudi pri nas. Pred nekaj leti še ni bilo mogoče brez neprijetnih posledic spregovoriti o nekaterih aktualnih vprašanjih, na primer o tokovih asimilacije madžarske manjšine pri nas, o nekaterih pomanjkljivostih dvojezičnega šolstva, itd. Danes so Madžari v Lendavi sami v svojih publikacijah (konkretno v novi publikaciji *Murataj*, literarno sociološki reviji) kvalificirano

spregovorili o naraščajoči asimilaciji in o vzrokih prevladujoče pasivnosti v okviru madžarske manjšinske skupnosti.

Ti pojavi kažejo, da je napočil čas, ko lahko stopi v ospredje raziskovanje, ki seže v same korenine protislovja manjšinskega življenja in v zapleteno strukturo narodne identitete.

GIOVANNI RADOSSI: Ringraziamo, per quest'ultimo intervento, la professoressa Mejak. A questo punto siamo giunti alla conclusione della prima parte del colloquio di questa mattina. Proporrei ora di proseguire con il dibattito.

DISKUSIJA

MOJCA RAVNIK: Najprej želim izreči nekaj pripomb k zaključkom prejšnjega srečanja, ki ste jih priložili vabilu. Slučajno sem jih včeraj dobila v roke, saj Inštitut za narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU ni bil obveščen. Dopoldansko delo je sicer pokazalo, da v raziskavah pojmuje etnična vprašanja širše in drugače, kot je bilo možno razumeti iz omenjenega gradiva; kljub temu pa menim, da razprava o etnosu ne more zaobiti in preskočiti kulture, kulturnega izročila in načina življenja, niti ne more teh vprašanj kar tako iztrgati in omejiti na manjšinsko, zamejsko in izseljensko situacijo. Kultura in etnos nista identična. Razmerje med njima je spremenljivo, odvisno od zgodovinske situacije, interesov pripadnikov etničnih skupin, posameznih življenjskih usod.

Predložene teze tudi dajejo vtis, da etnos in etnična vprašanja nasilno omejujete na zdonsko in manjšinsko situacijo. Zato moram omeniti etnološke raziskave, s katerimi ugotavljamo pomen etničnih procesov povsod, tudi znotraj etničnega ozemlja, saj je najzanimiveje opazovati prav vzgibe in načine, s katerimi se etnične skupine (samo)opredeljujejo na podlagi kulturnih značilnosti.

A četudi ostanemo pri tej nesprejemljivi omejitvi, ne moremo mimo izsledkov temeljnih raziskav Inštituta za narodopisje pri ZRC SAZU v Italiji, na Koroškem in v Porabju, in tudi ne mimo projektov, kakršen je na primer Topografija slovenskega etničnega ozemlja. Pred kratkim je izšla etnološka topografija Roža in Slovenskega Porabja ter dvojezična etnološka monografija Gornjega Senika.

Etnični procesi so predmet razprav na dvoletnih srečanjih slovenskih in hrvaških etnologov, ki so obravnavala že Istro, Obsotelje, Žumberak, in to na področju materialne, družbene in duhovne kulture na obeh straneh meje.

Tega ne naštevam iz kake prizadetosti, ker niste upoštevali etnoloških ustanov, temveč zato, ker v predloženih tezah kultura in etnologija kot veda o njej sploh nista omenjeni.

Govorjenje o etničnih procesih brez upoštevanja kulturnega izročila in načina življenja ne more biti uspešno.

BREDA POGORELEC: V svoji diskusiji se bom navezala na kolegico dr. Ravnikovo. Ob vprašanju, ki ga želim poudariti, to je ob razmerju do sicologvistike

pri nas, gre za splošno razmerje do jezikovne stroke. Kot član ekspertne skupine, ki naj bi predlagala program za Inštitut za narodnostna vprašanja, sem na to vprašanje tam natančno opozorila. Sociolingvistika slovenskega jezika se je v našem prostoru začela razvijati v začetku sedemdesetih let, s tem smo začeli najprej v Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, ki se ga že od konca šestdesetih let udeležujejo tudi zamejci in izseljenci, od l. 1974/75 na Filozofski fakulteti v Ljubljani pa je stalno predmetno področje v okviru predmeta *slovenski knjižni jezik in stilistika*. Sočasno so v sedemdesetih letih posamezne raziskave tekle še v Inštitutu za narodnostna vprašanja, v Inštitutu za filozofijo in sociologijo, pa tudi v Pedagoškem inštitutu, vsem tem skupna je bila skromnejša jezikoslovna orientacija v študij slovenskega jezika, zato pa izrazitejši sociološki oziroma pedagoški in psihološki pristop. - Danes imamo s tega področja več lastnih študij, imamo pa tudi celo vrsto dobrih diplomskih nalog. Nekateri naši diplomanti sodelujejo na danšnjem posvetu, imamo pa tudi nekaj (novih) raziskovalcev tega področja. Ena od njih povezuje s svojim delom naš Oddelek za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti s SLORI-jem v Trstu. Šolanje sociolingvistov poteka torej tam, kjer razumljivo pričakujemo razvoj stroke. Da se stvari le premikajo, kaže tudi usmeritev nekaterih novih (mladih) raziskovalcev v Inštitutu za slovenski jezik SAZU in podobne študije na Univerzi v Mariboru (prof. dr. Križman).

Pri tem je treba poudariti, da je sociolingvistika predvsem sestavni del lingvistike. Danes je ta trditev v sodobnih enciklopedijah lingvistike pogosto posebej poudarjena. Zaradi tega ostaja vsako, od lingvistike odtrgano reševanje sociolingvističnih vprašanj lingvistično predvsem po imenu in le deloma tudi po okvirni metodi, ne pa po širši jezikoslovni zasnovi, kar seveda take raziskave na določen način omejuje tako v spoznavnih ciljih kakor v morebitnih akcijskih nasledkih. Omenila sem, da to področje razvijamo na obeh univerzah in ga od tod širimo na raziskovalne inštitute. Kljub temu ostaja vprašanje izobraževanja strokovnjakov jezikoslovcev še vedno odprto. Ker je sociolingvistika v nekem smislu sintetična jezikoslovna znanost, postane jezikoslovec sociolingvist šele potem, ko absolvirja jezikoslovje kot predstavno disciplino, preden se specializira v sociolingvistiki kot posebni smeri lingvistike. Nato je njegova naloga - podobno kot danes v številnih disciplinah - da se poskusi medpanožno povezovati najprej z etnološkimi in kulturološkimi vedami, s sociologijo, psihologijo in podobno. Predmetnost sociolingvistike zahteva zelo velik vstopni teoretski vložek, široko razgledanost in ob tem še tanko občutljivost za posebne pojave življenja. Ko se danes sociolingvist lotiva raziskovanja jezika, ga mora zanimati predvsem govorno dejanje, zato mora spoznati teoretske podlage ved, ki se ukvarjajo z govornim dejanjem kot obliko najvišjega socialnega delovanja, to je predvsem s pragmatiko.

Pri vsej tej sodobni zahtevnosti pa je jezikoslovje med vedami, ki se ukvarjajo z etničnimi vprašanji, skrajno osamljeno. In na tem mestu naj se še enkrat pridružim razpravi dr. Ravnikove. Naj razlikujemo vse po vrsti, od arheologije do zgodovine, sociologije, ekonomije: za razumevanje in spoznavanje življenja nam to ne bo dosti pomagalo. Jezik pa raziskujemo v prvi vrsti zaradi življenja in za življenje, v drugi vrsti so seveda jezikoslovne raziskave sestavina vseh zgodovinskih

ved. - Tako smo naše raziskavne naloge razumeli že od samega začetka; to je bilo razvidno tudi leta 1975, ko je dobila na Univerzi Prešernovo nagrado za študente Tržačanka Živa Gruden. Njena, za Filozofsko fakulteto reprezentančna predstavitev dela in njegovega smisla je pokazala v življenje manjšine, v njegov vsakdan; delo, ki ga je za Pravno fakulteto predstavil dr. Danilo Türk, o pravnih normah manjšine, naj bi pokazalo na pravne okvire tega življenja kot njegova dopolnitev. (V tej smeri je potekala tudi njuna nadaljnja pot. Ž. Gruden je direktorica Izbrazevalnega inštituta v Špetru, prof.dr. D. Turk je eden naših najboljših strokovnjakov za pravna vprašanja manjšine in predava na Pravni fakulteti.)

Razložek med obema usmeritvama je le v tem, da je v našem prostoru na splošno jasno, da je treba poznati pravne norme, prav nič pa ni jasno, kaj in kako naj dela jezikoslovec. Glede raziskav jezika veljajo še zmeraj predsodki, zato je razumljivo, da se vsa leta, odkar je bil ustanovljen Inštitut za narodnostna vprašanja, ni zdelo nujno, odpreti delovno mesto za jezikoslovca slovenista in ga specializirati za raziskovanje zapletenih jezikovnih vprašanj Slovencev v zamejstvu in v izseljenstvu. Potrebe po tem niso spoznali niti tedaj, ko je jezikoslovna teorija že zajela sociolingvistiko tudi pri nas (prvo resnejše poročilo o tem po drugi vojni je v predavanju Romana Jakobsona v Ljubljani l.1955 o smereh ameriškega jezikoslovja), to je v sedemdesetih letih. - Še več, slovenske jezikoslovce se navadno ni pritegovalo v začetni fazi raziskave, ampak šele med samo raziskavo (zglede: mednarodna raziskava o Slovencih na Madžarskem in o Madžarih na Slovenskem). - Leta 1972 smo se želeli vsaj informativno vtakati v kolektivno raziskavo skupine mladih raziskovalcev na Koroškem, ki jo je usmerjal geograf. Na Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture smo imeli poseben lektorat (= študijsko skupino), ki se je posvečal tem vprašanjem. Nato smo posebej za ta položaj napravili na osnovi našega predpostavljajanja konkretne problematike in ob upoštevanju jezikoslovne teorije shemo, nič manj dobro in ustrezno, kakor so za svoje področje dobre in ustrezne podobne metodološke podstave v tujih priročnikih. Raziskovalci so bili dijaki, torej tudi ne specialisti za katero posebno področje in bi jih lahko priučili. Toda v raziskavo tedaj nismo prodrli, ker tedaj ob prevladi sociologije in socialne geografije, zgodovine in drugih podobnih ved sociolingvistika še ni smela zraven. Večina je tedaj jezikoslovje razumela kot vedo, ki se ukvarja bodisi z nekoristnim historiziranjem ali nepotrebnim "estetiziranjem" in zgolj pravopisnimi vprašanji. Nemoderno je bilo tedaj tudi, da smo vprašanje jezike povezovali z vprašanjem (vsaj zunanje) identitete in zavesti.

Res šele danes o tem lahko v SR Sloveniji bolj ali manj odprto govorimo, pri manjšinah zaradi napačnega odnosa in pritiskov na prvine nacionalnega, tudi na jezik, nismo imeli glede jezikovnih vprašanj malodane nobene resnejše politike (če izvzamemo oblike ljudske kulture, kar je za koncept premalo). Zdaj, ko so se razmere bistveno spremenile, bi morali začeti pojmovati jezik bistveno drugače. To ni več predmet, ki naj bi sodil - vsaj za nekatere - v nacionalistično ropotarnico. Raziskovati slovenski jezik v posebnih pogojih je sestavina raziskovanja slovenskega jezika nasploh, raziskovanje jezika je del raziskovanja življenja in je znanost za življenje.

Prav ta vidik bi nas moral danes voditi pri postavljanju in razmejevanju

raziskovalnih nalog, dolžnosti, pri pridobivanju in vzgoji raziskovalnega kadra in zagotavljanju potrebne raziskavne kontinuitete in kvalitete. Pri doslej podcenjenih disciplinah - čeprav je šlo za bivanjsko pomembne stroke - bi morali uveljaviti spoznanje raziskavne nujnosti in spoznavnega zaostanka pri ugotavljanju (vsaj v tem trenutku nespornih) začasnih prioritet. Ker pa jezikoslovcev, ki bi bili nadarjeni, sposobni in pripravljeni stopiti na vsaj v nekaterih pogledih negotovo pot tovrstnega sociolingvističnega raziskovanja pri nas, ni na pretek in na voljo tedaj, ko se kdo spomni, da bi bilo treba področje odpreti, pozivam k načelni odločitvi in k razumevanju, ko se odpre možnost. (Glede tega imam na INV bližnjo negativno izkušnjo; oseba, ki smo zanj po odlični in nagrajeni diplomni menili, da bi bila primerna za razvijanje sociolingvistike, je bila čez nekaj časa sprejeta med raziskovalce v ZRC SAZU: danes pripravlja magisterij; če bi bila sprejeta na INV, bi bila na poti k doktoratu in k samostojnosti...)

MIRAN KOMAC: Rad bi le kolegici Ravnikovi pojasnil, če morda uvidoma ni bilo dovolj precizirano, da je bilo zasedanje prve etnične delavnice interno in smo se ga udeležili le aktivni raziskovalci in raziskovalni sodelavci štirih inštitutov. Podobno smo tudi tam sami ugotavljali, da denimo glede sociolingvistike, s katero se v sestavu vseh štirih inštitutov ukvarja le kolegica Majda Baša iz Trsta, čutimo veliko vrzel. Naše današnje in jutrišnje srečanje pa je med drugim namenjeno prav ugotavljanju vrzeli v sestavu zastopanosti strok strokovnjakov za etnično vprašanje v slovenskem prostoru.

MARKO TERSEGLAV: Nadaljeval bi misel kolegice Ravnikove. Gre za problem ignoriranja etnologije v naši družbi, predvsem kadar govorimo o etnosu, ki je temeljno raziskovalno "gradivo" etnologije. Večkrat smo z različnih mest slišali, da sodi etnologija med t.im. paradne vede v naših nacionalnih in raziskovalnih programih. Ko pa se začnejo konkretne raziskave, prav vsi pozabijo na etnologijo, tudi v primerih, ko bi ta veda lahko veliko prispevala k pojasnjevanju nekaterih etničnih procesov in problemov in ko bi se tudi etnološko dalo utemeljiti nekatere posebnosti v t.im. nacionalni bitji, genezi, značaju itd. Do sedaj se je redno dogajalo, da je na ta "čista" etnološka vprašanja odgovarjala v glavnem sociologija, tu in tam še filozofija ali politologija. Te stroke so bile pač povabljene k sodelovanju.

Za primer naj navedem razvpito 57. številko Nove revije. V njej so o slovenskem nacionalnem programu pisali pravniki, sociologi, filozofi, politologi in kulturni delavci (pisatelj). Nikomur ni prišlo na misel, da ima tudi etnologija marsikaj povedati. Najbrž večina Slovencev sploh ne ve, da etnologija obstaja. Zanimivo je bilo tudi nadaljevanje polemike okrog Nove revije: družbeno-politične organizacije (SZDL, ZKS) so novorevijašem obljubile znanstveni odgovor, pri katerem bodo sodelovali strokovnjaki z različnih področij. In kaj smo dobili? Ideološko-politično sprenevedanje Zveze borcev. Pred kratkim je izšla 95. številka nove revije, ki je posvečena možnostim samostojne Slovenije, a spet nima niti enega etnološkega prispevka, čeprav bi bilo najbrž zanimivo vedeti, koliko in kako ljudska kultura prispeva k oblikovanju etnične pa tudi nacionalne zavesti, kaj poleg jezika, visoke kulture itd. še homogenizira etnično skupnost, kje in kako se ta še odpira drugim vplivom, kaj zavrača in kje je tista nacionalna specifika itd.).

Pri modrem politiku bi pričakoval, da se bo v času mednacionalnih konfliktov

obrnil na pomoč k znanostim, med katerim naj bi bila tudi etnologija. Etnologija sicer nima recepta za takojšnjo rešitev mednacionalnih sporov, ima pa svoje specialistične veje, ki kar uspešno razkrivajo vzroke problemov in dejstva, zaradi katerih prihaja do nacionalnih sporov, razmejevanj, zapiranj in hkrati opozarjajo na notranje, nevidne meje, preko katerih posamezne etnične skupine ne morejo, kar je pogojeno v logiki njihovega notranjega življenja, mišljenja, tradicionalne kulture itd. Prav to kolektivno mišljenje, ki je včasih podzavestno, pa že nekaj časa razkrivajo nekatere etnološke discipline. Če zaradi ideološke obremenjenosti te pomoči do sedaj niso upoštevali politiki, pa je nerazumljivo, da so do etnoloških izsledkov zaprti celo nekateri družboslovci, ki bi jim morala biti interdisciplinarnost samoumevna.

Vse to je spodbudilo slovenske etnologe (ki so tudi sami večkrat zanemarjali ta vprašanja), da so začeli več razmišljati o nacionalni problematiki s svojega strokovnega kota. Stalne slovensko-hrvaške etnološke paralele so se do zdaj že dvakrat ukvarjale s temi vprašanji (Dolenjske Toplice, Kumrovec, nekoliko tudi v Karlovcu in Portorožu), enkrat na zveznem kongresu v Rogaški slatini, ponovno pa se bomo o etnosu in naciji pogovarjali prihodnje leto v Lendavi. Tu naj opozorim le, da je nekatera področja, ki jih je v diskusiji omenila dr. Mejakova, etnologija že načela in jih raziskuje. Posamezne etnološke specializacije so že uspešno osvetlile nekatera psihološka ozadja v etnični in nacionalni problematiki, saj smo ugotovili, da je prav to področje v družboslovnih vedah precej zanemarjeno. Etnologi se s psihološkimi ozadji srečujemo predvsem tam, kjer skušamo celostno razložiti n.pr. etnične simbole in njihovo življenjsko manifestacijo. Hierarhija etničnih simbolov namreč ni statična, ampak se neprestano menajva, kar je najbolje opazovati skozi različne procese v ljudski kulturi. V t.im. "vgnezdenih jedrih" (Barth) pri nekem etnosu so več ali manj že vsi nastavki za najrazličnejše manifestacije občestvenega, etničnega, nacionalnega in simboličnega mišljenja in čustvovanja.

Dolgo se je pri nas o narodih in narodnostih govorilo predvsem v političnem jeziku. O etnijah so govorili še pravniki, sociologi in politologi. Da pa ima k temu morda kaj dodati etnologija, se nihče ne sprašuje (razen etnologov). Najbolj tipičen primer takega pristopa k stvari je ustanovitev Devetakovega raziskovalnega inštituta pri mariborski univerzi. Dejstvo je, da je mariborski inštitut povabil k sodelovanju le pravnike, politologe in sociologe, še na misel pa mu ni prišel etnolog, čeprav naj bi se po časopisnih polemikah sodeč mariborski inštitut ukvarjal z etnijami, etničnimi problemi. Kot da te raziskovane etnije in narodi ne bi imeli svoje kulture, svojega, tudi že v tradiciji strukturiranega načina življenja, vedenja itd.

Etnologi zaradi takšne ignorance naše stroke nismo užaljeni, smo pa začudeni, ker v Sloveniji lahko rešita vse mogoče interdisciplinarne probleme etnosa in nacije le sociološko in pisateljsko društvo ali Devetakov "pravno-politični" kabinet. Nikjer v svetu ne delajo nikakršnih zaključkov o etnični identiteti, kulturi itd. brez interdisciplinarnega dela, pri katerem imajo etnologija, antropologija, folkloristika največkrat glavno besedo, saj brez poznavanja ljudske kulture, njenih zakonitosti in notranjih pojavov ne moremo niti polovično razpravljati o kateremkoli etnosu ali narodu.

Odsotnost etnologije iz tovrstnih raziskovanj mi že dolgo povzroča neko notranje, skoraj nerešljivo vprašanje: ali etnologija res ni bila dovolj "agresivna" pri promociji svojih stališč in pogledov ali pa so za neučinkovitost etnološke emancipacije krivi tudi drugi, saj se zdi, da za slovensko politiko in del družboslovja etnologija sploh ne obstaja. Mogoče je sploh ne poznajo? Te slutnje se mi kažejo kot upravičene že ob navedenih primerih. Nelagodje me navdaja zato, ker vse kaže, da se povojna boljševiska logika do etnologije še ni spremenila, po drugi strani odsotnost etnologije iz raznih raziskav usodno zadeva druge stroke in je pogubna za znanstveno-kulturno in ancionalno kompletnost slovenskega naroda. Če namreč hočemo biti kot narod kompletni (zadnji čas to tako radi poudarjamo), moramo upoštevati tudi tiste stroke, ki jih nekateri zaradi osebnih in neznanstvenih pobud preprosto ingorirajo. Ta očitek seveda ni namenjen organizatorju torkatne etnične delavnice, vendar se je prav v tej naši družbi potrebno o teh stvareh pogovoriti in se še vprašati, zakaj smo etnologi samoiniciativno in nepovabljeni prišli na ta vaš pogovor.*

DARKO BRATINA: Prav veseli nas lahko, da argumenti posameznih strok prihajajo na dan, saj moramo pomanjkljivosti dosedanjega dela precizno določiti. Gre za vprašanja različnih strok, tako tistih, ki so trenutno pri etnični problematiki v ospredju, in tistih, ki so bolj v ozadju: te je potrebno morda nanovo odkriti, saj imajo morda večjo akumulacijo kot je to v našem javnem znanstvenem prostoru znano - vsi namreč nismo o vsem dovolj poučeni. V interakciji disciplin pa se mi zdi posebno pomembno medsebojno korigiranje. Strinjam se, da je sociologija, to se pravi, moja stroka, slaba, če ne upošteva izidov drugih strok. Podobno je lingvistika, ki ne upošteva določenih družboslovnih spoznanj, slaba lingvistika. Ali geografija, ki danes brez socialnoantropološke komponente ne more biti dobra. Prav tako pa ne morejo biti perspektivne stroke, ki ne upoštevajo zgodovinskih ali diahroničnih elementov problematike.

Enostavno bi mogel reči, da moramo uveljaviti drugačen odnos do strok in do problemov. Ključni pri tem pa so vedno problemi, torej problematika, s katero se stroka uvkarja in v katero posega. Če torej določena stroka ni sposobna obravnavati dane problematike, je torej jasno, da je z njo nekaj narobe. Naj parafraziram Maxa Webera, ki je bil velik metodolog. On je metodologijo primerjal paru čevljev. Ali služijo za hojo, ali pa jih je treba zavreči.

GIOVANNI RADOSSI: Grazie, dottore Bratina, e grazie a tutti per collaborazione. E con questo concludiamo la seduta antimeridiana.

* Opomba uredništva: Gornja pripomba diskutanta M. Terseglava ni povsem točna, saj so etnološke raziskovalne ustanove v Sloveniji vse prejele kolektivna vabila na Drugo zasedanje Etnične delavnice štirih inštitutov.

ZAPISNIK RAZPRAV
DRUGE ETNIČNE DELAVNICE
ŠTIRIH INŠTITUTOV
LJUBLJANA, 9. IN 10. JANUAR 1990
DRUGI DEL
9. JANUAR POPOLDNE
(MODERATOR: DARKO BRATINA)*

MILKO BUFON

**ETNIČNOST IN TERITORIALNOST ALI GEOGRAFIJA MED DISCIPLINARNO
IN MULTIDISCIPLINARNO RAZSEŽNOSTJO**

Med proučevalci etnične problematike je dovolj raširjena ugotovitev¹, da so strukturne lastnosti etnij (če naj tako na kratko opredelimo različne etnične formacije) in sploh njihovi sinhroni aspekti relativno dobro proučeni, opaziti pa je določeno nezadostnost pri diahronih obravnavah. Očitno je namreč, da z razvojem družbeno-ekonomskih faktorjev prihaja do novih situacij, ki vplivajo tako na preoblikovanje same manjšinske specifičnosti kot na preoblikovanje odnosa manjšina-večina. V zadnjem času zato vedno bolj poudarjajo povečano mednarodno vlogo manjšin v procesu mednarodne integracije², opozarjajo na njihov spremenjen odnos do matičnega naroda³, zlasti pa na vse večji pomen, ki ga imajo te manjšine in lokalne skupnosti za usklajen regionalni razvoj celotnega etnično mešanega ozemlja⁴.

Pri tem se že takoj postavlja vprašanje konkretnih prostorskih dimenzij etnične problematike, vprašanje različnih preoblikovanj, ki jih je ta problematika doživljala skozi čas, in vprašanje relacijskih odnosov med obravnavanim območjem in preostalim ozemljem. Raziskovanje etnično mešanih območij, ki je mnogokrat hkrati raziskovanje obmejnih območij, je tako izrazito kompleksno proučevanje, ki zahteva ne le temeljito poznavanje časovnih (diahronih) in prostorskih (sinhronih) faktorjev ter elementov, ampak predvsem sposobnost njihovega sintetiziranja v enoten sistemsko-dinamični okvir, ki naj vključuje vsaj aspekte preoblikovanja odnosa center-periferija, preoblikovanja obmejne pokrajine z ozirom

* Zaradi tehnične napake pri snemanju ni bilo mogoče rekonstruirati diskusije, ki je sledila prinešenim referatom, in povezav med posameznimi prispevki.

¹ M. Bufon, Teorija proučevanja obmejnosti in etničnosti, Geografski obzornik, v tisku.

² Npr.: S. Devetak, Etnos kot dejavnik v mednarodnih odnosih, Razprave in gradivo št. 19, 1986.

³ Npr.: M. Komac, Narodnostna identiteta: prispevek k multidisciplinarnemu proučevanju narodnostnih manjšin, Razprave in gradivo št. 19, 1986.

⁴ Npr.: F. Clavara, R. Matteligi, R. Ruttar, Liberazione: il nuovo nome dello sviluppo, Udine, 1987.

na razvoj mednarodnih odnosov, aspekte preoblikovanja manjšinske in celotne družbene strukture ter splošnih ekonomskih razmer, aspekte preoblikovanja medetničnih odnosov in druge elemente, seveda pa tudi rezultate njihovega medsebojnega součinkovanja. To zapleteno in prepleteno preoblikovanje obmejnih in etnično mešanih območij, ki ga izvajajo predvsem regionalna gibanja, se izraža nato v skupnem regionalnem razvoju teh območij, regionalizem pa lahko opredelimo tudi kot sistemski okvir, v katerega je vgrajen regionalni razvoj različnih območij s podobnimi strukturnimi lastnostmi⁵.

Na ta način se teritorialnost vse bolj uveljavlja ali tudi nanovo pojavlja kot eden izmed najpomembnejših elementov avtoidentifikacije lokalnih ali regionalnih skupnosti, med katere smemo uvrstiti tudi avtohtone etnične manjšine. S tem teritorialnost lokalne skupnosti ne le izvorno determinira, ampak jo tudi zavezuje v njeni sprotni dejavnosti in družbenem razvoju, ki se izraža predvsem s specifično prostorsko in družbeno mobilnostjo njenih pripadnikov. Teritorialnost lahko zato opredeljujemo kot statično komponento lokalne skupnosti, družbeno-prostorsko mobilnost pa kot dinamično. Konflikti in součinkovanja med obema komponentama vplivajo na spreminjanje notranje družbene strukture v lokalni skupnosti ter na oblike njenega zunanega delovanja. Rezultati teh sprememb se končno odražajo na oblikah regionalnega, se pravi prostorskega in družbenega razvoja z lokalnimi skupnostmi poseljenih ali etnično mešanih območij. V tem smislu vidimo tudi kvalitativni preobrat funkcije lokalnih skupnosti, ki teže k temu, da povečajo lastni doprinos k regionalnemu razvoju in s tem od objekta prerasejo v subjekt tega razvoja⁶.

Efekt teritorialnosti pa je med različnimi lokalnimi skupnostmi in v različnih fazah njihovega družbeno-ekonomskega razvoja različen⁷. Lokalnim skupnostim, v katerih prevladuje tradicionalna ruralna družbena struktura, pomeni zemlja primarni eksistenčni vir. Urbaniziranim lokalnim skupnostim prostor ne daje več neposredne življenjske osnove, v večji meri pa se zavedajo njegove kulturno-identifikacijske vrednosti ter njegovih potencialnih alternativnih razvojnih možnosti: zato teže k ohranjanju in povečevanju posesti ter kontrole nad lastnim poselitvenim ozemljem. Sodobni dinamični in večkrat tudi protislovni procesi industrializacije in urbanizacije, ki jih lahko z eno besedo imenujemo "modernizacija", postavljajo lokalne skupnosti pred dilemo, ali naj se vse bolj integrirajo v sodobne razvojne tokove in dominantno družbeno strukturo ter preko te v svet, ali pa naj se mobilizirajo okrog lastnih kulturnih značilnosti. Večinoma prihaja pri modernizaciji lokalnih skupnosti do svojstvene sinteze obeh možnih ekstremov.

⁵ M. Bufon, Etnično-regionalni razvoj obmejnih regij, Magistrska naloga, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza E. Kardelja v Ljubljani, Trst, 1989.

⁶ M. Bufon, Die Ursprüngliche Territoriale Stabilität und die Hentige Gesellschaftliche und Raumliche Mobilität oder das Dilemma der Regionalentwicklung National Gemischter Gebiete, XIII. srečanje narodnosti sosednjih dežel, Chur, 1988.

⁷ Faze družbeno-ekonomskega, prostorskega in etničnega preoblikovanja slovenskega etničnega ozemlja v Italiji so bile na kratko predstavljene v delu: M. Bufon, Regionalni razvoj in narodnostno vprašanje, Geografski obzornik št. 2, 1987.

Proces modernizacije, ki je pripomogel k porastu izobrazbene ravni, izboljšanju zaposlitvene strukture, prostega časa ter širjenju komunikacijskih sredstev, je med pripadniki lokalnih skupnosti sprožil tudi intenzivno vertikalno mobilnost, ki pa je bila večinoma tako nagla, da ni povzročila popolne akulturacije manjšinskega prebivalstva, ki se je vključilo v ta proces. Nasprotno, to prebivalstvo je prav s pomočjo modernizacije pridobilo dodatne elemente za mobilizacijo v prid svoje izvorne kulture, kar je sprožilo v Evropi splošno razširjen fenomen "prebujanja" etničnih in drugih lokalnih skupnosti, ta fenomen pa lahko prav zaradi njegove poudarjene teritorialne dimenzije v marsičem povežemo s sorodnim in sočasnim evropskim fenomenom "regionalnega prebujanja"⁸, ki ga je mogoče strniti v geslo: več (regionalnega) razvoja ob večji (kulturni) različnosti in večji politični (notranji in mednarodni) participaciji.

Večinska družba torej ne glede na svoje politično razmerje do manjšinske skupnosti slednji ne more odvzeti njene potencialne in naravne vloge aktivnega prostorskega in socioekonomskega dejavnika v regionalnem razvoju⁹. Postavlja pa se vprašanje, v kolikšni meri bo to njeno vlogo pripravljena tudi institucionalno ovrednotiti v luči sedanjih procesov premagovanja tradicionalnega neravnovesja med centri in periferijami. Manjšinske zahteve se spričo sprememb, ki jih je doživelo njihovo zunanje življenjsko okolje na mednarodnem in vsedržavnem nivoju, že preusmerjajo od nekdanj prevladujočega ideala političnega separatizma in avtonomije k aktivni integraciji v obstoječo družbeno stvarnost, kar velja tudi za samo strukturo manjšinske skupnosti. To preusmerjanje izhaja tako iz potreb današnjega strukturnega stanja etnične skupnosti, ki postaja vse bolj kompleksno in mobilno, kot iz spremenjenih razmer v odnosu manjšina-večina. Če se ja ta odnos v preteklosti običajno še izražal v konfliktu med dvema socialno in etnično homogenima in ločenima formacijama, pa je danes v glavnem že zaobjet v kontrapoziciji med manjšinsko (regionalno) interesno skupino in večinskimi (državnimi) institucionalnimi okviri¹⁰. Lokalne skupnosti so skratka že toliko integrirane, a tudi notranje prestrukturirane, da ne zagovarjajo več le lastnih kulturnih in etničnih interesov, ampak tudi širše regionalne. Teh pa jim obstoječi institucionalni okviri marsikje ne dovoljujejo razreševati, ker jim *de iure* še vedno ne priznavajo tiste prostorske aktivne vloge, ki jo *de facto* izvajajo.

⁸ Prim.npr.: S.Rokkan, D.W.Unwin, *Economy, Territory, Identity*, London, 1983; J.Agnew, *Place and Politics, The Geographical Mediation of State and Society*, London, 1987.

⁹ Prim. v.Klemenčič, *Državna meja na območju SR Slovenije in omejena območja kot nov geografski fenomen*, *Revija za narodnostna vprašanja*, *Razprave in gradivo št. 20*, 1987.

¹⁰ Prim. I.Jogan, *L'urbanizzazione nel dissenso etnico-territoriale*, Milano, v tisku.

ALEKSEJ KALC
**ETNIČNA PROBLEMATIKA KOT STIČIŠČE
MED DISCIPLINAMI NA POTI V INTERDISCIPLINARNO RAZISKOVANJE:
PRIMER IZSELJEVANJA IZ DOLINE REZIJE**

Zgodovinsko preučevanje etnične problematike in obravnavanje sočasnih vidikov tega vprašanja predstavljata zaradi različnih pristopov in metodologij dve vzporedni, čeprav tesno povezani raziskovalni področji. Bistvo tega ločevanja je že dejstvo, da se preučevalec neke aktualne etnične stvarnosti lahko z njo sooča neposredno in jo spoznava tudi skozi lastno izkušnjo, medtem ko se opazovalec preteklosti more opirati izključno na posredne dokaze. Vendar je povsem jasno, da se ugotavljanje trenutnega stanja neke etnične skupnosti v vseh njenih aspektih ne more oddvojiti od celovitega in razčlenjenega poznavanja njene preteklosti, še posebno, če gre za raznolik etnični prostor, prepreden z značilnimi krajevnimi posebnostmi, ki so se izoblikovale pod vplivom zamotanega prepletanja geografskih, politično-upravnih, gospodarskih in drugih dejavnikov. Upoštevanje preteklosti nam omogoča stvarnejši odnos do teh posebnosti, kar je bistvenega pomena ne le za njihovo spoznavanje, ampak tudi za njih ohranjanje in za bodoči razvoj skupnosti.

Primer, pri katerem se še bolj kot drugje kaže pomen odnosa kot elementa za pravilno dojetje nekega prostora, je primer doline Rezije. Rezijanska stvarnost se najpogosteje pojavlja v asociaciji s pojmom zaprtega etničnega otoka. Ta dolina je namreč s svojo skupnostjo svojevrsten in edinstven prostor, ki izstopa ne le iz romanskega okolja, ampak tudi v primerjavi s slovenskim svetom, iz katerega izhaja in katerega del je. Rezijanska etnična podoba je rezultat posebnih okoliščin, zaradi katerih je dolina ostala izolirana od matičnega naroda in je prehodila samotno razvojno pot. Pri tem so se izoblikovali svojevrsten dialekt, kultura, gospodarska in socio-antropološka podoba, nenazadnje pa se je razvila tudi izvirna miselna in psihološka identiteta.

Zaradi teh značilnosti je Rezija, odkar jo je pred dvesto leti odkrila znanost, predmet zanimanja raznih strok. Med temi si prvo mesto delita jezikoslovje in folkloristika, ki sta prispevala najznatnejši delež znanstvene literature o dolini. To je razumljivo, če pomislimo, da sta narečje in ljudsko izročilo najvidnejša izraza rezijanske etnične podobe. Zadnje čase pa so bili vse bolj deležni pozornosti tudi

manj vidni, a zaradi tega nič manj nenavadni aspekti tega etničnega območja, kot so gospodarska in demografska struktura, problemi izseljenstva, problematika družine in celo hemotipološki sestav pri prebivalcih doline. Tako je Rezijska doživela večplastno znanstveno obravnavo, ki je celoviteje ovrednotila njeno etnično podobo. Posamezne discipline so vsaka s svojega vidika proučevale posamezne komponente te podobe in jih primerjale s sorodno problematiko drugod. Rezultati teh monodisciplinarnih raziskav pa so v mnogih primerih le parcialni. Jezikoslovje in folkloristika sta poleg odkrivanja starin in endemičnih razvojnih pojavov v rezijanskem dialektu in ljudskem izročilu uspela v sodelovanju z dosedanjim zgodovinskim preučevanjem Rezijske še v največji meri odgovoriti tudi na vprašanja o vzrokih za tako stanje, medtem ko ostajajo raziskave o socialnih pojavih na ravni ugotavljanja sicer posebnih problemskih situacij.

Vzrok za to je dejstvo, da so elementi, ki sestavljajo rezijansko etnično podobo, zraščeni med sabo in torej recipročno pogojeni ter vzročno in posledično povezani. Njih globlje spoznavanje je zato odvisno od odnosa, ki ga imamo do te etnične skupnosti v celoti in ne le do njenih parcialnih sestavin, kar preneseno na raven znanstvenih pristopov pomeni preseganje meja posameznih strok in prehajanje h komparativnemu ter interdisciplinarnemu razlikovanju.

To pride še posebno do izraza ob pogledu na Rezijsko z vidika izseljenške problematike. Izseljenstvo je najizrazitejši socialni pojav na tem območju. Razlogi za izseljevanje so gospodarske narave in izhajajo iz skoposti domačega gorskega okolja, ki ne more zadovoljiti življenjskih potreb prebivalstva. Če je osnovni vzrok rezijanskega izseljevanja sam po sebi umeven, pa to ne velja za konformacijo in značilnosti tega pojava. Kot dialekt in kultura je tudi rezijansko izseljenstvo nekaj edinstvenega, v nekaterih potezah sicer sličnega sorodnim pojavom drugod, v svoji celoti pa povsem atipičnega. Izseljevanje iz Rezijske neprekinjeno traja že vsaj od 16. stoletja dalje. Zgodovinsko se je usmerjal dolgo časa predvsem na ozemlje Avstro-Ogrske monarhije, po prvi svetovni vojni pa v severno in srednjo Italijo in njene afriške kolonije. Šele v zadnjih desetletjih so se rezijanski izseljenci usmerili proti drugim deželam, npr. v Švico, Francijo, predvsem pa v Luksemburg. Intenziteta pojava je bila vedno izredna, tako da je npr. v prejšnjem, pa tudi na začetku tega stoletja delež rezijanskih emigrantov nihal med 70 in 80 odstotki aktivnih moških v dolini. Od samega začetka pa do zadnjih desetletij, ko so se pojavile nove težnje, je imelo rezijansko izseljevanje sezonski oziroma začasni značaj in je bilo vezano na nekatere dejavnosti, v prvi vrsti na posebno obliko popotniškega trgovanja; to ni bilo za gorska področja značilno prodajanje izdelkov domače obrti, temveč preprodajanje drugje nakupljenega blaga. Ob trgovanju se je v drugi polovici prejšnjega stoletja uveljavil brusaški poklic, v manjši meri pa nekatere druge, prav tako popotniške dejavnosti, kot sta steklarstvo in popraviljanje kuhinjske posode ter hišne opreme. V zadnjih desetletjih 19. stoletja se je končno razširil še zidarski poklic.

Značilno je, da se omenjene dejavnosti med Rezijani niso uveljavile enakomerno, temveč obstajajo glede na razporeditev poklicev specifične krajevne razmere, ki se prekrivajo s štirimi naseljenimi območji, na katera se deli Rezijska. Že zaradi te ugotovitve se nam poraja vrsta asociacij z drugimi problematikami

razijanske stvarnosti. Ni namreč slučaj, da so razlike med omenjenimi štirimi območji zaznavne tudi na jezikovnem področju, kjer se prekrivajo s štirimi razijanskimi govori, in s posebno razporeditvijo priimkov. In končno so vidne tudi v krvni sliki Rezijanov. Ta prav tako kaže notranjo delitev, poleg tega pa utemeljuje svojevrstnost Rezije tudi v genetskem oziru.

Če nadaljujemo po tej poti, lahko zberemo še mnoge druge korelacije med izseljensko problematiko in ostalimi posebnostmi doline. Glede na problem družine in družinskih strategij se kot prvo vsiljuje vprašanje soodvisnosti med sezonskim značajem izseljevanja in sezonskostjo porok oziroma rojstev; podobno se poraja vprašanje zamenjave vlog v družini. Zelo zanimiva je lahko primerjava med razporeditvijo poklicev in problemom endogamije, ki v povezavi z razporeditvijo priimkov opozarja na neke vrste samozaščito vsakega izmed štirih rezijanskih območij pred vplivi ostalih treh in se tako navezuje na vprašanje ohranjanja poklica. To je še posebej pomembno za trgovce, ker pomeni zakonska zveza med njimi tudi združitev kapitalov. Težnja rezijanskih izseljencev po izbiranju samostojnih poklicev in ohranjanju značilnosti, npr. popotništva, se vse do danes navezuje na vprašanje značaja rezijanskega človeka, na njegov individualizem in željo po svobodi ter neodvisnosti. Naposled se postavlja še vprašanje odnosa rezijanskih izseljencev do ostalega slovenskega prostora, v katerem so se Rezijani gibali v velikem številu. Soočanje s tem vidikom ne more mimo korelacij s pojmom rezijanske etnične identitete in s teorijo o shizoglosiji, ki so jo postavili jezikoslovci in po kateri naj bi se rezijanska skupnost ne zavedala svojega izvora in pripadnosti slovenskemu narodu.

Iz vsega tega lahko povzamemo, da je izseljenska problematika sestavni del etnične podobe Rezije, saj se prepleta v enakovrednih in soodvisnih zvezah z drugimi elementi te stvarnosti. Zaradi zakoreninjenosti v miselnosti in identiteti ljudi je pojav izseljevanja v rezijanski družbi mogoče opredeliti kot način življenja. Zato ga ne moremo obravnavati le kot gospodarsko-socialni problem, temveč kot tematično družbeno-kulturnega značaja. Ta pa narekuje znanstveni pristop, ki presega interdisciplinarno sodelovanje na ravni upoštevanja in preverjanja izsledkov posameznih strok. Globlje razumevanje specifične problematike rezijanskega izseljenstva se torej obeta v tinskem delu raznih strokovnjakov, osnovanem na stalnem sodelovanju in medsebojnem metodološkem ter interpretativnem dopolnjevanju skozi celoten potek raziskave.

BIBLIOGRAFSKA OPOMBA

Prispevek je sad komparativne obravnave poglavitnih razprav o rezijanski kulturni in družbeni zgodovini, od katerih navajam tu nekatere za primerjavo, ter preučevanja izseljenske problematike na podlagi arhivskega gradiva in dela na terenu med Mladinskim raziskovalnim taborom Rezija 89. Problematika rezijanskega izseljevanja je nakazana v številnih, mnogokrat poljudnih publikacijah o dolini Rezije in v delih, ki obravnavajo vprašanje izseljevanja iz Furlanije in sosednih območij. Edini sistematični študiji na to temo pa sta deli G.Perusinija *Rezijanski izseljenci v šestnajstem stoletju*, Slovenski etnograf, 1, Ljubljana 1948, 57-65; in L.Morassijeve, *Aspetti dell' emigrazione temporanea in Val Resia*, *Qualestoria*, n.s., X, 3, 1982, 39-50. Predvsem slednje se odlikuje po uporabljenih virih in metodologiji, na podlagi katerih je avtorica rekonstruirala poklicno strukturo rezijanskih emigrantov v obdobju 1820-1920. Nekatere posebnosti rezijanskega izseljenstva osvetljuje tudi zgodovinska študija, objavljena v zborniku Mladinski raziskovalni tabor Rezija 89, SLORI-NŠK, Trst 1990, ki se opira med drugim tudi na ustna pričevanja in na preverjanje zgodovinskega spomina prebivalstva. Rezijanske priimke in njihovo razporeditev obravnava P.Merku, v delu *Problemi di onomastica regionale: i cognomi in Val Resia*, *Metodi e ricerche*, II, 1, Udine 1981, 63-68, in G.M.Rotta v delu z naslovom *La distribuzione dei cognomi nella Valle di Resia*, Udine (XVIII-XIX sec.), *Metodi e ricerche*, n.s., VII, 2, Udine 1988, 43-70. O sezonskem poročanju piše G.M.Rotta v razpravi *La stagionalità dei matrimoni nella Valle di Resia*, Udine (XVII e XIX sec.), *Quaderni di scienze antropologiche*, 13, Padova 1987, 110-145. Družinsko problematiko obravnava študija avtorjev L.Morassi-G.Panjek, *Strategie famigliari in Val di Resia* (Sec. XIX), *Economia e storia*, 4, 1984, vol. V, 439-456, hemotipološko sliko doline pa delo avtorjev C.Corrain-M.Capitano, *Dati emotipologici dalla Valle di Resia*, Udine, *Archivio per l' antropologia e la etnologia*, vol. CXII, Padova 1987, 55-78. Problem etnične identitete, jezika in shizoglosije obravnava P.Merkù v referatu *Enkratnost Rezije*, *Jezik in slovstvo*, 1985:86, 4, 101-107; pregled bibliografije o Reziji nasploh in posebno o njeni kulturi pa daje M.Matiččetov v delu *Resia - bibliografia regionata 1927-1979*, Udine 1981.

PAVEL FONDA

PSIHOANALITIČNA ANTROPOLOGIJA IN ETNIČNE PROBLEMATIKE

Najprej moram pojasniti, da nisem antropolog in da se niti ne ukvarjam s skupinsko psihoanalizo; torej gledam na ta sosednja področja kot nestrokovnjak iz svoje stroke, ta pa je individualna psihoanaliza. Skromen in nesistematičen pogled na omenjena sosednja področja mi ne dovoljuje pravega interdisciplinarnega dela. Kar želim podati v tem prispevku, je le močan vtis, ki mi ga daje bežni stik z nekaterimi avtorji, ki se poslužujejo psihoanalitičnega pristopa pri raziskavi v antropologiji in v psihologiji človeških skupin. S tem vtisom je povezan občutek, da je možen na teh področjih zelo perspektiven razvoj, ki bi lahko dal izreden doprinos k interdisciplinarnemu preučevanju etnične problematike.

Naj navedem le nekaj primerov, ki so mi vzbudili potrebo po upoštevanju skupinske razsežnosti. Če gledamo na skupinske fenomene le skozi prizmo individualnega, si jih lahko le okrnjeno ali celo napačno razlagamo. Tako bomo na primer težko razložili dinamiko asimilacije, če jo bomo proučevali le kot individualni fenomen. Ne bomo si mogli razložiti, zakaj asimiliranec ne kaže vidnih občutkov krivde. Razumljivo bo le, če upoštevamo delovanje skupinskega Superega, ki asimilacijo v prid lastne skupine nikakor ne obsoja, ampak jo celo odobrava. Potujčen Slovenec, ravno tako kot poslovenjen tujec, žanje odobravanje skupine, v katero se je asimilirал in v kateri odtlej živi, kar razbremeni njegov osebni Superego. Vemo pa, da je razbremenitev osebne odgovornosti v skupini vedno prisoten fenomen; vemo tudi, kakšne razsežnosti lahko doseže: spomnimo se grozodejstev bližje in daljnje preteklosti, ki jih je omogočila razbremenitev osebnih Superegov s strani skupinskega.

V zvezi s potrebo, da integriramo individualne psihološke sheme s skupinskimi, bi omenil še izkušnjo iz svoje delovne preteklosti. Ko sem namreč deloval več let kot psihiater v tržaški okolici, na ozemlju, kjer živijo tri skupine. Slovenci, istrski begunci in tržaški Italijani, so me večkrat vprašali, če zasledim v kateri izmed teh skupin pogostejše primere mentalnih bolezni. Vprašanje je izhajalo iz podmene, da bi morali zaslediti večjo morbidnost pri Slovencih in Istranih, katerih skupni imenovalec naj bi bili težavna bližnja preteklost in tudi sedanost. Iz sicer skromnih podatkov, s katerimi sem razpolagal, pa to ni bilo razvidno. Razlagam si to lahko tako, da za razliko od primerov, ki jih opisujemo v transkulturalni

psihiatrji, ni šlo za posameznike, ki bi morali sami upravljati travmo globokega konflikta med lastno skupinsko kulturno osnovo in tujim okoljem, ampak za posameznike, ki so imeli na razpolago vsak svojo skupino, ki je lahko absorbirala njihove tesnobe. Če je teh posameznikov več, absorbira skupina veliko tesnobe in sama teži k paranoidnem stanju. S tem pa nekako obvaruje posameznike pred psihotičnim zlomom. To bi se tudi skladalo z dejstvom, da tisti posamezniki, ki imajo bolj paranoidne osebnosti, torej tisti, ki so bolj izpostavljeni psihozi, najglasneje zahtevajo in si prizadevajo, da bi skupina delovala po paranoidnih shemah. Skušajo se namreč pred svojo preganjavičnostjo braniti tako, da jo identifikativno projicirajo na skupino.

Mimogrede naj še omenim, da je iz tega zornega kot bolj malo verjetno, da lahko paranoidni voditelj spravi celo skupino na paranoidno pozicijo. Bolj verjetno je, da si skupina v paranoidni poziciji izbira voditelja med paranoidnimi osebnostmi.

* * *

Mislím, da je bilo v pretekosti zapravljené veliko energíje zaradi močne težnje po redukcionizmu. Organicisti, sociológisti, psihológisti in drugi so se desetletja prepirali in se marsikje še danes potegújejo, da bi s svojim specifičnim pristopom vse razložili in dokazali zmožnost ali nekoristnost drugih pristopov. Če smo optimisti, bi lahko rekli, da danes ni več veliko prostora za znanja, ki se ustoličijo s svojo ekskluzivnostjo in totalnostjo, marsikdaj celo s sektaškimi prizvoki (v okviru psihoanalíze same ni bilo malo tega). Videti je, da je ena izmed značilnosti današnje dobe prav hitrost, s katero se porajajo in razvijajo nova spoznanja, s čimer je omogočen obstoj in razvoj le tistih znanj, ki so dovolj odprta, da jih lahko novo nenehno prečka in spreminja. Novo pa pogostoma ne prihaja iz notranjosti posameznega področja, ampak iz bolj ali manj mejnih strok.

Mislím in upam, da je neka zveza med "zatonom ideológij" in zatonom redukcionizmov.

Dejstvo je, da človeštvo živi in se razvíja že od vselej v prostoru, ki ga delimírajó tako naravni ambientalni pogoji kot tisti pogoji, v okviru katerih je edino mogoče delovanje mentalnega aparata, bodisi v svoji individualni, bodisi skupinski razsežnosti. Neločljivo se tako spletata in pogojujeta okolje in mentalno delovanje, kar zadobiva značilno obliko v raznih kulturah, to je v načinih, v kakršnih se skupine organizirajo v bistvu zato, da si lahko zagotovijo preživetje in vzgojo svojega zaroda.

Programi, okrog katerih se ljudje združujejo, so lahko najrazličnejši, od najbolj nepomembnih do bistvenih. Lahko domnevamo, da bo načrt toliko bolj čustveno oz. instinktivno investiran, kolikor bližje bo področju, ki je bistven za preživetje. Intenzivnejša investicija pa je porok za večjo možnost, da se načrt izpelje in uresniči. To bi nakazovalo neko solidno, pa čeprav večkrat težko ugotovljivo vez z realnostjo in konkretnostjo človekovih potreb, ki bi jamčila, da celoten skupek mentalnih mehanizmov, fantazij, obramb, idealov, mitov in drugih pojavov skupinskega psihizma niso le balonček, ki je ušel znanstveniku-otroku med oblake, ampak eden izmed bistvenih aspektov življenja.

* * *

Psihoanaliza je nastala kot metoda spoznavanja individualne psihe v dualnem odnosu med psihoanalitikom in pacientom. V tem okviru sta njej lastni metodologija in teorizacija kolikor toliko ustaljeni. Že Freud je pa poskušal prenesti nekatera psihoanalitična dognanja na preučevanje skupin in kultur.

Interdisciplinarnost s svojimi nevarnostimi, a tudi s svojimi možnostimi obogatitve, je že v medvojnem obdobju botrovala nastanku in razvoju psihoanalitične antropologije (Roheim in drugi).

Šele kasneje, po drugi svetovni vojni, se je razvila skupinska psihoanaliza, ki se je s težavo izmotala iz prvotnega manj plodnega preučevanja posameznika v skupini in prešla k bolj zanimivemu proučevanju skupinskih mentalnih pojavov, to je k psihologiji skupine kot take in mentalnih področij v posamezniku, iz katerih izhaja in na katere se naslanja skupinsko delovanje. Šlo je torej za prehod od "psihoanalize v skupini" k "psihoanalizi skupine".

Skupinska psihoanaliza postaja vedno manj področje, na katero se le aplicira spoznanja individualne psihoanalize, in vedno bolj samostojna stroka, katere objekt raziskave je majhna terapevtska skupina s svojo specifično metodo in tudi vedno bolj samostojno teoretizacijo.

Recentni pogledi in dosežki te relativno mlade stroke se mi zdijo zelo zanimivi in so že začeli bogatiti sosednja področja: tako individualno psihoanalizo samo kot tudi psihologijo človeških skupin, socialno psihologijo, kulturno antropologijo itd.

S psihoanalitičnega zornega kota se daanes preučujejo splošne skupinske potencialnosti človeške psihe. Nakazuje se delovanje različnih mentalnih področij. Vsako izmed teh ima sicer svoje avtonomne sheme, obenem pa so ta področja soodvisna.

Tako lahko ločimo mentalno področje individualnega psihičnega delovanja od mentalnega področja, ki vsebuje sheme skupinskega delovanja. slednje pa se, po mnenju Vannija, spet razvija na treh nivojih, ki so istočasno prisotni in aktivni v vseh momentih skupinskega življenja. Ti nivoji so: etnični, institucionalni in interaktivni.

Kot primer lahko vzamemo tudi nas same, danes na tem srečanju, kjer smo skupina, ki deluje najbolj vidno na institucionalnem nivoju, saj imamo določene vloge, rituale in kodekse, po katerih se naše delo razvija. Obenem pa smo vsi tudi soudeleženi v etnični skupini, iz katere črpamo kulturne modele našega časa in prostora (tak sestanek bi bil precej drugačen pred dvajsetimi ali petdesetimi leti). Tudi vsak izmed nas neformalno interagira s sogovorniki in somišljeniki; s teml izmenjuje misli in občutke, spreminja in prilagaja svoja in tuja stališča, izvaja s tem pritiske na institucionalno področje in obenem prenaša in tudi daje svoj doprinos k spreminjanju na etničnem nivoju. Etničnost pa ima v tem konceptu širši pomen kot skupina-nosilka kulture, ki zadeva orodje in tehnologijo preživetja, ideale, kolektivne mite, sorodstvene vezi, modele vzgoje otrok in prehodne obrede. Ta etničnost se udejanja v različicah v koncentričnih krogih (ali tudi nekoncentričnih), ki gredo od vsečloveške skupnosti, prek kontinentalnih, jezikovno-narodnostnih in regionalnih področij do širših družinskih skupnosti. Imamo torej zelo kompleksen, večplasten model, kjer so posamezni nivoji - individualni in vsi

trije skupinski - obenem aktivni, se medsebojno pogojujejo, a istočasno ohranjajo svojo specifičnost, čeprav je lahko v določenih trenutkih ali okoliščinah en nivo eminentnejši ali vidnejši.

Pri tem moramo še razlikovati zunanjo realnost skupinskih pojavov od odgovarjajočih notranjih predstav o njih v psihi posameznikov. Identifikacija z nalogami skupine in s skupinsko identiteto pa veže notranja mentalna področja z zunanjimi skupinskimi fenomeni.

Zavestno interagiranje v skupini se vedno vrši na neki čustveni, nezavestni osnovi. Ta osnova je večplastna in jo sestavlja cela serija skupinskih shem: od najglobljih protomentalnih, kakršne na primer opisuje Bion, preko etničnih, čigar derivati so tudi miti in tiste zgodnje različice idealov, okoli katerih se velike skupine zbirajo in organizirajo, do skritih kodeksov itd.

Marsikateri psihoanalitik je podlegel skušnjavi in se podal s svojega področja na širšo skupinsko oziroma družbeno stvarnost.

Nekateri izmed teh poizkusov so le mehanična transpozicija psihoanalitičnih konceptov, kar nam večkrat ni v veliko pomoč. Ne vidim namreč posebne koristi, če na primer govorimo o skupini kot o materinski figuri, o leaderju kot o očetu, o posamezniku kot o otroku in potem spletno običajne ojdipovske interakcije s temi prispodobami. Veliko zanimiveje se lahko lotimo skupinske stvarnosti z drugačnimi prijemi.

Eden bi lahko slonel na iskanju tistih elementarnih shem človeškega mentalnega delovanja, ki so osnovne, kolikor psiha ne more preko njih, in ki so nujno prisotne v vseh ljudeh, in jih mora skupina nujno upoštevati ter jim zagotavljati učinkovito delovanje.

Naj omenim kot primer osnovno človekovo potrebo, da razvija in diferencira lastno individualno identiteto, ali moderneje rečeno, da v svojem razvoju doseže dovolj razmejen in integriran Jaz (*Self*).

Če vzamemo identiteto, ki se začneja z zmožnostjo razlikovanja med seboj in drugimi, kot enega izmed osnovnih predpogojev vsakega človeškega delovanja, lahko poskušamo raztegniti ta koncept tudi na skupine in potem preučevati razvoj skupinske identitete, njeno vlogo v raznih dejavnostih, obrambne mehanizme, ki se aktivirajo, ko je skupinska identiteta ogrožena, itd.

Pri preučevanju posameznikove psihe je psihoanaliza v že skoraj stoletnem delu nedvomno nabrala veliko spoznanj, ki nam lanko pomagajo pri osvetljevanju delovanja skupin.

Vendar pa se mi zdi morda še važnejši drug prijem, ki izhaja iz direktnega preučevanja skupin samih.

Eden izmed temeljnih kamnov tega prijema je Bionovo delo *Experiences in groups* iz leta 1961.

Italijanski skupinski psihoanalitiki danes razpravljajo tudi o antropoloških temah. Zavračajo pojmovanje, da skupinsko izhaja iz individualnega in trdijo, da kolikor človek brez skupine ne more obstajati in tudi nikoli ni obstajal, se posameznikova psiha in skupinsko mentalno delovanje tudi v obširnih nezavestnih področjih razvijata vzporedno in soodvisno (Napolitani).

Pri tem igra svojo vlogo neotenično pojmovanje, da podaljšana nezrelost in s tem povezana nediferenciranost in neustaljenost mentalnih shem človekovega mladiča omogoča introjekcijo ogromne količine sporočil in kulturnih kodeksov, ki jih posreduje skupina direktno ali preko družine. Glavni mehanizem tega posredovanja je sposobnost introjekcije oz. identifikacije, ki naj bi bila specifična za človeško vrsto.

Preučuje se skupinsko mentalno delovanje, ki je pretežno nezavestno in ki močno pogojuje skupino in posameznika v njej.

Naj omenim nekatere avtorje, ki se mi zdijo zanimivi na področju, ki sem ga pravkar omenil.

Med osrednje osebnosti v Italiji spada danes nedvomno Ferdinando Vanni, ki trdi med drugim, da se lastni Jaz posameznika definira obenem s polaganjem v druge tistih delov Jaza, za katere subjekt čuti, da jih mora imeti za "nesvoje". Globalna predstava Jaza je potemtakem pravzaprav skupinska predstava. Če bi posamezniku zmanjkala možnost, da polaga lastne "ne-svoje" dele v druge, bi nastala nevarnost, da ostane dušeče zaprt v svojo identiteto, ujetnik lastne individualnosti. To se seveda dogaja na nezavestnem skupinskem psihičnem nivoju, ki gre lahko v popolnoma obratno smer od zavestnih izbir in objektivnih faktorjev.

Bogat doprinos k preučevanju skupinske psihologije in aplikacije le-te na antropologijo daje Diego Napolitani. Veliko gradiva je tudi v obsežnem delu pokojnega Franca Fornarija.

Poleg že omenjenega osnovnega dela o skupinah Wilfreda Biona je vsekakor v celotnem delu tega angleškega avtorja, ki se je razvil iz kleinjanske šole, veliko koristnih elementov za spoznavanje mentalnega delovanja skupin, pa čeprav se je v glavnem ukvarjal z osnovno psihoanalitično raziskavo. Isto bi lahko rekli o Donaldu Winnicottu.

Antropološke terenske raziskave po v psihoanalitičnem ključu je objavil naš skoraj rojak Paul Parin, ki med drugim opisuje tudi mehanizme prilagoditve posameznika skupini.

Zanimiv se mi zdi doprinos Joseja Belgerja, argentinskega neokleinjanskega psihoanalitika, ki pravi, da se skupinski ego, podobno kot individualni ego, postopoma diferencira iz začetne simbiotične "dvoumnosti", v kateri ni diskriminacije med nasprotji in prevladuje konfuznost.

Diferenciacija Ega pa predpostavlja, da se preostali nediferencirani, sinkretični elementi deponirajo in imobilizirajo, bodisi v nezavednem, bodisi v ookuju, torej tudi v skupini in v kulturi.

Intenziven *splitting* mora preprečevati stik med egom in temi deli, ker je samo tako lahko zajamčeno delovanje Ega.

Po Belgerju gre razvoj identitete skozi tri pozicije, in sicer iz prvotne, nediferencirane, "dvoumne", kjer se nasprotja na razlikujejo, skozi shizoparanoidno, v kateri pride do ostrega razločevanja med nasprotnimi pojmi, do depresivne pozicije, v kateri se nasprotja ublažijo in integrirajo iz črnobelega podobe v realnejšo sliko z niansami.

Skupina teži k organiziranju zato, da doseže svoje cilje. Obstaja pa stalna težnja, da ti cilji preidejo v ozadje, da jih prekrije potreba skupine po ohranjanju svoje strukture. To pa ne le zato, da se obvaruje njeno stereotipno delovanje, ampak predvsem iz nuje, da ohranjajo *splitting*, polog in imobilizacija simbiotičnih, nediferenciranih delov.

Reakcija katastrofične tesnobe se lahko pojavi vsakokrat, ko pride do bolj ali manj travmatične spremembe ustaljenega okvira, in sicer bodisi v odnosu skupine z zunanjim okoljem, bodisi v odnosih znotraj skupine same. V fiksnih okvirih, shemah delovanja, so bili namreč dotlej deponirani nediferencirani deli. Travmatični pretres štiti učinkovitost *splittinga*, nediferencirani deli se masivno mobilizirajo in lahko preplavijo Ego. Nastane tako nevarnost, da skupina zapade v konfuznost in da se skupinska identiteta razblini.

Blegerjeva shema se mi zdi zanimiva tudi zato, ker se ni zaprla v psihologizem. Faktorji, ki tako razburkajo delovanje skupine, so lahko (upal bi si reči pretežno) čisto konkretne spremembe osnovnih materialnih pogojev življenja.

Skozi to optiko bi lahko na primer presojali zamejsko stvarnost, kjer je že samo nihanje meje v tem stoletju nedvomno igralo veliko travmatično vlogo pri obeh mejnih narodih.

Prav tako bi lahko postavili podmeno, da je srbska paranoična reakcija zadnjih let v zvezi z neko ekonomsko in institucionalno krizo, ki je zamajala prejšnjo ustaljeno identiteto.

Za zaključek bi poskušal zelo shematično in malce "divje", eklektično orisati predstavo ali nekakšen metaforičen model "skupinskosti" tako, kot se mi je ustvarila ob branju nekaterih avtorjev.

Izhajal bi iz psihoanalitičnega postulata, da se človek brani pred realnostjo, kolikor ima ta, z ozirom na otrokovo in človekovo nemoč, grozeče frustrantne potencialnosti. Brani se pa tako, da jo s svojim miselnim delovanjem preobrazi, deloma konkretno, deloma pa iluzorno tako, da jo uokviri in prilagodi neki fantastični podobi. Tako posamezniki kot skupine rabijo torej nekakšen mentalni ovoj-iluzijo, ki ga proizvaja sama psiha in ki kot posrednik blaži trke z realnostjo. Tak ovoj se ustvarja v *transitional area*, kot jo pojmuje Winnicott, kjer se iluzije spajajo z realnostjo in kjer nastajajo tudi otroške igre, umetnost, religija in znanost. Te pa skušajo vse uokviriti v neko koherentno, razumljivo in kolikor toliko harmonično predstavo, ki nudi otroku oz. človeku utvaro, da je mogoče vse obrazložiti in obvladati.

Lahko bi rekli z Bionom, da se človek s tem brani pred "spoznanjem, da zija brezno med vizijo o sebi kot vsemogočnem in vizijo o sebi kot navadnim umrljivim bitjem".

V teh mentalnih produkcijah so pa tudi tiste "sovpadne točke" med posamezniki, o katerih govori Freud že leta 1921 v *Psicologia delle masse e analisi dell' Io*. V teh točkah posamezniki čutijo medsebojne enakosti oz. "ne-razlike". Le-te pa, kot vemo, razblinjajo meje med individualnimi Jazi. Preko področij zabrisanih mej med individuumi se pretakajo tiste vsebine, iz katerih sestojijo skupne identi-

fikacije (kot so tudi ideali in miti). Čim širši krog osebkov skupne identifikacije zajamejo (in seveda bo to bolj pogosto v zvezi z elementarnimi, splošno občutenimi materialnimi in psihološkimi potrebami), tembolj bodo postali identifikativni sestavni del skupinske kulture.

Pri vsem skupinskem igra veliko vlogo osnovna človekova potreba po projekciji (oz. identifikativni projekciji). To je potreba po eksternalizaciji, s čimer se posameznik deloma razbremeni tistih mentalnih elementov (kot so npr. prej omenjeni deli "ne-Jaza"), ki jih trenutno ne more integrirati. S projekcijo pa obremeni skoraj vse živo in neživo, kar ga obkroža.

Kultura skupine je torej bistven zunanji objekt, ki mora, kot pravi Vanni, v človekovi notranjosti nekakšno prirojeno analogno strukturo v "primarnem anonimnem transfertu, ki se naslanja na vsebine kulture same". Ljudem je potrebna tudi zato, da lahko vanjo projicirajo in iz nje introjicirajo, kar so sami in drugi vanjo projicirali, in kar je skupina kot taka v svojih nenehnih interakcijah "predelala". Produkt take "predelave" so med drugim tudi stereotipi.

Obstajal naj bi torej nekakšen mrzličen metabolizem projekcij in introakcij tako med posamezniki kot med posamezniki in kulturo samo. Neprestana izmenjava utrjuje tudi kohezijo skupine.

Nakaže se tako obstoj nekega za človeška bitja neobhodno potrebnega mentalnega prostora, ki presega ozke meje lastnega Jaza. V tem prostoru, nekakšnem kolobarju, za katerega čuti vsak človek potrebo, da ga "vraste" v vse, kar ga obkroža, bi lahko našli iz različnih zornih kotov zamišljene koncepte, kot so Bionova "valenca k skupinskosti", "dele ne-Jaza" in "transfert ekstraintividualnega področja", o katerih govori Vanni, kot tudi "depozite simbiotičnih nediferenciranih delov" Vlegerja, itd.

Spajanje posameznih "mentalnih kolobarjev" sestavlja nekakšno večdimenzionalno kulturno omrežje, ki teži k vedno bolj sinhronemu utripu. Opredeljuje tudi prazne prostore, to so vloge, v katere so posamezniki in skupine potisnjene.

Ta kulturni pabulum, le v notranjosti katerega lahko živimo, je v stalnem preoblikovanju, saj ga pogojujejo potrebe, ki se vanj zlivajo iz notranjosti posameznikov, kakor tudi spremembe naravnih pogojev, načinov preživljanja, proizvodnje itd. V tem dinamičnem nihanju med ravnovesjem in neravnovesjem se medsebojno preoblikujejo in razvijajo posamezniki in skupine. V veliki meri se vse to dogaja izven zavesti.

Ob robu naj še omenim, da je problem zase doprinos, ki bi ga lahko dala psihoanaliza študiju zgodovine. Velik del poizkusov na tem področju je šlo v smer psihoanalitične obdelave nekaterih zgodovinskih osebnosti. Mislim pa, da je to verjetno slepa ulica, bodisi zaradi težav, ki so v takem pristopu neizbežne, bodisi, ker se mi zdijo tudi morebitni uspehi v tej smeri bolj skromnega pomena, če ne verjamemo preveč v "izjemnost" in "usodni pomen" posameznih zgodovinskih osebnosti. O tem piše ameriški zgodovinar Peter Gay v svoji knjigi *Freud for Historians*, a kljub svojemu navdušenju za psihoanalizo ne prepriča preveč. Le bežno nakaže nekaj, kar se mi pa zdi veliko bolj obetavno, namreč aplikacijo dosežkov psihoanalitične antropologije in psihologije človeških skupin na zgodovin-

ske teme. Interdisciplinarna *psychohistory* ima verjetno v tej smeri večjo bodočnost.

Če bi hoteli zasnovati raziskovalno dejavnost na področju psihoanalitične antropologije, bi trčili ob velike metodološke in praktične težave. Zdi se mi pa, da je vsaj informacija o teh strokah danes mogoča in koristna. Med drugim nam omogoči relativizacijo in gledanje v širšem kontekstu na vse, kar sicer doživljamo morda v preveč absolutni in izredni luči.

BIBLIOGRAFIJA

- BION W. *Experiences in Groups and other Papers* - Tavistock Publ. Ltd., London 1961.
- BLEGER J. - *Symbiose et Ambiguite* - PUF - Paris 1981.
- BLEGER J. - *Le groupe comme institution et le groupe dans les institutions* - v "Temas de Psicologia" - Nueva Vision - Buenos Aires 1971.
- FONDA P. - *L'immagine socio-culturale della città di Trieste in una lettura psicoanalitica* - v "Presenza e contributo della cultura slovena a Trieste" - IRRSAE - Trst 1989.
- FONDA P. - *Psihični procesi in narodnostna identifikacija* - v "Ednina, dvojina, večine" - ZTT - Trst 1987.
- FONDA P. - *Note in margine a un tentativo di analisi di una conflittualità inter-etnica* - Referat na sestanku Beneškega psihoanalitičnega centra, Trst 24.6.1989.
- FORNARI F. - *Simbolo e codice* - Feltrinelli - Milano 1976.
- FORNARI F. - *I fondamenti di una teoria psicoanalitica del linguaggio* - Boringhieri - Torino 1979.
- FORNARI F. - *L'opera di Wilfred Bion* - Gruppo e Funzione Analitica, IV, 3, 1985.
- FREUD S. - *Totem e tabu* - (1912). *Psicologia delle masse e analisi dell'io* - (1921). *L'avvenire di un'illusione* - (1927), *Il disagio della civiltà* - (1929), v *Opere*, Boringhieri, Torino 1977.
- GAY P. - *Freud for Historians* - Oxford Univ. Press, Oxford 1985. It. prev.: *Storia e psicoanalisi* - Il Mulino, Bologna 1989.
- JOGAN E. - *Alcune implicazioni del conflitto edipico nella costituzione dell'identità etnica* - Referat na sestanku Beneškega psihoanalitičnega centra, Trst 24.6.1989.
- NAPOLITANI D. - *Per un'antropologia gruppoanalitica* - Riv It. di Gruppoanalisi. Vol. III, n.2, Lug 1988.
- PARIN P., MORGENTHALER F., PARIN-MATHEY G.: *Furchte deinen Nachsten wie*

dich selbst - Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Mein 1971. Ital. prev.: Temi il prossimo tue come te stesso - Feltrinelli - Milano 1982.

PARIN P. - Le Moi et les mecanismes d' adaptation - Psychopathologie Africaine - XV, 2, 1979.

VIANNI F. - Modelli mentali di gruppo - Cortina Milano 1984.

VANNI F. - Nuove concezioni sulle difese inconscie nel gruppo - Riv. It. di Gruppoanalisi, Vol III, n.1, Gen 1988.

VINNICOTT D. - Through Paediatrics to Psychoanalysis - Tavistock Publ. Ltd. - London 1958. Ital. prev.: Dalla pediatria alla psicoanalisi - Martinelli - Firenze 1975.

MIRKO KRIŽMAN

JEZIK IN SKUPINSKA TER CELOVITA ETNIČNA IDENTIFIKACIJA

Mnenja, da lahko gledamo na jezik kot socialno inštitucijo, kot socialno sprejet sistem znakov, so stara. Segajo do antike.

V 19. in 20. stoletju so to povezali s psihologijo naroda (npr. W. Wundt, Hermann Paul).

Po drugi strani pa so v pojmih o duhovni zgodovini prav tako tematizirali jezik kot socialni pojav (Naumann, Stammler), poznamo tudi teoretične napore, da bi dobili t.i. "narodnostni" jezikovni izraz (Schmidt - Rohr, Stroh). Tudi teze, da socialne in narodnostne strukture prav tako ustvarjajo jezik, kot so same pod vplivom jezika (Weisberger).

V drugi polovici 20. stoletja se zlasti pojavlja izraz sociolekt. Popolnoma jasne definicije zanj ni. Uporabljajo dandanes tudi izraz regiolekt. To je nakakšna arealna lingvistika. Le-ta operira tudi s pojmom diasistem. Medtem ko v odnosu do standardnega jezika govorimo tudi o podsistemu. To pa ne vključuje socialno razslojenega jezika. Težave so tudi pri pojmih "posebni jeziki" (žargon, sleng ipd.), "podjeziki" (strokovni jeziki). Idiolekt (jezik posameznika) je zelo sestavljen pojav, različen glede na socialni položaj, izobrazbo, situacijo, telesno in duševno počutje, glede na različne trenutne vplive. Bolj "čista" ali sestavljena jezikovna zvrst je vedno mična osebostna, socialna in nacionalna prvina, pomemben, če ne najpomembnejši del etnosa kot celote. Tudi standardni (knjižni) jezik ni le *lingua franca*, ampak je lahko za posameznika idiolekt, del njegove pristne duhovne substance, osebostna, socialna in etnična, kulturna, pragmatično in duhovno polna življenjska substanca.

Največ težav pri živi rabi in odnosih do jezikov in prek tega do socialnih in narodnostnih skupin se rodi zaradi predsodkov, vcepljenih ali splošno razširjenih ter vedno znova se porajajočih mnenj o jeziku, ki ga kdo govori in zaradi katerega vrednotijo ljudje tako ali drugače tudi človeka v celoti.

Poglejmo si najprej preprosto in dokaj nestrokovno delitev jezikovnih zvrsti, ki jo najdemo v reviji, namenjeni v glavnem učiteljem jezikov v nemškem jezikovnem prostoru.

Gre za poimenovanja v nekakšnem kontrapunktu¹

pogovorni jezik (Umgangssprache)	-	knjižni jezik (Hochsprache)
A	:	a
skupni, splošni jezik (Gemeinsprache)	-	posebni jezik (Sondersprach)
B	:	b
jezik izobražencev (Gebildetensprache)	-	jezik neizobražencev (Ungebildetensprache)
C	:	c
		narečja (d) (Munderten (d))

Čeprav avtor z velikimi in malimi črkami in nasprotji ne izreka vrednostnih sodb, prihaja do teh podzavestno z grafičnimi ilustracijami, seveda pa tudi s poimenovanji, zlasti ob obeh znakih C : c; narečja pa so pod posebnim znakom, izolirana. Se pravi, da jih avtor čuti še vedno geografsko vezana, hkrati pa jih ne uvršča med jezik neizobražencev.

Opredelitev je zanimiva zaradi tega, ker je v njej daljnosežnejši zametek jezikovne sociologije. To je zlasti pomembno za pedagoge, a tudi za jezikoslovje, ki se vključuje v kulturoznanstvo, prek socialnih in psiholoških vidikov v etnologijo, v nacionalno in splošno politiko.

Dandanes govori jezikoslovje o mnogo bolj direnciranih jezikovnih zvrsteh; gornja razdelitev je dokaj poenostavljena, vendar dovolj ilustrativna za trditev, ki jo navaja avtor in ki močno velja dandanes, namreč, da je treba zlasti poznati različne jezikovne kompetence in jih upoštevati, da lahko dojamemo njih sporočilno in slogovno vrednost. Iz tega pa izhajajo, da lahko tako tudi odstranjujemo socialne predsodke in v širših povezavah tudi nacionalne.

Jezik doma in v socialnih okoljih je statusno orientiran, iz česar nastanejo tudi posebni psihološki statusi. Treba je biti zelo občutljiv in poznati je treba veliko jezikovnih pojavov, da lahko ravnamo s človekom osebnostno, ne pa samo z značilnostmi različnih vlog, ki jih odigra in ki jih odigramo.

Jezik je bil zato v zgodovini vedno notranje (psihološko, ontološko) in zunanje (socialno, nacionalno ter internacionalno) eden pomembnih političnih predmetov in dejavnikov.

Mnogo avtorjev je že osvetljevalo dejstva, kako je lahko jezik politično zlorabljen. Najprej znotraj enega samega jezika. Enako velja za jezikovno politiko.

¹¹Kurt Stegmann von Pritzwald: Sprachsoziologie im Deutschunterricht. Deutschunterricht - beiträge zu seiner Praxis und wissenschaftlichen Grundlegung, letnik 6, 1954, 4. zvezek, stran 82-90.

Vsako mnenje, ki skuša vplivati na človeka pri njegovi opredelitvi za jezik in uporabi le-tega, je namreč neke vrste politika. Ob tem lahko vzamemo kot primer teze nemškega jezikoslovca Hermanna Glaserja o "afirmativno-pravem jeziku", ki ne trpi poleg sebe nobenih drugih jezikovnih zvrsti, jezikovnih kompetenc.²

Pojma knjižni (standardni) jezik - narečje, v nekaterih obdobjih samo jezik - narečje, sta bila dostikrat zlorabljena v politične namene. Narečje je imelo dolgo prizvok nekorektnega jezika neizobraženih ljudi (kmetov).

Francoski jezikoslovec Calvet je to imenoval dihotomijo tako s stališča znanstvenega kot s stališča vsakdanjega pojmovanja kot do neke mere okamnelo paradigmo rasistično-kolonialističnega mišljenja.³

Še l. 1907 so v Nemčiji uporabljali poimenovanje "ljudski jezik", *patots* in "dialekt" v odnosu do pojma "knjižni" ("literarni") jezik. Izraz *Umgangssprache* (pri nas danes "pogovorni jezik") pa najdemo že v statistikah o nacionalnem štetju v stari Avstriji in Avstro-Ogrski.⁴ Vendar ga niso uporabljali v današnjem pomenu, ampak kot jezik, ki ga kdo govori v javnosti, torej "javno-občevalni" jezik (šlo je seveda za nacionalne jezike), čeprav niso mogli določiti, do kod sega javnost. Poleg tega so imeli nekateri vprašalniki tudi izraz "famiilarni jezik" (ne pa narečje).

Koliko negativnih predstav dobi posameznik ob vseh navedenih pojmi in kako se to kaže socialno in psihološko, je odvisno od okolja, kjer se je vzgajal, kjer živi in dela.

Saussurova groba delitev na *langue* (jezik kot sistem) in *parole* (govorjeni jezik, govorni akt) je doživela poleg podobnih pojmov "kompetenca" in "performanca" pri generativnih gramatikah v tem stoletju še veliko bolj razvejene delitve, npr.: jezikovna resničnost, jezikovna raba, jezikovna uporaba, diskurz, itd.

Mnoge politične in nacionalne manipulacije so povezane z jezikovnimi vprašanji. Ker pa široki krogi prebivalstva nimajo toliko jezikoslovnega znanja, se da z demagoško prilagojenimi idejami nanje vplivati, tudi z manipulacijo na gospodarskem področju, tako da po moči stremeča skupina doseže koristi in oblast.

V dobi posebno pogostnih statistik (številčnih in drugih grafičnih prikazov) mnoge skupine spretno izkoristijo prepričljivost le-teh, saj znanosti nasploh delajo s takimi ilustracijami. Zato je včasih težko ločiti pravo znanost od lažne ali od politično ter ideološko vodenih prikazov. Gole številke so nezanesljive, z njimi se da najlažje manipulirati, saj zanemarjajo globlja dogajanja v ožjem in širšem socialnem kontekstu ter v duševnosti posameznika.

Verbalno opisno delo je zaradi tega v jezikovnosocioloških znanostih včasih natančneje in prepričljivejše, vsekakor pa je nujno kot razlagalno-utemeljevalno dopolnilo številčnih in drugih preglednic. Iz povedno širših odgovorov v kakem

² Hermann Glaser: *Das öffentliche Deutsch*. Fischer Verlag 1972, str. 22.

³ Louis Jean Calvet: *Linguistique et colonialisme*, Paris 1974; obravnavano v knjigi Helmuta Glucka: *Die prussisch - polnische Sprachenpolitik*, Hamburg 1979, str. 84.

⁴ Prim. monografijo Emila Brixia: *Die Umgangssprachen in Altosterreich zwischen Agitation und Assimilation*. Hermann Bohlaus Verlag 1982.

vprašalniku lahko razberemo še širše in podrobnejše mentalne značilnosti, ozadja vplivov na razpoloženja in opredelitve ljudi.

Zanimivo je, da Emil Brix navaja sintetično ugotovitev še pred podrobnimi tabelaričnimi prikazi, ko pravi, da je bila "dinamika v nacionalnem vprašanju, kakor je tu jasno razvidno, odločilen vzrok za nemožnost rešitev problemov v staroavstrijskem pravnem in družbenem sistemu".⁵ V pripombi pod črto pa nakazuje nemožnost (čeprav ne govori izrecno o njej) tudi v današnji Avstriji. O problemu slovenske manjšine na Koroškem pravi takole: "Četudi naj bi rešili v zadnjih desetletjih zopet virulentno se pojavljajoč konflikt med nemško govorečimi in slovensko govorečimi prebivalci Koroške le na osnovi številčnega materiala, ki so ga dobili iz zadnjih ljudskih štetij in glasovanj, je vendarle naloga zgodovinarja, da brez želje po dokončni sodbi opozori na to, da ima država do manjšin dolžnosti, ki preraščajo pravni okvir in vključujejo moralno komponento. Ta se ne more izčrpati v diskusiji o najmanjšem številu, potrebnem za zagotovitev manjšinskih pravic. Treba je imeti dolžnosti, v katerih se kaže demokratičnost države, ne nazadnje v obnašanju do manjšine, ki ji država prizna več pravic, kolikor lahko to zagovarja pred skupinskim egoizmom večine".⁶

Željo po statističnem reševanju problemov, za kar se zlasti trudi avstrijsko-nemška večina na Koroškem, poznamo prav dobro. Tudi nezanesljivost številčk in njih zlorabe. To v Avstriji ni novo.

Ob pojmu *Sprachzugehörigkeit* (jezikovna pripadnost), ki ga poznamo v avstrijskem nacionalnem štetju že iz zgodovine, je bilo in je mnogo nejasnosti. Poglejmo si pripombo v publikaciji *Lage und Perspektiven der Volksgruppen in Osterreich*, ki jo je izdala Avstrijska rektorska konferenca leta 1989:

"Jezikovna pripadnost je pomenila leta 1910 v Cisleitaniji pogovorni jezik, na Gradiščanskem (Madžarskem) materni jezik; 1923 miselni jezik, 1934 tisti jezik, katerega kulturnemu krogu se je vprašani prištevali; 1939 materni jezik; 1951 - 1971 pogovorni jezik; 1967 materni jezik; 1981 pogovorni jezik."⁷

Zmeda je bila torej precejšnja, zlasti če pomislimo, da pojem pogovorni jezik nikoli ni ustrezal pojmu v modernem jezikoslovju, ampak je pomenil bolj občevalni jezik, kar je nejasnosti še povečevalo.

Dandanes so tudi podeželske družine močno vezane na središča prek šolanja otrok, služb članov družine, opravkov v uradih in pri oblasteh, pa tudi zaradi turizma. Prištevanje k tej ali oni nacionalnosti, če gre za kratke opredelitve, iz katerih nastanejo številke, ni odsev pravega stanja pri manjšini.

Pravo dogajanje je možno mnogo bolje videti v pogovorih z ljudmi, kjer kombiniramo nevsiljive tekste jezikoslovnega značaja, vprašanja o mnenjih in doživetjih ob jeziku in še drugih zunajjezikovnih pojavnih, ki vplivajo na rabo, kapaciteto in menjavanje kodov (kodni preklap).

Bernstein pravi, da je sprememba jezikovnega koda nekaj drugega kot samo

⁵ Prav tam, str. 25.

⁶ Prav tam, str. 24, 25 pod črto.

⁷ *Lage und Perspektiven der Volksgruppen in Osterreich*. Dunaj 1989, str. 59.

sprememba v skladijski in besedni izbiri. Meni, da so jezikoslovni kodi temeljne kontrole v prenosu kultur oz. subkultur in da one tvorijo družbeno identiteto. Spremembe kodov pomenijo Bernsteinu spremembo sredstev, s katerimi kdo generira členjenje in relevance, to so tudi spremembe v odnosih in procedurah družbene kontrole.⁸

V dvojezični deželi je obseg družbenih funkcij tega ali onega jezika odvisen od pravne podlage, od nacionalne, šolske in kulturne politike, od vloge jezika v državnosti.

Šolski sistem določajo državni in šolski politični organi. Njih povezanost z družbeno bazo, z znanostjo, je lahko različna.

Kadar ima kaka dežela manjšino, so urejanja jezikovnih in kulturnih vprašanj prav tako različna. Tudi če gre za ustavno priznano manjšino in naklonjenost do nje, le-ta že zaradi manjše številčnosti nima takšnega deleža v vseh dejavnostih življenja, kot ga ima večina. Družba lahko seveda ustvari ustrezno proporcionalnost.

Kadar pa je država (dežela) s svojim političnim vrhom in prevladanjem v strankah manjšini nenaklonjena, pride do izigravanja zakonitosti. Če se temu pridruži še v ta namen ustvarjena masovna psihoza, so razmere še hujše.

S parolami kot negativnimi povednimi tipi, ki jim manjka vsake analitične izkustvene osnove in ki zaradi vehementne rabe pri bolj ali manj nacionalistično vzgojenih ljudeh analiz niti ne dopuščajo, zaslepljajo širše množice. Na Koroškem so ustvarili žolčen predsodek: Slovenci so naša nesreča. S "pedagoškimi" in "didaktičnimi" postavkami, da pomeni dvojezični pouk prikrajšanje otrok večinskega naroda, so ga še podkrepili.

O jezikovnih kompetencah govori danes znanost o večjezičnosti v različnih jezikih ali v enem jeziku (pri obvladanju različnih variant).

O tem je npr. pisal Mario Wandruszka.⁹ Vendar je mnogo ustrežnejše gledanje tisto, ki ga ima npr. Brigitte Schlieben-Lange¹⁰, ko govori o multilingualni in multilektalni kompetenci.

Nevarnost je seveda, da pri slednji vidimo med regiolekti samo leksikalne razlike, ne pa tudi zgodovinsko in kulturno posebnost in kontinuiteto zunaj-jezikovnih vplivov, vplive stičnih kultur in jezikov na kako narečje, kar je vse poleg socialnih vplivov ustvarilo posebnosti v mentaliteti in komunikativnih ter jezikovnih kompetencah, mikro kulturo, ki je del makrokulture naroda.

Stopnje znanja v le enem jeziku, da lahko govorimo o obvladanju, prav tako ni lahko določiti. Gre za starost, socialno okolje, izobrazbo, slogovne sestavine z mentalnimi ali jezikovno-estetskimi prvinami.

Če gre za bilingvizem, je prav tako težko določiti obvladanje obeh jezikov, saj sta ponavadi tudi oba večplastna, podlegata nenehnim intra- in interlingvalnim

⁸ Bazil Bernstajn (Basil Bernstein): Jezik i društvene klase. BIGZ 1979, str. 115.

⁹ Mario Wandruszka: Interlinguistik, München 1971.

¹⁰ Brigitte Schlieben-Lange: Soziolinguistik. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1973.

interferencam. Jezik posameznika (idiolet) pa se tudi nenehno spreminja pod vplivom starosti, šolske izobrazbe in okolja, ki ga mnogo ljudi dandanes večkrat menja. Pa tudi sicer nihče ne pripada samo eni skupini, ampak se giblje v več skupinah in temu primerno tudi prilagaja jezik.

V državah z več nacionalnostmi in več jeziki gre večinoma za te pojave:

1. za očitno, surovo izraženo zahtevo po le enem jeziku (A) v določenem socialnem statusu in za sankcije pri neupoštevanju teh zahtev;

2. za prirodno integracijo jezika B s prioriteto jezika A;

3. za dovoljevanje bilingvalnosti (A+B), vendar tako, da je jezik manjšine zaradi situacije nujno v diglosijskem razmerju (A+b);

4. za željo po drugem jeziku (B), ker je zaledje le-tega v neposredni bližini in prinaša korist, tudi če gre za jezik manjšine, ki ga sicer ne uče v šoli. Največkrat ostane tudi ta jezik diglotičen (b).

Zadnji dve situaciji sta predvsem značilni za Koroško in za Radgonski kot.

Tako je b-jezik v Radgonskem kotu zunaj pravnih, šolskopoličnih in kulturnih postavk, le v rokah gospodarstva.

Če jezik nima mesta v ustavnih določilih, v šolskih programih, v kulturnih inštitucijah, je obsojen na redukcijo, postane jezik skupin za praktično korist. Gre za funkcionalne, socialno omejene jezike, pri tem leksikalno, semantično reducirane, slovniško in glasoslovno neizdelane, za nekontrolirane kode brez sistematične jezikovne vzgoje in jezikovne nege. Prek vedno več interferenc drugega (uradno prvega) jezika pride do številnih preklapov in delnih kompenzacij iz tega jezika. Tako lahko nastane nov podsistem nekóč prvega jezika, tako da ljudje sistema sploh ne obvladajo, sčasoma pa se zabriše, zatone tudi s kompenzacijami napolnjen podsistem. Ljudje ga ali popolnoma zmaličijo, eksotizirajo, ali pa pozabijo. Zaton neke kulture postane s tem neobhoden.

Manjšina v tuji deželi največkrat ostane pri reduciranem narečju, zato je le-to v popolni diglosiji s knjižnim jezikom materinščine in z drugimi narečji. Za funkcionalne pomanjkljivosti uporabljajo mašila s funkcijami struktur jezika večine. S tem se slabi čut za jezik nasploh, jezikovno obzorje se krči, hkrati pa del umskega obzorja nasploh.

Le šolska in kulturna vzgoja, ki neguje tudi standardni jezik, lahko spremeni situacijo.

Veliki narodi težijo k temu, da bi uveljavili te funkcije svojega jezika:

i. funkcijo nacionalnega jezika;

ii. funkcijo supernacionalnega ali državnega jezika;

iii. funkcijo svetovnega jezika ali mednarodnega komunikacijskega sredstva.

To so vse zunajjezikovni, ideološko-politični vplivi, ki omogočijo razširitev rabe jezika, razvoj ali prevlado kakega jezika.

Bilingvizem prevajajo Nemci z izrazom *Zweisprachigkeit* ali že *Mehrsprachigkeit*, tudi mi z besedama dvojezičnost ali večjezičnost.

Breda Pogorelec pravi, da "izraz dvojezičnost ni dovolj, kadar hočemo opozoriti

na pojav in njegove odtenke in razvojne težnje, zato označujemo pojav s tujkama bilingvizem in diglosija".¹¹ Uporaba nemščine, italijanščine in madžarščine je lahko bila pri Slovencih le skromno znanje za nekatere funkcije, enako pri tujcih znanje slovenščine (v obeh primerih diglosija različnih stopenj). Ali pa je šlo - zlasti pri nekaterih Slovencih - za paralelno, enakovredno znanje dveh jezikov (bilingvizem). Avtorica ločuje formalni jezik (jezik za vse eksistenčne in družbene potrebe) in funkcionalni jezik (jezik le za določene funkcije), med njima je lahko velika razlika v izdelanosti koda. Pogorelec se sklicuje pri razvijanju svojih tez na več avtorjev (Fishman, Francescato, Weinreich).

Po Ervinu in Osgoodu obstajata dve obliki bilingvizma:

1. kombinirana: znaku jezika A ustreza znak B in oba lahko sicer menjaje se uporabljamo, vendar tako, da priredimo prvega drugemu, to pa največkrat povzroča negativni transfer, predvsem globinske vplive prvega jezika (materinščine) na drugi jezik.

2. koordinirana: če uporabljamo jezik A v drugi situaciji kot jezik B in med njima ni mešanja.

Weinreich je menil, da oba tipa redko obstajata čista in ju je razdelil še na več značilnosti.

Razlikovati je treba tudi med "naravnim bilingvizmom" in "šolskim bilingvizmom".¹² Enako bi lahko rekli tudi za diglosijo.

Avtor pričujočega prispevka se je v raziskavi o Radgonskem kotu ukvarjal z naravnim tipom obeh, vendar pod latentnim vplivom šole prek absolutno dominantnega jezika - nemščine - in kulturnega konteksta le-tega. Zaradi posebnega zgodovinskega razvoja in današnje situacije jezikovna dogajanja v tem predelu nikoli niso potekala docela naravno. Vprašanje "naravnosti" je sploh problematično, saj gre vedno za komplicirane socialne in kulturne kontekste, še ko gre za vplive med dvema narečjema istega jezika.

Čustveno-miselni svet, ki se ob uporabi tega ali onega jezika in pod vplivom situacije spreminja, zato ni ob dveh jezikih nikoli docela koordiniran, ob vsem delujejo tudi različne podzavestne sile. Značilnost in kakovost duševnih procesov ni vedno adekvatna strukturalni kakovosti jezikovnega koda. Komunikacijska kompetenca je lahko kljub slabi jezikovni kompetenci dobra, in obratno. Celotno situacijo ustvarjajo mnoge sestavine, tudi časovne relacije (kaj se je dogajalo prej in kaj pričakujemo), pavšalna ali nacionalno in ideološko obarvana mnenja o jezikih, ki jih nosi vsakdo v zavesti ali podzavesti.

Spričo vsega tega je težko ugotoviti pravi bilingvizem. Najpristnejši je lahko pri otroku, ki še nima zapletenih miselnih in čustvenih izkušenj in dojema jezik bolj neposredno, če starša kot materinščino govorita različna jezika in med njunima jezikovnima kulturama ni napetih odnosov. Tudi če se otrok v enakomernih presledkih in časovno enako dolgo zadržuje v dveh različnih jezikovnih oko-

¹¹ Breda Pogorelec: K vprašanju bilingvizma in diglosije iz slovenske izkušnje. Naši razgledi, 28. december 1984, str. 707.

¹² Burgschmidt/Gotz: Kontrastive Linguistik. Hueber V. 1984, str. 119.

ljih brez travm in dobi v obeh okoljih enako močne impulze, lahko pride do bilingvizma.

Če kdo začne bilingvalno živeti kasneje, so kakovosti različne, nastanejo prav tako pod vplivom časa in intenzitete uporabljanja koda enega ali drugega jezika ali več jezikov. Pomembno vlogo igrata tudi nadarjenost in intelektualna razgibanost. Vendar gre največkrat za diglosijo.

Razlike so tudi med pisnim in govornim jezikom, ki ga kdo uporablja. Ena od obeh sposobnosti je lahko nična ali močno omejena.

H.J. Vermeer pravi: "Obvladati jezik (običajno: jezik govoriti) pomeni ... izvršiti v njem predikacije, ne da bi morali biti vsakokrat predstavljeni novi fenomeni kot elementi določene množice."¹³ To je odvisno od volje po jezikovnem aktu, volja pa je pod idejnimi vplivi različnih vrst. Bernsteinovi pojmi o razvitem in omejenem kodu jezika imajo v praksi v različnih zemljepisnih področjih s posebno zgodovino, s posebnimi zdajšnjimi odnosi med narodi in socialnimi skupinami, drugačne realne značilnosti, čeprav nekatere tipičnosti ostanejo.

Raziskava avtorja pričujoče študije¹⁴ je prikazala jezikovna dogajanja v Radgonskem kotu na dveh empiričnih ravneh in ob rabi dveh metodologij:

1. Ankete med gimnazijsko mladino v avstrijski Radgoni so zajele vprašanja o jezikovnih zvrsteh znotraj nemškega jezika. S socialnega vidika je ugotovljeno, kakšen je bil odnos do jezikovnih zvrsti v zgodnjih otroških letih doma in v ožjem okolju, v vzgojnih ustanovah in nato v širšem okolju. V šolah in v institucionalni javnosti je razvidna želja po konvergenci v enoten nemški nacionalni jezik standardne zvrsti. Moderni principi tolerance do drugih zvrsti, njih uporabe ali celo nege, se v šolah javljajo le sporadično, nekoliko večkrat zunaj le-teh. Presenetljivo visok odstotek mladih vidi uspešen začetek in potek kariere v obvladovanju standardne nemščine. Sicer majhen, vendar glede na današnja razmerja jezikov v svetu zanimiv odstotek mladih si želi kot svetovni jezik nemščino. Kot nasprotje temu pa je želja treh po mednarodnem jeziku iz vrst "neobremenjenih jezikov" majhnih narodov (finski, madžarski, swahili jezik). Velika večina je vendarle v okvirih zahodnoevropske kulture s favoriziranjem angleščine kot svetovnega jezika.

Do jezika manjšine (slovenščine) so opredeljeni pavšalno. Prevladujoča so mnenja, da pomeni težave za manjšino in večino zaradi sporazumevanja in eventualnih želja po več pravicah. Manjši del mnenj pravi, da naj vsakdo govori, kakor hoče, vendar naj gleda, da se bo sporazumel v državi, kjer živi. O kakšnih občutljivejših, bolj razgledanih stališčih glede jezikovne in splošne kulture manjšine ne moremo govoriti.

Kljub temu so ankete pokazale dinamičen odnos do jezikovnih vprašanj, kar je odsev dobre jezikovne vzgoje in lege radgonskega področja z močnim mednarodnim mejnim prehodom. To kaže tudi primerjava z anketami v centralnem delu nemškega jezikovnega prostora. Odgovori tam so po eni strani na višji intelektualni ravni, kažejo osebno in jezikovno več suverenosti, vendar so manj pestri.

¹³Hans J. Vermeer: *Allgemeine Sprachwissenschaft*. Freiburg 1972, str. 35.

¹⁴Mirko Krizman: *Jezik kot socialni in nacionalni pojav*. Maribor 1989.

2. Empirične raziskave govora s snemanji na kasetofon med slovensko govorečim prebivalstvom vasi vzhodno od avstrijske Radgone in v mestu samem so pokazale v štirih starostnih kategorijah različne značilnosti. Nad petdeset let stari ljudje slovenskega rodu govorijo še tekoče slovensko, vendar gre za preproste jezikovne strukture in za omejeno besedišče konkretnih vsebin za vsakdanjo rabo. Za abstraktne izraze, za tehnične predmete, poimenovanja inštitucij različnih vrst, tudi že za nekatere prirodne pojave, uporabljajo nemške besedne ali stavčne kompenzacije, krajše in daljše kodne preklope. Nemščina teh ljudi pa ni narečje bližnjih nemških vasi, ampak je bliže nemškemu standardnemu jeziku, saj so se nemščine zvečine naučili šele v šoli. Slovenski kodni kažejo več glasoslovnih, oblikoslovnih, skladenjskih in semantičnih interferenc. Pri doseljencih iz Prekmurja gre za prekmursko narečno bazo z interferencami prleščine. Pri nekaterih staroselcih gre za prleško ali slovenjegoriško narečno bazo z interferencami prekmurščine. S socialnolingvističnega vidika je razvidno, da je slovenščina pri vseh generacijah slovenskega rodu jezik prve jezikovnokulturne in socialne, prek nje pa le polzavedne etno-kulturne identifikacije in solidarnosti. Tudi pri mlajših generacijah gre, kadar govorijo slovensko, za socialno in kulturno solidarnost s starši in sosedi, s sorodniki v Jugoslaviji. Šoloobvezni otroci pa dobe nemški jezik kot pogoj za eksistenco zunaj najožjih socialnih skupnosti. Zoper slovenščino ni očitnejših sankcij, vendar je že v osnovni šoli vidna akulturacija v nemški jezikovnokulturni svet. To pogojuje zgodnjo nemško etno-kulturno identifikacijo. Nemščino skrbno goje šole, mnogo pripomorejo mediji. Tudi starši so primorani pri otrocih gojiti nemščino, zaradi uspeha v šoli. Predšolski otroci kažejo kdaj še bilingvalne pogoje, če so matere mlade in priseljenke iz naših krajev. Kmalu po vstopu v šolo pa se začno pri otrocih psihične zavrtnosti ob slovenskem govorjenju zunaj določenih najožjih socialno-solidarnostnih situacij. Zato je tudi njih slovenski jezik izrazito omejen kod z mnogimi nemškimi kompenzacijami ali s čisto nemškimi odgovori na slovenska vprašanja. Gre za diglotično slovenščino ali za sestavljeno bilingvalnost. Tudi multilektalnost, ki je pri starejših vsaj pasivno večja, se pri mladini občutno oži. V nemščini je jezikovna kompetenca leksikalno in na vseh slovniških ravneh mnogo bogatejša in trdejša. Poleg standardne nemščine pa je opaziti pri mladini že tudi močnejše vplive nemškega regiolektta. Tako je zaznavno prehajanje iz podsistema slovenskega jezika v podsystem nemščine in v akulturacijo v nemški jezikovnokulturni prostor z nemškim standardnim jezikom kot nadjezikom.

Lepo je ilustriral razmere štiridesetletni zidar (Ulen) iz Žetincev (izjava je na posnetku):

Prle: smo gu:čali slovansko, zaj pa že bola namško. V ve:si guči:n s starejšimi slovansko, z mlaišimi namško.

Ker se morajo starši in drugi sorodniki doma ukvarjati z otroki v nemščini, in to že v vrtcu, ker otroci tam in v šolah ne slišijo slovenščine, dobijo vcepljen občutek, da je nemščina daleč pglavitni jezik, pomemben za eksistenco, uveljavljanje, da je v vseh ozirih prestižni jezik. Tematizacije veljajo v šolah le temu jeziku, v njem se pojavlja praktična in teoretična strategija verbalnega načrtovanja.

Če se privzgoji občutek za prestižnost nemškega standardnega jezika (o tem

pričajo odgovori gimnazijske mladine v Radgoni, kjer je veliko izjav o pomembnosti tega jezika za poklicno kariero), je prestižnega značaja za slovensko mladino še narečje nemške mladine. Zato se ga oprijemljejo. Slovenščina je torej v dvakratnem podrejenem položaju. Ohranjena je res za najožjo socialno solidarnost, nima pa formalne rabe na višji ravni, ki potrdi etnično identiteto. Te se ljudje ne zavedajo, saj o standardni slovenščini ne vedo skoraj ničesar.

Socialna solidarizacija s sicer okrnjeno identiteto regionalnega prebivalstva in jezika je sicer tudi neke vrste identiteta. Toda vprašanje je, kako dolgo bo še ostala.

Gojitev funkcionalne slovenščine v intimnih krogih in za gospodarske potrebe daje nekaj upanja, toda sčasoma bo ostala omejena le na določeno število mladih, ki to funkcionalnost v službi in v ožjem domačem krogu potrebujejo. Ostali bodo ta jezik pozabili. To je akulturacija v nemški jezikovnokulturni prostor.

Le šole z organiziranim tematiziranjem jezikovnih in ancionalnokulturnih vprašanj in s prakso učenja obeh jezikov bi razmere spremenile in ohranile slovensko manjšino. To pa je seveda povezano tudi z mnogimi gospodarskimi vprašanji onstran in tostran meje.

Bilingvalnost in bikulturnost pa ne pomenita samo živeti v slogi, ampak medsebojno oplajanje, bogatenje.

Kdor zanika obstoj identitete in govori o nekakšnem zlitju, o le centralnih človeških problemih, mora priznati, da je treba o teh problemih govoriti še drugače.

MAJDA KAUČIČ-BAŠA
GOVORNO DEJANJE KOT INSTRUMENT PRI RAZLAGI
KODNEGA PREKLOPA

Moj prispevek se ukvarja s tem, kar je Bratina po Webru imenoval vprašanje čevljev, pravzaprav z vprašanjem lepila v čevljih, in je za ta multidisciplinarni avditorij verjetno preveč specialističen. Razen tega se metodologija, ki jo predstavljam, spopada s posledicami jezikovnega kontakta, ne z njegovimi vzroki. Zato naj poudarim, da je funkcija tega dela sociolingvistike odkrivanje razmer, v katerih do jezikovnih problemov prihaja.

Dokazano je, da jezik ni samo simbol etnične identitete, ampak tudi pogoj (ali vsaj eden od pogojev) zanjo. Obenem je znano (Haugen 1980), da se jezik v kontaktu, ki je v podrejenem položaju (in to je primer manjšinskega jezika), v času, ki ga je mogoče predvideti, obvezno izgubi, če se skupnost problema ne zave, ga ne preučuje in ne vpliva na naravni tek stvari. Sociolingvistična raziskava za manjšinsko skupnost je zato usmerjena predvsem v iskanje te vrste rešitev.

0. V prispevku obravnavam možnost uporabe doslej (kolikor mi je znano) še neuporabljenega vidika govornega dejanja kot instrumenta v mikrosociolingvistiki. Ker je sociolingvistika že po definiciji interdisciplinarno področje raziskave (predmet, ki ga poučuje, je zveza med družbenimi in jezikovnimi pojavi) z metodologijo, ki je sinteza sociološke in jezikoslovne, sta oba disciplinarna vidika v njej obvezna in obvezno je usklajevanje njene metodologije z dosežki posameznih strok.

1.0 Pojem govornega dejanja kot najmanjšega funkcionalnega segmenta govorne dejavnosti je vgradil v sociolingvistično metodologijo Dell Hymes (1967). Prevzel ga je iz filozofije jezika, od Austina (1962), in ga definiral kot socialni pojav. Hymes v skladu z filozofijo jezika trdi, da izjave v naravnem jeziku niso samo slovnično pravilne/neppravilne in sprejemljive/nesprijemljive, kot uči generativna slovnica, ampak tudi bolj ali manj uspešne, bolj ali manj funkcionalne v dani situaciji; njihova funkcionalnost se meri z učinkom, ki ga dosežajo (Hymes 1968). S slovnično identičnimi stavki lahko v različnih okoliščinah opravljamo različna govorna dejanja (npr. stavek "Boš zapri vrata?" je lahko v različnih situacijah ukaz, prošnja, vprašanje ali kaj drugega), slovnično različne stavke pa lahko razumemo kot isto govorno dejanje. Govor je pojmovan kot dejanje zato, ker ima enako kot

druga dejanja takojšnje zunajjezikovne posledice: človek, ki npr. kaj obljublja (se opravičuje/ukazuje/vprašuje...), opravlja dejanje, ki ima posledico tako zanj kot za tistega, ki mu kaj obljublja (se mu opravičuje/...).

Susan Ervin-Trippova (1969) je v sociolingvistični raziskavi uporabila tudi Austinova koncepta ilokucije (sporočevalčev namen pri izrekanju govornega dejanja) in perlokucije (učinek govornega dejanja na naslovnika)¹: Analizirala je govorna dejanja razgovora, da bi ugotovila, v kolikšni meri odgovor ogovorjenega zadovoljuje govorečega. Rezultat raziskave je tipologija govornih dejanj glede na učinek na naslovnika (perlokucijo); v bistvu se ne razlikuje od tipologije ilokucije, ki je v istem času izdelala filozofija jezika (Searle 1976:1-23), od nje pa prevzela lingvistika (prim. npr. Karlik 1980:40-110) pod imenom "komunikacijske funkcije".

Mnoge prvine govornega vedenja, ki jih je uvedla Ervin-Trippova, je vključil v svoj model govornega vedenja pragmalingvist Wunderlich (1970: 5-41), ker je ilustrativen primer doprinos sociolingvistike k izdelavi splošne lingvistične teorije. Zatem je pojem "govorno dejanje" privzel Fishman (1971), za njim pa vsa poznejša sociolingvistična metodologija.

1.1. Matična veda govornega dejanja, filozofija jezika, je teorijo govornega dejanja razvijala naprej. Eden od njenih dosežkov je spoznanje o dveh osnovnih funkcijah govornih dejanj, predstavitveni (govorna dejanja predstavljajo, izražajo realnost) in vplivanjski (govorna dejanja vplivajo na naslovnika). V vsakem govornem dejanju sta prisotni obe vlogi, vendar je ena od njiju praviloma podrejena drugi, zato se, kot ugotavlja Sager (1981)², sporočila jezika delijo na dve pod-množici, na:

- sporočila, pri katerih je prvenstvena predstavitvena vloga; usmerjena so k reševanju problemov in Sager jih imenuje "vsebinska govorna dejanja";
- sporočila, pri katerih je prvenstvena vplivanjska vloga; usmerjena so k doseganju medsebojnih stikov in Sager jih imenuje "stična dejanja".

Šele zavest o teh vrstah govornih dejanj omogoča pravilno pomensko razlago sporočil, ki so lahko vir nesporazumov, če stično sporočilo razumemo kot vsebinsko, vsebinskega pa kot stično. Npr. izjava: "Tako nestrokovnega dela, kot je tvoje, še nisem videl", je lahko (a) vsebinsko govorno dejanje, če je kritika dela, ali (b) stično govorno dejanje, če izraža predvsem odklonilen odnos do avtorja dela.

Zanimivo je, da je prišla do podobnega spoznanja že trideset let poprej socialna psihologija (Bales 1950), in to empirično, z laboratorijskim opazovanjem govorne interakcije. Bales seveda ne govori o govornih dejanjih (njegovo delo je nastalo dvanajst let pred objavo Austinovih predavanj), vendar z lastnim pojmovnim aparatom pride do analognega zaključka kot pozneje Sager, namreč da je vse oblike sporazumevanja mogoče razdeliti v dve skupini: na tiste, ki spadajo na področje dela, in druge, ki spadajo na čustveno področje.

1.1.1 V sociolingvistiki spoznanje o dveh osnovnih vlogah govornega dejanja,

¹ Ervin-Trippova sicer eksplicitno ne govori o ilokuciji in perlokuciji, ampak o "socialni vrednosti govornega dejanja, ki je različna za govorečega in ogovorjenega".

² Vsa informacija o Sagerju je iz: Gnamuš-Kunst 1984.

predstavitveni ("vsebinski") in vplivanski ("stični") še ni bilo uporabljeno.³ Ervin-Trippova je sicer poznala in v navedenem delu citirala Balesa, vendar njegove umestitve govorne interakcije na področje dela in čustveno področje ni upoštevala.

Po mojem mnenju opisana delitev govornih dejanj vsaj v grobem sovпада s sociolingvistično delitvijo rabe jezika na javno (t.j. neprivatno) in privatno.⁴ Stična govorna dejanja so tipična za privatno rabo, vsebinska pa za neprivatno; v neprivatnem sporazumevanju se vzpostavlja stik med naslovnikom posredno, prek vsebinskih govornih dejanj (tudi ta imajo za končni cilj obvladovanje, kontrolo naslovnika; najbolj prikrit, a prav zato učinkovit način obvladovanja naslovnika je gola informacija). Posledično bi moral biti pri diglotičnih govornicah jezik, ki se uporablja v privatni sferi, J1, bolj specializiran za vzpostavljanje stikov, jezik pa, ki se uporablja v neprivatni sferi, J2, za reševanje problemov:

jezik	področje rabe		prevladujoči tip govornih dejanj
	privatno	javno	
Jm	+		stična GD
Jv		+	vsebinska GD
Jm		+	vsebinska GD
Jv	+	+	stična GD vsebinska GD

Jm = jezik manjšine

Jv = jezik večine

Utemeljenost te domneve potrjuje nesistematično opazovanje preklapljanja iz slovenščine v italijanščino pri slovenskih govornicah - pripadnikih slovenske manjšine - v Italiji, empirična raziskava (sistematično opazovanje preklopa pri izrazito diglotičnih govornicah) pa bi pokazala, kolikšna je pogostnost pojava.

Osnovni funkciji govornega dejanja sta torej lahko sredstvo za razlago kodnega preklopa in tako eden izmed odgovorov na vprašanje, pod katerimi pogoji začne dvojezični govorec mešati prvine svojih dveh jezikov. Do zdaj raziskani vzroki kodnega preklopa so sprememba govorne situacije (sprememba v sestavi udeležencev, sprememba teme razgovora) in nekateri jezikoslovnosistemski vzroki (npr. pri metaforičnem preklapljanju).⁵ Opisani prekop, katerega vzrok je primankljaj v komunikacijski kompetenci, je enako kot prekop zaradi slovarskega pri-

³ Pregledi sociolingvistične literature, na osnovi katere prihajam do tega zaključka, zajemajo dela do leta 1987.

⁴ Področja jezikovne rabe - privatna in javna raba - sta tu pomovana kot v zborniku Brede Pogorelec, 1983, Slovenščina v javnosti, RK SZDL Slovenije in Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana. - Privatna raba ustreza Fishmanovemu sporazumevanju v družini in med prijatelji, javna raba pa vsem ostalim področjem jezikovnega sporazumevanja.

⁵ Temeljni raziskavi kodnega preklopa sta S. Ervin-Tripp 1964, An analysis of the interaction in language, topic, and listener. V: Gumperz and Hymes 1964, The ethnography of communication, str. 86-1102, in J. Blom and J. Gumperz, 1972, Social Meaning in linguistic structure: codeswitching in Norway. V: Gumperz and Hymes 1972, Directions in sociolinguistics; The ethnography of communication, str. 407-434

manjkljaja izraz diglotičnega govornega repertoarja govorca. Ker je diglosija (citiram Bredo Pogorelec) jezikovni ekvivalent kulturne pripadnosti, je lahko tak preklon znak posebnega tipa govorceve dvokulturnosti.

Pomešani jezikovni elementi posameznikovega govornega dejanja preidejo v jezik celotne skupnosti (postanejo del jezikovnega sistema). Opisani vidik govornega dejanja je zato uporaben tudi na drugi ravni raziskave, pri analizi sistema jezika, kot možna razlaga za nekatere sistemske pojave (npr. nekatere vrste interference).

LITERATURA

- Austin, J.L. How to do things with words. Oxford Univ. Press 1962.
- Bales, R. Interaction process analysis. Mass., 1950.
- Dearle, J.A.. A classification of illocutionary acts. V: Language and Society 1976/5, str. 1-23.
- Ervin Tripp, S. Sociolinguistics. V: Bekowitz (ur.), Advances in experimental social psychology 4, str. 91-165.
- Fishman, J.A.. Sociolinguistics: a brief introduction. Rowley, Mass. 1971.
- Gnamuš-Kunst, O.. Govorno dejanje - družbeno dejanje. Komunikacijski model jezikovne vzgoje. Pedagoški inštitut, Ljubljana 1984.
- Haguen, E. Language problems and language planning: the scandinavian model. V: P.H. Nelde (ur.), Sprachkontakt und Sprachkonflikt. Wiesbaden 1980.
- Hymes, Dell. Models of interaction of language and social setting. V: McNamara (ur.), Problems of bilingualism, str. 8-28. The Journal of Social Issues 1968, 27/2.
- Hymes, Dell. On communicative competence. V: Pride in Holmes (ur.), Sociolinguistics. Harmondsworth 1968.
- Karlik, P.. Komunikativní funkce vypovedí. V: M. Grepl, P. Karlik (ur.), Skladba spisovné češtiny, 1980, str. 40-110.
- Sager, S.F.. Sprache und Beziehung. Linguistische Untersuchungen zum Zusammenhang von sprachlicher Kommunikation und zwischenmenschlicher Beziehung. Tübingen 1981.
- Wunderlich, D.. Die Rolle der Pragmatik in der Linguistik. Der Deutschunterricht 1970/22 (4), str. 5-41.

ZAPISNIK RAZPRAV
DRUGE ETNIČNE DELAVNICE
ŠTIRIH INŠTITUTOV
LJUBLJANA, 9. IN 10. JANUAR 1990
TRETJI DEL
(MODERATOR: AVGUŠTIN MALLE)
10. JANUAR DOPOLDNE

AVGUŠTIN MALLE: Dovolite mi, da odprem drugi dan zasedanja druge Etnične delavnice štirih inštitutov. Kot je bilo opozorjeno že včeraj, imamo to jutro spremembo na programu; pred najavljenim redom referatov bomo poslušali nekaj prispevkov na temo izseljenstva. Prosim kolega Matjaža Klemenčiča, da prevzame besedo.

MATJAŽ KLEMENČIČ: V Sloveniji se pečajo z izseljenskim vprašanjem profesionalno na Filozofski fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru, obstoji pa tudi poseben Inštitut za izseljenstvo v okviru ZRC SAZU. Poleg tega se s tem vprašanjem ukvarjajo tudi posamezniki v okviru Odseka za zgodovino pri Narodni knjižnici v Trstu ter na Inštitutu za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. Raziskave, ki jih opravljajo raziskovalci v omenjenih inštitucijah, so vpletene v preučevanje sedanjosti, kakor tudi preteklosti slovenskih izseljencev, njihove organiziranosti, in to tako politične, verske, kot tudi socialno-politične v bratsko podpornih organizacijah in društvih.

Raziskovalci se vključujemo v mednarodno kakor tudi v jugoslovanske medrepubliške projekte ter se ukvarjamo s preučevanjem interetničnih odnosov, povezanih z raziskovanjem teh vprašanj.

Povezanost preučevanja manjšinskega in izseljenskega vprašanja se kaže v več smereh. V obeh primerih gre za preučevanje narodnostne problematike odnosov med večino in manjšino, pri čemer se preučevanje izseljenstva zaplete tako, da moramo proučevati odnose med istimi narodi kot v primeru manjšin, ki v situacijah, v katerih so se znašli izseljenci, pomeni prenos razmerij v stari domovini na razmerja v imigrantski družbi, kar pa pomeni, da se pojavljajo razmerja večplastno; npr. koroški Nemci lahko predstavljajo v Združenih državah večinski narod v odnosu do koroških Slovencev, hkrati pa so organizirani kot manjšina v odnosu na večinsko anglosaksonsko družbo, v kateri žive kot priseljenska populacija. Po drugi strani se oba pojma zamegljujeta, tako da ni jasno, ko ga preučujemo, ali gre pri Slovencih na Dunaju za pripadnike manjšine ali za izseljence. Prav tako tudi ni povsem jasno, ali gre pri pripadnikih slovenske manjšine v Gradcu za izseljence ali za manjšince.

Povezanost proučevanja manjšinske in izseljenske problematike se kaže tudi v najrazličnejših podobnih vprašanjih, ki jih raziskujemo, ko proučujemo vprašanja slovenske manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem oziroma Slovence v Združenih državah Amerike, Kanadi, Avstraliji ter južnoameriških državah. V zaključni fazi je proučevanje interetničnih konfliktov in kooperacije v Clevelandu na primeru clevelandskih Slovencev, pri čemer smo posvetili posebno pozornost vprašanju številčnosti, gospodarske organiziranosti, političnih organizacij in udeležbe Slovencev iz Clevelanda v političnih procesih večinske družbe v kakršni so bile na primer volitve ter politično organiziranje večinske družbe, organiziranost Slovencev v nacionalno bratskih podpornih organizacijah, sodelovanje v gradnji in organiziranju narodnih domov ter odnosov z matičnim narodom. Vsa ta vprašanja so bila in so še danes navzoča tudi v preučevanju manjšinskih vprašanj pri Slovencih v Avstriji, Italiji in na Madžarskem.

Drugo možnost primerjav nam daje raziskovanje nekaterih slovenskih agrarnih naselbin v ZDA na prelomu stoletja. Tako so Slovenci npr. v Wellardu v Wisconsinu ustvarili daleč od vseh prometnih povezav svojo slovensko agrarno naselbino, kjer se je slovenski jezik spričo oddaljenosti in manjšega vpliva večinske družbe, kakor tudi spričo ekskluzivnosti same naselbine ohranil v kar največji meri. Proučevanje življenja in dela takšnih naselbin nam seveda daje ponovno možnost krajevno-zgodovinskih in krajevno-geografskih primerjav med usodo teh naselbin in usodo naselbin podobnega značaja pri manjšinah.

Tretji sklop povezav pa nam seveda ponuja dejstvo, da je politična zgodovina, ki je odpeljala v izseljenstvo, Slovence v Italiji, delno pa tudi v Avstriji, povzročila nastanek cele vrste izseljenskih skupnosti. Gre zlasti za t.i. drugi val priseljevanja v južno Ameriko, do katerega je prišlo ob pritisku fašistične Italije na primorske Slovence; pri čemer moramo ugotoviti, da je bilo prav malo povezav med to drugo fazo priseljevanj iz slovenskega etničnega ozemlja in prvo, ki se začela v osemdesetih letih 19. stoletja, ter tretjo, ki jo označuje prihod politične emigracije v Argentino na prelomu v petdeseta leta 20. stoletja. Zlasti ta zadnja je v največji meri vse do danes ohranila jezik in kulturo matičnega slovenskega naroda. S stališča politične zgodovine je zanimivo tudi proučevanje političnih gibanj med Slovenci, ki so se znašli kot manjšina oziroma kot priseljenci v tujini in so torej imeli možnost tudi po drugi svetovni vojni v okviru pluralističnih družb nadaljevati politično življenje, ki so ga živeli še v stari domovini, s tistim, ki se je porodilo koncem osemdesetih let in v začetku devetdesetih v SR Sloveniji. Te primerjave bodo morale biti seveda predmet bodočih raziskav družbenih znanosti, kakršne so sociologija in politologija.

Končno imamo med pripadniki slovenske manjšine v Avstriji in Italiji kar precejšnje število raziskovalcev, ki se ukvarjajo s preučevanjem problematike slovenskih izseljencev in ki so na ljubljanski univerzi prijavili magisterije oz. doktorate s to tematiko.

AVGUŠTIN MALLE: Hvala lepa. Prosim kolegico Majdo Kodrič, da predstavi svoj prispevek.

MAJDA KODRIČ

**PRENAVLANJA ZNOTRAJ SLOVENSKE ETNIČNE SKUPNOSTI V ZDA -
KONKRETNI PRIMERI IN RAZMIŠLJANJA**

Raziskovalca, ki izhaja iz matične stvarnosti, ali - kot v mojem primeru - iz zamejskega okolja, proučevanje slovenskega izseljevanja in oblikovanja slovenskih etničnih skupnosti v tujini neizbežno pelje v soočenje. Naravno je, da se ob takih izkušnjah v njem utrjuje prepričanje o različnih pomenih pojma etnične zavesti, katerega razmerje s pojmom zavesti o narodni pripadnosti lahko razumemo kot razmerje med izvornim jedrom in njegovim raznovrstnim ter dinamičnim vraščanjem v zunanje okolje.

Na te procese vplivajo razni dejavniki, ki na različnih ravneh sooblikujejo družbeno tkivo. Med temi imajo pomembno vlogo asimilacijske težnje, ki so prisotne bodisi v okolju, ki je iz različnih vzrokov in v različnih oblikah zadobilo večetnični značaj, bodisi v neki meri tudi v samem jedru slovenskega etničnega ozemlja, kolikor se ta sooča z mednarodnimi družbenimi silnicami. Obenem delujejo na vseh treh pglavitnih ravneh slovenske etnične strukture (v matici, zamejstvu, izseljenstvu) razne oblike regionalne oziroma še ožje krajevne zavesti. Seveda prispevajo k zapletenosti etnične problematike še selitveni tokovi, in sicer ne le tisti, usmerjeni iz slovenskega etničnega ozemlja navzven, ampak tudi priseljevanje vanj, poleg številnih notranjih migracij, med katere lahko prištevamo tudi tiste, ki so nekoč vodile ali še danes vodijo iz delov slovenskega etničnega ozemlja, pripadajočim drugim državam, v notranjost slovenskih političnih meja oziroma v obratno smer.

Postavlja se vprašanje, koliko in kako so bili doslej raziskani ti aspekti, njihovo medsebojno prepletanje, ter odnosi med njimi in zavestjo o narodni pripadnosti. Medtem ko je razmišljanje v tem smislu glede na matični in zamejski prostor v okviru strokovnega srečanja bolje prepustiti izvedencem na teh področjih, bodo v tem prispevku podana nekatera stališča, ki izhajajo iz mojega dosedanega raziskovanja izseljenške problematike, kot tudi iz seznanjanja s publikacijami s tega področja. Kar se tiče raziskovalnega dela, bom poštevala predvsem v načrtovanih mejah že opravljeno raziskavo o slovenski kmečki naselbini St. Stephen v Minnesoti, v manjši meri pa dosedanjo fazo raziskave o problematiki druge generacije znotraj slovenske etnične skupnosti v ZDA v medvojnem obdobju. Pomen in razsežnosti ugotovitev oz. odprtih vprašanj, ki izhajajo iz proučevanja

teh posameznih tem, pa postanejo raziskovalcu jasnejši ob vzpostavljanju razvejanih primerjav med lastnim delom ter ostalimi dosedanjimi obravnavami izseljenskih vprašanj v okviru zgodovinopisja in sploh družbenih ved.

Poglavitna korist takega pogleda je preseganje prvega vtisa o popolni izjemnosti slučaja, kakršnega predstavlja že omenjena kmečka naselbina St. Stephen, ustanovljena kot slovenski otok v okviru pretežno z Nemci naseljenega upravnega predela Stearns County v Minnesoti v 60. letih 19. stoletja. Značilnosti St. Stephena so sicer v nasprotju s splošnimi ugotovitvami o množičnem slovenskem izseljevanju v ZDA, saj je to postalo znatno približno dve desetletji kasneje, in se je nadaljevalo do prve svetovne vojne, se pokrilo s priseljevanjem industrijske delovne sile, ter tako prispevalo k naseljevanju ameriškega industrijskega severovzhoda. Povezave med naselbino St. Stephen in ostalim slovenskim izselentvom v ZDA pa postanejo vidne, če se upošteva, kako je nastala. Njeni ustanovitelji so se odločili za izselitev, sledeč pozivu Franca Pirca, enega izmed številnih slovenskih misijonarjev, ki so v 19. stoletju delovali med Indijanci na ozemlju, ki je sedaj del držav Wisconsin, Michigan in Minnesota, obenem pa so v večji ali manjši meri prispevali h kolonizaciji teh predelov ZDA. Te vezi med razvojem naselbine St. Stephen in Pirčevo dejavnostjo, kot tudi prizadevanja misijonarja Josipa Buha in njegovih sodelavcev za utrditev tamkajšnje verske skupnosti nakazujejo smernice za vzajemno dopolnjevanje proučevanja slovenskega misijonarstva in bolj množičnega naseljevanja Slovencev v ZDA iz ekonomskih razlogov.

V tem okviru je naravno dati prednost vprašanju, kako se v primeru obravnavane naselbine kot veznega člena med tema dvema raziskovalnim področjema prepletajo etnični elementi, katerih nosilci so bili misijonarji, in tisti, ki so predstavljali temelje specifične vloge slovenske etnične skupnosti nasploh v ameriški družbi. Sam Pirčev prispevek k etničnemu značaju naselbine zadobi bistven pomen, čeprav je imel pravzaprav le vlogo pobudnika izselitve in naselitve v Stearns County. Njegovo prizadevanje v tem smislu namreč lahko tolmačimo kot spodbujanje svojevrstne različice verižne migracije, ki je sploh imela znaten pomen v slovenskem množičnem izseljevanju v ZDA. Primer obravnavane naselbine pa kaže tudi na dejstvo, da je ta vrsta migracije znatno vplivala na etnični značaj posameznih slovenskih naselbin. Po eni strani je izpričano, da Pirc ni le prehodno usmeril izseljencev v Stearns County in jih vsaj okvirno seznanil s tamkajšnjimi razmerami, temveč jih je tudi izrecno pozval hkrati h gojenju katoliške vere in k ohranjanju zavesti o narodni pripadnosti. Kolikor jim je svetoval, naj svoje naselbine poimenujejo z njim že znanimi slovenskimi krajevnimi imeni, pa je istočasno nujno spodbudil gojenje krajeвне oziroma regionalne zavesti.

Priseljenci, ki jim je bil skupen gorenjski izvor, so dejansko kraj, v katerem so sprva ustanovili še eno naselbino, imenovali Kraintown. Upoštevati pa je treba, da je verjetno izraz Krajin zajemal tudi širši pomen kranjske dežele, saj so ga pri ljudskem štetju v nekaterih primerih namesto Avstrije navedli kot deželo izvora. Hrskati izpričuje razsežnosti njihove etnične zavesti tudi dejstvo, da so se izjavili za Slovence, ko je bila v ljudsko štetje uvedena kategorija narodnostne pripadnosti. Trajno ohranjanje te večplastne navezanosti na etnični izvor se jasno kaže še v današnjem odnosu do stare domovine, saj ob upoštevanju Slovenije kot svoje

izvirne dežele prebivalci naselbine St.Stephen še dalje vzdržujejo stike s sorodniki v gorenjskih vaseh, iz katerih so se bili izselili njihovi predniki.

Pri ugotavljanju raznih dejavnikov, ki so pripomogli k ohranjanju njihove etnične zavesti preko več generacij, pa izstopa vloga katoliške Cerkve kot nosilke vrednot, ki jih družijo v etnično skupnost. Po eni strani se dejavnost Cerkve navezuje na vrednote kmečkega življenja, kakršne so priseljenci črpali iz gorenjskega izvora in jih prilagodili ameriškim razmeram; po drugi strani pa so slovenski župniki skozi več desetletij gojili zavest o pripadnosti širši slovenski etnični skupnosti v ZDA, kar odraža med drugim obstoj krajevne lože podporne organizacije Kranjsko-slovenske katoliške jednote.

Ob proučevanju današnje etnične podobe naselbine St.Stephen sicer ni mogoče prezreti skoraj popolnega zamiranja slovenske govorice. Vsiljuje pa se zavest, da je proces vključevanja priseljencev in njihovih potomcev v ameriško okolje nujno omejil rabo slovenskega jezika v okvir nekaterih etničnih običajev, ki so za prebivalce naselbine St.Stephen najpomembnejši verski obredi. Upoštevajoč, da so se v okviru slovenske etnične skupnosti v ZDA težnje k asimilaciji v ameriško družbo nasploh močno pospešile že z odraščanjem druge generacije, postane za raziskovanje izseljenske problematike ključno vprašanje, na katere načine se je lahko etnična zavest ohranila kljub prevzemanju ameriškega načina življenja oziroma življenja v skladu z njim. V primeru St.Stephena imajo vidne zasluge za to Cerkev, kmečko življenje in z obema povezana težnja po ohranjanju strnjene naselbine kot nosilke bodisi regionalne bodisi širše etnične zavesti o lastnem življenju. Podobne mikroanalize drugih slovenskih izseljenskih naselbin bi lahko privedle do širšega in globljega poznavanja njihove etnične podobe ter obenem prispevale k vzpostavitvi primerjalnih smernic za preseganje zgolj izseljenskega okvira in za poseganje v širšo etnično problematiko, npr. v proučevanje položaja slovenskih manjšin v zamejstvu, tudi kolikor so glede na ameriško družbeno stvarnost slovenske izseljenske naselbine deli ene izmed vanjo vključenih etničnih manjšin.

Hkrati se postavlja vprašanje, kako in koliko je na način ohranjanja etnične identitete vplivalo pridobivanje zavesti o pripadnosti ameriških družbi kot več-etnični stvarnosti, kot tudi osvajanje regionalne identitete ožjega območja naselive. Nadaljnja razčlenitev bo obravnavala primer naselbine St.Stephen v vseh teh ozirih.

AVGUŠTIN MALLE: Hvala lepa; vabim še kolegico Janjo Žitnik.

JANJA ŽITNIK
NEKATERI PROBLEMI
PRI RAZISKOVANJU SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA

1. Uvod

Pričujoči prispevek ne odpira novih vprašanj, pa tudi v zvezi z že znanimi vprašanji, ki se jih dotakne, ne nudi teoretsko poglobljene obravnave posameznih problemov. Gre predvsem za predstavitev izkušenj Inštituta za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (v nadaljevanju Inštituta za slovensko izseljenstvo) v zvezi z nekaterimi od problemov, izpostavljenih v Sklepih prve etnične delavnice štirih inštitutov. Menim, da je na eni strani delovanje našega inštituta sorodnim inštitutom premalo poznano, da bi se lahko izognila kratki predstavitvi našega dela, na drugi strani pa tudi mi premalo poznamo izkušnje drugih inštitutov, da bi lahko že vnaprej oblikovali ustrezne zaključke v zvezi s skupnimi problemi pri delovanju.

2. Raziskovanje slovenskega izseljenstva v domovini

Z raziskovanjem slovenskega izseljenstva se v Sloveniji ukvarja več inštitucij, med katerimi obstaja določena povezava, ki pa je verjetno še premalo sistematična, da bi lahko omogočala kar najboljše rezultate dela. Izključno problemom slovenskega izseljenstva se posveča Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, kot eno od vzporednih tem pa vključujejo v raziskovalni program slovensko izseljenstvo tudi druge ustanove pri nas, kot so Geografski inštitut Univerze v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo, ter Pedagoško fakulteto v Mariboru. Vse te ustanove bolj ali manj redno doprinašajo tehtne prispevke k znanstvenemu raziskovanju slovenskega izseljenstva. Seveda so tu še drugi inštituti, kjer se vsaj en raziskovalec ukvarja ali se je ukvarjal s problemi slovenskega izseljenstva. Mednje sodi tudi eden od organizatorjev tega srečanja (Inštitut za narodnostna vprašanja), razen tega pa še ljubljanski Nadškofijski arhiv, Arhiv SR Slovenije, Pokrajinski arhiv Koper, Slovenska frančiškanska provinca, Slovenski šolski muzej v Ljubljani, idr.; nekatere teh ustanov so sodelovale na našem področju samo v obliki razstav.

Na drugi strani imamo nekatere posameznike, ki izdelujejo ali so že izdelali izredno pomembne študije s področja slovenskega izseljenstva. Čeprav niso for-

malno vključen v nobeno od omenjenih raziskovalnih organizacij, njihovega dela ni mogoče spregledati. Nasprotno, priznavamo jim velik pomen v skupnih prizadevanjih na našem področju, pomagamo jim, kolikor je mogoče in kjer je to potrebno, pri zbiranju gradiva ter iskanju možnosti za objavo rezultatov raziskav; v primerih, kjer do tega še ni prišlo, pa vzpostavljamo šele prve stike z njimi. Tu naj razen dodiplomskih in podiplomskih študentov omenim vsaj dva primera: dr. Jurija Zalokarja, ki se ukvarja s psihiatričnimi problemi jugoslovanskih izseljencev, in dr. Tarasa Kermavnerja, ki intenzivno dela na področju slovenske izseljenke književnosti.

Razen raziskovalcev iz domovine, ki se posvečajo slovenskemu izseljenstvu, tudi v zamejstvu in po svetu deluje več inštitutov in študijskih centrov, ki se bodisi izključno bodisi vzporedno ukvarjajo z raziskovanjem slovenskega izseljenstva. Ker pa se pričujoči prispevek omejuje na probleme pri delovanju našega inštituta znotraj slovenskega prostora, o vseh teh ustanovah tu ne bo govora. Omenim naj le to, da ima naš inštitut najtesnejše stike z Odsekom za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, z mednarodno organizacijo Society for Slovene Studies v ZDA, in s Slovensko kulturno akcijo v Argentini. Še vednejše redno pa je sodelovanje posameznih raziskovalcev našega inštituta z raziskovalci po svetu, ki se ukvarjajo s sorodnimi temami. To sodelovanje poteka individualno.

Kot je razvidno iz gornjega kratkega pregleda, je razdrobljenost raziskovanja slovenskega izseljenstva v Sloveniji dovolj očitna. Nemogoče je, da bi se s zadevnimi problemi ukvarjale samo inštitucije, ki niso obremenjene z drugimi temami, saj na eni strani tega ne omogoča naš sistem financiranja raziskovalnih programov, na drugi strani pa se tudi zavedamo, da imajo nekatere od omenjenih ustanov boljše pogoje za raziskovanje naše problematike na področju določenih strok in zlasti kvantitativno močnejšo kadrovsko zasedbo kot naš inštitut, ki pogreša nekatere znanstvene profile, drugi pa so prešibko zastopani, da bi lahko pokrili ustrezno stroko v celoti. Zato si kot edini inštitut pri nas, ki je namenjen izključno raziskovanju slovenskega izseljenstva, morda še bolj kot drugi prizadevamo za koordinacijo raziskovalnega dela na področju te problematike v Sloveniji.

V ta namen je bilo v preteklih letih organiziranih že nekaj posvetovanj. V letih 1985-86 je prišlo do treh takih sestankov na pobudo dr. Silve Mežnarić, sociologinje, ki je bila tedaj zaposlena v našem inštitutu kot edina raziskovalka. Ker smo sorazmerno nov in še vedno majhen inštitut - večina sedaj zaposlenih raziskovalcev se nam je pridružila šele v zadnjih dveh letih - še nismo imeli dovolj priložnosti za izpolnitev tako zahtevne naloge, kot je koordinacija raziskovalnih programov s področja slovenskega izseljenstva. Nove pobude za takšno usklajevanje so se pojavile v prvi polovici preteklega leta na sejah pripravljalnega odbora za okroglo mizo "Slovenci in izseljenstvo", ki je bila v Dolenjskih Toplicah junija 1989. Na tem srečanju (udeležila se ga je večina predstavnikov raziskovalnih organizacij in skupin, ki se ukvarjajo z našo problematiko), je bilo izpostavljenih nekaj skupnih problemov pri raziskovanju slovenskega izseljenstva, med drugim tudi potreba po centraliziranem zbiranju bibliografije znanstvenih prispevkov s tega področja in potreba po skupni publikaciji, v kateri bi našli prostor tekoči znanstveni prispevki različnih strok, ki se ukvarjajo z našo problematiko.

Kljub kratkotrajnemu delovanju Inštituta za slovensko izseljenstvo in kljub majhnemu številu pri nas zaposlenih raziskovalcev smo v preteklem letu že začeli z uresničevanjem obeh omenjenih nalog. Strokovna sodelavka s pomočjo drugih članov inštituta pripravlja novejšo bibliografijo znanstvenih prispevkov s področja slovenskega izseljenstva, načrtovano kot samostojno publikacijo ali kot objavo v našem znanstvenem zborniku "Dve domovini", ki ga Inštitut pravkar ustanavlja. Prav ta zbornik, ki naj bi izhajal občasno, predstavlja uresničitev druge naloge, torej združevalne publikacije za prispevke raziskovalcev najrazličnejših strok, ki se ukvarjajo z vprašanji slovenskega izseljenstva. Prva številka zbornika je že pripravljena za tisk.

3. Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU¹

Preden preidem k praktičnim problemom delovanja našega inštituta, velja najprej na kratko predstaviti naše delo. Znanstveni svet Inštituta sestavljajo predstavniki družboslovnih in humanističnih ved, pretežno iz vrst akademikov. Sedanji predsednik sveta je akademik dr. Ferdo Gestrin. Operativni del Inštituta trenutno zaposluje pet raziskovalcev in višjo strokovno sodelavko. Med raziskovalci sta dva zgodovinarja, sociologinja, etnologinja in lingvistka.

Upravnik Inštituta mag. Andrej Vovko se kot zgodovinar ukvarja predvsem s povezavami med slovenskimi izseljenci in staro domovino (pomoč matične domovine izseljencem in obratno). Nekatere njegovih konkretnih tem so: mreža podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda (CMD) v ZDA do 1. svetovne vojne, pogledi CMD na izseljevanje, društvo Cirila in Metoda v Kairu, pomoč matične domovine izseljencem v Egiptu, naročniki Mohorjeve družbe v ZDA in drugod po svetu, stiki naših izseljencev s primorskimi begunci v Jugoslaviji med obema vojnama, ustanovitev Jugoslav Emergency Council v New Yorku leta 1941, izseljenska korespondenca Etbina Kristana, izseljevanje z Dolenjske, slovenski misijonarji v ZDA (brata Reš), itd. Pri svojem delu občasno posega na področje sociologije, etnologije prava, delno ekonomije in leposlovja. V prihodnjih letih namerava nadaljevati z zastavljenimi temami, zlasti z osvetlitvijo delovanja Rafaelove in Mohorjeve družbe.

Marjan Drnovšek, drugi zgodovinar na Inštitutu, se je srečal s preučevanjem izseljenske problematike že kot študent zgodovine in sociologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Njegova diplomska naloga z naslovom O stališčih slovenskih socialistov v ZDA do vojne in jugoslovansko vprašanje med prvo svetovno vojno je bila tudi objavljena. Njegovo sedanje delo zajema dve osnovni temi. Prva je izseljevanje, življenje in delo slovenskih izseljencev v zahodni Evropi do druge svetovne vojne. Gre za dolgoročno temo, pri kateri je treba historični metodološki pristop kombinirati s pristopi, ki so se uveljavili v sociologiji in etnologiji. Druga tema, ki je obenem tudi njegova doktorska tema, je izseljevanje iz osrednje Kranjske do prve svetovne vojne. Pri delu na tej srednjeročni temi izhaja prvenstveno iz arhivskih in demografskih virov (doslej so se s tem vprašanjem ukvarjali predvsem geografi), vzporedno pa se srečuje tudi z viri in rezultati raziskav s področja literarne in pravne zgodovine.

¹ O zgodovini inštituta glej: Breda Čebulj-Sajko, V ljubljani deluje Inštitut za slovensko izseljenstvo. V: Slovenski koledar '88, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, 1987, str. 75-77.

Oba zgodovinarja sta v preteklih dveh letih sodelovala v akciji zgodovinskih krožkov slovenskih osnovnih šol na temo "Izseljevanje iz domačega kraja do druge svetovne vojne". Oktobra letos se bosta vsak s svojim prispevkom udeležila 25. zborovanja slovenskih zgodovinarjev v Murski Soboti, katerega generalna tema bodo migracije v slovenski preteklosti. Drnovšek kot vodja programskega odbora sodeluje pri pripravah na zborovanje. Tudi mag. Vovko v okviru ali izven naše raziskovalne organizacije vrši določene funkcije, ki so posredno povezane z delovanjem Inštituta, npr. kot tajnik Medakademijskega odbora za preučevanje narodnosti in narodnih manjšin, ali kot član pripravljalnega odbora vsakoletne okrogle mize v okviru "Srečanja v moji deželi", kjer sodeluje že drugo leto. Kljub temu, da sta oba zgodovinarja na Inštitutu šele približno dve leti, sta prispevala že vrsto znanstvenih in strokovnih objav o zgodovini slovenskega izseljenstva.

Etnologinja in sociologinja Breda Čebulj-Sajko se ukvarja z etnološkim preučevanjem življenja slovenskih izseljencev v Avstraliji ter povratnikov v Slovenijo že od leta 1980. Kot študentka je v letih 1981-82 ter 1984-85 med študijskim obiskom v Avstraliji zbirala gradivo za magistrsko delo, ki ga pripravlja, in za številne dosedanje objave, seminarske naloge in razstavo "Ljudje z dvema domovinama" z razstavnim katalogom (Ljubljana, 1985). Razen sistematičnega dela v bibliotekah in terenskega dela med izseljenci je v šolskem letu 1984/85 opravila enoletni študij antropologije in sociologije migracij na School of Behavioral Sciences, MacGuarie University v Sydneyu. Njeno delo obsega naslednja področja: zgodovinski prikaz naseljevanja Avstralije, splošna kulturna predstavitev Avstralije in njene etnično pisane družbe, način življenja avstralskih Slovencev po drugi svetovni vojni in pred izselitvijo (socialni status izseljencev, vzroki za izselitev, potek izselitve) njihovi prvi vtisi v novi domovini in njihovo novo življenje, prikazano skozi stanovanjsko kulturo, prehrano, nošo, družinsko sorodstvene zveze, interetnične odnose, družbeno razlikovanje, društva, versko življenje, jezik, besedno umetnost, delovanje v javnih medijih, šolstvo, stike z domovino, povratništvo. Posebej obravnava stopnjo vključenosti Slovencev v avstralsko družbo in stopnjo ohranjanja "slovenskega" načina življenja. Pri svoji raziskavi posega na področje zgodovine in psihiatrije. V bodoče se namerava posvetiti teoretskim in metodoloških vprašanjem pristopov k preučevanju izseljenstva, pri čemer bo poleg etnološkega upoštevala še sociološki, zgodovinski, geografski in psihološki pristop.

Janja Žitnik, lingvistka germanistične smeri, se ukvarjam z raziskovanjem slovenske izseljenske književnosti štiri leta. Po zagovoru magistrskega dela Geneza Adamičeve knjige Orel in korenine sem prijavila doktorsko temo z naslovom Zadnje obdobje Adamičevega literarnega ustvarjanja. S tem bo zaključeno intenzivnejše preučevanje vloge Louisa Adamiča v povojni Jugoslaviji ter odnosov med pisateljem in tedaj novo jugoslovansko vlado.

Slovenski raziskovalci so se doslej največ ukvarjali z literaturo Slovencev v Severni Ameriki in Avstraliji, s književnostjo argentinskih Slovencev pa komajda. Zaradi sorazmerno visoke umetniške ravni teh del sem začela že zdaj vzporedno ob doktorski temi zbirati gradivo za naslednjo raziskavo z naslovom Posvetna proza Slovencev v Argentini, s katero želim opozoriti slovensko kulturno javnost na nekatere avtorje ter jim dodeliti ustrežno mesto v slovenski književnosti.

Marina Lukšič, diplomirana sociologinja, dela v našem inštitutu šele nekaj mesecev. Trenutno pripravlja magistrsko delo na temo resocializacije slovenskih izseljencev, predvsem v Evropi. V ospredje bo postavljeno vprašanje povezave med resocializacijskimi in asimilacijskimi procesi (ob upoštevanju generacijskih razlik) z iskanjem možnosti za uveljavitev etničnega pluralizma v sodobnih svetovnih integracijskih procesih in s tem ohranjanja etnične identitete izseljencev.

Poleg terenskega dela (zbiranje novega gradiva, intervjuji itd.) in rednega dela v domačih arhivih in knjižnicah je našim raziskovalcem občasno omogočeno tudi delo v tujih arhivih in bibliotekah ter med izseljenci (zahodna Evropa, zlasti Francija, Avstralija, izmenjava gradiva in podatkov z ZDA in Argentino). Čeprav vsi štirje dosedanj raziskovalci na Inštitutu intenzivno pripravljamo doktorsko ali magistrsko delo, smo večinoma v zadnjih dveh letih objavili ali oddali v tisk okoli 90 bibliografskih enot, ki obravnavajo vprašanja slovenskega izseljenstva.²

4. Razdrobljenost raziskovalnih programov na področju slovenskega izseljenstva

Pomanjkanje sistematičnega povezovanja med inštituti, ki se ukvarjajo s sorodnimi raziskavami, je manj opazno ob dejstvu, da je individualno sodelovanje med posameznimi člani različnih inštitutov praviloma zelo uspešno in da lahko takšno sodelovanje vsaj deloma nadomesti organizirano usklajevanje in reden pretok informacij, kakršnega je v praksi očitno zelo težko doseči. Prav takšno je stanje odnosov med inštituti, ki raziskujejo slovensko izseljenstvo. Prizadevanje za medsebojno povezovanje gotovo laže rodi rezultate tam, kjer je več ustanov s svojim bazičnim programom usmerjenih k isti problematiki. Pri nas pa smo v drugačnem položaju: kot edini inštitut v Sloveniji, katerega osnovna tema je izključno slovensko izseljenstvo, nekoliko težje za bistveno večjo povezanost in usklajenost programov zainteresiramo druge inštitute, ki se z našo problematiko le vzporedno ali celo obrobno ukvarjajo. Od vseh teh je Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani gotovo tisti, ki se s slovenskim izseljenstvom organizirano ukvarja najdlje in katerega kadrovska zasedba je najbolj pestra.³ Kljub temu, da vodstvi obeh inštitutov sodelujeta v različnih pripravljavnih odborih in pri okroglih mizah, katerih namen je med drugim tudi usklajevanje dela, in kljub temu, da zelo dobro sodelujemo z večino raziskovalcev Znanstvenega inštituta in da so bili napravljeni že določeni koraki v prizadevanjih za bolj sistematično povezanost med obema inštitutoma, je ta cilj še vedno daleč. Nikakor še ne moremo govoriti o rednem in vzajemnem pretoku informacij, vabil, bibliografij, obvestil o novem gradivu, kratko-, srednje- in dolgoročnih poročil in programov ali o drugih oblikah rednega organiziranega sodelovanja. Prav to pa je predpogoj za sistematično uskladitev raziskovalnega dela na našem področju.

Priznati moramo, da s številnimi posameznimi raziskovalci uspešno sode-

² Bibliografija delavcev Inštituta je bila objavljena v Letopisu SAZU od leta 1987 dalje, popolnejšo bibliografijo pa je mogoče dobiti na inštitutu.

³ O delovanju tega inštituta piše prof. dr. Nace Šumi v članku Raziskovalni program Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete, Slovenski koledar '89, Ljubljana, Slovenska Izseljenška matica 1988, str. 149.

lujemo ne glede na močnejše ali šibkeje organizirane povezave z organizacijami, kjer so zaposleni. Pogosto se med seboj posvetujemo in izmenjujemo nove informacije o virih in gradivu. Nekateri raziskovalci nam redno ali vsaj občasno posredujejo končne ali vmesne rezultate svojih raziskav v tipkopisih, četudi še niso bili v celoti objavljeni, in celo gradivo, ki so ga zbrali ob raziskavi, pa ga niso uspeli dokončno preučiti. Razen tega eni in drugi hkrati sodelujemo pri naših in njihovih publikacijah. Vse to kaže na precejšnjo povezanost med raziskovalci na področju slovenskega izseljenstva, manj pa med samimi raziskovalnimi organizacijami. Še najuspešnejše je bilo doslej naše sodelovanje s pristojno inštitucijo glede pomoči pri izboru novega kadra.

Ob naštetih ugotovitvah je še najbolj pomirjujoče dejstvo, da pri še tako pomanjkljivo organiziranem usklajevanju programov na področju slovenskega izseljenstva ni najti primerov podvajanja tem, saj vsak raziskovalec že v osnovi izbere temo, ki je na eni strani seveda nova, na drugi strani pa naj bi bila čim pomembnejša v relaciji do stroke same, pa tudi do interdisciplinarnega sklopa preučevanja določene problematike. Še vedno pa manjka skupen okvirni načrt, ki bi razporejal delo vseh inštitucij na področj naše problematike. Tak oddaljen osrednji program naj bi služil kot vodilo pri načrtovanju prihodnjih skupinskih in individualnih raziskov, katerih izbor je vse prevečkrat slučajen, saj neredko temelji bodisi na najlaže dostopnih virih ali pa na osebnih afinitetah nekaterih mentorjev do te ali one problematike. Skupen načrt naj ne bi omejeval sodelujočih inštitutov in posameznikov pri njihovem delu ali izboru tem. Nasprotno, nudil naj bi nove možnosti, predvsem pa naj bi preskrbel pregled dosedanjega dela in hitro dostopne podatke o tem, katere teme so še nepokrite in katere od teh bi bilo potrebno najprej obdelati.

Pomemben korak k formiranju takšnega okvirnega načrta bo t.i. "skupna tema", ki smo jo kot eden od inštitutov ZRC SAZU dolžni načrtovati in uresničiti. V resnici ne gre le za skupno temo, temveč za skupen globalni projekt, ki naj bi vključeval številne zunanje sodelavce, če bodo seveda zagotovljena sredstva za pripravo in izvedbo programa. (Več o tem v nadaljevanju, kjer bo govora o bazičnem programu inštituta.)

5. Interes družbe za predmet naših raziskav

V Sloveniji je interes za vprašanja, povezana s slovenskim izseljenstvom, v zadnjih letih močno narasel. To je opaziti v nekaterih družbenopolitičnih organizacijah, v javnih medijih, pa tudi v raziskovalnih krogih. Znanstvenoraziskovalni center SAZU je pred nekaj leti pokazal veliko razumevanja za pomen tega področja, saj je kljub sistemskim omejitvam pri kadrovskih razširitvah zaposlil pet raziskovalcev za to področje. Dovolj razumevanja je bilo tudi na strani Raziskovalne skupnosti Slovenije, ki je zagotovila sredstva za preformiranje in razširitev inštituta. Seveda moramo tudi mi prilagajati kadrovski načrt vedno skromnejšim možnostim. Tako še vedno pogrešamo pravnika, ekonomista, geografa (za tista geografska področja, ki z našega zornega kota še niso obdelana), psihologa, sociolingvista itd. Trenutno je edina pot vključevanje mladih raziskovalcev za pretok (za določen čas), saj takšna zaposlitev finančno ne bremeni raziskovalne organizacije.

Skromno financiranje se pri našem delu kaže na vseh nivojih, od omejenega vključevanja novih kadrov, neznatnih sredstev za nabavo tujih publikacij, za materialne stroške ipd., pa do zapletov pri sofinanciranju našega tiska. Kljub temu je možnost za javno predstavitev rezultatov dela na našem področju precej. Številne domače in tuje znanstvene in poljudne revije z veseljem objavljajo naše prispevke, tu so še različne možnosti samostojnih predavanj in seminarjev, premalo pa je znanstvenih srečanj, ki bi vsaj delno obravnavala našo problematiko. To velja zlasti za slovenski prostor, medtem ko je v tujini nekoliko več možnosti. Mednarodno znanstveno srečanje, ki redno vključuje v obravnavo po eno ali več tem iz naše problematike, je vsakoletno zborovanje Society for Slovene Studies v ZDA. V prihodnjih letih nameravamo aktivno sodelovati na omenjenih zborovanjih, če nam bo udeležba tudi po finančni plati omogočena.

6. Politizacija raziskovalnega dela

Čeprav bi bilo glede na problematiko, ki jo preučujemo, realno pričakovati določeno mero nadzora s strani nekaterih družbenopolitičnih organizacij, doslej še nismo bili deležni nobenih očitnih intervencij. Ob svojem delu še nismo naleteli na odkrita pričakovanja, da naj bi delovali kot neke vrste politični servis, bodisi s strani matičnih ali emigrantskih političnih krogov. Tudi naš predhodnik, Študijski center za zgodovino slovenskega izseljenstva pri SAZU, ki je deloval v šestdesetih letih, ni bil obremenjen s takšnimi oznakami. Političnih imperativov, ki nam ne bi dopuščali prostih rok pri delu, doslej pri nas ni bilo čutiti. Nasprotno, posamezniki se občasno obračamo na enkatere politične kroge za pomoč pri hitrejši dostopnosti gradiva, pri čemer se nam doslej ni bilo bati nikakršnih povratnih ukrepov, kot so n.pr. posebni pogoji za uporabo gradiva ali viden nadzor nad potekom raziskav. Z Rokopisnim oddelkom NUK v Ljubljani, ki v posebnem fondu hrani emigrantski tisk in ostalo gradivo, zelo dobro sodelujemo. Vsem raziskovalcem sta rokopisno gradivo in emigrantski tisk takoj dostopna, pri čemer nam delavci v Rokopisnem oddelku nudijo dragoceno pomoč. Brez ovir sodelujemo z ustanovami in organizacijami, kot je npr. Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu, ki nam med drugim pošilja tudi potrebno literaturo. Znanstveno sodelovanje z izseljenskim organizacijami in posamezniki je tembolj uspešno in neposredno, ker nam tudi v svetu priznavajo neodvisnost od takšnih ali drugačnih aktualnih političnih interesov.

7. Bazični program Inštituta in interdisciplinarni pristopi

Glede bazičnega programa inštituta je treba priznati, da je bil do nedavnega v osnovi nedorečen. Tako široka oznaka problematike, kot je pojem "slovensko izseljenstvo", je dovoljevala bolj ali manj naključno združevanje posameznih raziskav brez problemske povezave in brez pravega interdisciplinarnega pristopa, ki je sicer do neke mere bil prisoten pri vsaki posamezni raziskavi, ne pa tudi pri celotnem programu. Kot rečeno, pravkar poteka oblikovanje načrta za skupni projekt, ki naj bi vključeval tudi zunanje sodelavce, raziskovalce iz drugih inštitucij, ki se ukvarjajo s problemi slovenskega izseljenstva. Načrt naj bi bil tako zasnovan, da bi postavil jasen okvir za prispevke posameznih strok, ki naj bi se v končni fazi zliili v celoto. Pri tem naj bi že v načrtu upoštevali vse dejavnike, ki jih mora skupni projekt zajeti, da v njem ne bo vrzeli. Tako je predvidena vključitev

vseh ustreznih strok, zagotovo pa tistih, ki se s slovenskim izseljenstvom že ukvarjajo, nadalje obravnava vseh glavnih geografskih področij slovenskega izseljevanja in priseljevanja ter zlasti kompleksna obravnava vseh zgodovinskih obdobj, v katerih se problematika pojavlja. Bistveni del načrta pa je seveda izpostavitve osrednjih problemov, ki naj bi jih posamezne stroke v tem skupnem projektu obravnavale vsaka s svojega zornega kota.

Pri tem se tudi pri nas pojavi vprašanje, kakšna naj bi bila in kakšna bo realno gledano lahko pričakovana stopnja interdisciplinarnosti pri tem projektu. Gotovo bo sedanja disciplinarnost, ki prevladuje pri raziskovanju slovenskega izseljenstva, do neke mere presežena že v sami zasnovi enotnega projekta. Če se raziskovalec predhodno ali vzporedno seznanil s končnimi oz. delnimi rezultati raziskav drugih strok, ki obravnavajo isto problematiko oz. ki pri svojem disciplinarnem raziskovanju slovenskega izseljenstva najbolj posegajo v njegovo osrednjo tematiko, je že mogoče govoriti o elementih interdisciplinarnega pristopa. S temi rezultati, in kjer je to potrebno, tudi z metodološkimi pristopi drugih strok, se mora raziskovalec seznaniti vsaj v osnovi, gotovo pa do take mere, da bo sposoben na eni strani zasnovati in uporabiti ustrezno kombiniran ali drugače prilagojen metodološki pristop, na drugi strani pa smiselno vključevati rezultate svoje raziskave v širši okvir spoznanj drugih strok na tem področju oz. opozoriti na morebitna nesoglasja ali celo nasprotja v spoznanjih. Hkrati naj bi prispeval tudi za sorodne stroke uporabne rezultate kot nepogrešljiv dopolnilni vir pri delu raziskovalcev najrazličnejših znanstvenih profilov. Vsi ti elementi interdisciplinarnega pristopa so večinoma že zdaj prisotni pri našem delu, če pa kje še niso, jih je treba spodbujati.

Dopolnjevanje strok bo tem uspešnejše, če se bomo z delnimi rezultati seznanjali že v času poteka posameznih raziskav in če vsaj v tistih primerih, kjer je dopolnjevanje z drugimi strokami bistvenega pomena, ne bo treba čakati na objavo končnih rezultatov. Takšno sodelovanje deloma že poteka. Popolnejši pretok informacij bo mogoče doseči z izboljšanim sodelovanjem tako med vodstvi ustreznih organizacij in ustanov kot med posamezniki, pa tudi s tesnejšim sodelovanjem mentorjev in somentorjev mladih raziskovalcev na našem področju. Že zdaj imamo namreč nekateri mladi raziskovalci za mentorje pri eni raziskovalni temi hkrati predstavnike različnih strok ali celo ved, ki med seboj sodelujejo ali pa sploh ne. Prav tako je bistvenega pomena tudi sodobnejše načrtovanje individualnih podiplomskih študijskih programov, ki naj bi bili za našo problematiko vsaj delno interdisciplinarni in seveda zelo premišljeno zasnovani. Žal na nekaterih fakultetnih oddelkih nimajo dovolj razumevanja za takšne potrebe in še vedno vključujejo mlade raziskovalce, ki so prijavi bolj ali manj interdisciplinarno pogojene teme, v pretežno enoten podiplomski študijski program za vse študente III. stopnje na oddelku, ki pa je seveda disciplinarno zamejen.

Gotovo je takšna zamisel interdisciplinarne izvedbe skupnega projekta, kot je bila pravkar nakazana, izredno zahtevna in za sedaj verjetno še neizvedljiva. Glede na to, da večina raziskav, ki vidik interdisciplinarnosti premalo upoštevajo, že poteka ali pa se celo bliža koncu, je treba prizadevanja, da se takšno stanje preseže, usmeriti zlasti v prihodnje načrte.

Skupni projekt Slovensko izseljenstvo je seveda še v povojih. Zaenkrat poteka na našem inštitutu idejna zasnova načrta, kakršna je potrebna, preden pride do za podrobnejše izdelave načrta. V samo načrtovanje projekta pa bodo seveda vključeni vsi, ki bodo pripravljene sodelovati. Izvedba projekta je v celoti odvisna od posebnega financiranja. Če to ne bo zagotovljeno, bodo naporji za izdelavo okvirnega načrta še vedno predstavljali racionalno porabljeno energijo in čas, saj bi načrt predstavljal nadaljnji korak pri koordinaciji dela na našem področju in preskrbel daljnoročen razvid precejšnjega števila še nepokritih tem in pregled strok, ki so na našem področju premalo zastopane ali pa jih med nami sploh še ni.

8. Perspektive raziskovalnega dela na področju slovenskega izseljenstva

Za zagotavljanje boljših pogojev pri raziskovanju in za uspešnejše mednarodno uveljavljanje veljajo na našem področju podobni kriteriji kot na vseh ostalih področjih raziskovalnega dela: kvalitetnejše izobraževanje novih kadrov, boljše načrtovanje individualnih in skupnih programov, strožji kriteriji pri izboru oz. zasnovi metodoloških pristopov in ocenjevanju rezultatov mednarodnega razvoja znanosti), neodvisnost raziskovalnih organizacij od aktualnih političnih interesov, organiziran pretok informacij med samimi inštituti in zlasti boljša koordinacija raziskovalnih programov.

Nobeden od naštetih pogojev (razen rednejšega spremljanja novih teoretskih tokov v svetu) ni neposredno odvisen od financiranja raziskovalne dejavnosti, saj so vsi ti kriteriji že zdaj predvideni in gre pri njih predvsem za boljšo organizacijo dela. Seveda je razumljivo, da je s tako skromnimi sredstvi, kot jih naša družba namenja raziskovalni dejavnosti na našem področju, težko kvalitetno organizirati in izvajati delo, saj se moramo spoprijemati z mnogimi povsem banalnimi problemi, kot so prostorska stiska, pomanjkanje sredstev za najosnovnejši material ipd.

Morda najpomembnejši pogoj za bistveno boljši uspeh raziskovanja slovenskega izseljenstva pa je vsekakor zasnova in izvedba globalnega skupnega projekta, ki naj bi, kot rečeno, zajel vse stroke, delujoče na tem področju, in jih vsaj deloma usmerjal pri nadaljnjem delu. Prav ta projekt v zasnovi, ki predstavlja zelo visoko stopnjo koordiniranosti in povezanosti, pa je tako rekoč v celoti odvisen od posebnega financiranja, kar je še povsem odprto vprašanje.

Perspektive naše raziskovalne dejavnosti so torej predvsem v kvalitetnejšem načrtovanju, boljši organizaciji in koordinaciji dela na eni strani ter večji podpori s strani naše družbe na drugi strani. Kaže, da so izgledi za vidnejši napredek znotraj obstoječega okvira raziskovalne dejavnosti na našem področju, sodeč po prizadevanjih v zadnjem času, kar dobri, medtem ko izgledi za ustrežnejši odnos družbe do naše dejavnosti ne dajejo upanja na kakšne bistvene spremembe.

VIRI IN LITERATURA

Bibliografija delavcev Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU s področja proučevanja slovenskega izseljenstva, junij 1989 (tipkopis)

Letopis SAZU 1985-1988

Prispevki delavcev Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SDAZU na okrogli mizi "Slovenci in izseljenstvo, Dolenjske Toplice, 27.6.1989

Slovenski koledar '88, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1987

Slovenski koledar '89, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1988

Zapisniki sestankov o stanju raziskovanja izseljenstva in migracij v Sloveniji, 27.2.1985 in 20.3.1985 (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZZRC SAZU)

DISKUSIJA

AVGUŠTIN MALLE: Hvala lepa za prispevek. Otvarjam diskusijo na temo izeljenstva in vas seveda vabim, da se čim številčneje udeležite.

Ker pa do prve prijave navadno mine kar nekaj časa, mi dovolite, da sam postavim nekatera vprašanja k zanimivim prispevkom, ki smo jih slišali do sedaj. Najprej bi se obrnil na kolego Matjaža Klemenčiča. Menim, da bi bilo vprašanje o dunajskih Slovencih, ki da so ali manjšinci ali izseljenci, zelo zanimivo postaviti. Do neke mere, mislim, je odgovor odvisen od ekonomskih vprašanj. To velja vsaj za tisti del slovenskega prebivalstva, ki svoj čas na Koroškem zaradi gospodarskih razmer ni našel zaposlitve. Predvsem gre tu za tehnično izobražene ljudi, pa za zdravnike, ki so se odselili in večinoma tudi ostali na Dunaju. Mnogi teh ljudi, pri tem pa ne smemo pozabiti tudi na Čeha in Slovake, ki so se na Dunaj priselili v podobnih okoliščinah, so se organizirali in se potem pridružili dunajskemu Referatu narodnih skupnosti, ki zajema vse manjšine, ki živijo v Avstriji, torej tudi Slovence na Koroškem, pa celo Madžare, ki na Dunaju niso avtohtona narodna skupnost. Poskuse, da bi v to organizacijo vključili tudi Žide in Rome, deloma zavira nerazumevanje manjšincev-članov referata, pa seveda tudi uradne Avstrije. Toliko kolegi Klemenčiču. Pa še vprašanje kolegiči Kodričevi: vprašal bi, koliko ji delo olajšujejo sezname članov družbe Sv. Mohorja, ki so objavljeni v vsakoletnih koledarjih, pa morda še članki o izseljencih, ki jih priobčuje zlasti koledar Mohorjeve družbe. - K sestavku Janje Žitnik pa le eno dopolnilo. Ob svojem delu občasno naletim tudi na to vprašanje, namreč na vlogo Koroške kot "vmesne postaje" na poti v izseljenstvo. Pri nakaterih ta postanek na Koroškem traja kar precej časa, prav posebej to velja za tiste, ki so se izselili v letu 1945. Sprašujem, če imajo raziskovalci na kolegičinem inštitutu namen pregledati delovanje teh ljudi, ki so se s Koroške kasneje umaknili v Ameriko, Argentino, Avstralijo ali kam drugam. Mislim, da o tem na Koroškem obstaja dosti gradiva, zlasti v Koroški kroniki, ki so jo v temelju oblikovali predvsem izseljenci sami. Sedaj pa prosim občinstvo, da poseže v diskusijo.

BOGO GRAFENAUER: Ustavil bi se samo pri enem vprašanju. V referatih, ki smo jih slišali, je bilo načeto vprašanje metode. Pa o tem bi govoril kasneje. Mislim, da je bila cela vrsta stvari v referatih upravičeno postavljena, komentiral pa bi

problem, ki ga je načel kolega Malle, to je vprašanje Slovencev na Dunaju, vprašanje tistih na avstrijskem Štajerskem, ter izseljencev med obema vojnama. Postavil bi rad, da se izseljenec od manjšinca loči po stopnji povezanosti s svojim zaledjem, iz katerega izvira. Sam bi tako dunajske Slovence štel za del koroške manjšine, ki živi na Dunaju. Drugič pa mislim, da ima povezanost v verskem smislu tudi izredno veljavo, kakor je prej podčrtala kolegica Kodričeva.

Sicer je bilo pri nas močno zanimanje za vprašanja izseljenstva že v tridesetih letih, ko so se ljudje odseljevali v Francijo, zlasti pa v Nemčijo. Ugotavljamo, da se je stopnja pvezanosti tudi tam odrazila kot ključen dejavnik: z odtrganostjo od izvornega vaškega okolja ter povezanimi verskimi skupnostmi, ki so tipične za vas, se je spremenila tudi jezikovna in etnična podoba ljudi. Ko je torej pretrgana ena vez, se polagoma trgajo še druge.

AVGUŠTIN MALLE: Samo kratko dopolnilo k izvajanju akademika Grafenauerja. O povezanosti bi dejal, da pač obstaja znotraj prve generacije, za drugo generacijo pa moramo to šele ugotoviti, vsaj kar zadeva Slovence na Dunaju.

Akademik Grafenauer je navrgel tudi zelo zanimivo vprašanje Slovencev na zgornjem Štajerskem. Tega do sedaj ni še nihče raziskoval, obstaja pa zelo veliko gradiva v različnih dunajskih arhivih, zlasti v arhivu Socialne demokracije. Ta je izdajala, kolikor se spominjam, lastne časopise ob volitvah, proglase in plakate v slovenščini. Socialna demokracija je na Dunaju morala uporabljati slovenščino, če je hotela kot volilce nagovoriti te ljudi, ki so tvorili predvsem delavsko plast prebivalstva. Seveda za dunajske Slovence, njihovo prvo generacijo velja, da so pripadniki manjšine, ker navsezadnje tudi aktivno sodelujejo v kulturnih, gospodarskih in političnih organizacijah koroških Slovencev. S tem odločilno posegajo tudi v dogajanja na Koroškem.

MATJAŽ KLEMENČIČ: Poudaril bi rad, da se pojmovanje manjšinec-izseljenec veže na različna obdobja, ko so se obravnavane skupnosti oblikovale. Danes, ko niti fizična niti časovna razdalja med Dunajem in Koroško nista velika, Slovenca na Dunaju seveda lahko pojmujejo kot manjšinca. Kako pa naj tedaj obravnavamo tistega, ki se je na Dunaj priselil ob prelomu stoletja? Mislim, da je bil izseljenec - pri tem seveda izvzemam slovenske študente in pdodobne profile, pač pa sem spadajo recimo delavci, ki so imeli, denimo v Gradcu, svoje posebno politično društvo, organizirano z vsemi značilnostmi izseljenskega društva.

AVGUŠTIN MALLE: Mislim, da je ta dilema še izrazitejša, kar se tiče gradiščanskih Hrvatov na Dunaju. Čeprav tega ni varno omenjati jim, kajti nikakor se ne bi hoteli počutiti kot izseljenci - saj je najbrž vsem znano njihovo močno čustveno razmerje do domačega kraja.

ANDREJ VOVKO: Strinjam se z dr. Matjažem Klemenčičem, da ima terminologija zelo velik pomen pri proučevanju izseljenskih vprašanj. Mnogi pojmi, povezani z izseljenstvom, kot n. pr. "izseljenec", "emigrant", "zdomec" pogosto niso dovolj jasno opredeljeni. V zadnjem času smo recimo priče poskusom odprave pojma "zdomec", oziroma "ljudi na začasnem delu v tujini" ki ga je doslej uporabljala predvsem slovenska uradna politika za pretežno ekonomske emigrante v zapadno Evropo in skušala tako naglasiti začasnost njihovega bivanja v tujini. Kot

smo priče, od te "začasnosti" v glavnem ni ostalo nič in "zdomci" dejansko prehajajo v povsem klasične izseljence, ki v glavnem za stalno ostajajo v novi domovini. Znano je tudi, da pojem "zdomec" pri naših izseljencih ni bil in ni priljubljen, ker zveni zelo podobno kot "brezdomec". Termin "emigrant" je dobil v naših ušesih zlovešč zven, saj ga je prejšnja uradna politika uporabljala predvsem za izseljence iz političnih motivov po koncu druge svetovne vojne v terminu slovenska politična emigracija. Na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU se zavedamo teže terminoloških vprašanj in načrtujemo tudi posebne raziskave o njih. Pri terminologiji moramo upoštevati tudi časovna oziroma zgodovinska obdobja, za katera določen termin uporabljamo. Izseljenci, ki so se v obdobju stare Avstrije priseljevali na Dunaj ali v Gradec, so se sicer selili v tuj narodnostni prostor, vendar pa ne ven iz svoje države, tako da o njih lahko govorimo le kot o "notranjih izseljencih".¹

Kolega Klemenčič je omenil tudi zelo zanimivo vprašanje priseljevanja slovenskih in hrvaških beguncev iz Italije v Jugoslavijo med obema vojnama. Strogo vzeto v tem primeru ne moremo govoriti o klasičnih izseljencih, saj so kot pripadniki narodnih manjšin prišli v svojo matično državo. Že precej površno proučevanje njihovega življenja v Jugoslaviji pa nam pokaže, da so imeli ti begunci mnogo skupnih potez z izseljenci. Prišli so sicer med pripadnike svojega naroda, kolikor se niso selili globlje na jug, vendar pa jih je uradna jugoslovanska politika v glavnem obravnavala kot tuje državljane, njihovi slovenski rojaki pa so bili do njih često zelo sovražno razpoloženi, saj so v njih pogosto gledali predvsem "pritepence", ki naj bi jim odžirali kruh. Termin "Primorec" so "domačini" pogosto uporabljali kot psovko. Na še bolj sovražno okolje so naleteli slovenski begunci n. pr. v današnji Makedoniji v kraju Bistrenici ob Vardarju (tedanja Bistrenica). Tu se je v tridesetih letih 20. stoletja naselilo nekaj deset družin primorskih agrarnih kolonistov, ki so bili v očeh tamkajšnjih prebivalcev tujek in orodje srbizacijske politike Makedonije.²

Naj odgovorim še na vprašanje o morebitnem raziskovanju nekaterih izseljenskih vprašanj, ki ga je navzočim raziskovalcem zastavil dr. Avguštin Malle. Kolega Majda Kodrič in Matjaž Klemenčič bosta o tem najbrž kaj povedala sama. Zase pa naj odgovorim, da mi je znana dejavnost Družbe sv. Mohorja med slovenskimi izseljenci in da sem se z njo že začel ukvarjati. Pravkar raziskujem številčnost in razširjenost njenih članov v ZDA do prve svetovne vojne.³ Zgolj v ilustracijo naj navedem, da jih je bilo leta 1900 739, leta 1914 pa 2179. V načrtu

¹ O notranjem izseljevanju:

Vlado Valenčič, Izseljevanje Slovencev v druge dežele habsburške monarhije. - Zgodovinski časopis, Ljubljana, 44/1990, št.1, str. 49-71

² O slovenskih in hrvaških emigrantih v stari Jugoslaviji:

Andrej Vovko, organizacije jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine do leta 1933.- Zgodovinski časopis, Ljubljana 32/1978, št. 4, str. 449-473

Andrej Vovko, Delovanje "Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine" v letih 1933-1940. - Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, št. 1, str. 67-102.

³ Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA do leta 1900.- Dve domovini/Two Homelands 1, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, 1990, str. 121-135

imam tudi raziskovanje bivanja slovenskih beguncev na avstrijskem Koroškem po letu 1945, tako tistih, ki so ostali v Avstriji, kot tistih, ki so se od tam izselili v evropske oziroma prekomorske države ali se vrnili v domovino.

BORIS JESIH: K razpravam o terminologiji zdomec-izseljenec bi rekel samo, da je mogoče govoriti tudi o procesu prehajanja od statusa zdomca v status trajnega izseljenca. Vemo, kolikšen procent naših zdomcev praktično za vedno ostane v tujini. Morda bo kateri od kolegov, specialistov za ta vprašanja, kaj pojasnil.

MATJAŽ KLEMENČIČ: Kot zgodovinar lahko na ta vprašanja odgovorim tako, da ugotovim, da je večina staroavstrijskih politikov, ki so se ukvarjali s temi vprašanji, tiste izseljence, ki so odšli v Južno Ameriko, in pa tiste, ki so odšli v Združene države Amerike, proglašala za v bistvu zdomce. Podobnim transformacijam definicij sledimo nekako od šestdesetih let našega stoletja pa do danes tudi pri nas. O tem sem pisal v Slovenskem izseljenskem koledarju leta 1980.

MAJDA KODRIČ: Sama sicer veliko premalo vem o tem pojavu, vendar pa si predstavljam, da bi veljalo podobno razmišljati tudi o Slovencih, ki živijo v posameznih krajih znotraj Italije in ne na manjšinskem področju.

DARKO BRATINA: Ta pripomba je zelo umestna. V duhu doseganje diskusije, ki je opozarjala na prisotnost slovenskega življa v notranjosti tujeetničnih ozemelj, naj povem, da smo mi manjšinci v Italiji velikokrat opozarjali na slovensko prebivalstvo v Milanu, v Rimu, Torinu in drugod po Italiji. Tudi to je sad ekonomskih migracij, političnih migracij v dobi fašizma, pa delno gotovo tudi povojne politične emigracije. Vse to malo poznamo in niti nimamo podatkov. To omenjam le kot izziv za nadaljno diskusijo - tudi sam sem to vprašanje pred leti doživel kot izziv. Bilo je v Milanu, kjer je neko proslovnesko društvo organiziralo dneve slovenske in jugoslovanske kulture. Nekdo mi je rekel, da v Lombardiji živi celo med 15.000 in 20.000 Slovencev. Ko navajam ta podatek, nimam nikakršne možnosti, da bi ga tudi preveril. Mogoče je moj informator pretiraval: vsekakor pa so bili med leti 1950 in 1954 v slovenskem manjšinskem prostoru v Italiji valovi priseljevanj in odseljevanj, ki jih še nismo dovolj raziskali.

MIRAN KOMAC: Ko že govorimo o vseh teh gibanjih med manjšinsko populacijo, morda nehote pozabljamo na obratne migracije, iz manjšinskega v matični prostor. Kolegica Kodričeva je poudarila ta trend med obema vojnama. Pri nas na inštitutu obstaja nekaj zadevne dokumentacije tudi še iz obdobja med leti 1945-1954, ko je bil trend najmočnejši - ta čas je taka dokumentacija služila točno določenim političnim ciljem.

MOJCA RAVNIK: Rada bi dodala še nekaj primerov, ko smo v dilemi, ali naj posamezne skupine slovenskega prebivalstva označujemo za zdomce, izeljence ali kaj drugega. Trenutno se ukvarjam z zapuščenimi zaselki v Istri predsem z vidika družine in sorodstva. In po tej poti sem prišla do mreže sorodstev, ki segajo od obalnih mest Istre do, na drugi strani, Italije in drugih prekomorskih držav. Posebej so zanimivi izeljenci v Trst iz teh področij, ki so se izselili po vojni. O eksodusu z naše strani v Italijo se veliko govori in dosti tudi že ve. V glavnem to velja za izeljene Istrane, ki še gojijo določeno nostalgijo do zapuščenih domov v

Istri. Manj pa vemo o tistih izseljencih iz zalednih krajev Istre, ki so odšli v Trst pač zato, ker so bile tam boljše možnosti, končno pa so ostali s svojim rodnim krajem tesno povezani celo tako, da puščajo na domačiji, denimo, tudi kokoši in zajce, živijo pa v Trstu in se domov vračajo ob praznikih. Počasi obnavljajo rodne hiše, udeležujejo se vaških praznikov v vaseh, kjer mestoma stalno živijo nič več kot trije ljudje - za praznike pa je vas polna. V glavnem jo napolnejo pač Tržačani. Tak je torej nadaljni primer, ki ga je težko označiti bodisi za zdomstvo bodisi za izseljenstvo.

BOGO GRAFENAUER: Problem je splošne narave; pri nas v statistikah včasih zaradi obstoječih državnih meja izseljence iz Kranjske in Štajerske na Koroško obravnavamo kot izseljence; ali pa na drugi strani štejejo Slovence, ki so odhajali v Trst v času stare Avstrije, za izeljence. V resnici to niso bili nič bolj izseljenci kot so to tisti ljudje, ki so prihajali ta čas, denimo, iz Kranjske v Ljubljano, v obstoječe urbanizirane pokrajine. Tako smo torej marsikaj v preteldosti napačno prikazovali.

MATJAŽ KLEMENČIČ: Kolegica Ravnikova je maloprej omenjala populacijo, ki se začasno ali občasno vrača na svoje izvorne domove. Takim pojavom lahko sledimo že vse od leta 1918. Mogoče je nekoliko futuristično, vendar bom vseeno rekel, da bo morda nova konvertibilnost dinarja in spremljajoči ukrepi in procesi povzročili taka vračanja na kvalitetno nov način. Malo sem se sicer pošalil, vendar je nesporno, da gospodarska stabilnost bi - in v šestdesetih letih tudi je - povzročila vračanje. V Ameriškem centru v Ljubljani sem svoj čas videl zanimivo karto ameriških pokojnin, njihovo distribucijo po slovenskem ozemlju - ugotovil sem, da jih pošiljajo točno v kraje, od koder so se nekoč prejemniki izselili. Ta seznam kaže, da je do prvih povratnih migracij prišlo že po letu 1920, pa seveda potem po letu 1945. Na slednje leto so seveda vezane določene velike tragedije v slovenski zgodovini. Mnogo ljudi namreč po tem letu ni moglo priti nazaj. Toliko o problemu vračanja.

Naj opozorim še na predlog, ki smo ga danes slišali s strani kolegice Žitnikove - gre za potrebo po koordinaciji dela na področju izseljenske problematike. Že leta 1980 smo si prizadevali, da bi nastal takrat imenovani usmerjeni raziskovalni program za slovensko izseljenstvo. Ne vem, kako se bodo te reči imenovalle sedaj, vendar bi taka prizadevanja kot raziskovalec teh vprašanj želel močno podpreti. Seveda bi tak URP moral vse dejavnike in ustanove, ki se z vprašanjem ukvarjajo, vključiti na popolnoma enakopravni osnovi.

AVGUŠTIN MALLE: Na sporedu imamo še vrsto referatov. Prvega bom pri-speval sam; rad bi povedal nekaj o raziskovalni situaciji, raziskovalnih organizacijah in delovnih programih, ki obstajajo pri nas na Koroškem in v Avstriji na pdoročju manjšinske raziskovalne dejavnosti. Glede tega je treba seveda reči, da obstaja na Koroškem in v Avstriji vrsta inštitutov in da delujejo tudi posamezniki, ki se ukvarjajo z znanstveno-raziskovalno dejavnostjo na področju manjšinskih vprašanj. Te organizacije bi razdelil na formalno-pravne in neformalne organizacije. To sta Slovenski znanstveni inštitut in Slovenski inštitut za proučevanje prostora Alpe-Jadran, ki imata svoje statute. Obstaja še učinkovita, vendar neformalna Delovna skupnost za manjšinska vprašanja na celovski univerzi, ki je izdala dve publikaciji. Nadalje cerkvena skupina, ki se je ukvarjala z vprašanji narodnih

skupin in izdala 10 zbornikov Skupna Koroška. Omenili smo že delovno skupino avstrijske rektorske konference, ki hoče nadaljevati z delom, vsaj prorektor Hodl se prizadeva v to smer. Nadalje je treba upoštevati društvo avstrijskih sociologov, ki imajo v okviru svoje organizacije posebno sekcijo za raziskovanje manjšin. Deluje še dunajski Volksgruppenreferat, ki prav tako občasno izdaja svoje publikacije. Omeniti velja tudi delovno skupnost Alpe-Jadran, ki pripravlja poročilo o narodnih skupnostih v tem prostoru. Je finančno potentna in zna uspešno poseči na to področje. Nadalje napoveduje koroški deželni glavar poseben manjšinski referat pri koroški deželni vladi z namenom, da bi organiziral na Koroškem letno srečanje narodnih skupnosti. Nenazadnje je treba seveda opozoriti tudi na obstoječo delovno skupnost, ki organizira vsakoletna srečanja manjšin sosednjih dežel. Vse te organizacije v določenem smislu delujejo tudi znanstveno-raziskovalno. Ene so bolj uspešne, druge pač nekoliko manj. Omenil bi samo delo zadnje. V okviru letnih Srečanj manjšin sosednjih dežel je bilo pripravljenih in prebranih zelo pomembno število referatov, podana so bila situacijska poročila, itd. Ves ta material raziskovalcem praktično ni dostopen, kjer ni osnovne infrastrukture, ki bi skrbela za redno objavljanje tega materiala.

Poleg tega je seveda treba opozoriti na razne individualne raziskovalce iz vrst slovenske manjšine na Koroškem kot tudi iz vrst raziskovalcev večinskega prebivalstva, ki se zelo intenzivno ukvarjajo z narodnostno problematiko. Iz slovenskih vrst bi omenil še enkrat kolego dr. Franca Merkača. V avstrijskih merilih je zanimanje za raziskovalno delo na tem področju v zadnjih letih zelo poraslo, o čemer pričča seveda tudi ogromno število objav na tematiko narodnostnih skupnosti.

Orisal bi še kratko delovna področja posameznih naštetih organizacij. Delovna skupina Avstrijske rektorske konference je takorekoč iminirala posebno raziskavo, objavljeno pri založbi Drava pod naslovom *Der Kampf geht weiter*, *Der publizistische Abwehrkampf in Karntner Zeitungen, Seit 1918*. Skupino je vodil dunajski univerzitetni profesor, lingvist Wolfgang U. Dressler. Rektorska konferenca, oziroma njegov eksponent Hodl, si prizadeva, da bi iz te zrased poseben manjšinski inštitut na neki avstrijski univerzi ali na Akademiji znanosti na Dunaju. Menim, da je treba vsa ta prizadevanja registrirati. Finansiral naj bi ta inštitut fond za pospeševanje raziskovalne dejavnosti v Avstriji oz. avstrijska Akademija znanosti. Zaenkrat so to poskusi. Glede na pomen rektorske konference je treba v doglednem času pričakovati ustanovitev takega inštituta v avstrijskem okviru. Poleg tega obstaja možnost ustanovitve univerzitetnega manjšinskega inštituta tudi v smislu zakona o organizaciji univerze. Nadalje se pripravlja v avstrijskem merilu, in to je posebej pomembno glede na spremembe v Sloveniji in v Jugoslaviji, možnost za ustanovitev meduniverzitetnih inštitutov. Dve državi ustanovita inštitut, ki ga potem paritetno, ali kakorkoli se že zmenita, vzdržujeta. Mislím, da je treba na to opozoriti tudi slovensko znanstveno javnost. Verjetno bi lahko prišlo do ustanovitve takega meduniverzitetnega inštituta npr. med celovško in ljubljansko univerzo.

Delovni načrt in želje na raziskovalnem področju, ki so izražene v poročilu delovne skupnosti rektorske konference, si lahko vsak sam prebere. Glede

delovnega programa Slovenskega znanstvenega inštituta je treba povedati, da se bo osredotočil na klasične raziskovalne dejavnosti, torej na zgodovinska, jezikoslovna, pedagoška in pravna vprašanja in nadaljeval izkušeno pot. Slovenski inštitut za proučevanje prostora Alpe-Jadran ima druge raziskovalne cilje. Njegova maksima je, da mora biti vsaka raziskava striktno uporabna. Tu se torej kažejo razhajanja med obema inštitutoma in po dosedaj dostopnem gradivu tega inštituta naj bi le-ta postala *consulting* inštitut za ekonomska vprašanja. Z delom na tem področju naj bi finansiral delovno področje, ki ga navaja pod točko 5 svojega delovnega programa. To so "manjšinske raziskave". Dvomim, da se da na področju ekonomskih raziskav toliko zaslužiti, da bi potem lahko krili raziskave na področju manjšinske problematike. Sociološko društvo, oziroma podskupina za manjšine, je Fondu za pospeševanje raziskovalne dejavnosti predložila svoj raziskovalni delovni program. Ta je zelo obširen in se nanaša zlasti na raziskave sociološke narave, ki zadevajo med drugim prestrukturiranje manjšin v Avstriji. Verjetno bo ta skupina delno obravnavala tudi področje ljudskih štetij in analizirala rezultate ljudske štetja 1991. Delovna skupnost hoče pri fondu doseči finansiranje kontinuitetnega raziskovalnega dela na manjšinskem področju. V tej skupini je delala sodelavka SZI Marija Jurič. Je še sedaj članica te skupine.

Vprašanje posebnega referata pri Koroški deželni vladi pa je, ali bodo koroške politične strukture dopuščale sproščeno raziskovanje manjšinske problematike ali ne. Deželni glavar Haider je bil v začetku zelo nagel in je napovedal, da naj bi tak inštitut začel delovati že v začetku oktobra 1989. Ko pa so Slovenci potem predlagali člane tega referata, ki imajo posebne jezikovne in raziskovalne kompetence za tako delovanje, se je navdušenje deželnega glavarja seveda nekoliko poleglo.

Gotovo je, da mora slovenska narodna skupnost takim napovedim slediti. Referat, ki ga ustanovi neka vladna ustanova, nima nikoli finančnih skrbi. Glede delovnega programa in sodelovanja pri takem referatu pa je stvar ta, da se od tam lahko kadarkoli posloviš.

Glede naše situacije bi rad ponovil, da bo razvoj znanstveno-raziskovalne dejavnosti o manjšinah močno odvisen od situacije v Sloveniji in razvoja obeh slovenskih univerz. V razmišljanja o novem slovenskem univerzitetnem zakonu bi bilo treba vključiti tudi Slovence, ki ne živijo v mejah Slovenije, in najti tudi v okviru tega zakona možnosti za vključevanje Slovencev zunaj Slovenije. Osebnost sem prepričan, da morajo raziskovalci iz vrst manjšin imeti stalne povezave z raziskovalci večinskega naroda, in seveda tudi z raziskovalci na obeh slovenskih univerzah in z vsemi raziskovalnimi ustanovami v Sloveniji. Brez znanstvenih povezav njihova funkcija ni izpolnjena in bi jo z zapiranjem sami okrnjevali. Prepričan sem, da morajo biti raziskovalci iz vrst manjšine posredniki med različnimi raziskovalnimi ustanovami matice in večinskega naroda svoje države.

Rad bi opozoril še na to, da bi morali najti obliko delovanja, ki nam bi omogočala postavitve solidne dokumentacije na področju manjšinsko-raziskovalne dejavnosti. Kolega V. Sima razmišlja o neki časopisni dokumentaciji, ki bi bila za naše delo nujno potrebna. Ta časopisna dokumentacija se mora seveda razširiti na dokumentacijo vseh objav s področja raziskovalne dejavnosti na manjšinskem področju.

To je bil moj kratek prispevek; mislim, da mora naš posvet pripeljati do zelo otipljivih rezultatov. Raziskovalci v Sloveniji bi morali težiti k vključevanju Slovencev zunaj Slovenije v slovenski unvierzitetni zakon; imenovati bi morali forum, ki je pristojen za finansiranje "nacionalne" raziskovalne dejavnosti zunaj meja Slovenije. Povedati pa je treba, kako hoče Slovenija v bodoče voditi to delo in razmišljati o skupni dokumentacijski dejavnosti. Te točke so za razvoj in obstoj naše raziskovalne dejavnosti posebno pomembne.

Zdaj pa vabim kolego Pavla Stranja, da predstavi svoj referat.

PAVEL STRANJ: V uvodu tega kratkega posega bi se rad najprej dotaknil gradiva, s katerim smo prišli na to srečanje, sklepov 1. Etnične delavnice.

V njih je predvsem opis nekega stanja, natančen, analitičen, zanimiv, v njem so naši cilji, skupne potrebe, možnosti pa so nakazane le v zelo previdnih obrisih. Od tega gradiva sem pričakoval večje upoštevanje in vrednotenje obstoja in dela še ene raziskovalne skupine, ki obstaja in ki je tudi predstavila svoj program in svoje delovanje. Gre za Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, ki ni član SLORI-ja. Ker poznam prizadevanja teh kolegov in njihovo resnost, sem čutil potrebo, da opozorim na preskromno upoštevanje njihovega dela.

Glavni vtis, ki je izhajal iz branja sklepov 1. Etnične delavnice, pa je bila odsotnost izrazitejših smernic za konkretno skupno delo, ki bi se razvijalo v okviru te etnične delavnice. Nisem seveda za megalomanske projekte, kot je bilo pravilno in umestno opozorjeno v gradivu, sem pa za začetek nekega dejanskega, globljega in stalnejšega sodelovanja na konkretnih področjih. Teh konkretnih področij ne manjka, jaz bi tu naštel samo dva ali tri: predvsem dokumentacijo in skupno, postopno grajene računalniške baze podatkov. To so skupni problemi, ki so temelj vsakršnih skupnih raziskovalnih projektov, ki bodo v teku razvoja in nzstavljanja skupnega raziskovalnega dela lahko ovirali ali pa pospeševali to konkretno sodelovanje. Na tem področju, mislim, bi lahko načeli že zelo konkretne oblike sodelovanja. Morda bi lahko šli tudi že za korak dlje in načeli konkretne specifične teme. Mislim, da je bila ravno diskusija o tematiki izseljevanja malo prej tipičen primer teme, ki bi lahko bila operativno zanimiva, če bi se navezovala na konkreten projekt.

Želim samo še enkrat podčrtati misel, da povezovanje inštitutov ima smisel v skupnem, konkretnem, učinkovitejšem delu, ne pa v nekem stalnem projeciranju tega povezovanja v preveč daljno bodočnost.

Glavna točka mojega posega zadeva položaj Slovenskega raziskovalnega inštituta v luči tematike te naše etnične delavnice. Jedro je okvirni pregled tega položaja, ki ga nastavljam na osnovi osmih točk. To so stališča, ki so se razvila v okviru mojega petnajsetnega izkustva kot uslužbenca Raziskovalnega inštituta in ki sem jih pred tremi tedni prebral na občnem zboru SKGZ, torej takorekoč svojemu delodajalcu. Zato mi je še toliko bolj drago, da lahko o teh točkah govorim tudi tukaj, med kolegi in sodelavci.

Vsako od teh tez sem prejšnjič začel s trditvijo, da manjšina nekaj potrebuje. Izhajal sem pač iz konkretnih razmer Slovenskega raziskovalnega inštituta

v Trstu in slovenske etnične skupnosti v Italiji, vendar ni rečeno, da naše izkustvo velja za vas ostale. Ker sem skušal naše probleme in poglede posplošiti, bi zaključki morda lahko veljali ne samo za manjšino, ampak tudi za matični narod, in torej tudi za manjšinske raziskovalne inštitute v okviru Slovenije. Zato bom namesto izraza "manjšina" lokrat rabil izraz "skupnost".

Skupnost torej potrebuje:

1. Znanstveno-raziskovalno dejavnost o narodnostnem vprašanju kot bistveni element za svoj obstoj in razvoj, zato ji je treba priznati ustrezno, realno vlogo. Ne bom spuščal v razpravo o tem, kaj pomeni tu izraz 'realno-', ampak mislim, da vsi, ki imate izkušnje na tem področju, veste, kaj sem hotel s tem povedati.

2. Skupnost potrebuje široko, dobro zasnovano in povezano mrežo znanstveno-raziskovalnih struktur, ki akumulirajo znanja o narodnostnem vprašanju in pospešujejo njih kroženje v skupnosti in izven nje. Tako npr. sam manjšinski raziskovalni inštitut ne more izvajati vseh vlog, ki bi mu pripadale, če nima poleg sebe, v svojem prostoru, tudi drugih osnovnih študijskih organov, kot so študijske knjižnice, arhivi, muzeji in druge raziskovalne inštitucije, ki lahko usklajeno izvajajo vse ostale dimenzije dela, potrebne za uspešno manjšinsko raziskovalno delo.

3. Skupnost potrebuje osrednji organ, ki skrbi za razvoj znanja o manjšini v obliki podatkovnega in konceptualnega obvladovanja prostora in procesov, ki zadevajo to skupnost. To ne pomeni, da sem za centralistično dirigiranje z vrha, ampak za čimvečjo povezanost znotraj vsake skupnosti, da bi bilo pri tem čim manj razprševanja ali drugih nepotrebnih izgub energije in časa.

4. Skupnost potrebuje znanje, ki sloni na kapilarni vraščenosti v vse dele manjšinskega življenja in delovanja. To je predpogoj, da lahko govorimo o manjšinskem inštitutu, kajti če tega ni, potem lahko govorimo o inštitutu, ki proučuje manjšine, to pa je lahko katerokoli inštitut, ki ni nujno, da je po kadru manjšinski.

5. Skupnost potrebuje znanstveno strokovno strukturo, nek organ, ki skrbi za sistematično izobraževanje raziskovalcev in organiziranje teoretičnega, metodološkega znanja, potrebnega za raziskovanje. To je "veja", ki zahteva specifično skrb.

6. Skupnost potrebuje znanje, ki odgovarja, pa čeprav skromno, na povpraševanje notranjega manjšinskega trga: znanje, ki se odziva širšemu tržišču celotnega družbenega okolja, v katerem živi skupnost. Tako znanje "služi" ne samo manjšini, ampak je tudi preverjeno in ovrednoteno kot tisto, ki je lahko zanimivo tudi v širšem prostoru, kot posebna izkušnja v svetovnem mozajku manjšinskih razmer. Ko govorim o tržišču, seveda ne mislim, da bi lahko manjšinski inštitut iz svojega dela financiral celotno delovanje. Ta posluh za tržišče vidim kot izraz skrbi za vživljanje v realne razmere, v katerih deluje inštitut in v katerih živi skupnost, ki ji je delo inštituta prvenstveno namenjeno.

7. Skupnost potrebuje znanstvenoraziskovalno vizijo, ki upošteva in se aktivno vključuje v manjšinsko narodnostno problematiko celotnega slovenskega kulturnega prostora (Slovenije, Porabja, Koroške, dežele Furlanije-Juljske krajine,

in delovne skupnosti Alpe-Adria), celotnega državnega ozemlja in perspektivno tudi evropskega okvira. S to točko želim tudi poudariti prejšnjo misel, posplošitve lastnega znanja morajo temeljiti na vraščenosti v lastno skupnost.

8. Manjšina oz. skupnost potrebuje znanstveno delovanje, ki ne sme biti le kulisa za druge, bolj ali manj sorodne dejavnosti ali interese, ampak mora izhajati iz kriterijev potrebe in uporabnosti in je zato izraz jasno začrtanega in razgledanega programa.

Morda je vse, kar sem povedal, samo po sebi umevno, vendar imam, ker izhajam, kot omenjeno, iz petnajsetne prakse, zelo jasno zavest o nevarnostih, v katerih se pogostoma znajdejo raziskovalni inštituti. Ena teh nevarnosti, ki ogroža znanstvenoraziskovalno avtonomijo, je privolitev v vlogo pasivnega servisa političnih forumov. Druga nevarnost je, da manjšinska raziskovalna dejavnost postane neke vrste nagelj v gumbnici, nekak 'statusni simbol' - določene manjšine in njenega predstavnika, s katerim skuša dokazovati visoko znanstveno razvitost ali pa občutljivost in opremljenost za reševanje manjšinskih problemov. Pogostoma smo slišali, že včeraj, izraz "marginalnost", in tudi v gradivu s prvega sestanka je ta izraz pogostoma rabljen. Marginalnost manjšinskih inštitutov je dejansko pogostoma izraz brezbržnosti okolja, zlasti tistega dela okolja, ki odloča o razvoju. Ta brezbržnost se kaže na zelo različne načine. Zelo velika znanstvena in raziskovalna avtonomija je včasih le izraz omenjene brezbržnosti in neupoštevanja truda raziskovalcev in njihovih izsledkov. Podobno velja za merila odgovornosti pri delu manjšinskega raziskovalnega inštituta, zlasti če jih primerjamo z merili drugih ekonomskih vej delovanja, ali z raziskovalnimi področji, ki so bolj vezana na produktivne dejavnosti.

Marginalizacija se pogostoma pojavlja tako, da gre vedno več konkretnih, aplikativnih, družboslovnih ali "političnih" raziskav o manjšinah mimo manjšinskih inštitutov.

Upam, da se bo delo nadaljevalo v začrtani smeri, da bi dalje tkali mrežo komunikacij in sodelovanja, da bi se čim več investiralo v povezovanje in v medsebojno izmenjevanje informacij, dokumentacije in metodologij delovanja. Samo če bodo smotrom današnjega in tudi prejšnjega sestanka v Kanalski dolini sledili konkretni koraki naprej, se bodo lahko polno uveljavili tudi obetani učinki tretjega sestanka, ki naj bi se vršil v prihodnjih mesecih.

AVGUŠTIN MALLE: Zahvaljujem se kolegu Stranju za zanimive teze, ki jim bo gotovo sledila tudi zanimiva diskusija. Naj najavim še vrsto poročil delavcev Inštituta za narodnostna vprašanja, zapovrstjo Vere Klopčič in Karmen Medice, Nade Vilhar, ter Irene Šumi in Sama Kristena.

VERA KLOPČIČ: Skupaj s kolegico Karmen Medico sva pripravili prispevka k demografskim vprašanjem v Sloveniji in Jugoslaviji, pa bo začela kar Karmen.

KARMEN MEDICA
NOVI POPIS PREBIVALSTVA (L. 1991)
IN NARODNOSTNE SKUPNOSTI
V JUGOSLAVIJI - PRIMER ITALIJSKE NARODNOSTI V ISTRI

1. Novi popis prebivalstva na podlagi znanstvenega pristopa

Danes, ko pripravljamo nove popise prebivalstva, se je potrebno kar najbolj kritično ozreti na poprejšnje. Kakšen bo prihajajoči popis, kako bo potekal po posameznih republikah in pokrajinah, na kakšen način bo pristopil k posameznim narodnostnim skupnostim? Menimo, da ne bi smel biti le popis, temveč tudi odraz znanstvenega pristopa k dokumentiranju in preučevanju demografske, nacionalne ali etnične, strukture prebivalstva.

V pričujočem sestavku se bom ukvarjala predvsem s pomenom prihajajočega popisa prebivalstva, ki ga ima (ali ga bo imel) za italijansko narodnostno skupnost v Slovenski Istri ter Istri kot celoti. Najprej pa naj na kratko pogledamo, kako so poprejšnji popisi s svojo izvedbo razgrinjali številčno podobo in druge demografske podatke o slovenski Istri ter še posebej o italijanski narodnosti.

Demografsko dinamiko Slovenske Istre lahko na podlagi popisov prebivalstva delimo na tri razločljiva obdobja, in sicer:

- obdobje med prvim avstrijskim popisom leta 1869 in popisom iz leta 1910;
- obdobje med leti 1910 in 1953, ter
- obdobje po letu 1954.

Popisi kažejo, da je prebivalstvo obravnavanega območja v prvonavedenem obdobju počasi raslo. Leta 1869 je npr. tam živel 39.574 prebivalcev, do naslednjega popisa (1880) pa je naraslo za 12%. V naslednjem letu je bilo prebivalcev 156.196. Rast je bila največja v neposrednem zaledju istranskih mest. Razvoj bližnjega Trsta, ki je bil gravitacijsko središče celotne severne in osrednje Istre (v manjši meri pa tudi južnega dela polotoka), je bil nedvomno odločujoč dejavnik takratnega gibanja prebivalstva. V tem času je skoraj nemogoče natančno določiti etnična razmerja med prebivalci - delno sliko lahko dobimo le iz podatkov o razširjenosti posameznih jezikov na delih obravnavanega področja.

Po Lloydovem prikazu Istre¹ iz leta 1863 lahko razberemo, da je bilo takrat v sodnem okraju Koper dve tretjini slovenskega in ena tretjina italijanskega prebivalstva; slednje je bilo omejeno na mestu Koper in Milje. V Kopru je živelo italijansko in italijanizirano prebivalstvo, medtem ko je bilo tisto v vaških občinah večinoma slovensko; del tega pa je tudi razumel in govoril italijansko. Po uradnih avstrijskih statističnih podatkih iz leta 1890 je na območju sodnega okraja Koper 60% prebivalstva uporabljalo slovenski jezik, 40 pa italijanskega. Ta popis je bil drugi iz vrste štirih avstrijskih, prvih na tem ozemlju, med leti 1880 in 1910.² Popis iz leta 1921 je italijanski, vsi ostali pa so jugoslovanski.

2. Popisi prebivalstva in italijanska narodnost

Pregled uradnih statistik nam daje zgovorno, čerpav deloma nepopolno sliko o številčnem nazadovanju italijanske narodnosti v Istri.

Leta 1948 je v Jugoslaviji prebivalo 79.575 jugoslovanskih državljanov italijanske narodnosti; leta 1953 pa le še 35.874. Leta 1961, ob priključitvi dotodanje cone B k Jugoslaviji, je bilo Italijanov 25.6115, od tega v Hrvaški 21.103 in v Sloveniji 3.072. Deset let pozneje, leta 1971, se je za pripadnike italijanske narodnosti izreklo le še 21.991 državljanov, ta številka pa se je v zadnjem popisu zmanjšala celo na 15.132.³

Dejstvo je, da zgolj iz statističnih podatkov, ki jih ponujajo popisi prebivalstva, ni moč razbrati dejanskega oziroma objektivnega številčnega stanja pripadnikov italijanske skupnosti. Upadanje števila ni nujno posledica fizičnega izginjanja. Narodnostno opredeljevanje po ustaljenih vzorcih jugoslovanske nacionalne politike v Istri je že samo po sebi od nekdanj dvomljivo, sporno in problematično z več vidikov; "istrska razsežnost" problema že po svoji zgodovinski naravi in kompleksnosti prepletanja več akulturacijskih momentov otežuje oblikovanje narodne zavesti. Le-ta se je nekoliko aktualizirala v času slovenskega in hrvaškega narodnostnega prebujenja v preteklosti, ko se je narodnostno opredeljevanje Istranov nanašalo na sicer labilno in spreminjajoče se razmerje moči med težnjami italijanskega iredentizma in težnjami Hrvatov in Slovencev.

Posebej pa je opredeljevanje problematično danes, ko večina italijansko govorečih Istranov izhaja iz mešanih zakonov. Tako se kulturna in jezikovna pripadnost vse bolj oddaljujeta od klasične in subjektivne pripadnosti svojemu narodu. Ob pomanjkanju zanesljivih bikulturnih dimenzij in komparativnih prednosti v manjšinskih krogih "mešanec" navadno izbere pot asimilacije v prevladujočo večino.

Pri taki izbiri pa kvantitativni dejavniki pridobivajo na pomenu. Kolikor so

¹ Ti podatki so privzeti iz zgodovinskega, geografskega in statističnega prikaza Istre neznanega avtorja z naslovom *Istrien. Historische, geographische und statistische Darstellung der istrischen Halbinsel nebst den quarnerischen Inseln*, tiskanega v Trstu leta 1863. Prikaz je narejen na podlagi podatkov o istrskih občinah iz leta 1861. V nadaljnjem tekstu vir označujem kot "Istrien".

² Zadnji avstrijski popis je shranjen v Arhivu Hrvaške kot del zapuščine V. Spinčića pod številko škatle 123.

³ Vir: Zavod SRS za statistiko, Ljubljana 1985.

statistični podatki vendarle relevantni, med drugim izpričujejo tudi soglasnost z nekaterimi terenskimi raziskavami, ki kažejo, da delež prebivalstva, ki govori italijanščino kot materin jezik, presega delež opredeljenih Italijanov.⁴ V slovenskem delu Istre je npr. največje neskladje med pojmom narodnosti in materinim jezikom zaznati prav pri italijansko govorečem prebivalstvu, od katerega se je pri zadnjem popisu le 72% (1.787 oseb) opredelilo za Italijane, 27.3% (670 oseb) pa kako drugače. Takšno neskladje je še večje v Bujšćini, Poreščini in na Cresu. Na slednjih dveh območjih italijansko (istrsko-beneško) govorečemu prebivalstvu niso zagotovljene temeljne jezikovne in narodnostne pravice. V tem neskladju je mogoče razločiti med nacionalno (subjektivno) in etnično (objektivno) kategorijo. Premikanje ločnice med njima pa je odvisno od vrste dejavnikov, med katerimi so psihološki in politični primarni.⁵

3. Sklepne misli

Strokovnjaki, ki so analizirali zadnje popise, skoraj vsi po vrsti ugotavljajo, da so v pripravah nanje statistiki popustili pragmatičnim zahtevam politike v škodo stroke.

Velike povojne migracije v državi so povzročile prenekatero stiske. Nastajali so in še vedno nastajajo mešani zakoni, v katerih se včasih zakonca, še večkrat pa potomci, le s težavo narodnostno opredelijo. Za mnoge tako statistična opcija "Jugoslovan" pomeni rešitev iz zadreg.

V dosedanjih razpravah o zasnovi novih popisov v Sloveniji se nekateri zavzemajo, da bi sploh opustili narodnostno opredeljevanje. Zainteresirani pa bi potrebne podatke dobili v registrih občanov po občinah, ki so zagotovo bolj verodostojni kot podatki s popisov. Pripadniki italijanske narodnostne manjšine so na skupščini Unije Italijanov za Istro in Reko (v Bujah 19.5.1988) celo zagrozili, da bodo popis bojkotirali, če jih bo silil v narodnostno opredeljevanje. Statistiki pa na drugi strani opozarjajo na znano resnico, da je statistika dvorezen nož in da jo je treba znati pravilno rabiti. Nadaljnje vprašanje pa je tudi, ali so bili popisovalci v dosedanjih popisih dovolj usposobljeni, da so prizadete natanko poučili o vseh možnostih narodnostne opredelitve, predvidenih v vprašalnikih. Objektivno pdko je namreč mogoče dobiti šele s primerjanjem več vrst podatkov, ki so soodvisni.

Vse te pomisleke bi bilo ob novem popisu leta 1991 nujno upoštevati.

⁴ Nekaj takih raziskav sta opravila Geografski inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani in Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

⁵ Prim. Franco Juri: Italijani v Jugoslaviji (ob izginjanju ene izmed manjšin), V: Teorija in praksa, 1989/26, št. 6-7. Ljubljana.

VERA KLOPČIČ

"JUGOSLOVANI" - OPREDELJENI ALI NEOPREDELJENI OBČANI

Ob pripravah na popis prebivalstva leta 1991 v Jugoslaviji se med odprtimi vprašanji še vedno pojavlja tudi vprašanje "jugoslovanstva". Naraščanje števila oseb, ki se nacionalno ne opredeljujejo, temveč se izjavljajo za "Jugoslovane", odpira poleg strokovnih tudi vrsto političnih dilem.

Ob zasnovah za pripravo popisa in interpretacij demografskih podatkov se postavljajo vprašanja razvrščanja oseb, ki se opredeljujejo kot "Jugoslovani". Ob popisu iz leta 1981 so bili v tabeli razvrščeni kot neopredeljeni. Spreminjanje tega načina razvrščanja bi onemogočilo primerjavo podatkov. Kako pomembna je shema narodnostnih opredeljevanj, pokaže že primerjava podatkov popisov in tabel, ki se nanašajo na možnost izjavljanja za "Muslimana". Pred uvedbo te možnosti se je večina teh ljudi opredeljevala za "Jugoslovane". Zato menimo, da bi bilo tudi v popisu v letu 1991 treba slediti shemi tabel iz leta 1981.

Vsebinska vprašanja in opredelitev pojma "jugoslovanstva" pa po aktualnosti presegajo obravnavo "Jugoslovanov" v popisih. V novejšem obdobju se je vrsta avtorjev lotila analize jugoslovanstva v posebnih publikacijah ali člankih.¹ V teh tekstih se odpirajo temeljna vprašanja mednarodnih odnosov v Jugoslaviji, o narodu-naciji, narodnostni enakopravnosti itd. Kljub temu, da obstajajo zelo nasprotujoča si mnenja, menimo, da je tudi na tem področju potrebno omogočiti razpravo in konfrontacijo različnih mnenj izven debate o popisu, saj se zaradi nedorečenih vsebinskih vprašanj vedno znova porajajo tudi tehnična vprašanja zastran izvedbe samega popisa. Zato bomo v tem besedilu na kratko pokazali glavne dileme in citirali nekaj najznačilnejših mnenj, ki so bila izražena v razpravi na strokovnem srečanju na temo "Jugoslovenstvo juče, danas, sutra", ki ga je pripravil Marksistični center MK ZK Beograd in Center za marksizem Univerze v Beogradu decembra leta 1988 ob sodelovanju znanstvenikov različnih disciplin iz cele Jugoslavije.

Prispevke lahko razdelimo na naslednje osnovne sklope:

1. Zgodovinski prikaz nastajanja ideje o jugoslovanstvu;

¹ Glej V. Klopčič, Jugoslovanstvo in "Jugoslovanstvo" - pristopi v aktualni strokovni publicistiki. V: Razprave in gradivo, Ljubljana 1987, št. 20, str. 235-246.

2. Odnos KP Jugoslavije do ideje jugoslovanstva;
3. Jugoslovanstvo v stari Jugoslaviji kot državna ideologija;
4. Obdobje po drugi svetovni vojni.

Značilno je, da so razhajanja med avtorji vedno večja, bolj kot se razprava bliža sedanjemu obdobju in interpretaciji sodobnih gledanj. V razlagi objektivnih dejstev, ki so pripeljala do povečanja števila oseb, ki se opredeljujejo za Jugoslovane, v samem bistvu ni razlik. Navaja se zlasti povečanje narodnostno mešanih zakonov, kar po eni strani odraža tudi pozitivno vzdušje med narodnostnimi skupinami in premagovanje etnične distance. Manj sprejemljive pa so tiste ocene, ki opredeljevanje za jugoslovanstvo ocenjujejo kot izrazito patriotično in "ohrabrujoče". Ob tem ni jasno, kako naj bi bila v družbi, ki z ustavo zagotavlja enakopravnost vsem narodom in narodnostim, ohrabrujoča ravno tista opredeljevanja, ki po svojem smislu zanikajo pripadnost posameznim narodom ali narodnostim. Razhajanja v ocenah o uresničevanju narodnostne enakopravnosti v Jugoslaviji ter o mednacionalnih konfliktnih prav gotovo ne bo mogoče razrešiti z zastopanjem teze o "anacionalnih nosilcih napredka". Nasprotno, s takim pristopom se le še povečuje spontani odpor zoper ideološke konstrukcije. Opredeljevanje tistih, ki so se izrekli za "Jugoslovane", je po sedanji metodologiji popisa v bistvu "neopredeljevanje", jugoslovanske nacije, za katero so se ti ljudje opredelili, pa tudi ni.

Na samo vprašanje "jugoslovanstva" v popisih prebivalstva se nanaša prispevek Dušana Djošiča z naslovom Jugosloveni u popisu 1981.

Avtor med drugim postavlja hipotezo (s.2), da se tako veliko število ljudi opredeli za Jugoslovane iz protesta, ker se v naši družbi preveč vztraja na narodnostni pripadnosti. Po Djošičevem mnenju te osebe "s tem kažejo svojo razredno zavest namesto narodnostne".

Med značilnostmi oseb, ki so se opredelile kot Jugoslovani, navaja, da gre za mlajše prebivalstvo, da jih je več zaposlenih v združenem delu (med zasebniki jih je opazno manj), ter da imajo bistveno ugodnejšo izobrazbeno strukturo kot ostalo prebivalstvo.

Iz izbranega gradiva s tega posvetovanja² bom navedla le nekaj značilnih mnenj, ki se nanašajo na "danes" in "jutri", in ki odražajo določena pojmovna neskladja, ki vplivajo tudi na različne reakcije in interpretacije podatkov popisa. Nekaj splošnih ugotovitev o samem pojmu jugoslovanstva je najjasneje opredelil dr. Zdravko Tomac³ (... "Če bi v Jugoslaviji dosegli družbeni konsenz o strategiji razvoja Jugoslavije in jugoslovanstva kot izraza pripadnosti Jugoslaviji, bi verjetno onemogočili mnoge nepotrebne polemike, prerekanja in razdore, ki pogosto v imenu jugoslovanstva v bistu delajo več zoper Jugoslavijo in jugoslovanstvo", zato ne moremo "reducirati jugoslovanstva in njegove perspektive na tiste občane, ki se narodnostno ne opredelijo": nav.del., s.12).

Dr. Nikola Dugandžija v referatu z naslovom Diskurs o Jugoslovenima po vrsti

² Gradivo hrani dokumentacija Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

³ Integrativne funkcije političnega sistema i jugoslovenstvo, str. 2.

opravljenih raziskav in študij ugotavlja, da "...izrekanje za Jugoslovana pomeni potenciranje opredeljevanja. Priznanim in starejšim nacijam se prej pripada kot pa se zanje opredeljuje". S tem je potrjeno dejstvo, da osebe, ki se opredelijo kot Jugoslovani, tudi v etničnem oz. narodnostnem pomenu določa sam akt opredelitve, ne pa objektivni pokazatelji. Kazalci etnične pripadnosti, kot so kraj rojstva, narodnost staršev in materih jezfk, pri tej kategoriji občanov odpovedo. Tako dr. Nikola Dugandžija (s.2) jasno pove: "Tisti, ki hočejo biti Jugoslovani, so zares Jugoslovani."

Ko govori o genezi jugoslovanstva, avtor med drugim ugotovi, da je "zgodovina pokazala, da je lahko politizirano, ne pa neznano tudi to, da je lahko /jugoslovanstvo/ pribežališče ideološkega primitivizma".

V svoji zanimiv študiji z naslovom Jugoslovanstvo u dokumentima KPJ/ZKJ pa dr. Desanka Pešić (s.12) navaja, da "integrativni element pri ustvarjanju višjih oblik družbe ni predvsem etnični". Zavzema se za odprte možnosti nadaljnega razvoja družbe in individualnega opredeljevanja - "da se življenje odredi tako narodnostnega kot tudi političnega dogmatizma".

Druga skupina avtorjev pa s svojimi stališči kaže na samo izhodišče nesoglasij v razpravah o jugoslovanstvu. Ob razmišljanju o poteh za uresničitev načel skupnega življenja v enotni državi, za enakopravnost narodov in narodnosti in razlogih za krizo federativne ureditve in mednacionalnih konfliktih se ob sicer točnih ugotovitvah zapletejo v zamenjavo posameznih vsebinskih sklopov, vzrokov in posledic. Tako dr. Miodrag Jovičić v besedilu Pravni aspekt jugoslovanstva enači skupno, jugoslovansko in zvezno. Takole pravi (s.16): "Ponekod se, posebej kadar gre za ustavnopravna vprašanja, odkrito kaže, v nekaterih okoljih celo agresivno, ponekod pa samo pasivno, klanjanje in sprejemanje premoči republiških oz. pokrajinskih norm nad jugoslovanskim sistemom pravnih norm". Ta citat kaže, da del nesporazumov okrog pojma "jugoslovanstva" izhaja tudi iz različnega opredeljevanja vsebine. Iz celotnega referata je razvidno, da avtor enači "splošne interese v Jugoslaviji" z "jugoslovansko orientacijo". Ko (s.6) ugotovi, da "državljeni federacije sploh niso zastopani v zveznem parlamentu", uvaja pojmovno zmedo, saj ni jasno, katera kategorija občanov je to.

Akademik dr. Jovan Djordjević razmišlja o "pravici do jugoslovanske skupnosti", kar je tudi naslov njegovega prispevka. Meni (s.6), da je "... v medetničnih odnosih položaj, ko se sorodne skupine, posebej etnične, težje in počasneje zraščajo od etnično bolj oddaljenih in raznorodnih skupin". To njegovo mnenje pa ne pojasnjuje vzrokov medetničnih konfliktov na Kosovu, kjer dve izvorno oddaljeni etnični skupini kljub večstoletnemu skupnemu življenju nista uspeli najti minimuma medsebojne strpnosti. Pri razmišljanjih o medetničnih odnosih se vsiljuje misel, da je "etnično" v bistvu manj pomembno za skupno življenje in sožitje (tako v pozitivnem kot v negativnem smislu), kakor kaže na prvi pogled. - O konkretnih razmerah v Jugoslaviji pa meni, da je "... asimilacija posameznih delov iz večinskega centra neupravičena, oblikovanje novih nacij pa zgodovinsko preseženo".

Dr. Ivan Perić v referatu z naslovom Jugoslovanstvo danas primerja vsebino pojma jugoslovanstvo v letih 1918 - 1941 in danes. Pomen pojma v prvonaštetem obdobju označi kot zgodovinsko nujnost, ki "...tudi v teh pogojih vsebuje pa-

triotizem, vrednote skupnega življenja etnično sorodnih narodov, uresničevanje njihove želje živeti skupaj". O jugoslovanstvu danes pa meni, da je kompleksen družbeno-zgodovinski pojav. Je "... fiksirana skupnost v državi, pravica in odgovornost državljanov do jugoslovanstva kot uresničenja, fiksiranem v državi, ki se najpopolneje odraža v okviru njene celovitosti preko vključevanja v JLA in sistem splošnega ljudskega odpora". V besedilu rabi izraz "splošno jugoslovanski/općejugoslovenski kontekst", s čimer meni jugoslovanstvo.

Najbolj vprašljive pa so ugotovitve, ki zadevajo politično in ideološko podlago "jugoslovanstva". Tako se npr. dr. Dragomir Drašković v tekstu z naslovom Nacionalne partije i jedinstvo SKJ sprašuje, "... zakaj je prišlo do dezintegracije ZKJ oziroma njene federalizacije, ki je nasprotna programskim izhodiščem, interesom delavskega razreda Jugoslavije kot tudi interesom narodov in narodnosti SFRJ".

Dr. Dušan Ičević v besedilu z naslovom *Nacionalno, transnacionalno i nenaacionalno jugoslovenstvo* meni, da "čez milijon in dvesto tisoč opredeljenih Jugoslovanov v popisu z leta 1981 daje vzpodbudo zahtevam, da se prizna in razglasi jugoslovanska nacija". Avtor ugotavlja, da je največ sporov prav okrog tega vprašanja.

Dr. Ibrahim Bakić v tekstu *Jugoslovenstvo u neobstojeći stvarnosti nacionalnih odnosa* na koncu prispevka ugotavlja, da se vse bolj postavlja vprašanje "...ustavne zaščite interesov tistih, ki so se opredelili kot Jugoslovani".

Taka razmišljanja izhajajo iz napačne predpostavke, da so se tisti, ki so se izrekli kot "Jugoslovani", tudi nacionalno oziroma etnično opredelili. Ponovno je treba poudariti, da po dikciji navodil dosedanjih popisov tako izrekanje pomeni, da se oseba narodnostno ni opredelila.

IRENA ŠUMI

**PROJEKT KOMPARATIVISTIČNIH PREUČEVANJ PROBLEMATIKE ENTOSA
NA INŠTITUTU ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA**

Kolega Kristen me je pooblastil, da tudi zanj povem, kakšne načrte ima in s čim se ukvarja v okviru Inštituta za narodnostna vprašanja. Najprej naj torej predstavim njegovo delo.

Kolega Kristen se ukvarja s procesom razmejitve med Italijo in Jugoslavijo med leti 1945 in 1954, kot se kaže v diplomatski korespondenci tega časa. Gre za projekt, na katerem dela skupaj z dr. Matjažem Klemenčičem.

Obenem si je kolega Kristen v naslednjem srednjeročnem obdobju načrtoval sistematično spremljanje na eni strani dogodkov v manjšinskem prostoru Evrope, na drugi strani pa strokovnih, pa tudi žurnalističnih odmevov na te in take dogodke. Slednja naloga je take narave, da najino delo tematsko in po osnovnih vodilih zbližuje in se nanaša na tisto področje etničnih raziskav, za katero se mi zdi, da danes sploh še ni bilo omenjeno: namreč komparativistike. Del te, kakor smo jo zastavili pri nas na Inštitutu za narodnostna vprašanja, je tudi moje sedanje delo; orisala ga bom torej v glavnih obrisih, nekatere poglobitve tem, ki jih bom nakazala, pa bom, če bodo ustrezni izzivi, prenesla v popoldansko diskusijo (npr. vprašanje kulture, ki ga je načela kolegica Ravnikova), zlasti še zato, ker bo takrat govoril prof. Stane Južnič, nekateri poudarki v mojem delu pa se tesno vežejo za problematiko socialne antropologije, o kateri delu bo govoril profesor Južnič.

Medtem ko je Inštitut v prejšnjih letih deloma že zastavljal komparativistične projekte predvsem na pravno-normativnem področju etnične problematike, pa bomo po novem to plat preučevali, kot rečeno, bolj sistematično. Projekt kolege Kristena se nanaša predvsem na problematiko etnosa v Evropi, moje zdajšnje delo pa, ki je hkrati tema mojega magistrskega, se nanaša na etnos v svetu. Gre za preučevanje t.i. etnične renesanse med staroselsko populacijo v Združenih državah Amerike, fenomenu, o katerem govorimo od šestdesetih let našega stoletja. Obravnava je izrazito antropološko zastavljena, kar naj na eni strani prispeva k popularizaciji pristopov socialne antropologije k etničnim vprašanjem pri nas, komparativistična kvaliteta pa, ki jo vidim v tem delu, je dvojna.

Prvič je sama tematika pri nas seveda nova, deloma tudi v nekem eksotičnem

razmerju z uveljavljenimi tematikami etničnih preučevanj na našem inštitutu in v Sloveniji sploh, kljub celo zelo očitnim podobnostim v razvoju, denimo, prav s slovenskim nacionalnim vprašanjem (naj omenim le stoletno vikorporiranost v države tujerodnih večinskih narodov, pozno opismenjevanje v lastnih jezikih, ekonomsko deprivegriranost glede na neposredno širše okolje, obsežno "socialno" problematiko, itd.); temeljni kriterij pa, ki ga pri tem vidim kot plodnega, je avtohtonost. Čeprav se moram za nadrobno opredelitev tega pojma v obsegu svojih primerjav še odločiti, bi zaenkrat takole "delovno" vendarle rekla, da bodo te opredelitve pomensko pokrivalo tisto, kar doma razumemo kot avtohtonost delov slovenskega prebivalstva v zdajšnji slovenski državi in v zamejstvu. Pri tem obstaja več delnih vidikov primerjanja ali umestnosti primerjave. V Kanalski dolini denimo, kjer poučujem slovenski knjižni jezik, ne obstaja enoznačna etnična identifikacija, zlasti ne enoznačna identifikacija s slovenskim narodom. Tam je torej kriterij avtohtonosti uporaben podobno, kot je uporaben pri delih staroselske populacije v ZDA, ki so iz različnih vzrokov ostali zunaj prevladujočega in močno odmevnega ter na vseh ravneh politično obarvanega preporodnega dogajanja, mi Slovenci bi analogno rekli pač narodnostnega prebujenja. Obenem se taka raba koncepta avtohtonosti močno navezuje na preučevanje identitete, kot smo jo na našem inštitutu za prihodnje srednjeročno obdobje postavili za skupen imenovalec raziskav - o tem je že in morda bo še več spregovoril kolega Miran Komac.

Drugič pa obseg in narava komparacij v mojem delu nista izključno tematski, ampak sta znotraj tradicije socialne antropologije teoretskega značaja. Posebej me pri tem pritegujejo tista stališča preučevalcev severnoameriške staroselske problematike v sicer resnično ogromnem fondu virov, ki jih je mogoče izluščiti kot zlasti evropocentrična. Dosedanje poznavanje tematike me že opogumlja k mnenju, da je preiskava teoretičnega aparata, ki je zrasel na tako eminentni antropološki problematiki, kot so severnoameriški staroselci, lahko plodna ali morda celo relativna prednost. Mogoče je namreč, tako vsaj upam, presegati nekatere fiksacije, ki v ameriškem znanstvenem prostoru glede staroselskega vprašanja obstajajo. Te obstajajo seveda ravno tako naravno kot primerljive pri nas, kakor smo ugotavljali že poprej v diskusiji, še prej pa v razširjenem gradivu za ta posvet. Gre za terminološke in pojmovne fiksacije, ki jih lahko nekdo s tujega kulturnega in jezikovnega področja, z drugačno strokovno vzgojo, identificira ali celo preseže. V ilustracijo naj navedem delo ameriškega antropologa, kolege Roberta Minnich, katerega spisi bodo v kratkem objavljeni v slovenščini, in ki je delal v Kanalski in Ziljski dolini ter v Halozah v Sloveniji. Kolega Minnich se je manjšinske problematike, ki je pri nas podobno eminentna kot v ZDA tematika staroselcev, lotil na izredno svež način in po moji sodbi izredno uspešno. Skozi branje njegovih del je namreč mogoče locirati celo vrsto, naj rečem tako, kulturnih pogojenosti našega dela na tej tematiki, osebnih in strokovnih zavezanosti, ki so kot nekakšen vzorec značilne za večino domačih obravnjav teh tem.

Razprava o teh zavezanostih, ki jim seveda še prav noben raziskovalec ni ušel, v antropologiji, pa tudi v sociologiji ni nova. Naj s to temo spet navežem na svoje delo: nedavno je del staroselskega izobraženstva v ZDA, pravniki, antropologi in drugi, oblikoval pomembna stališča o teh zavezanostih, ki so po pričakovanju bolj

radikalna od avtorefleksije, uveljavljene v sociologiji ali filozofiji znanosti, hkrati pa so postavila nekaj pomembnih in na moč zanimivih ter relevantnih pogledov. Tako torej temo - ali kritiko - evropocentrizma vključujem kot inherentno komponento v celoto primerjav. Tujerodna tematika je pri tem vedno lažje dostopna, bolj razvidna, manj v nevarnosti, da jo bodo zaznamovale omenjene zavezanosti raziskovalca.

AVGUŠTIN MALLE: Zahvaljujem se vsem za prispevke in opram diskustijo. K njej sta se že prijavila akademik Grafenauer in Boris Jesih.

DISKUSIJA

BOGO GRAFENAUER: Rad bi na nek način povezal razprave današnjega in včerajšnjega dne, kolikor so se dotikale metodoloških vprašanj. Nekatera teh je načel že kolega Stranj v svojem prispevku. Hkrati so ta vprašanja načeta tudi že v gradivu za posvet, kjer so formulacije, ki bi jih kazalo nekoliko precizirati.

Najprej vprašanje razmerja inštitutov do stroke, vprašanje matičnosti. Menim, da je treba pri matičnosti razlikovati dvoje: problem koordinacije, organizacije sodelovanja pri preučevanju, ki jih je med inštituti-sklicatelji prav gotovo treba vzpostaviti, pa tudi širšo koordinacijo.

Povsem drugo pa je vprašanje znanstvene matičnosti. Tukaj pa mislim, da preprosto ni mogoče trditi, da obstaja posebna veda o manjšinah, pač pa obstoji cela vrsta znanosti, ki se pečajo tudi z manjšinskimi vprašanji in imajo svoje mesto na celi vrsti fakultet, na filozofski, pravni, ekonomski, na FSPN. In mogoče še v kateri od gospodarskih vej. Gospodarstvo namreč ni stvar samo ekonomske vede, temveč tudi, denimo, medicinske tehnologije itd. Mislim torej, da ni mogoče vse te pahljače združiti v eno samo znanost, znanost o manjšinah, ki bi prevzela tudi vzgojo kadrov, ki naj se bavijo s temi vprašanji.

Vzemimo denimo pojem skupnega slovenskega prostora, ki je tako pogost pri nas. Profesor Klemenčič je prej dejal, da je to geslo našega časa. Pa ni. Že vse od časov, ko je Linhart vpeljal pojem slovenske zgodovine, je enoten slovenski prostor prostor zgodovinopisja, ki se ne more ozirati na politične meje in na način, kako je slovensko etnično ozemlje v tem ali onem obdobju razdeljeno. Ni ga mogoče deliti, če hočemo govoriti o zgodovini Slovencev, o njihovi celostnosti kot etnosu. Čeprav so aplikacije v obmejnem prostoru specifične, pa kljub temu spadajo v celoto slovenske zgodovine. Mislim, da je podobno tudi z jezikom, pa z obravnavo slovenske literature. Gre za celoto jezika in literature, kot se govori in piše povsod po svetu, kjer so Slovenci. Mislim torej, da denimo argentinskih Slovencev ni mogoče prištevati v skupni slovenski prostor, ampak kultura argentinskih Slovencev vsekakor je integralni del slovenske kulture.

Pri nekaterih strokah je regionalni pristop bolj pogost, recimo v etnologiji, etnografiji ali narodopisju, kot ji pravimo, pa v geografski. Morda delno sem spada tudi socialna psihologija. V bistvu gre za dva metodološka pristopa: eden je bolj

strukturen in je lasten strokam, ki se pečajo predvsem s sodobnostjo, druge, kjer je akcent bolj zgodovinski, pa ne le zgodovinski, pa imajo globalen pristop.

K razpravi o metodi bi dodal še, da je vrsta referatov že upravičeno opozorila na potrebo po komplementiranju metod v strokah, če naj resnično dosežemo interdisciplinarno povezavo. Pri tej se ni mogoče omejiti na metode ene stroke. Vzemite sociolingvistiko: je po svojem temeljnem pristopu izrazito jezikoslovje, po drugi strani pa zahteva vključevanje zgodovine, etnografije, etnoloških metod, saj mora delati na terenu, preiskovati različne načine življenja. Ta pa je predmet zelo različnih strok.

Kar se tiče Inštituta za narodnostna vprašanja, mislim, da se mora naučiti povezovati prizadevanja nosilcev različnih strok, ki se ukvarjajo z nacionalnim vprašanjem. Ni nujno, da bi inštitut v svojem sestavu imel specialiste vseh strok, ki pri tem sodelujejo. Treba je obstoječe kapacitete samo smiselno pritegovati in povezovati.

Interdisciplinarnost pa je treba vzpostaviti tudi na metodološkem polju, ne samo v smislu združevanja dela različnih strok. Metodologija naj se medsebojno oplaja, kot je to v sociolingvistiki, primeru, ki sem ga poprej navedel.

Ob tem naj rečem še nekaj: zame ne obstoji poseben tip slovenske hiše, poseben tip deljenja ozemelj, poseben slovenski tisk, ali kaj drugega posebej slovenskega. Treba je pazljivo ločevati med tistim, kar lahko štejemo za regionalne karakteristike, in tistim, kar predstavlja etnično značilnost. Ni Cankar zastoj rekel, da je slovenski kmet bližje furlanskemu ali pa tirolskemu kot pa balkanskemu, ne glede na sorodnost slovenščine s srbskim in hrvaškim jezikom.

Dodal bi še nekaj opomb na zadnje referate, ki smo jih slišali. Posebno na Koroškem smo že večkrat slišali, da je treba opuščati nekatere rubrike rednih popisov prebivalstva. Zavedati se moramo, da to počno tam, kjer je manjšina v nevarnosti, kar kaže, da je manjšinska situacija nenormalna. Podoben znak nenormalne situacije so nihanja v številu določenih pripadnikov etnij v popisih. S tega stališča je dvom v umestnost teh kategorij v popisu upravičen. Vendar le s tega stališča. Koristno je namreč, da se take nenormalnosti, odkloni, v popisih zrcalijo. Treba je torej ne problematizirati samo štetje, temveč razumeti, kaj lahko štetje sploh pokaže.

Kar se tiče poreučevanja ekonomske problematike manjšin, bi opozoril na poročilo medakademijskega odbora o položaju na Koroškem in v Primorju. Ni naključje, da so bili velik del ekipe prav ekonomisti, ki so posebno pozornost namenili temu vidiku.

Za zaključek pa še o izrazu "avtohtonost". Treba pa je precizirati njegov pomen. Lahko pomeni ali aborigine, se pravi prebivalce, ki od nekdaj poseljujejo dano področje, lahko pomeni nastarejše domače prebivalstvo, ki na danem ozemlju hrani najstarejši živi govor, kar velja za Slovence v naši domovini. Pri tem naj omenim en podvidik, ki ga vsaj mi zgodovinarji posebej obravnavamo. Vzemimo germanizacijo: danes poteka povsem drugače kot v srednjem veku. Pri srednjeveški germanizaciji je šlo za poseljevanje Nemcev med Slovence na ozemlju, ki ni bilo izkoriščeno, in so torej na enak način tvorci kulturnega izročila na teh slovenskih

teh, sledilo pa je stapljanje, pri čemer je mestoma prevladal nemški, mestoma pa slovenski element. Vsekakor pa je to povsem drugačen proces od tistega, ki se kasneje pojavi v 19. stoletju, ko se skuša predvsem s sredstvi oblasti, tudi z gospodarskimi, vplivati na slovensko prebivalstvo in izrinjati njegov jezik. Tako tudi raba koncepta avtohtonosti v konkretnih zgodovinskih okoliščinah zahteva prisotnost vrste ved, ki lahko potek poselitvenih procesov zadovoljivo razložijo, torej prava interdisciplinarnost.

BORIS JESIH: Samo dopolnilo k prispevku kolege Malleja. Strinjam se, da mora zakon o univertzi podpirati manjšino; temeljenga pomena je, da se delež raziskovalcev iz vrst manjšine enakopravno upošteva, tudi v zakonu o raziskovalni dejavnosti. Pri lani preminuli Raziskovalni skupnosti Slovenije smo včasih raziskovalci naleteli na dokaj nerazumljiv odnos do nekaterih raziskovalcev iz vrst manjšine, ki so tudi tuji državljani. Mislim, da morajo biti v novem zakonu o univertzi in raziskovalni dejavnosti popolnoma izenačeni z raziskovalci iz Slovenije.

JANEZ STERGAR: Ne bi želel imeti kakega koreferata k dr. Mallejevi predstavitvi mreže raziskovalnih inštitucij in posameznih ustanov ter fakultet, ki se v Avstriji ukvarjajo z manjšinsko problematiko, posebej s problematiko koroških Slovencev. Vem, da tematiko bolje pozna od mene, vendar se mi zdi, da je ostale prisotne potrebno opozoriti na nekatere stvari, ki jih radi pozabljamo. Gre npr. za novejšo Veitrovo publikacijo s popisom tisoč in več raziskovalnih inštitucij v svetu. Avstrija je tu posebej obdelana, pa se na knjigo ne bi povsem zanašal, ker je žal v tistih primerih, ki jih bolje poznam, zelo neprecizna, včasih zavajajoča, kljub Veitrovemu obsežnemu faktografskemu znanju. Ena teh inštitucij je pravzaprav Veiter sam s svojo Forschungsstelle, ki je silno znana in publicistično aktivna in včasih posega tudi v naš prostor, saj priobčuje ekspertna mnenja pravno-politične narave, večinoma v podporo koroškim Slovincem.

Omenil bi še novejšo avstrijsko raziskavo, ki je nastala kot plod *ad hoc* projekta, ki pa ni bil ne neodmeven ne nepomemben za našo situacijo. Gre pravzaprav za dve publikaciji. V celoti sta posvečeni avstrijsko-jugoslovanskim odnosom; avtorji manjšinske odnose precej podrobno osvetlijo z nekaterimi novimi spoznanji in poudarki. Strokovnjaki te sicer *ad hoc* skupine so gotovo ostali povezani in se lahko ob priliki aktivirajo na drugem projektu. Publikacija je močno zanimiva tudi za poznavanje zdomstva oz. manjšinskosti v Avstriji, ker navaja rezultate statistik ter ankete o intencijah jugoslovanskih zdomcev v Avstriji (ali mislijo tam ostati, ali že imajo nepremičnine, kaj nameravajo njihovi otroci glede izobraževanja, poklicne kariere itd.). Za naše proučevalce zdomstva so to gotovo zanimivi pokazatelji, kajti na njihovi osnovi je možno predvidevati, kdaj se zdomstvo prevesi v stalno izseljenišvo. Nekaj članov skupine je tudi gradiščanskih Hrvatov. Morda ne v tolikšni meri kot s koroškimi Slovenci, vendar z njimi tudi mi (vsaj občasno) sodelujemo in to prvenstveno zaradi paralel in povezanosti problematike.

Kot je omenil profesor Grafenauer, imamo v znanostih, ki se ne skušajo konstituirati kot posebne manjšinske vede, denimo v moji matični vedi, zgodovini, vrsto eminentnih strokovnjakov od Salzburga, Dunaja, pa do univertz v Celovcu, Gradcu. Sem gre šteti tudi slaviste z graške univertze in njihove projekte o leksiki,

ki jih izvajajo po Koroškem. Vsekakor se ukvarjajo z relevantnimi vprašanji. Pri manjšinskih organizacijah, ki niso konstituirane kot inštituti, bi opozoril vsaj na tri subjekte. Na Krščansko kulturno zvezo, ki je uspela pritegniti vrsto strokovnjakov pretežno z naše strani meje (omenim etnologe in druge), ki so dosegli konkretne rezultate. Ti so bili že objavljeni, tudi tisti umetnostnih zgodovinarjev, o katerih danes še nismo spregovorili. Drug tak subjekt je Mohorjeva družba oz. njena založba, ki s svojimi različnimi projekti tudi spodbuja posamezne raziskave, tretji pa Slovenska prosvetna zveza, ki je v zadnjem času publicirala zgodovinske vire iz farnih kronik. Tu so še pravniki, ki se posebej ob kakih sodnih procesih tudi znanstveno poglobljajo v narodnostno problematiko in s svojimi teoretičnimi in aplikativnimi rezultati relevantno dopolnjujejo manjšinsko prakso.

Veseli me, da se po dnevu in pol (žal že v odsotnosti Rovinjanov) vračamo k tistemu smislu srečanja, ki sem ga sam identificiral. Vsekakor smo s strani kolegov Malleja in Stranja slišali vrsto predlogov, ki jih v globalu podpiram, in mislim, da bi jim morali nameniti posebno pozornost v nadaljevanju. Slišali smo tudi vrsto novih spoznanj; mislim predvsem na izseljeniško tematiko, zdaj pa ocenjujem, da bi morali preostalo uro nameniti predlogom za nadaljnje raziskovalno delo, našim stališčem in videnju položaja tega raziskovanja. Kdor se ta dva dneva ozira po dvorani, je lahko videl, da tudi udeležba na posvetu potrjuje naš občutek, da smo večkrat na margini družbenega dogajanja, tudi raziskovalnega, fakultetnega, znanstvenega, kakorkoli že temu rečemo. Verjetno ste opazili, da pogrešamo vrsto predstavnikov inštitucij, ki so bile vabljene, (tako vsaj mislim) in vrsto strokovnjakov prav z našega ožjega področja raziskovanj. Opažam zlasti neudeležbo tistih, ki so z znatnimi sredstvi udeleženi pri raziskovanju naše problematike, pa se jim očitno ni zdelo potrebno, da svoj raziskovalni prestiž in finančno pozicijo potrdijo ali pokažejo vsaj s protokolarno ali kurtoazno udeležbo na posvetu. Žal je tako, da je tudi na domala natančno pred letom dni izvedenem posvetu o stanju družboslovja na Slovenskem skoraj vsak drugi govoril o finančni plati stanja in perspektiv v raziskovanju. Bojim se, da naša današnja sestava predvsem dobro reprezentira članstvo naših štirih, petih inštitutov (kolega Stranj je upravičeno opozoril na neprisotnost NŠK v gradivu), drugih, ki si drugače režejo torto, pa ni. O tem bi morali več govoriti, o možnosti vpliva samih raziskovalcev na delitev sredstev; morda se bo treba oprijeti kakih bolj revolucionarnih receptov ali metod. Kajti, če pogledamo tudi možnosti, ki nam jih nudi večja prisotnost ali agresivnost v sredstvih javnega obveščanja - dvakrat ali trikrat so nas v barvah posneli, pa tudi pokazali nas bodo - , vidimo, da poročevalcev, ki bi sledili našim problemom in dilemam, tukaj zlasti v popoldanskem času ni. Imamo sicer tov. Kanteta...

AVGUŠIN MALLE: Zadaj je še kolegica, ne pozabi nanjot!

JANEZ STERGAR: Nočem očitati, ampak objektivno ogotavljam, da nihče ni utegnil oskrbeti poročevalcev o celotnem toku dogajanj. Upam torej, da bodo poročevalci znali poudariti tudi prijaznejše tone iz diskusije, na pa izbirali samo tistih bolj "jamrajočih", ki jih nekatere tudi sam vključujem.

VLADIMIR KLEMENČIČ: Vrnil bi se k vprašanju popisa prebivalstva. Ne le k popisu leta 1991, pač pa splošno k vprašanju vrednosti fizičnega popisovanja prebivalstva in njegovem pomenu za naše delo. Temo je načel že profesor Grafe-

nauer, in z njegovimi načelnimi stališči se zelo strinjam. Vzemimo primer Madžarov, ki tudi razmišljajo, kako bi popis veljalo izvesti, pa Avstrijcev. Mislim, da bi morali mi dati pobudo, da se stvari strokovno pripravijo.

O splošni uporabnosti rezultatov pa naslednje. Vede, ki se štejejo za poklicane pri izvajanju aktualnih raziskovanj, ekonomija in sociologija in druge - zlasti sociologija, mislim, je pri današnjem posvetovanju močno zastopana - morajo vztrajno osveščati naše ljudi po svetu. Če namreč nismo obveščeni, se ne moremo vključevati v ekonomske tokove. Danes se v svetu skupine izseljenskega prebivalstva povezujejo na načine, o katerih mi dostikrat sploh ničesar ne vemo, pa tudi ustrezno povezani nismo z njimi. Kljub temu menim, da je današnje in včerajšnje delo srečanja pokazalo velik napredek pri teh prizadevanjih naših strokovnjakov doma in v zamejstvu. Posebno dosti je bilo narejenega v zadnjih desetih letih, po tistem premoru, ki je sledil šestdesetim letom. Strinjam se, da je treba raziskovanja izseljenstva, tako kulturnozgodovinske in sociološke študije kot tiste bolj aplikativne, ustrezno ovrednotiti in doseči primerno finančno podporo.

Drugič pa opomba o regionalnosti. Geografija sicer je izrazito regionalna veda, regije pa se tudi v našem interesnem prostoru, v Furlaniji-Juljski krajini in na Koroškem, zelo hitro spreminjajo, zlasti njihova funkcija v zvezi z obmejnimi prometnicami. Sodelujem v nekem projektu tržaške, videmske in celovške univerze, o vprašanju trigona prostora, ki ga ti centri uokvirjajo, in kjer naj bi se organizirala naslednja zimska olimpiada. Ta je sama po sebi manj pomembna, le kot povod za naša nadvse zanimiva sestajanja. Ugotovil sem naslednje: Avstrija se bolj kot Italija pripravlja na ta dogodek, reorganizira prostor in ga skuša prestrukturirati iz dosedaj agrarnega ali industrijskega v turističnega in prometnega. Slovenci z vseh treh področij, prizorišča naslednjih iger, priprav ne bi smeli spremljati pasivno. Bojim se namreč, da bodo organizatorji sprejeli program, ki ga bo naša politika nekritično prevzela, ker ne bo imela lastnega zaledja v strokovnih študijah, da bi lahko samostojno sprejemala odločitve.

PAVEL FONDA: Rad bi postavil majhno provokacijo. Govoril bi o mentalnem stanju raziskovalca etničnih problemov, ki ga štejem za pomembnega. To pa zaradi njegove vezanosti na kolektivno zavest, na stereotipe, obrambo, pričakovanja itd. Vse to nekako pogojuje tudi raziskovalno dejavnost še posebno, ko se ukvarjamo s svojim lastnim narodom. Vemo, da je skoraj nemogoče objektivno ocenjevati svoje znance, sorodnike, prijatelje, ker je čustvena prizadetost pri tem vsekakor zelo močna. Kolegica Šumijeva in kolega Kristen sta v svojem prispevku nakazala, da je lahko koristno, če pripadnik drugega naroda preiskuje tuje etnične problematike, ker tam navezadnje vendarle opazujemo realnost, drugačno od tiste, ki jo poznamo Slovenci o sebi. S tega stališča podpiram misel, da bi naši inštituti vsaj delno obravnavali tudi problematiko teh drugih etničnih skupin, ne samo s slovensko etnijo. Istočasno pa bi morda skušali v svoje delo vključiti kakega predstavnika tujih inštitutov, ker bi tako objekt svojega primarnega preučevanja - nas same - gledali nekako z dveh stališč, ki bi omogočila primerjave.

Seveda pa daje tudi identifikacija s problematiko velike spoznavne možnosti. Lahko se identificiramo z našimi ljudmi, morda tako lahko globlje prodremo kot

kak tujec. Istočasno pa ima tako življenje tudi negativne aspekte, saj smo s tem namreč vključeni v iste predstave, iste obrambe, iste sheme in gibanja.

Naj vam povem o svoji nedavni izkušnji, ki me je napolnila s tesnobo. Bilo je ob branju nekega sicer banalnega članka, v katerem je nek astronom postavil, da bo čez nekako 50 milijard let naslednji *big bang* naredil konec našemu vesolju, planetu in življenju na njem. Presenetila me je lastna čustvena reakcija na napoved dogodkov, ki naj bi se zgodili v tako oddaljeni prihodosti, pa sem si skušal lastno reakcijo nekako obrazložiti. Navsezadnje, sem si rekel, mojih direktnih potomcev verjetno takrat ne bo več; kljub temu pa mi ni vseeno, kaj bo potem, ko mojih potomcev ne bo več. Morda pa bo še vedno narod, kultura, morda pa Slovencev ne bo več. Pa mi kljub temu ni vseeno. Morda celo planeta ne bo več. Pa mi spet ni vseeno, če ne bo več hribov, polij, sonca. To pomeni, da sem v svojem mentalnem sistemu investiral v čustveni odnos do vsega, kar me obkroža, in mi za te stvari ni vseeno. Pred takimi tesnobami se človek seveda brani, si ustvarja obrambne predstave, ki ga potem pogojujejo.

Vse to pripovedujem kot nekakšno provokacijo v tem smislu, da bi ilustriral prepričanje, da moramo gojiti zavest o usodi naroda, da bil lahko imeli bolj objektivni odnos do objekta naših preučevanj. To je primerljivo odnosu posameznika do lastne smrti: če ta odnos ni pravilen, ne more imeti niti pravilne predstave o sebi. Samo v zavedanju lastne umrljivosti lahko polno živimo. Seveda je zavest o minljivosti delikatna zadeva, ki jo je treba jemati v primernih dozah. Prevelika doza povzroči depresivnost, potem pa se nam delo ne zdi vredno truda, zdi se nam, da se ne izplača. Obrambni mehanizem je ustvarjanje mitičnih predstav o sebi, o svoji nesmrtnosti, o nesmrtnosti naroda, o nesmrtnosti sveta. To so mitične predstave o večnosti, absolutnosti, idealnosti in podobno, podobne tistim majhnega otroka o svoji materi, za katero si ne more misliti, da bi kdaj umrla, ne pa predstavnemu svetu odraslega. Hotel sem pokazati, da so možna različna metnalna stanja, ki nas močno pogojujejo pri preučevanju določenega objekta.

IRENA ŠUMI: Prav veseli me človeško toplo razmišljanje kolege Pavla Fonde. Antropologija se je dosti ukvarjala s problemom pristranskosti ali nepristranskosti raziskovalca do opazovancev; v zadnjih letih je celo nekako kar modno priznavati, da si pogojen, *biased* po angleško. - Rada pa bi se zahvalila akademiku Grafenaurju, ki je s svojimi pripombami o konceptu avtohtonosti nekako dopolnil, kar sem sama pozabila precizirati. Pojem avtohtonosti kot kriterij torej v svojem delu rabim predvsem glede na dejstvo, da je staroselsko prebivalstvo kot tako pravno-normativno definirano; o drugih pomenskih tenčinah in konotacijah pojma pa bom morala za svojo rabo, kot rečeno, še premisliti.

TEODOR DOMEJ: Tudi jaz bom skušal povedati telegrafsko, kar imam, zato bom najprej podprl tisto, kar je rekel kolega Stranj. Na žalost nisem slišal tistega, kar je govoril kolega Malle, ampak mislim, da ga tudi lahko skoraj na pamet podprem.

AVGUŠIN MALLE: (smeh) Le pazi.

TEODOR DOMEJ: Zdi se mi, da so znanstvene inštitucije med manjšinami

neke vrste zunanji izraz njihove organiziranosti. Če sedaj opazujemo odmiranje - ali pa prerajanje - znanstvene dejavnosti na Koroškem, ga je seveda mogoče povezovati z vprašanjem razkroja ali pa obnavljanja organiziranih struktur med manjšino. Mislim, da smo v zelo pomembni prelomni fazi: navsezadnje bo tudi usoda neodvisne znanstvene dejavnosti na Koroškem eden od kriterijev bodočega razvoja manjšine.

Drugo bi rekel k ljudskim štetjem. Koroški Slovenci imamo razprav o ljudskih štetjih pravzaprav nešteto. Od druge polovice 19. stoletja naprej se ukvarjamo z njimi in seveda tudi še ne vidimo konca teh razprav. Mislim pa, da osnovni problem leži v dejstvu, da ljudska štetja merijo eno, statistike pa kažejo drugače. Zato sem na celovških Koroških kulturnih dnevih predlagal, da bi rubriko nacionalnost črtali iz popisa, ker jezikovne kategorije v našem okolju niso nekaj tako objektivnega kot, denimo, velikost stanovanja delovnega človeka ali kaj podobnega. Tukaj se meri zavest, napiše pa se jezik. Vseeno se mi zdi, da so ljudska štetja znanstveni problem, med drugim tudi zaradi tega, ker pri popisih izhajamo iz določenega idealnega modela. Bolj ali manj vprašalnik predvideva stabilno stanje. Ali pa recimo vprašanje kontrole številčnega razvoja populacije. To je seveda mogoče spremljati, ampak mislim, da bi zlasti pri narodnostno mešanih pdoročjih, kot je Koroška, morali izhajati iz pričakovanja, da je stanje labilno. Mogoče bi tako popisi dobili novo izpovedno, pričevalno moč; oblast se namreč na takih geografskih področjih ni v nobeno stvar tako močno vtikala kot prav v narodnostno pripadnost. Morali bi torej zastaviti poseben model analize ljudskih štetij.

Vedno čutim določeno nelagodje, ko sam zapisujem ali pa preberem besedi "narodna identiteta". Nisem še našel na definicijo tega izraza, ki bi me prepričala. Ko pa kot zgodovinar opazujem razvoj zadnjih desetletij, vidim, kako so se identitete spreminjale: tudi etnološki kriteriji ne ponujajo definicije teh sprememb, ki bi povsem ustrezala ali prepričala o določeni stalnosti. Mislim, da obstaja element labilnosti in spreminjanja, ki bi ga verjetno bilo treba vgraditi.

Tretje, kar bi želel povedati, se nanaša na tisto, kar je poprej govoril kolega Fonda. Mogoče sem močno pod vtisom dogajanj v svetu, predvsem v vzhodni Evropi, vendar se mi zdi, da bi morali to znanost o manjšinah ali o narodih, ki smo jo razvili Slovenci, dejansko kdaj uporabiti tudi na kakem drugem primeru. Zaradi bogate tradicije teh preučevanj, ko smo tako rekoč v epruveti doživljali dogodke, značilne za manjšinskost, bi morali malo pogledati čez svoj narodni plot. Znanost se vse bolj internacionalizira. Temu trendu moramo slediti in mu skušati biti kos. Prav to, kar se zdaj dogaja v Evropi in preko njenih meja, bi morali tudi sami skušati raziskovat.

Četrtilič pa še nekaj o interdisciplinarnosti. Mislim, da ravno na področju raziskovanja manjšin hermetičnih znanosti ni ali jih vsaj ne bi smelo biti. To je vse.

MAJDA KODRIČ: Rada bi se vrnila k poudarkom iz Stranjevega referata, k potrebi po sistematičnejšem organiziranju preučevanj v Italiji. Konkretnije, mislim na njegove omembe položaja Odseka za zgodovino pri NŠK. Tudi sama čutim potrebo, da se njegova vloga natančneje opredeli. Gre hkrati za njegovo razmerje z drugimi raziskovalnimi ustanovami in za jasnejšo opredelitev njegovih

smotrov. Kot zunanji sodelavec tega odseka zelo čutim potrebo po takem opredeljevanju.

MATJAŽ KLEMENČIČ: Opozoril bi rad, da obstajajo raziskovalci Neslovenci, ki se ukvarjajo s slovensko raziskovalno problematiko. Slovenske študije, kakor lahko rečemo v skladu z rabo v ZDA, obstajajo in se uspešno razvijajo, pa še je takih centrov. Tam bi morali predstavljati težnje domačega znanstvenega prizorišča. Te stike je treba gojiti.

AVGUŠIN MALLE: Hvala za ta zadnji prispevek današnjega dopoldneva in hvala vsem referentom in prisotnim.

ZAPISNIK RAZPRAV
DRUGE ETNIČNE DELAVNICE
ŠTIRIH INŠTITUTOV
LJUBLJANA, 9. IN 10. JANUAR 1990
ČETRTI DEL
(MODERATOR: MIRAN KOMAC)
10. JANUAR POPOLDNE

MIRAN KOMAC: Rad bi uvodoma rekel, da smo opravili že kar precej dela in da ga nekaj še imamo, ne glede na to, da se je avditorij medtem že precej razredčil. Delo preteklega dneva in pol je, mislim, pokazalo, da je takšen neposreden način soočanja mnenj in pogledov nadvse ploden. To nas utrjuje v nameri, da bomo delavnic organizirali še več.

Morda bi se v preostalih urah srečanja nekoliko vrnili na razpravo, ki je zasedanje otvorila, na vprašanja strateških reševanj problemov, ki se nam pri delu zastavljajo, in ki jih velja v bodoče postaviti v središče preučevanj. Posebej bi se veljalo v tem smislu vrniti k temi identitete in spreminjanju njenih elementov. Najavljam prof. dr. Staneta Južniča s Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo, ki nam bo govoril prav o antropološkem pojmu identete.

STANE JUŽNIČ: Med centralne teme antropologije vsekakor sodi tudi vprašanje identitete. Skušal bom povedati, kaj naj bi to bilo. O tem smo pisali v Teoriji in praksi; hvaležen sem vam za možnost, da tu nekaj misli izrečem.

Več vrst identitete poznamo. Jaz bi rekel, da je sam pojem identitete treba najprej definirati. Ker sem pač imel tovrstno srečo, ki jo mnogi Slovenci za menoj niso bili več deležni, da sem hodil v klasično gimnazijo, je nagnjenost k definiranju posledica mojega tamkajšnjega "vežbanja". Imeli smo namreč najboljšo možno slovensko izobrazbo na klasični gimnaziji. Smo se tam učili latinščine. Identiteta je pojem, ki iz nje izvira. Silno je bil uporaben v kristoloških razpravah. Namreč, postavilo se vprašanje, bistveno za katoliško dogmatiko, ali je bil Jezus Kristus Bogu Očetu konsubstancialen ali od njega različen. Herezije, kot je arijska, so trdile, da je v Kristusu samo človeška osebnost, in zato je bilo treba poudariti njegovo božanskost: pojem identitete se je razvil iz latinskega pojma *iden, identicus*. Torej je Sin Bogu Očetu identičen. Potem pa so nastopile še druge velike težave, npr. s *filioque*: Kaj je s Sv.Duhom, ali je izšel iz boga očeta, ali tudi iz sina. Okrog tega vprašanja so padale glave in na koncu je zmagal pač tisti, ki je imel politično moč. V vseh teh ideologijah in verskih disputih je na koncu presodno besedo rekel cesar oz. tisti, ki je imel svetno oblast. Če bodo teologi ugovarjali, jih pač pozivam

na disput v srednjeveškem pomenu besede. Tako lahko razčistimo pojme in bomo potem tudi glede vprašanja identitete na jasnem.

Identičnost je istovetenje samega sebe ali s samim seboj; beseda, ki jo mi sedaj pogosto uporabljamo, včasih zlouporabljamo, in pomeni istenje nečesa z nekom in s samim seboj.

Več je ravni tovrstne identitete. Razume se, da je najprej tista individualna, ali naj rečem individualno psihološka, ko sam človek sebe s seboj identificira, se sam sebi predstavi, sam sebe doživlja. In to je ena tipičnih in morda najbolj centralnih antropoloških tem. Kaj človek o sebi misli, kako sam sebi sebe predstavi, kaj o sebi sodi. Pogosto smo seveda s to identiteto močno nezadovoljni. Zlasti tisti, ki nismo deležni božjega blagoslova posebne fizične lepote. Nekateri so s tem bolj zadovoljni. Zlasti, če jim je dodeljena lepota telesa. Kajti gre tudi za tovrstno identiteto. Potem se seveda identificiramo glede tega, kaj mislimo o sebi, postavim, v smislu vprašanja, ali smo božje stvarstvo, ali smo nastali skozi verigo evolucije. Svojo identiteto po tej poti antropološko utemeljimo. To je primordijalna identiteta človeka.

Človek ima o sebi določeno predstavo, navadno celo zelo napačno, kar je odvisno od ideologije, svetovnega nazora in seveda religioznosti. Ta identiteta ni v skladu s tistim, kar bi nam, denimo, družba dodelila kot identiteto. Človek je praviloma prevzetan, ohol, in o sebi ima boljše mišljenje kot drugi o njem. To je tudi normalno, to je tisto, kar imenujemo egocentristično stališče.

Potem pa je "dopolnilna" antropološka identiteta, do katere se vsi ne morejo dokopati. Smo bitja, ki živimo razumno, kontemplativno življenje. Gre za naša stališča glede namembnosti našega bivanja, življenja nasploh, denimo, tudi v narodnostnih razpravah so te identitete pomembne. Vzemimo primer in pogledjmo kontrast, ali če hočete, konflikt med identiteto Izraelcev in Palestincev. Videli boste, koliko je konflikta na tej antropološki ravni. Vmešavajo se celo teološka tolmačenja. Na eni strani je vprašanje izvoljenega ljudstva, ki ga je Bog postavil v Obljubljeni deželi, ko mu je dal zgodovinsko poslanstvo, na ne le civilizira Palestino, temveč cel svet. Na drugi strani so pa spet čisto druge identitete, ki izvirajo v glavnem iz Islama in nimajo z gornjo nobene zveze.

Na prvi pogled bi morda vi rekli, da pretiram, vendar konflikt identitete je eden od temeljnih na palestinskih tleh. Ne gre samo za to, da so na eni strani Izraelci, na drugi pa Arabci v nacionalnem smislu. Ampak gre za veliko globlja razsežja razmišljanja ljudi o samih sebi in svoji vstavljenosti na ta svet.

Kaj pa nam je družbeno dodeljeno kot identiteta. Tu nam je nekaj "pripisano", dano z rojstvom. Vstopamo v neko identiteto po poreklu. Gre za identitete, ki jih ne moremo spreminjati, razen z velikimi napori. Tudi etnična identiteta je te vrste. So pa še druge identitete, ki so vezane s statusom, z vlogami, ki jih opravljamo. Imamo relativno malo statusov, opravljamo pa številne vloge, in se moramo, denimo, za vsako vlogo specialno resocializirati. Tudi zdaj, denimo, za govornico, se moram situacijsko resocializirati, da bi kaj resnega povedal, vi pa, da bi imeli dovolj potrpljenja mene poslušati. In to so ta naša konstantna, rekel bi, prena-rejanja, mimikrija, simulacija, disimulacija.

Vse to je seveda v samem bistvu spet manjšinsko vprašanje. Kajti pripadniki narodne manjšine se morajo nešteto krat situacijsko resocializirati, veliko bolj pogosto kot mi, ki živimo v situaciji, kjer smo nekako večina. Naj to razložim z jezikom, s komuniciranjem. Če živimo v jezikovni skupnosti, ki jemlje vsa naša jezikovna vedenja znotraj enega jezikovnega sistema za normalna, smo neprimerno manj izpostavljeni tistemu, čemur rečemo "kodni preklap". Mi sicer govorimo drugače, ko smo v ljubezenskih situacijah, drugače, ko smo v predavalnicah, vendar vse znotraj enega sistema. Pripadniki manjšine pa se morajo vesti v različnih jezikovnih sistemih in se resocializirati za vsako situacijo posebej.

Potem so seveda še druge identitete. Celo pravna identiteta obstoji, o njej mora biti veliko govora, denimo, sedaj v Jugoslaviji. Mi še nimamo individualne pravne identitete, ki jo vzpostavlja pravna država. Posameznik, ki ima tako identiteto, je zaščiten pred močjo drugih, ki mu individualnost kratijo, bodisi, da so to osebe ali pa sama država v svoji velikanski moči.

To je smisel borbe za pravno državo, oz. smisel borbe za razlikovanje civilne družbe od države. Torej je tudi to neka identiteta. In tudi tu imajo pripadniki manjšine nek poseben problem. Kajti soočeni so z državo, ki jim ni po meri v nacionalnem smislu. Zlasti je seveda to hudo tam, kjer manjšinci niso dospeli do ravni nekega posebnega samozavedanja, ki bi njihovo identiteto v dovoljšni meri poudarilo. V svoji zavesti imajo lahko le "delne" pokazatelje, ki se kažejo skozi jezik ali govor, vernakular, ki ga uporabljajo v vsakdanjem življenju. Medtem je lahko bistveni del njihove skupinske identitete projiciran na državno. Mislim, da se Slovenci spominjamo avstrijskih časov in mnogih naših izseljencev, ki nikakor niso mogli razumeti, da so Slovenci v nekem totalnem smislu. Jaz kot uslužbenec naših diplomatskih misij sem imel težave z mnogimi Slovenci v Ameriki, ki so prišli s potnimi listi Franca Jožefa in so trdili, da so Avstrijci, ker imajo tudi tovrstni pasport. In ko smo se dogovorili, da so Slovenci, še vedno niso mogli razumeti, da se "vmešuje" neka druga pravna identiteta. Kaj šele, ko so postali ameriški državljani?!

To vse so problemi, ki mislim, da jih je pri teh vprašanjih, bodisi da je to manjšinsko ali pa vprašanje našega izseljenstva, potrebno obravnavati. Na nek način smo mnogi tudi v praksi doživeli situacije konfliktov, nejasnosti in identifikacijske konfuzije. Pa smo to zelo težko reševali na ravni teorije; je pa nujno, da se ta stvar razreši tudi v tem smislu.

Potem pa so še kake druge identitete, ki jih lahko naštevamo brez konca in kraja. Končno je denimo neka identiteta tudi biti univerzitetni profesor, ki ima s to svojo identiteto čisto posebne izhodiščne točke. Drugače gleda na svet. Drugače gleda, denimo, na svoj lasten narod, se nekoliko dvigne in mislim, da je nekdo, ki se je nekoliko dvignil nad nacionalno identiteto, okoli katere bo treba še veliko govoriti, pa jaz danes tega ne bom počel.

Torej toliko bi rad povedal, pa prosil, da o teh zadevah razmislite vi, ki vodite raziskovalne projekte in inštitute. Morda boste lahko vzpodbujeni s tem raziskovanjem identitet, njihovih večplastnosti in prepletenosti. Včasih se identitete med seboj združujejo, včasih se izpodrivajo in po tej poti, mislim, bi bilo mogoče ugotoviti, denimo, tisto, kar je temeljnega. Kaj je Slovenec v Italiji, kaj je Slovenec

v Avstriji in na Madžarskem, in končno, kaj je naš izseljenec. Ko bomo vse možne identitete razvrstili, ko jih bomo tudi hierarhično postavili (katera je primarna, katera sekundarna), bomo pravzaprav prišli do tistega bazičnega odgovora na vprašanje, kaj pomeni biti Slovenec na Koroškem, na katerega mi je prof. Messner odgovoril, da pomeni velik luksus. Zakaj to pomeni luksus, in v čem je torej vprašanje te identitete ali zmedenosti ali dvomljivosti. Zlasti seveda v situacijah, ko ni v naših manjšinskih populacijah do prvega mesta prispela tista identiteta, do katere smo se v Sloveniji že dokopali. Ne vsi enako. Denimo jaz, ki sem Kostelec, imam v tem smislu bistveno različno identiteto od kakega rojenega Ljubljčanana. Zlasti zato, ker spoštujem svoj izvor, spoštujem svoj domači materin jezik, in ga nimam za vernakular, ampak za materin jezik, ki je enakovreden vsem drugim jezikom, ki so všli v slovenščino. Seveda se tudi jaz trudim govoriti v slovenskem standardu, kar je na nek način naša *lingua franca*, je morda temeljni vir naše slovenske identitete, ni pa nikakor edini.

Mnogi se lahko tega vprašanja bojijo. Ker če gre za hierarhijo identitet, in vam bo nekdo, ki noče biti Slovenec, govori pa morda slovenski dialekt, ki ga tudi noče prištevati k slovenščini, potem boste rekli, ta je za slovensko identiteto zgubljen. Ne priznate mu identitete, ki je lahko, denimo, na ravni vasi, in ostaja v okviru te vasi, preko nje pa nima druge identitete, ker preko nobenih socialnih ali mentalnih mrež ni vanje vključen. Morate pa mu po moje priznati, da je tudi on na svoj način Slovenec: kot bi tudi jaz na vsak način ostal Slovenec, če se iz rodnega kraja ne bi podal v to širno Slovenijo, kjer moram govoriti slovenski *koine*, *linguo franco*, prav kot je rekel Prešeren, če b'uka želja me iz moj'ga sveta speljala ne bila golj'fiva kača.

Kaj vse je človek lahko, pa vseeno ostane Slovenec. Ni nujno torej, da se izobraziš v kakšni slovenski šoli, kjer bo izobrazba v slovenskem standardnem jeziku in se bo jezikovno vedenje narečja vedno bolj tanjšalo. Lahko navedem primer naših obrobni slovenskih jezikov, ki so v nekem smislu primer tistega istega, kar se v zamejstvu dogaja na lokalni ravni. Moj materin jezik je popoln jezik, vsaj za možnosti, ki so bile dane v izrazoslovju kmeta oz. nekoga, ki je bil nad kmetovanje že nekoliko dvignjen, ker je, denimo, krošnjaril po vsej Avstro-Ogrski.

Ta moj jezik se danes tanjša. Naslednje generacije, ki prihajajo, ga ne bodo več znale. V svoj govor že vnašajo standardne slovenske besede in kar je še huje, šola jih v to sili.

Zgrešeno je mnenje, da jezikovna meja s Hrvaško poteka po Kolpi. Prej smo se pogovarjali o kontinuiteti, pa bom povedal nekaj reči, ki bi jih bilo dobro tudi v zamejstvu vedeti. Tisto, kar so lahko slovenski jeziki, sega daleko preko slovenskih političnih meja. Slovenščina je zaustavljena na političnih mejah zato, ker je pač tam bila meja med Avstrijo in Ogrsko. In kjer je bila Avstrija, se je standardizirala slovenščina, kjer pa Ogrska, pa hrvaščina, tudi tam, kjer so bili dialekti, naj jih tako imenujem, ki so tipično slovenski. V mojem kraju preko Kolpe govorijo rovtarska narečja, z vsemi pritliklinami, ki v to gredo. Na primer: "je kpiva, mav piva, pa šva", itd. Da vam ne govorim o diftongizaciji, ki je tipično rovtarska, ali pa v besedah, v katerih se norca delamo, denimo izgovorjava določenih vokalov na ta ali oni način.

Kljub temu so oni seveda vključeni v hrvaški standard. In pritisk nanje je strahovit. O šoli poslušam svoje vrstnike, s katerimi smo se svoj čas družili, bili skupaj otroci, kot se reče "staroslovensko", smo skupaj gor rasli, in mi pripovedujejo, da šola vrši tako hud pritisk, da otrokom ni dovoljeno govoriti v domačem materinem jeziku. Morajo govoriti pravo hrvaščino. Na naši strani je pritisk nekoliko šibkejši, ker je pač jezik bližje slovenščini. Tudi pri nas šola prepoveduje govoriti po domače. In ko otroke srečam, ko gredo v šolo, jih nagovarjam v materinem jeziku in mi čudežno odgovarjajo v nekakšni slovenščini, kakor pač znajo. In mi rečejo, da drugega jezika v šoli ne dovolijo. Pa še pomišljalno me gledajo: izgleda šolan, pa še ne zna slovensko ...

Če to situacijo transplantiram na vašo manjšinsko, je identična, vrši se isti pritisk na tisto, kar je materni jezik, pa naj bo imenovan kakorkoli. Naj bo kakršnakoli njegova dialektološka osnova. Mi Slovenci smo sicer znani po dialektofobiji. Nekaj časa smo to uganjali kot temeljno, rekel bi, našo življenjsko pesem. Bilo nam je bolj imenitno, da preganjamo dialekte, ker se nam je zdelo, da škodujejo pravilni slovenščini - in tega se še nismo otresli.

In če hočem opisano situacijo primerjati z vašo, mi je takoj jasno, zakaj se tanjša slovenstvo na Koroškem. In zakaj se tanjša tudi na Tržaškem. Torej sem za to, da se dopuščajo razlike tudi v jezikovnem smislu, vse indentitete na vseh ravneh, le tako je po mojem mogoče ohraniti slovenstvo. Kajti če bomo mislili, da ga je mogoče ohranjati samo preko slovenskega standarda, ki sem mu rekel *lingua franca*, potem se bomo hudo motili. Mnogi do tega standarda iz številnih razlogov ne bodo prispeli. Tisto pa, kar je njihov materni jezik, pa lahko še dolgo traja, in obstane, to lahko negujemo, lahko celo poplemenitimo, in mislim, da slovenščina, tudi tista, ki jo zagovarja t.i. jezikovno razsodišče, s tem seveda ne bo nič izgubila.

Moram se prekiniti, pa bom nehal prav na sredi svojega razmišljanja, ker če bi šel naprej, bi tukaj predolgo sedeli in bi bil učinek kontraproduktiven.

MIRAN KOMAC: Zdaj pa vabim še profesorja Petra Klinarja s Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo, da prevzame besedo.

PETER KLINAR: Vzpodbud je bilo veliko in mislim, da sta oba uvodna referenta nakazala številna izhodišča in na nekatera od njih bi skušal reagirati.

Razpravo bi poskušal usmeriti na problematiko medetničnih odnosov v obdobju transformiranja proti postindustrijskim družbam. Hkrati pa je tudi treba razmišljati o etnični in o socialni identiteti.

Večina prav gotovo dobro ve, kaj je bistvo postindustrijskih družb; številne dimenzije teh faz družbenega razvoja že opažamo, manj pri nas kot v drugih bolj razvitih družbah. Ena od temeljnih karakteristik teh postmodernih družb, lahko jih tudi tako imenujemo, je prav gotovo v tem, da so to strukturalno-pluralistične družbe. Pluralizem se razvija v vseh družbenih strukturah in na vseh ravneh. Če govorimo o strukturalnem pluralizmu, potem to pomeni, da se uveljavlja večja avtonomija tako posameznikov kakor skupin, in seveda tudi etničnih skupin vključno z etničnimi manjšinami. Obdobje uniformiranosti, dominacije večin se poslavlja.

V času, ki ga pravkar intenzivno in dramatično doživljamo, lahko govorimo o

koncu delitve družb na socialistične in kapitalistične, kar je bila do sedaj uveljavljena ideološka delitev, zasnovana na razlikah političnih sistemov. Verjetno je bolj utemeljeno govoriti o bolj ali manj (post)modernih družbah, ali bolj ali manj razvitih družbah ipd. Ta ugotovitev je pomembna za medetnične in mednacionalne odnose. Čas je namreč, da se številne dogme, ideologije in nedozorele teorije opustijo in nadomestijo z novimi, objektivno utemeljenimi znanstvenimi teoretičnimi pogledi. Seveda si ne domišljam, da bom to sedajle storil, ampak bom namegal samo nekaj tez, ki po mojem prepričanju vendarle odpirajo nekatere novejšje poglede o medetničnih odnosih, ki se začenjajo razvijati v družbah, usmerjenih proti postindustrijskemu razvoju.

Prva teza je, da postindustrijski družbeni razvoj obeležuje strukturalni pluralizem, kot sem že rekel, kar je povezano z upadanjem etnične stratifikacije z razporeditvijo etničnih skupin na več in manj vredne, na nadrejene in podrejene, na dominantne večine in deprivilegirane manjšine. To seveda ne pomeni, da s tem socialna stratifikacija izgineva. Nasprotno, odpirajo se nove dimenzije razvitejšje socialne stratifikacije, ki nadomeščajo tradicionalno razredno strukturo in pričakovati je, da bo etnična stratifikacija v mnogih segmentih nadomeščena z novo, specifično socialno stratifikacijo, ki seveda ne bo razredna, ampak razvitejšja socialna stratifikacija, kot višja oblika družbene stratifikacije.

Druga teza, ki pravzaprav izhaja iz predhodne bi bila, da lahko pričakujemo tudi transformacijo tako pozicijske, kot tudi reputacijske statusne neskladnosti. Zakaj je to pričakovanje utemeljeno? Zaradi tega, ker je pozicijsko statusno inkongruenco mogoče razložiti z neskladnostjo med prirojeno etnično pozicijo in pridobljeno socialno pozicijo. Etnični prirojeni status deprivilegiranih manjšin je zniževal celotni socialni status pripadnikov manjšin. Če postavljam tezo, da bo v prihodnje etnične stratifikacije manj, potem je utemeljeno razmišljanje o transformaciji in upadanju opisane pozicijske statusne inkongruence. Prav tako mislim, da bo v prihodnje zginela tudi reputacijska inkongruenca, ki je pomenila, da je bilo igranje iste socialne vloge v dveh različnih etničnih okoljih, v okolju manjšine in večine, povsem različno ovrednoteno. Igranje vloge voditelja etnične manjšine je bilo pogosto visoko cenjeno v okviru manjšine, nizko pa v širši družbi dominantne večine.

Tretja teza bi bila, da uveljavljanje značilnosti postindustrijskih družb z omejevanjem etnične stratifikacije utegne vplivati na povečanje splošne socialne vertikalne mobilnosti. Etnična stratifikacija je namreč povzročala nekakšno mobilnostno zanko. Promocijska mobilnost pripadnikov manjšin znotraj njihovih etničnih skupnosti je otežkočala ali celo onemogočala njihovo promocijo v širši, večinski družbi, in obratno. Takšna mobilnostna zanka bi se utegnila v prihodnje rahljati.

Naslednja teza, ki mislim, da je v teoriji že kar precej priznana pa je, da kvantitativni kriteriji zgubljajo na svojem pomenu. Kvantitativni kriteriji v medetničnih odnosih, v družbah, ki se razvijajo proti postmodernizmu, ne bi smeli biti upoštevani, pri čemer mislim seveda tudi na vsa tista politična načela za urejanje mednacionalnih in medetničnih odnosov, ki so zgrajena na teh kriterijih (majorizacija). V mednacionalnih in medetničnih odnosih velja torej upoštevati

kvalitativne kriterije, ki jih sociologija pravzaprav že dolgo uporablja pri opredeljevanju razmerij med socialnimi manjšinami in socialno večino.

Naslednja teza o medetničnih odnosih v postindustrijskih družbah, ki jo bom moral seveda na zelo kratko razložiti, je, da omejevanja procesov etnične stratifikacije v postmodernih družbah vodijo do večje usklajenosti med tako imenovano sistemsko in socialno integracijo. Sistemska integracija, zelo na kratko, pomeni področje javne sfere, ekonomskih in političnih subsystemov, sekundarnih in formaliziranih institucionaliziranih odnosov. Socialna integracija pa pomeni neformalno področje človekovega zasebnega delovanja, področje primarnih odnosov, komuni subsystem. In ker so primarni odnosi tesno povezani z etničnimi odnosi, s prirojenim etničnim poreklom, z etnično identifikacijo, potem gotovo velja reči, da je etnična identifikacija za socialno integracijo dokaj pomembna. Socialna integracija je pogosto v inkongruenci s sistemsko integracijo. V okoljih, kjer so prisotni pojavi etnične stratifikacije, srečujemo inkongruenco med socialno in sistemsko integracijo. Rahljanje etnične stratifikacije pomeni razvoj družbe v smeri k večji skladnosti med socialno integracijo (etnično, narodno identifikacijo) in sistemsko integracijo (nacionalno, državno-politično identifikacijo).

Omenimo lahko še tezo, da je verjetno v prihodnosti pričakovati trend razvoja od nacij k narodom. Ta teza utegne biti sporna, vendar mislim, da je nacija državotvorna oblika, ki povzroča notranje odtujevanje med nosilci oblasti in podrejenimi, navzven pa zagotavljanje nacionalne suverenosti. Omejevanje etnične stratifikacije in uveljavljanje večje etnične enakopravnosti mora voditi do transformiranja odtujenih, hierarhično ustrojenih nacij k homognejšim narodom z uveljavljenimi etničnimi karakteristikami.

Spreminjanje hierarhičnih nacij in odnosov nadrejenosti in podrejenosti v medetničnih odnosih ter hkratno omejevanje pomena številnih primarnih odnosov povečuje pomen etničnih skupin kot pomembnih povezovalnih dejavnikov.

Zdi se, da je utemeljena teza, da so postmoderne družbe dinamične, in da je mogoče pričakovati številna migracijska gibanja. To bi seveda lahko pomenilo širjenje asimilacij v sklopu številnih medetničnih procesov. Pluralizem ne ustvarja ugodnih pogojev za širjenje asimilacij in perspektive se kažejo procesom etničnega, kulturnega pluralizma, ki vzpodbujajo model referenčnih etničnih tvorb. Med seboj se lahko povezujejo pripadniki iste etničnosti (avtohtoni in emigranti) na temelju etnične identitete, čeprav ne živijo v skupnem geografskem prostoru, ali v okvirih istih političnih sistemov. Sodobne komunikacije omogočajo povezovanje pripadnikov iste etnične skupine, čeprav živijo razpršeno, kar jim zagotavlja model referenčnih etničnih tvorb kot skupnega družbenega prostora, ki temelji na identifikaciji. Na tem modelu sloni tudi ideja o skupnem slovenskem kulturnem prostoru.

Med pomembno tezo uvrščam opazne spremembe najrazličnejših medetničnih procesov, ki nastajajo z uveljavljanjem postindustrijskih družb. Z gotovostjo lahko trdim, da je asimilacija preživel proces (posebej še njegove prisilne totalne oblike). Asimilacija kot prisilen proces ali proces, ki nastaja pod pritiski, je nedvomno problematično dogajanje v obdobju strukturalnega pluralizma. Z vsiljevanjem asimilacije ni mogoče doseči nekakšne unificirane integracije in družbene kohe-

zivnosti. Ljudje ne želijo izgubiti svoje etnične identitete, vendar je ta proces nezaveden in dolgotrajen ter pogojen s socialno promocijo etničnih manjšin. Procesov prostovoljne asimilacije je relativno malo. Če sodim, da je vsiljena asimilacija negativen problematičen proces, to ne pomeni, da je treba zavrniti nižje stopnje asimilacije: to je akulturacijo, ki se more prepletati s procesi adaptacije - prilagajanja, se pravi sprejemanja in oddajanja ter hkrati ohranjanja svoje izvorne etničnosti v smislu razvitejšega kulturenga ali etničnega pluralizma. Proces adaptacijske akulturacije utegne biti perspektiven proces, ki bi prav gotovo mogel nadomeščati enostranske, konzervativne asimilacijske procese v odnosih med etničnimi skupinami.

Možnost sožitja pripadnikov različnih etničnosti v skupnem prostoru omogočajo procesi etničnega pluralizma in adaptacijske akulturacije, kar pomeni ohranjanje izvorne etničnosti in hkrati seznanjanje s kulturo druge etničnosti.

Omejevanje etnične stratifikacije v postmodernih družbah upravičeno navaja na sklepanje o omejevanju in spreminjanju drugih disjunktivnih odnosov med etničnimi skupinami. Odpirajo se možnosti za sproščanje napetosti in za prehode latentnih v manifestne konflikte ter za njihovo sprotno reševanje. Te spremembe pomenijo preobračanje disfunkcionalnih v funkcionalne-integrativne konflikte. Z omejevanjem etnične stratifikacije plahni množični temelj regresivnih nacionalizmov in nastajajo pogoji za nadomeščanje ekspanzionističnega, agresivnega nacionalizma z liberalnejšim nacionalizmom, ki ne ogroža drugih, in ki zgublja značilnosti procesov socialne dezorganizacije. V razmerah večje etnične enakopravnosti in etničnega pluralizma postajajo nesmiselni pojavi negativnih predsodkov in stereotipov, diskriminacije in segregacije, s katerimi v razmerah etnične stratifikacije dominantna etnična večina zaščiti svoje privilegije pred konkurenco etničnih manjšin.

Postindustrijske družbe z etničnim pluralizmom ustvarjajo razmere za preraščanje etničnih agregatov v skupine in naprej v skupnosti s celovitejšimi novimi funkcijami. Razvoj razkranjanja etnične stratifikacije bo dolgotrajen, predstavlja pa smer razvoja od etničnih deprivilegiranih manjšin k enakopravnejšim etničnim skupinam in skupnostim, vključenih v etnično pluralistične horizontalne strukture.

MIRAN KOMAC: Hvala lepa posebnima gostoma naše delavnice. Odpiram diskusijo.

DISKUSIJA

MARKO TERSEGLAV: Mimogrede bi rad reagiral na govorjenje prof. Južniča o dialektih. Podobno gledanje imamo tudi etnologi. Ne vem pa, od kod prof. Južniču podatki, da so bila narečja pri nas preganjana. Res je, da so jih v neki meri zavirale šole oz. nekatere prenapete slavistke, ki pa so morale vzpodbujati zavest o povezovalnosti knjižnega jezika. Da sta se lahko razumela Prekmurec in Primorec, sta morala uporabiti skupni knjižni jezik. Temu pravi prof. Južnič "lingua franca", s čemer se ne morem strinjati. Ta "lingua franca" pa je postala norma, preko katere je bilo možno komunicirati, ko so se z razvojem gospodarstva začeli bolj odpirati prostori in so naraščale komunikacije.

Res pa je, da tudi nekateri visokošolski profesorji v Mariboru, ki so učili Porabce, niso znali izhajati iz njihovega narečja in postopno prehajati h knjižnemu jeziku, ampak so jih takoj na začetku blokirali s knjižno normo.

Etnologi že dolgo postavljajo narečja v prvi plan, ker so to tudi za nas tisti lokalni jeziki okolij, ki jih raziskujemo.

Še vprašanje dr. Klinarju. V svojem izvajanju je največ govoril o prihodnosti, v kateri bo prišlo do pozitivnih transformacij nekaterih današnjih stanj. To se mi lahko zdi logično, vprašal bi le, ali ta sociološka "napovedovanja" bodočnosti temeljijo na kakšnih sedanjih analogijah, iz katerih je moč sklepati na tako lepo prihodnost? Zanimajo me tiste znanstvene koordinante in oporne točke, iz katerih sociologija gradi pogled vnaprej. So se v preteklosti dogajali podobni procesi, iz katerih se da sklepati na nek določen razvoj?

Vrniti se moram še k dopoldanski diskusiji, v kateri je dr. Pavel Fonda čudovito podal človekov odnos - strah do prihodnosti. Vesel sem bil, ker mi je psiholog iz svojega strokovnega kota potrdil to, kar opažamo nekateri etnologi. Ljudje - informatorji na terenu - nas sami vedno obračajo v preteklost, ker se po pisatelju Kocbeku laže živi iz preteklosti kot iz prihodnosti. Občestvo namreč zaupljiveje gleda v prihodnost, čim globlje korenine ima in če zna biti povezano s preteklostjo.

S tem pojavom se etnologi precejkrat srečujemo, vendar ga še nismo dovolj proučili in ne definirali. Veseli pa me, da je etnološko izkustvo in Kocbekovo filozofsko videnje potrdila tudi psihologija.

PETER KLINAR: Zelo na kratko glede pripomb tov. Terseglava. Seveda, so bila moja razmišljanja o nekem teoretičnem modelu empirično nepreverjena, ker gre za teoretična razmišljanja o trendih razvoja medetničnih odnosov v post-industrijski družbi. Vendar pa mislim, da ta razglabljanja niso bila nelogična. Logika teh razmišljanj je bila ta, da je v prihodnosti mogoče pričakovati pospešeno omejevanje vpliva prirojenega statusa kot relikta tradicionalnih družb. Ti trendi so začeli že dolgo časa nazaj in se bodo nadaljevali. Prirojene stratifikacije, vključno z etničnostjo, bodo zginevale in zgubljale svoj pomen, kar gotovo odseva na pojave etnične stratifikacije in na medetnične odnose.

Samo na dve pripombi bi še repliciral. Nisem trdil, da bo etnična identifikacija nadomeščena s socialno. Govoril sem, da bo etnična stratifikacija upadala, in da se bo na mesto etnične stratifikacije porajala nova socialna stratifikacija. To pa seveda nima nobene zveze s socialno in etnično identiteto. Nasprotno, iz drugih mojih pojasnil je izhajalo, da se bo etnična identiteta krepila, kar sem navezal na tezo o možnosti razvijanja nacij proti narodom, o pomenu etničnih skupin kot povezovalnih dejavnikov ipd.

Glede mobilnostne zanke se z diskutantom Terseglavom nisva razumela. Metafora o mobilnostni zanki pomeni, da so pripadniki etnične manjšine hendikepirani v zvezi z možnostjo socialne promocije v širši družbi, ko se jim pogosto zgodí, da mobilnost v njihovi etničnih skupnostih zavira mobilnost v širši družbi in obratno, da mobilnost v širši družbi ni stimulatívna za mobilnost v etnični skupnosti.

DARKO BRATINA: Še sam bom malo posegel v to debato. Mislim, da pojmi, ki jih rabi prof. Klinar, zadobijo čisto drugačen pomen, če istočasno držimo v mislih zgodovinsko sekventnost. Brez nje se nam bodo pojmi razvodeneli. Eno je predindustrijska situacija, drugo industrijska, tretje pa postindustrijska. Institucionalna struktura se spreminja ustrezno situacijam. Že v trenutku, ko npr. multinacionalka postane močnejša od države, klasična država izgubi svojo temeljno funkcijo ščitenja nacionalne ekonomije. Poslej ščiti druge stvari - vsekakor pa se popolnoma spremeni. Človek sam se seveda ne spreminja tako hitro - ostane antropološko bitje.

MIRKO KRIŽMAN: Delam zlasti na terenu na zgornjem Štajerskem in v Prekmurju, in bi rad dodal nekaj opomb o *lingui franca* in o govoricah dialekta, kar smo poslušali poprej. Strinjam se, da obstaja pri govoricah dialekta nekakšna cenzura. Kadar se torej ukvarjamo s kodnim preklpom in iščemo vzorce in vzroke preklapljanja in jih povezujemo s podsistemi jezika, ki razpadajo, ali pa nastajajo novi, moramo biti pozorni na psihološko generativno plast teh sprememb.

Nekaj bi rad dodal še o interdisciplinarnosti, o kateri je bilo precej besedi danes in včeraj, vse skupaj pa je ostalo nekako nedorečeno. Nemogoče se je ukvarjati z etničnimi vprašanji, če ne posegamo v področja izven lastne discipline. Prispevki torej, ki prinašajo besedila avtorjev različnih strok na enotno temo, ne morejo biti dodelani. Na drugi strani je enako nemogoče, da bi se denimo jezikoslovec šel zraven še zgodovinarja ali psihologa. Lahko sicer nekatere prvine teh ved vključi, ostane pa vedno jezikoslovec. Sicer v stvari tiči tudi nevarnost, da izsledki preučevanja postanejo nekaka brezoblična mešanica, *pull-mall*. Interdisciplinarnost torej kaj malo koristi, če uvede šušmarstvo.

MIRAN KOMAC: Že včeraj smo precej govorili tudi o interdisciplinarnosti, pa o multidisciplinarnosti, njeno bistvo pa je najbrž prav v tistem, kar je često narobe pojmovano kot neke vrste polarizacija disciplinarnosti.

BORIS GRABNAR*: Škoda, da zdajle ni več časa, da bi začeli pravo akademsko disputacijo o različnih pogledih na nacionalno vprašanje. Slišali smo zelo različne obravnave in metodološke pristope k istemu vprašanju. Nekje v globini se globoko razhajamo - na površini pa, kadar gre za vprašanje slovenske nacionalnosti, za vprašanje samobitnosti, samoodločbe itd - se pa strinjamo. Pri naših neskladnostih pa ne gre samo za pristope različnih znanosti, kot so na primer antropologija ali etnologija, lingvistika, sociologija ali politologija, ampak gre za globoka filozofska razhajanja.

PETER KLINAR: Vsekakor zelo utemeljeno razmišljanje. Sam nisem hotel govoriti o idealnem Webrovem modelu, ki je seveda neuresničljiv, ampak sem hotel osvetliti le en aspekt, kolikor je to v taki kratki diskusiji mogoče, in sicer aspekt, kako bi se utegnili nekateri obstoječi medetnični odnosi transformirati. Možnih negativnih aspektov nove postindustrijske družbe se nisem dotaknil, ker bi zahtevalo drugačno razmišljanje. Strinjam se, da je velika nevarnost v manipulaciji z informacijo, oz. monopol nad relevantnimi informacijami. To bi seveda rojevalo nove pojavnne oblike nacionalizma. Moja tema je bila zamejena na pregled transformacije medetničnih odnosov, uveljavljenih v industrijskem obdobju. Glede Vzhoda in Zahoda si upam trditi, da Vzhod ni do kraja preživel industrijske dobe, tu pa vidim izvir sedanjih nacionalnih problemov in nemirov. V postindustrijsko dobo za seboj vleče veliko starega, elementov, ki se bodo ohranjali. Zahvaljujem se vam za možnost, da sem lahko obrazložil zorni kot in zamejitve svoje diskusije.

STANE JUŽNIČ: Samo pripombo bi izrekel. Človek je igralec, ki manipulira s seboj kot z vsemi drugimi. Manipulira s pojmi. Je po naravi simulator in disimulator. To je tisti del njegove narave, ki je povezan z njegovo specifično človekostjo. V tem smislu je potrebno to vsaj dodati k našim razmišljanjem, da bomo lahko marsikaj teoretično dovršili, in nedvoumno potrdimo, ne smemo pa pozabiti na tisti antropološki dejavnik, ki zadeva našo manipulativnost. Po domače temu rečemo sprenevedavost. Vse to dodajam zato, da bi v avditoriju, kjer smo Slovenci različnega okolja in izvora, izkušenj in navad, spodbudil ploden disput o teh vprašanjih.

BORIS JESIH: Ne vem, če ni diskusija že prešla mojih razmišljanj, pa bi jih vseeno povedal na glas. Ustavil bi se pri vprašanju etnične in nacionalne stratifikacije. Mislim, da teza prof. Klinarja danes za Koroško že drži, hkrati pa menim, da so minili časi, ko so veljale klasične etnične stratifikacije. Etnična

*Dr. Boris Grabnar je svojo diskusijo v avtorizaciji z dne 3.3.1990 precej razširil in tematsko razdelal. Svojo diskusijo je po magnetofonskem zapisu izvorno oblikoval delno kot repliko na izvajanja dr. Petra Klinarja, ki jih je označil za "preveč optimistična", delno pa kasneje kot poseg v polemiko med dr. Petrom Klinarjem in Markom Terseglavom (mag. zapis 2. EDŠI, 3. trak, 2. stran. Dokumentacija Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani). Magnetofonskega zapisa izvorne diskusije prof. Grabnarja ni bilo mogoče rekonstruirati; zato na tem mestu prinašamo le prvi odstavek revidirane diskusije, integralen tekst pa kot dodatek na koncu gradiva.

stratifikacija se tam pojavlja le kot element socialne. Ne bi tega dlje razvijal; transformacije, o katerih je govoril prof. Klinar, so torej v razvitih državah že dejstvo, in mislim, da so tudi na Tržaškem in Goriškem.

MIRKO KRIŽMAN: Skoraj je prišlo do polarizacije: na eni strani etnologija, na drugi strani sociologija. Morda bi, površno poslušano, kdo rekel, da gre za nekakšno folkloriziranje ali pa za premočno teoretiziranje. Mislim, da vsi premalo prisluhnemo dogajanju na terenu. Kdor se ukvarja s terenskimi delom, ima drugačne analize.

Dialektolog, ki raziskuje jezik kot objekt, ima lažje delo. Informator se kmalu zave, da gre za registracijo nečesa prvobitno zanimivega, "folklornega". Že s tem, da se snemalec ali izpraševalec tako prijazno zanima za njegov jezik in če je pripadnik istega nacionalnega jezika, nastane vtis, da ceni narečje in tistega, ki ga govori. To informantu tudi skoraj vedno sugerirajo, le redko nastanejo pri raziskovalcu in informatorju negativne sodbe.

Kakor hitro pa gre za zapletene odnose med posameznimi jezikovnimi variantami ali med jeziki kot celotami, ki jih kdo želi ali mora govoriti na nekem mestu, v določenem trenutku, ko se mora sam odločiti, prisluhniti svoji volji in sposobnosti, se soočiti z voljo in sposobnostjo drugega, pri tem slišati mnenja, se bati uporabe kakega jezika, trepetati za uspeh sporočila ali dialoga, včasih za kariero, pa je vsa zadeva drugačna. Vsakdo je v bližini jezikovnih stikov pri tem doživel že mnoge neprijetnosti, zato gre tudi za čustva in misli, ki jih je izrinil v podzavest.

Vse to nenadoma zavestno izraziti je težko. Toda če dobimo le del dogajanja v miselno-predstavnem svetu posameznika in skupin, je to že dragoceno.

Komunikativne kompetence nikoli niso homogene in ustaljene. Frekvenca, situacijska pogojenost in kakovost izbire koda imajo raznotere komunikacijske vzroke. Nekatere lahko ugotovimo z opazovanjem jezikovnega obnašanja v različnih situacijah, o drugih izvemo po izjavah ljudi. Vendar se dogajanj v preteklosti in sedanjosti zavedajo nekateri manj, drugi bolj. Zato so tudi odgovori različni. Ustvariti je treba pristno ozračje, se ljudem približati, potem je moč ugotoviti iz odgovorov relevantne podatke. Pomemben je izbor besedišča, ki ga preverjamo, vrsta vprašanj in njih zastavitev, ritem spraševanja, tudi prostor, kjer se to dogaja, čas in celo letna doba.

Pri posameznih besedah, ki jih izrečemo ob snemanju in jih naj prenese informant v drugi kod, ne gre nikoli za čisto izolacijo. Že ko damo navodilo in vprašamo za pomen, je ustvarjen kontekst komunikacije, še bolj pa se ta razvija, ko informant razmišlja, najde pomen, strukturo drugega koda in kaj pove o funkciji (to se po primernih vprašanjih zgodi skoraj vedno). Tako dobimo žive situacije, pri tem celo uporabljamo metajezik različnih ravni in kodov.

Mnogo je odvisno od priprave vprašanj, pri ustnem testiranju še od sprotne inventivnosti, saj je treba spričo nastale situacije včasih hitro zastaviti novo vprašanje.

Znano je, da se število uporabnikov tega ali onega jezika v večjezičnih deželah in pokrajinah menjuje. Pri tem igrajo vlogo zunajjezikovni motivi, ki prihajajo

od uporabnikov različnih jezikov pa tudi o drugod, danes prek javnih medijev.

To je splet, v njem se področja dopolnjujejo ali križajo. Če manjka eno področje, mora biti drugo močnejše, predvsem pa pomeni izostanek organizirane šolske vzgoje velik primanjkljaj, ki ga je težko nadoknaditi. Čeprav šola sama tudi ne more biti uspešna, če ni okolja, kjer bi otrok govoril ustrezen jezik, pa se v okolju, kjer je privilegirani en jezik, sčasoma krči tudi avtohtoni, za otroka prvi jezik.

Dvo- in večjezičnost ali bilingvizem (multilingvalnost) po mnogih sociolingvističnih in psiholingvističnih teorijah ne izključuje dominantnega (maternega) jezika. Končno ima vsak človek samo en materni jezik. Večjezičnost (ki je v smislu Osgooda vsakokratni *culture context*) je redka, v večjezičnih deželah je pogosto del jezikovnega področja (npr. leksika družinskega življenja) materinščina, drugi del (npr. leksika uradnega jezika) izobrazbeni jezik in tečejo interference v obeh smereh, materinščina pa deluje najmočnejše. Seveda so interference pri ljudeh, katerih materni in izobrazbeni jezik je enak, manjše kot pri pripadnikih narodnostne manjšine.

Slišali smo teze o prirojenem statusu, o socialnem blokiranju, o socialni cenzuri itd.

Vse to obstaja, a je sestavljeno. Jezik na področju določenega naroda še zdaleč ni enoten. Gre za spontane, na prve stike s svetom vezane jezike. Ti prvi jeziki, t.i. materinščine, se oblikujejo v idiolekte, ki se vežejo s socio- in regiolekti. Standardni (knjižni) jezik naj bi bil tisti najbolj "narodni" jezik.

Tudi pomembni jezikoslovci (npr. Grimm, Humboldt, Weisgerber idr.) so govorili o duhu naroda. Napačno razumljen pojem narodnosti vrednostno vgrajuje v standardni jezik mnogo svetega, ga dela avtonomnega, čvrstega, strogo normiranega. To je po eni strani pozitivno, po drugi pa lahko prizadene spontane govorne navade, jezike več socializacij in kultur.

Dandanes lahko jezikoslovec ugotavlja zelo čudno dejstvo. Mladi ljudje se krčevito adaptirajo na moderni svet, od obleke do raznih drugih materialnih in kulturnih dobrin, navad itd. Kakšno dekle, kjerkoli, pri nas npr. sredi Prlekije ali na Dolenjskem, pusti staro mater garati na njivi, sama pa sedi našminkana na travniku, posluša in celo momlja popevke v več jezikih. Slovenka seveda zelo pogosto v srbohrvaškem, ker tega zaradi bližnjih medijev sugestivno doživlja. Ob vsem tem pa striktno govori svoje narečje (prvi jezik) na vseh jezikovnih ravninah, se ravna po normah spontanega jezika.

Vemo, da se pri posameznikih narečja spreminjajo, da podlegajo interferencam knjižnega jezika pa pogovornih jezikov, vendar pri mnogih ostane vsa osnova tistega narečja, ki ga je kdo govoril kot prvi jezik. To velja zlasti za glasoslovno, oblikoslovno, a tudi za skladenjsko ravnino. Leksikalno prihaja v jeziku do več sprememb, novosti.

Kadar ljudje zaradi preseljevanj, izobrazbe spreminjajo svoj prvi jezik, se kažejo pri posameznikih različne jezikovne kompetence, tudi različno udejanjene v performancah. Obstajajo ljudje, ki popolnoma pozabijo večino značilnosti svojega prvega jezika in popolnoma prevzamejo drug jezik (bodisi tuji jezik ali varieteto ter varianto materinščine). Vzroki za to leže v času prebivanja v drugem okolju, v moči

socialnega okolja, ki idejno (tudi ideološko) favorizira, vrednostno barva nacionalne jezike ali varietete in variante istega jezika. Predvsem pa sta kulturna in gospodarska odvisnost močna dejavnika pri spremembi jezikovne kompetence. Vedno gre pri tem za osebnostno oblikovanost posameznika. Ta sega od čustvenega sveta v intelektualne prvine.

Poznavanje celovitosti kulture kakega naroda je nekaj drugega kot patetični patriotizem in bolni purizem. Gre za objektivno učenje zgodovine - splošne in kulturne, geografije, ob tem za spoznavanje političnih, socialnih, gospodarskih, kulturnih, jezikovnih značilnosti, dalje za spoznavanje najznačilnejših filozofij, literature v svetu, za dobro jezikovno vzgojo v materinščini in vsaj v enem tujem jeziku, kjer poglobljene konfrontacije same izničijo površne vrednostne sodbe.

Izraz standardni jezik je v novejšem času zamenjal izraz knjižni jezik, zborni jezik. Pri Nemcih prav tako izraze Hochsprache, Schriftsprache, Literatursprache, Einheitssprache ipd.

Nevarnost izraza standarni jezik pa je v tem, da vzbuja predstavo o nečem statičnem, fiksiranem.

Ker je jezik v stalnem razvoju in je heterogen, je taka predstava seveda napačna. Škodljive so težnje (zlasti toge šolske, represivne vzgoje), da vse, kar ne ustreza normam, zahtevam v učbenikih, označimo za napačno, "nenormalno". Tako nastanejo nove jezikovne bariere.

Ne glede na poimenovanje pa gre pri pojmu standarni jezik vendarle za nadregionalno rabo jezika pri večini izobražencev kake jezikovne skupnosti, posebno gre za pisni jezik.

Vprašanje izobrazbe je dandanes zapleteno. Po učnih načrtih in trajanju šolanja (v Evropi skoraj ni več naroda, pri katerem bi imela večina pripadnikov le osnovno šolo; a tudi ta šola traja dovolj dolgo in ima glede jezikovne vzgoje zahteven učni načrt) bi moral obvladati standardni jezik vsak absolvent osnovne šole. Vendar še zdaleč ni tako. Razlike niso samo pri manj šolanih ljudeh, ampak tudi pri vrhunskih izobražencih. Pri tem ne gre amo za neznanje ali za nesposobnost, ampak za idiolektalne posebnosti, včasih za različne produktivne pogoje in strategije. To velja manj za pisno obliko standardega jezika (razen ob posebnih namenih literarnega jezika ali siceršnjih slogovnih namenih stvarno pišočega človeka, a tudi ob resničnem slabem obvladanju jezika), veliko bolj za govorno obliko standarnega jezika. Tudi če ne gre za t.i. pogovorne jezike, so idiolektalne razlike v rabi standardnega jezika precejšnje.

Razmejitev s pojmi govorjeni standardni jezik in pogovorni jezik je največkrat zelo težavna. Komunikološki, socialni in psihološki kriteriji še zdaleč ne zajemajo vseh jezikovnih pojavov.

Res pa je, da se v socializaciji oblikuje različne strategije uporabe jezika.

Norme za standardni jezik morajo obstajati, le tako kot dobimo jezik za nadregionalno, intelektualno razvidno jezikovno komuniciranje v ustnem, zlasti pa pisnem izražanju.

Vprašanje pa je, kako nastanejo norme in kaj z njimi socialno počnemo.

Če so zahteve (norme) nastale preveč samovoljno le pri peščici strokovnjakov, ob upoštevanju le omejene literature, lahko povzročijo pretirano ozkost, togost in prek šolske vzgoje nasljuje.

Uporaba širše literature širših socialnih in situacijskih kontekstov lahko norme razširi in obogati. Razvoj jezika v vsej heterogenosti je treba zasledovati. Slovarji, slovnice in jezikoslovna literature se morajo spreminjati glede na ta razvoj, in sicer glede znotrajjezikovnih in ob njih socialnih (ekonomskih, političnih, kulturnih, izobrazbenih) odnosov.

Vendar je strpnost do jezikovnih variant in varietet (tudi nega le-teh) eno, skrb za nadregionalni - standardni - jezik, za jezikovno nego, jezikovno vzgojo drugo. Oboje pa se ne izključuje. Mnenje, da pomeni obvladanje standardnega jezika *a priori* veliko večje kognitivne sposobnosti, pa je napačno. Večje kognitivne sposobnosti nastanejo ob celovitejšem poznavanju pojavov v svetu, tudi jezikovnih.

Standardni jezik ni vsem regiolektom enako blizu. Vendar pri standardnem jeziku ne gre za popolnoma umetno tvorbo. Prirodnost se čuti v mnogih prvinah. A standardnega jezika ne smemo gledati samo kot pragmatično tvorbo, ki je nastala zaradi lažjih komunikacij. Tak jezik je vzporedno prav tako nastal kot kulturna in statusna potreba, ima velikansko in celovito kulturno vrednost. Je res *koine*, ampak za ljudi, ki so ga prevzeli kot del svoje identitete, je tudi del neke celovite individualne in skupinske, etnične kulture. To je etnična identiteta, v kateri živijo. Pri standardnem jeziku ni tako, kot smo slišali, da bi bil v prvi vrsti *lingua franca*. *Lingua franca* je lahko dokaj nedoživet jezik, medtem ko je standardni (knjižni) jezik za tistega človeka, ki ga je prevzel, tako da se šteje za pripadnika tega knjižnega jezika, tudi globlji del njega. Se pravi, da gre za kulturno dobro in za kulturno potrebo, hkrati za *linguo franco* na višji ravni. Iz tega izhaja osebni in etnični status. Večja odprtost v druge jezikovne zvrsti pri celovitem etničnem statusu ne slabi čvrstosti standardnega jezika, ampak jo krepi. Tako namreč nastanejo konfrontacije med jezikovnimi zvrstmi, plastnost razmišljanja in čutenja, izostritve izbire.

Jezika ne smemo gledati le kot znakovno strukturo, ampak tudi kot mentalno strukturo. Obe strukturi, dovolj odprti in gibki, sta individualni (po njih se lahko spozna etnos) in univerzalni (po njih se spozna čoveštvo). Individualnosti ne moremo spoznati, če ni drugih individualnosti in če ni splošnosti. Vse lahko le ob nenehnih konfrontacijah gojimo. Tudi znotraj enega naroda lahko standardni jezik prav gojimo in čutimo, če poznamo še druge jezikovne zvrsti (individualnosti), le-te pa dobijo pravo vlogo in barvo le, če poznamo standardni jezik. Gre za polivalenten, interdependenten odnos do jezika in s tem tudi do etnosa.

MIRAN KOMAC: Mislim, da moramo diskusijo počasi zaključiti. V obeh dneh je bilo toliko povodov in izzivov, da bodo morale prihodnje etnične delavnice verjetno razmišljati o posamični obravnavi nekaterih načetih tem. Predajam besedo še kolegi Darku Bratini, ki bo z zaključnim referatom povezal delo obeh dni.

DARKO BRATINA

ETNIČNO VPRAŠANJE KOT RAZISKOVALNA SPECIALIZACIJA

Če naj skušam povzeti potek razprav in diskusij v preteklih dveh dneh, moram reči, da dajejo obilo sugestij za takole zaključno poročilo, hkrati pa bom vpletel to ali ono sugestijo in razmišljanje, ki smo ga oblikovali v okviru našega inštituta kot tudi tistih, ki so plod našega prvega internega seminarja, prve Etnične delavnice štirih inštitutov.

Naslov mojega zaključnega poročila meri na tisto, kar bi nekoliko grobo lahko imenoval našo priložnost na tržišču. Diskusija obeh dni potrjuje, da imamo v skupnem slovenskem prostoru izjemno število preučevalcev-specialistov za etnične študije, ki se iz vseh mogočih zornih kotov ukvarjajo s to problematiko. Te kapacitete daleč presegajo okvir rednih in zunanjih sodelavcev štirih inštitutov, in bi jih lahko dali pod klobuk t.i. *ethnic studies*. Terminološki problemi ostajajo odprti; etničnost, etnos, narodnost, nacionalnost in podobni termini ostajajo pomankljivo razmejeni.

Kdor pobrsko malo nazaj po literaturi, bo ugotovil, da je bila pozornost v obdobju po prvi svetovni vojni za naš tip preučevanja precej povečana. Takrat so se prvič v znatnem obsegu pojavila premišljanja o nacionalnosti, narodnosti. Ta literatura je seveda pretežno zgodovinskega ali zgodovinopisnega značaja. V tridesetih letih so ta preučevanja zamrla, ponovno pa so se pojavila takoj po drugi svetovni vojni, pretežno v obliki juridičnih in zgodovinskih študij. Sledi spet premor, nato pa se etnične študije na popolnoma novih disciplinarnih in metodoloških izhodiščih pojavijo spet v šestdesetih letih.

Sočasno se predvsem v ZDA v okviru antropologije že od tridesetih let pojavljajo študije, ki obravnavajo manjše etnije in njihove medsebojne odnose. To gradivo za evropske razmere ni kako posebej primerno po objektih preučevanj, vsekakor pa predstavlja bogat metodološki, teoretični in terminološki fond.

Kakih dvajset let se torej Evropa usmerja k etničnim študijam. Pred tem časom je bil članek o, denimo, identiteti ali etnosu prava redkost, danes pa skoraj ni strokovnega časopisa, ki ne bi redno obravnaval teh tem.

Sočasno je tekel proces razvoja etnosov v Evropi in svetu. Nastale so nove etnije, mnoge so se združile v nove države. Lahko navedem podatek, da ima v prostoru zahodne Evrope 15% prebivalstva manjšinski status. Pojavili so se

kvalitativno novi procesi tudi med etnijami, ki so še brez državnosti. Po eni strani se torej razvija problematika, po drugi strani pa znanje o njej.

Podatki kažejo, da v Evropi je prostor za specializirano etnično delavnico, kakršno smo koncipirali v skupnem dogovoru Štirih inštitutov. Delavnice so odprti raziskovalni in posvetovalni forum. Kot je ugotovil tudi naš posvet, je etnično problematiko težko ali nemogoče zamejiti na nekaj strok, vseh pa ni mogoče vključiti v posamezno organizacijo ali inštitut. Imam predsodke do izraza "interdisciplinarnost"; rajši bom rekel, da naj vsaka disciplina kar razvija svojo metodologijo, tisto pa, kar discipline združuje, je problem.

Opisani razvoj etnične problematike pri nas, v Evropi in svetu kaže, da ima projekt Štirih inštitutov, kot rečeno, veliko priložnosti in ugodne perspektive. Zadnje desetletje našega stoletja bo očitno prineslo še dosti snovi za specialiste v etničnem vprašanju - tako družboslovje kot humanistika pa imata verjetno pred seboj v tej problematiki še precejšen razvoj in bosta imela marsikaj povedati.

Kaj se torej dogaja z etnijami v svetu ta trenutek? Zakaj na vzhodu takšna eksplozija nacionalnih gibanj? V zadnjih delih, ki obravnavajo to snov, se pojavlja izraz "etnična nevihta"; oblikoval bom torej zelo shematično opisno hipotezo, ki je seveda stvar nadaljnjih razprav, ne konsenza.

Kot sem rekel že prvi dan, mislim, da je ključen proces, ki etnična dogajanja danes uokvirja, prehod iz industrijske v postindustrijsko družbo. Nacionalno vprašanje, kontinuiteta problematike, kot jo poznamo danes, se je aktivirala s francosko revolucijo, torej s formacijo nacionalnih držav. Nacionalne države pa niso uokvirile le procesov in dognanj, ki jih označujemo z romantizmom, tudi v nacionalnem vprašanju, temveč so se preprosto izkazale za najbolj primerno posodo - podčrtujem ta izraz, posoda - za vzpostavitev industrijske družbe. Posoda zato, ker pomenja določeno enotno tržišče, določen konsolidiran teritorij, konsolidacijo jezika in kulture v standard, s čimer se je poenotila tržna komunikacija. Zanimivo je, da nacionalne države niso ne prevelike ne premajhne, pač pa za svoj namen optimalne. - Do skrajnosti standardizirano tržišče npr. ilustrira podjetje Ford, ki je bilo neverjetno avtoritarna organizacija, ki je tudi svoje produkte standardizirala po zelo strogih načelih. Ford sam je rad rekel, da kupec lahko izbere katerokoli barvo avtomobila, pa bo še vedno črna - s čimer je hotel povedati, da je v resnici izbira zelo omejena. Ti procesi so bili zaključeni šele v dvajsetih in tridesetih letih.

Kar dotiče procesa standardizacije glede na etnos, nacionalna država izbere en etnos in ga impostira na celoto. S tega vidika bi lahko trdili, da je v obdobju formiranja nacionalnih držav etnična ali nacionalna identiteta vsiljena, in sicer tako večini kot manjšini. Ta proces vsiljevanja gre tako daleč, da so bili izločeni ne le drugi jeziki in kulture, temveč so bili preganjani celo dialekti vsiljenega večinskega jezika. To temo je mogoče še naprej razvijati, toda rad bi se za trenutek ozrl na vzhod.

Tudi na vzhodu so tekli procesi standardizacije. Posodo, ki jih je uokvirjala, lahko imenujemo razredno državo, enopartijsko državo, itd., vsekakor pa je šlo za organizacijo, ki je omogočila aktiviranje industrializacije. Lenin sam je rabil slavno

geslo, da komunizem ni drugega kot elektrifikacija. Pri tem je zanimivo, da medtem ko je bila identiteta - etnična in nacionalna - v istem procesu na zahodu vsiljevana, pa je bila na vzhodu predvsem odvezana. Etnična identiteta pa, kot vemo, se najbolje izrazi takrat, ko jo nekdo vsiljuje ali pa skuša odvzeti.

Industrializacija je v evropskih deželah končana. Drugo vprašanje je, če funkcionira tržišče in vse, kar zraven spada - ta trenutek nas to ne zanima. Tehnologija je vzpostavljena. Odpira se perspektiva postindustrijskega. Tako klasična zahodna nacionalna država kot tudi partijska ali razredna država vzhoda zgubljata funkcijo. Ponovno se vzpostavljajo vprašanja, ki so transsistemskega in zgodovinskega značaja in ki slonijo na etnosu. Etnos je ponovno v ospredju - veliko je "povpraševanje" po identiteti. Mogoče primerjava ni povsem ustrezna, toda na recentnem primeru Romunije smo videli, da razpad partijske, razredne države postane resnično grozljiva zadeva šele takrat, ko se zastavi vprašanje etnosa - in zastavi se nemudoma, ko država pade.

Postindustrijski procesi so v veliki meri prav obratni od industrijskih. Namesto standardizacije se v ospredje postavlja diferenciacija, cirkulacija, elastičnost. Gospodarski stroj ne potrebuje več opore klasičnih nacionalnih držav. Kar je torej ta država držala z določeno represijo, se razmahne in obnavlja. Etnos in etnično vprašanje sta v ospredju, vendar prirejena, spremenjena, ustrezna pogojem postindustrijske družbe. O procesih, ki utegnejo slediti, danes verjetno nimamo jasne slike, gotovo pa je, da se bodo vprašanja, ki jih danes združujemo v celoto problematik etnične identete, bliskovito razvijala. Identiteta seveda ni le etnična, so še druge, ki jih vsak posameznik v svojem življenju združi v posebne vzorce. Etnos se danes, na prehodu v postindustrijsko dobo, razkriva ne več parcialno, kot sestavljen iz, recimo, večine, ki ima nacionalno državo, in manjšin zunaj te države, ampak v rsnici kot celota - slednje pa je dogovorjeni pomen termina slovenski etnični prostor. Dejstvo seveda ostaja, da so deli takega etnosa različno zgodovinsko določeni in torej do neke mere ostajajo posebne etnične formacije, družji pa jih tako generični temelj kot tudi sodobne povezave, ki se v novi dobi kažejo še posebej izrazito kot smotrne, kot nova filozofija učinkovitosti.

S tega stališča bi torej dejal, da imamo Slovenci bolj kot kateri drug narod Evrope s svojim izseljeništvom, manjšinstvom, zdomstvom in vsem drugim, o čemer smo se pogovarjali ta dva dneva, nadpovprečno akumulacijo znanja o etničnem procesu. To navsezadnje dokazuje tudi izredno število specialistov - raziskovalcev problematike. Na posvetu smo želeli svoje poglede deliti z vami vsemi, ki niste direktno vezani na Štiri inštitute in preveriti možnosti za smel projekt specializiranega ukvarjanja z etnično problematiko v slovenskem etničnem prostoru kot posebnega področja, rekel bi kar, nacionalne specializacije.

MIRAN KOMAC: Zahvaljujem se vsem diskutantom in avditoriju za sodelovanje in udeležbo na drugi Etnični delavnici štirih inštitutov. Srečanje zaključujem z opombo, da vam bomo prepise s trakov posredovali v avtorizacijo. Rad bi vas spodbudil, da prispevke tudi razširite, saj so nam vaši pogledi posebej dragoceni. Objavljeni bodo v posebni številki Revije za narodnostna vprašanja - Razprave in gradivo, in uporabljeni tudi za pripravo tez za naslednjo etnično delavnico.

DODATEK

RAZŠIRJENI DISKUSIJSKI PRISPEVEK DR. BORISA GRABNARJA**Narod je naravni organizem**

Ker sem komunikolog in po filozofskem prepričanju zagrizen materialist in ateist, gledam na narod in narodna vprašanja nekoliko drugače. Za mene narod ni samo vprašanje zavesti, jezika in "samoidentifikacije". Narod za mene ni nobena čista "duhovna bit" ali "kulturna bit" - ampak je materialni organizem, ki je del narave tega planeta.

S pojmom "naravni organizem" razumem torej nekaj stvarnega, nekaj, kar se je razvilo po nekih zunajrazumskih naravnih zakonitostih - tako kot na primer človeško telo, organizem, ki ga nihče ni projektiral in ni plod nobenega zavestnega prizadevanja: opica nikoli ni planirala, kako bi postala človek.

Tudi narodov na tem planetu nihče ni planiral, projektiral in zavestno ustvarjal, pojavili so se kar tako, sami od sebe, po nekih naravnih zakonitostih, ki jih nihče ni poznal in njihovih rezultatov in posledic nihče ni predvideval.

Sicer pa moramo najprej odgovoriti na vprašanje, kaj je to družba. Znano je, da celo med sociologi veljajo različne definicije. Za mene kot komunikologa je družba materialni organizem, to so ljudje, telesna bitja, ki so med seboj povezana na telesne, materialne in tehnološke načine. Tehnologije družbenih povezav, se pravi jezikovni mediji, pa so zelo različni in vedno več jih je. Zato so tudi družbeni organizmi v različnih zgodovinskih obdobjih zelo različni.

Prva takšna povezava je živa govorica, ki je pač telesna dejavnost. Ta določa prvi sistem medsebojnih povezav.

Živa govorica še ne ustvari naroda

Živa govorica ima nekatere nesprenemljive materialne značilnosti, ki so povsem neodvisne od tega, v katere bogove ljudje verjamejo, kaj se dogovarjajo, kakšne pesmi pojejo, o čem se prepirajo in kakšen muhe si izmišljajo njihovi čarovniki in duhovniki, filozofi, politiki, poglavarji in vojskovodje. In vrh tega je na tem svetu tudi nekaj tisoč jezikov, ki pa imajo - kot živa govorica - vsi iste značilnosti. Te so - na kratko povedano - naslednje:

Prvič, beseda izgine v hipu, ko je izgovorjena in ideja se ohranja lahko samo v spominu poslušalca. Spomin pa je nezanesljiv. Ko se ideja kot živa beseda

ponovno aktivira, je že nekoliko drugačna, predelana in prilagojena novi življenjski situaciji. Drugič - človeški glas nese besedo lahko le nakj metrov daleč. Zaradi tega se morajo ljudje neprestano srečevati, da se lahko pogovarjajo in dogovore, kar se je pač treba dogovoriti, da bi lahko živeli. Tretjič - vsak človek ima svojo glavo, svoja usta in svoja ušesa. To pomeni, da so v prvobitni družbi - pa tudi pri sodobnem srečevanju in sestankovanju in zborovanju - vsi ljudje enaki in enakopravni. Vsakdo lahko po svoje misli, po svoje govori komur hoče in more - in posluša kogar hoče in more.

Zadeva je torej prav trivialno enostavna. Gre za način združevanja in povezovanja ljudi v družbo. Vendar opisani način velja samo za prvobitno, predpisano družbo. Ta način združevanja in povezovanja še ni bil narod. To so bile lahko le manjše skupine, rodovi, ki so bili med seboj le zelo slabotno povezani, saj so bile večje daljave nepremostljive. V njihovi notranji ureditvi pa lahko vlada le prvobitna, primitivna demokracija.

Rodovi in plemena v predpisani dobi nikjer in nikoli niso razvili svoje nacionalne in jezikovne zavesti, kakor ju razumemo danes.

Zapisana ideja zamrzne jezik in ideje

Vse skupaj se hudo zakomplicira, ko začnemo raziskovati, kaj vse se v družbi dogaja, ko se človeška govorica seli v napisan dokument. Pisava pa je tehnološki napredek in nova stopnja v človeški civilizaciji.

Vse te tri opisane značilnosti, vsi ti trije elementi narave človeškega povezovanja, se bistveno spremenijo: prvič - beseda ostane trdna in nespremenljiva in se ohranja tudi stoletja in tisočletja. Drugič - prav lahko jo je prenašati na poljubne daljave. Tretjič - pisava je bila spretnost in privilegij le redkih izbrancev.

Posledice so velikanske: ohranja se trdnost in trajnost vseh idej in religij. Velike religije kot budizem, krščanstvo, islam itd. se lahko širijo in ohranjajo svojo veljavo samo s pomočjo dokumentov, ki so nekaj svetega, zamrznjenega, dogmatskega. Pisava omogoči upravljanje proizvodnje, napisane zakone, ki so tudi nekaj svetega, hierarhične družbene odnose, se pravi nadrejenost in podrejenost, lastnino, ki jo zakoni sankcionirajo, oblast - vse to pa je že država. Država je torej tehnološki organizem, ki ga tvori pismena komunikacija - pa naj je bila na kamnu, na papirusu, na pergamentu ali na uradnih papirjih - in takšna je ostala vse do danes. Ni države brez pismene komunikacije in ni pismene komunikacije brez države.

Avtoriteta prerokov, kraljev, cesarjev seže zdaj v velikanske daljave, poveljevati je mogoče tudi oddaljenim vojaškim enotam in nastanejo velikanski imperiji: kitajski, indijski, perzijski, imperij Aleksandra Makedonskega, rimski imperij, imperij Karla Velikega itd. Trdnost in trajnost pa ne pridobe samo religiozne ideje in dogme, zakoni in avtoritete - ampak celo jezik: staro kitajščino, sanskrt, perzijsščino, grščino, latinščino, cerkveno slovanščino itd. pišejo tisočletja - tudi še potem, ko so ti jeziki iz žive govornice že davno izginiti. Mrtva latinščina je bila uradni jezik plemstva in duhovščine v srednjeveški Evropi. Vladajoči aristokraciji in izobraženi duhovščini je bilo kaj malo mar, kakšen jezik so govorili njihovi nepismeni podložniki. Za silo so jim prevajali pridige o izvirnem grehu in kako morajo delati pokoro in to je bilo dovolj (Brižinski spomeniki).

Tisk ustvari organizem naroda

V 15. in 16. stoletju, ko se v Evropi pojavi tiskarstvo, pa pride do bistvenih sprememb. Gutenbergov stroj za razmnoževanje besedil s pomočjo premičnih črk se je spočetka zdel čisto nedolžen in imel naj bi le čisto praktičen pomen. A spremenil je ves sistem povezovanja ljudi v družbo, spremenil se je družbeni organizem od vrha do tal.

Prvič - beseda je postala še bolj trajna in trdna kot takrat, ko je bil dokument napisan v enem samem izvodu. Medtem ko se je izgubilo več kot devedeset procentov antične in srednjeveške literature, se zdaj ne izgubi skoraj ničesar, kajti knjige so razpršene vsepovsod. Drugič. Tiskarski proizvodi so vsi enaki in treba jih je razdeljevati na tržišču, se pravi prodajati in kupovati. To tržišče je lahko samo jezikovno, ljudje so pač pripravljene kupovati samo tiste knjige, ki jih razumejo. Tiskarski stroj je prvi stroj za serijsko proizvodnjo in knjiga je prvo serijsko proizvedeno blago kapitalistične ere. Nobenega takega tržišča prej ni bilo. Temeljna tendenca vsakega tržišča pa je, da se neprestano širi in pogloblja. Prvobitno evropsko latinsko tržišče knjig je bilo premajhno in začelo je delovati tržišče na podlagi narodnih, živih jezikov. Prehod na žive jezike je bil nujnost, ki je niso narekivale samo religiozne ideje - ampak predvsem materialna nujnost. Vse evropske države tedaj pospešeno začenjajo ustanavljati šole in vsi državljani naj bi znali brati in pisati. V tem so tudi absolutistične države videle moč svoje vladavine in vzpodbudo za vdanost svojih državljanov. Tretjič - proizvodnja knjig, se pravi založništvo, tiskarstvo in knjigotrštvo, postane privatno kapitalistično podjetništvo. To pa pomeni, da je na tržišču zavladovala konkurenca. To pa ni bila samo kolnurenca za pridobivanje profita - ampak tudi za osvajanje duš. Razvijajo se različne ideje in ideologije, krive vere itd. Tisk povezuje tudi različne interese in poklice, na primer duhovnike, kmete, obrtnike, čebelarje, sadjarje - in seveda tudi vernike vseh vrst, nazadnje tudi politike pa pesnike in ljubitelje poezije, literature itd. Razvija se vedno bolj številen in mnogoter sloj inteligence. Ljudi, ki se ukvarjajo samo s posredovanjem informacij in znanja. In pojavi se klic po "svobodi tiska", ki je temelj vse meščanske in sodobne demokracije.

Vsi ti trije elementi materialne narave tiska so temelj družbenega organizma, ki mu pravimo narod. Narod je torej komunikacijski organizem, ki nastane na podlagi serijske proizvodnje knjig in prodaje na tržišču, torej na podlagi kapitalnega procesa denar-bлаго-denar, pri čemer so samo tiskarski proizvodi v živem, narodnem jeziku pomembni. (Ne pa blago na sploh ali kapitalizem, odnosno meščanstvo, kot je menil Sperans.) Narod je torej komunikacijski proces, kjer ljudje svoj jezik vidijo - ne samo slišijo. Temelj je jezikovno tržišče, nek celovit proces, a ljudje se te celote le polagoma zavedo. Zavest o pripadnosti tej celoti, temu jezikovnemu komunikacijskemu organizmu, pa je narodna zavest.

Ta celota nastane neodvisno od vsebine knjig, lahko je to Sveto pismo ali molitvenikl - kakor pri Slovencih in drugih evropskih narodih, lahko pa je to tudi Koran ali pa Marxov Komunistični manifest. To je vseeno. Vsebina komunikacije je irelevantna, vlogo pri povezovanju ljudi, ki govore isti jezik, v narod ima samo medij, tiskarska tehnologija.

Niti v Svetem pismu, niti v Koranu ni nobene vzpodbude za nacionalizem.

Nacionalizem se pa kljub temu pojavi, ko se ta starodavna besedila pojavijo razmnožena na jezikovnem tiskarskem tržišču. Seveda pa zavest rahlo zamuja, pri nekaterih bolj, pri drugih manj. Pri Angležih, Francozih in Špancih se pojavi zelo hitro, že kako desetletje po izidu prvih knjig, pri Nemcih zamuja kakih sto let (čeprav je Gutenberg njihov rojak), pri nas pa je od Trubarja do Linhartarja in Prešerna minilo nekaj nad 250 let. Isti proces doživljajo vsi evropski narodi, Evropa se v tem času od srednjeveške, latinske cerkvene in aristokratske enotnosti razvije v Babilon različnih narodov, jezikov in narodnih kultur.

Seveda skuša vsak narod zdaj nekako po svoji meri urediti svoje notranje zadeve, uvesti svoj družbeni red in sistem - to pa je država. Brez države narod samega sebe ne more upravljati, si krojiti "lastno vero in postave". Nekateri narodi so državo podedovali iz prejšnjih obdobij, nekateri pa ne. Angleži, Francozi in Španci hitro uvajajo narodne "uradne" jezike in se trudijo, da bi kar najhitreje zatrli druge narode in jezike. Malo pozneje počenjajo isto tudi Nemci, Rusi in Italijani. Pri nas je že Trubar skušal uvesti nov red, novo "ordningo", a tisto knjigo so mu sežgali.

Krvavi proces reševanja nacionalnega vprašanja v Evropi je trajal nad tristo let, a niti versajska rešitev na zahodu niti leninistična rešitev na vzhodu niti mir po drugi svetovni vojni nista zadovoljila vseh.

Država in narod sta dva različna tehnološka sistema, ki se nikakor ne moreta uskladiti.

Narodi kot elektronski organizmi

Telegrafija, telefon, radio in televizija, ki preprežejo Evropo v 19. in 20. stoletju, so nacionalna omrežja, torej narodni organizmi. A zdaj je ta organizem kar precej drugačen. McLuhan pravi, da se narodi "retribalizirajo", to se pravi, da ponovno dobe nekatere karakteristike stare plemenske organizacije: retorika in dialektika, se pravi živa govorica, ponovno oživi, a zdaj ni več samo lokalna, ampak seže v daljave - vse do jezikovnih meja. Ideje se zdaj širijo z brzino svetlobe. Elektronski organizmi razvijajo vse drugačno, mnogo silovitejšo dinamiko na vseh področjih, v gospodarstvu, politiki, kulturi itd.

Obenem pa so zdaj narodi na isti način povezani tudi med seboj, tudi v mednarodnih razsežnostih zavlada neka mnogo silovitejša dinamika in nacionalna protislovja so vedno hujša.

Države pa skušajo - zdaj "v imenu naroda" - obvarovati svoj obstoj. A v bistvu so ostale isti, birokratski organizmi, kakršni vladajo že od pamtiveka.

Nič ni čudnega, da se je po vsem svetu istočasno okrepila tudi politična kampanja zoper vse nacionalizme - zlasti tam, kjer se ena država ne pokriva povsem z enim samim narodom. To se ni zgodilo samo v Jugoslaviji, ampak kar po vsem svetu. Pri nas jih je začela preganjati partija že po brionskih plenutih in proti njim so grmeli vsi časopisi, radio in televizija. Vsi republiški cekaji so ostro obsojali republiške nacionalizme - končno pa smo prišli v razdobje, ko je nacionalizem zajel tudi vse cekaje, ki so se tako temeljito skregali, da se zdaj še kregati ne morejo več in nam grozi državljanska vojna.

Isti proces je torej zajel ves svet. Nacionalizmi ne divjajo samo do Tibeta do Triglava in od Kavkaza do Kapratov, ampak so zajeli tudi zahodno Evropo, Ameriko

in Afriko - ponekod že prej kot pri nas. Zajeli so vse koticke sveta. Vsi narodi - veliki in majhni - hočejo biti samostojni, samobitni in imeti avtonomijo, vsak hoče sam sebi krojiti svojo lastno "ordningo", imeti svojo lastno državo. Slovenci torej nismo prav nič posebnega.

Pri tem je zelo važno poudariti, da ne gre za nikakršno koordinirano politično akcijo, za nobene dogovore in sporazume med malimi narodi, ampak za neko naravno nujnost, ki bi jo morala znanost pravilno raztolmačiti.

A s teorijo, da je narod samo zavest o narodu, torej le neko samozavedanje, da gre le za duhovno in kulturno gibanje, za samoidentifikacijo, idejne in politične vplive, ne bomo ničesar raztolmačili. Če bi bilo to res, potem bi se moral naš predsednik Janez Stanovnik dogovarjati ne le z albanskimi nacionalisti in separatisti, ampak tudi z Litvanci in Estonci in Latvijci, Azerbejdžanci in Baski in Irčl. Armenci in Tadžiki, Tamili, Sikhi in Tibetanci, Ukrajinci in Kurdi, Berberi v Afriki in Eskimi in Francozi v Kanadi, Kašmirci v Indiji in tako dalje in tako dalje. Pa se nič takega ne dogovarja, ampak kar lepo sedi doma in se samo dokaj ponižno brani zoper napade iz Beograda. Ves ta peklenski cirkus bi moral biti organiziran z enotno politično voljo in akcijo.

Pa ni organiziran. Vse se dogaja kar tako, na slepo - vendar pa po nekih enotnih naravnih zakonitostih.

Mnogi politiki in državniki - pa tudi filozofi - še danes menijo, da je nacionalizem samo strašna kuga, ki je zajela ves svet in ki jo je treba z vsemi sredstvi zatreti. To dogajanje jih presenča. Ne razumejo ga.

Te zakonitosti lahko raztolmačimo samo s pomočjo znanstvene analize materialnih značilnosti komunikacijske tehnologije. Danes je to seveda elektronska tehnologija, ki je ves naš veliki planet spremenila v "svetovno vas", kjer pa se sosedje nikakor ne morejo sporazumeti za neko razumno sožitje.

Danes komunikacijske celote ne tvori več samo mehanična povezava tiskarskih proizvodov in menjava na tržišču, ampak prav povsod delujeta tudi že radio in televizija, povsod imajo telefone in avtomobile, ponekod pa uvajajo tudi že računalnike, ki omogočajo ne le drugačno sistemsko menjavo in obdelavo informacij, temveč tudi denarni promet z brzino svetlobe, drugačno upravljanje, drugačen državni red, drugačno "ordningo". To so predvsem nacionalni sistemi, saj so nosilci nacionalnih jezikov - obenem pa je to tudi svetovni sistem, ki je daleč od tega, da bi bil harmoničen in urejen.

Zdaj bi lahko vsaj radio in televizijo analizirali po isti metodi, s katero smo spočetka analizirali živo govorico, pisavo in tisk: prvič, drugič, tretjič.

Torej na kratko: radio in televizija sta difuzna medija, ki razširjata živo govorico, to je narodni jezik in kakršnekoli ideje, z brzino svetlobe preko vsega nacionalnega ozemlja in praktično dosežeta vsakega državljana. Beseda sicer izgine s sliko vred v hipu, ko je izgovorjena ali oddana, zato pa se vrstijo besede in slike v svoji raznolikosti kar naprej, brez konca in kraja, kot neka posebna "duhovna" energija, kot električni tok, ki mora biti vsakomur, kjerkoli že je, vedno na razpolago. Informacij je vedno več in zajemajo tako dogajanja v nacionalnem kot tudi v svetovnem okviru.

Narodi so svojevrstna živa bitja, svojevrstni individui, ki hitro in simultano delujejo in živo takoj reagirajo na vsak zunanji impulz. Če je njihovo nacionalno "telo" ogroženo, če je ogrožen jezik, kultura ali red in sistem, ki ga hočejo imeti, je reakcija simultana, hitra, nervozna, agresivna. In drugačna sploh ne more biti.

Samo tako si lahko razložimo nenaden izbruh nacionalizmov po vsem svetu.

Drugačne logične razlage ni.

Zablod pa je zelo veliko

Največja zabloda je tista, ki razlaga narod kot nekakšno samozavedanje, kot nekakšno čisto "kulturno skupnost". Seveda gre za samozavedanje, a ni zavesti brez komunikacije in ni komunikacije brez materialnega medija, komunikacijske tehnologije. Če bi bil narod res samo zavest o narodu, potem je jasno, da bi bili različni nacionalizmi lahko samo rezultat hudobnega političnega hujskanja zoper obstoječe državne strukture. Takšna je bila (in je še) razlaga albanskega nacionalizma na Kosovu, ki naj bi bil posledica protijugoslovanske agitacije iz Albanije. Tako razlagajo tudi prebujanje nacionalne zavesti zamejskih Slovencev na Koroškem in Primorskem, pri tem pa se seveda krepi - še bolj hitro - tudi srbski, nemški in italijanski nacionalizem. Podobne težave ima Romunija z Madžari, Bolgarija s Turki, Turčija z Armenci, Grčija z Makedonci, Albanija z Grki, Španija in Francija z Baski in Katalonci, Korzičani, Provansalci, Bretonci, da Angležev in Ircev sploh ne omenjam. Kanada ima težave s Francozi in Eskimi, Kitajska s Tibetanci itd. V ZDA govore o napetih "etničnih" problemih, kajti pri njih je zadeva malo drugačna, tam namreč narodi (ali etnične skupine) nimajo svojih teritorijev in so vsi vsepovsod pomešani.

Zavrelo je tudi v treh državah, ki so "rešile nacionalno vprašanje" na klasičen, leninističen način: v Sovjetski zvezi, Indiji in Jugoslaviji. Tu ima vsak narod, vsaka jezikovna skupina, religija ali samo specifična kultura nekakšno avtonomijo, republiko, pokrajino ali kaj podobnega. Ja, kaj pa je tu narobe? Zakaj vre tudi tukaj?

Ja, kje pa je tista peklena, satanska mednarodna agencija, skrita teroristična organizacija, ki je razvila takšno silovito nacionalistično in separatistično agitacijo in hujskanje po vsem svetu.? Če so narodi samo zadeva zavedanja in samozavedanja, potem bi takšna agencija nekje morala biti, kajti zdi se, da so vse te nacionalistična in separatistična gibanja organizirana in koordinirana iz enega samega centra.

A takšne agencije, takšne organizirane zavestne akcije in takšnega centra niso odkrili prav nikjer in ga očitno ni.

Teorija o samozavedanju in samoidentifikaciji pripadnikov različnih narodov je očitno napačna teorija.

Druga zabloda je danes že klasična (a še vedno živa) teorija o tem, da so narodi rezultat meščanskega družbenega reda, kapitalizma. Nosilec nacionalne zavesti naj bi bila buržuazija. In ko naj bi bila ta v socializmu likvidirana, naj bi polagoma začeli izumirati tudi narodi. Narod naj bi bil zgodovinsko nastala skupnost, rezultat kapitalskega procesa, ki je v nekem razdobju deloval - a ko bi prenehal delovati, naj bi bilo konec tudi narodov. Izumiranje narodov je bila sicer

samo abstraktna teoretična predpostavka, ki ni imela zveze z aktualnimi političnimi programi komunističnih partij. Te so narodno vprašanje "rešile" - pač po svoje. A teorija o odmiranju narodov je veljala in je bila v marksistični teoriji obvezna. (Prav kakor je bilo svoje čase obvezno verjeti tudi v izumiranje države, v izumiranje razredov, v izumiranje religij, v izumiranje trga, blaga, kapitala, denarja itd.).

* Te misli najdemo pri Marxu, Leninu in zlasti pri Stalinu. Pri nas jo je razvil in apliciral na Slovence Edvard Kardelj-Sperans v svoji znameniti knjigi Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, ki je izšla že leta 1940 - potem pa šele leta 1957 z novim komentarjem. Tu se je sicer uprl Stalinovi trditvi o spajanju jezikov en sam jezik, uprl se je težnjam po asimilaciji, vendar pa je menil, da "razvoj proizvodjalnih sil... nujno premaguje ozke nacionalne meje, zblizuje narode in vključuje človeka direktno v mehanizem svetovnega gospodarstva." Menil je tudi, da radio, televizija, film itd "ne poznajo več nacionalnih meja" (Str. LIX) in priznal nujnost spajanja narodov v neko internacionalistično, obččloveško zavest.

Zanimivo je, da ta teorija o odmiranju narodov ni ostala samo v okviru marksizma. Po svoje jo je leta 1968 aktualiziral dr. Dušan Pirjevec v razpravi *Vprašanje naroda*. Pirjevec je bil tedaj že odločen antimarksist, ki je razmišljal in pisal v okviru fenomenologije, Husserlove in Heideggerjeve filozofije.

Za Pirjevca je narod samo "uresničenje ideje o narodu". Veliko besed je posvetil tudi ideji o odmiranju narodov, ki jo je prevedel v fenomenološko izrazoslovje - a je v bistvu ostala ista kot pri Kardelju: "Človek bo izstopil iz naroda in bo direktni občan sveta: na planetarnem dogajanju ne bo udeležen le preko posredovanja naroda, marveč bo udeležen čisto neposredno." In potem: "Dopolnitev naroda obsega tudi konec naroda", pravi. In dalje: "Konec naroda je osvobodjenje subjekta in volje do moči od vsega na-rodnega in etničnega. Vprašanje naroda je danes ravno vprašanje njegovega konca in resnice tega konca". "Popolna svoboda naroda, njegova dosledna osvoboditev je torej konec naroda." In še tole: "Evropa bo močna le, če se odpove vsemu tradicionalnemu, karizmatičnemu značaju oblasti pa tudi vsemu nacionalnemu."¹

Pirjevčeva teorija se je prijela in pognala korenine pri njegovih dokaj številnih učencih. Teorija o koncu naroda straši celo v znameniti 57. številki Nove revije, ki je izšla leta 1987 in ki je prinesla vrsto prispevkov za slovenski nacionalni program - pa tudi napoved konca naroda. O koncu naroda so pisali Ivan Urbančič, Tine Hribar in mnogi drugi še v poznejših številkah...

Teorija o koncu naroda je nenavadna filozofska dogma in deluje kot absurden in bizaren madež sredi odločnih prizadevanj za slovensko narodno osamosvojitve, državnost, samobitnost in samoodločbo.

Nekaj mora biti torej narobe: ali je napačna teorija ali pa je napačen ves ta vrtinec narodov in krvavi ples nacionalizmov po vsem svetu.

Naj omenim, da sem bil s pokojnim Pirjevcem-Ahacem ves čas v dokaj ostrem, čeprav vljudnem polemičnem razmerju. Malo pred njegovo smrtjo je moj odnos do

¹ Vprašanje o poeziji, Vprašanje naroda. Obzorja, Maribor 1978, str. 118-122.

fenomenologije celo nekoliko pokvaril najine sicer prijateljske odnose, saj sva bila znanca in soborca še iz predvojnih in vojnih let. A javno mi nikoli ni odgovoril, čeprav sem v knjigi *Televizijska drama in drama televizije* (1973) napadel njegovo estetsko teorijo, kjer je odnos do medija povzegal po Francetu Vebru (str. 66-79). V osebnih pogovorih je na vsak materializem gledal zviška.

Menil je narmeč, da je v umetnosti relevanten samo "irealni lik" - ne pa materialna podlaga. Zanj je bil relevanten tudi samo TV program - ne pa TV tehnologija, medij, ki bi ga bilo treba kar "odmisлити". Jaz pa sem poudarjal - ne da bi zanemaril vprašanje programa in dramske umetnosti - vlogo tehnologije tako v sami dramski umetnosti kot tudi materialni odnos, ki ga televizija vzpostavlja. Ta odnos je nacionalen. Poudarjal sem, da televizija narode utrjuje, da povzroča celo nacionalizme - ne glede na vsebino in ideje v programu. In prišel sem do zelo jasnega zaključka, da narodi nikakor ne bodo odmrli - nasprotno, da se bodo še krepili. Tudi računalništvo in kibernetika nacionalizme vzpodbujata, ne pa izničujeta. Nihče se ne more vključiti v svetovno občestvo - ne da bi bil pri tem ali Slovenec ali Francoz, Kitajec ali Japonec itd. Elektronska tehnologija svet integrira in dezintegrira obenem in prav pri televiziji je to najbolj jasno in vidno.

Danes nihče ne more dvomiti, da sem imel prav.

V knjigi *Noč temna, ki tare duha* [1981] sem to svojo misel še bolj podrobno razvil in obdelal. S Pirjevčevimi nasledniki pa sem se pogovoril na Štatenbergu leta 1987, kjer sem teorijo o domiranju narodov napadel v referatu *Naroda ne bo konec*. To se je dogajalo sredi viharjev ob snovanju zvezne ustave.²

Bilo je nekaj manjših zamer, no ja - mislim, pa da se od tistega časa dalje teorija o odmiranju narodov in tudi slovenskega naroda v naši publicistiki ne pojavlja več.

Pa saj bi bilo smešno, če bi se.

Paradigma

Vsak znanstven pristop k raziskovanju kateregakoli pojava v naravi ali družbi mora imeti svojo metodologijo ali - kakor pravimo danes - svojo paradigmo. Paradigma je odgovor na "prvo vprašanje" vsake filozofije, na vprašanje o bivanju sveta, človeka in njegove zavesti. To je tista temeljna misel, iz katere izvirajo vse ostale in s katero mora biti celoten pojmovni sistem, ki bo rezultat raziskovanja - koherenten. Gre za temeljni ontološki problem.

Paradigma mora biti univerzalno veljavna. Pri komunikoloških raziskavah mora biti uporabna tako pri raziskovanju govornišva in upravljanja, kakor tudi pri raziskovanju učinkov radijskih in televizijskih oddaj, vseh vrst umetnosti - in tudi računalništva.

Paradigem ne more biti neskončno veliko. Več ali manj vse so odkrili že stari Grki in danes najbrž nobena ne more biti več izvirna. Niti moja niti Pirjevčeva paradigma ni izvirna. In tule je priložnost, da povemo, odkod sta prišli in kje je bil

² V skrajšani obliki je bil referat pod naslovom *Konec vsega - a začetek česa?*, objavljen v sobotni prilogi *Dnevnika* 31.okt. 1987.

temeljni vir najinega nesoglasja. To sem opisal že v knjigi *"Noč temna, ki tare duha"* (str. 71-76) - zato tu le na kratko.

Fenomenološka metoda ali paradigma, ki jo je prevzel dr. Pirjevec, prihaja iz filozofije Husserla in Heideggerja, sklicuje se na Berkeleyja in ima svoj pravir pri Parmenidu in Platonu. Na vprašanje o bivanju sveta, človeka in njegove zavesti odgovarja, da je vse, kar je, samo vsebina zavesti, da je zavest vedno samo o nečem, da je misliti isto kot biti in da je vse, kar je zunaj tega, treba "odmisliti", "postaviti v oklepaj", saj ni mogoče dokazati ničesar, kar bi bilo zunaj naših čutil. Zaradi tega je razumljivo, da je bil za Pirjevca tudi narod samo uresničenje ideje o narodu, da je misliti narod isto kakor biti narod, da je torej narod samo ideja, samo zavest, volja, kultura, umetnost in literatura z vsemi svojimi irealnimi liki kot so Črtomir, Martin Krpan ali Hlapec Jernej.

Moja paradigma pa je materialistična in prihaja iz komunikološke teorije Marshalla McLuhana, kanadskega filozofa, ki se sklicuje na dela Harolda Innisa, svoj pravir pa ima pri Protagori in Aristotelu. McLuhanovo znamenito paradigmatično geslo *The Medium is the Message* sem primerjal s stališči mladega Marxa in prišel do spoznanj, ki jih je bilo mogoče aplicirati tudi na evropske male narode in Slovence. Podobne filozofske misli sem odkrival tudi v Prešernovih Poezijah. Menil sem, da lahko odgovorim na vprašanje: "Kdo zna noč temno razjasnit, ki tare duha?" To je - po mojem mnenju - vprašanje po paradigmi, prvo vprašanje vsake filozofije.

Geslo *The Medium is the Message* pomeni, da je občilo s sporočilom ista stvar. In poleg tega še, da je medij in ne sporočilo organizacijska in pogonska sila vseh družbenih sprememb. Pomen angleške besede *message* se namreč ne pokriva točno s pomenom slovenske besede "sporočilo": *message* je "mesijansko sporočilo", torej ideja, ki hoče nekaj spreminjati. (Te besedne igre mnogi niso takoj razumeli.) Ker vsako sporočilo, vsaka zavest, vsak duh eksistira samo v mediju, torej v nečem materialnem, sem trdil, da je medij tista "temna noč, ki tare duha". ("Noč" je v Heglovi filozofiji pogosta metafora, ki označuje materijo). Treba je torej razložiti materialno naravo medijev, če hočemo razumeti pojave v duhu, vključno z umetnostjo. Pa seveda tudi pojave v družbi in družbena gibanja.

Tako sem prišel do svoje paradigme:

Ni komunikacije brez materialnega medija. Zavest o nečem je vedno zavest v nečem materialnem, kar je zunaj zavesti. Čistega duha ni - ne božjega ne človeškega. Družba je samo telesni in tehnološki organizem, del narave tega planeta, ki se giblje in razvija po naravnih in zunajrazumskih zakonitostih.

Zaradi tega je tudi narod za mene nekaj materialnega, nekaj, kar eksistira v naravi, zunaj zavesti in prej kot zavest o narodu. Narod je torej materialni, telesni ali tehnološki organizem, ki je nastal po naravni poti brez sodelovanja kakih zavestnih projektov. Misel, da je narod uresničenje ideje o narodu, da je Prešeren nekakšen demiurg, ustvarjalec slovenskega naroda, da smo se torej rodili iz njegovih Poezij (kakor govore na mnogoterih proslavah), je za mene absurda.

Slovenski narod danes ni samo organizem tržišča slovenskih knjig in časopisov, ampak je elektronski organizem, ki ga povezujejo v celoto vsi mediji, kar jih

imamo: telegrafija, telefon, radio, televizija - pa še železnica, ceste in avtomobili. Seveda gre za slovenski jezik, a "jezik" je samo pojem, ki v stvarnosti ne eksistira. Jezik eksistira samo kot živa govornica, zapis, tisk, telegram, radijska in TV difuzija, elektronski posnetek itd. Nikjer drugje jezika ni.

Ta materialni, a vendar živi organizem, se je torej zgodovinsko razvijal in se neprestano dopolnjeval, pri čemer sicer nekoliko zamujamo, vendar pa za silo le lovimo korak z razvojem v svetu. Zdaj gre še za ustanovitev računalniškega omrežja, ki mora biti tudi nacionalno omrežje.

Slovenski narod je torej - kot vsak drug narod - tehnološki organizem. V teh medijih se Slovenci sporazumevajo in pripravajo o posvetnih in svetih zadevah, tu razvijajo svojo narodno zavest, vero, kulturo, umetnost, politiko - in navsezadnje tudi "samoidentifikacijo".

Komunikacijska tehnologija, jezikovni medij, je edino stanovanje ali - če hočete - "ječa" človeškega duha. To je "noč temna, ki tare duha", ki sem jo skušal razjasniti.

Kot pri vsakem raziskovanju, tako je tudi pri tem raziskovanju potrebno neko pojmovno orodje, ki mora biti dovolj splošno in obenem tudi dovolj specifično in prilagojeno predmetu raziskovanja. Prišel sem do štirih pojmov, ki so mi služili pri razjasnjevanju materialne narave medijev. To so: 1. tehnologija, 2. materialni odnos, 3. jezik in 4. vsebina. Tako sem raziskal šest medijev in njihovo vlogo na Slovenskem: živo govornico, rokopis, tisk, film, radio in televizijo.

Za razumevanje bistva naroda je pomemben predvsem materialni odnos. Izraz je iz Marxa, a definiral sem ga drugače: ne kot lastninski odnos nad sredstvi za proizvodnjo, temveč kot medijsko povezavo med ljudmi. Pri opisovanju narave tega povezovanja pa sem pri McLuhanu in še bolj določno pri Haroldu Innisu našel najprej dva pojma: permanentnost in portabilnost, ki se nanaša na delovanje medija v dimenziji časa in prostora. Temu sem pozneje dodal še tretji pojem, ki sem ga imenoval distributivnost sporočila, kar McLuhan imenuje nekoliko megleno: vzorec človeškega združevanja in povezovanja, ki ga uvaja vsak medij drugače in to z neusmiljeno materialno silovitostjo. (Vendar pa je McLuhan sovražil ostre sistemske filozofske pristope. Bil je raje bolj intuitiven kot racionalen raziskovalec. Jaz pa sem se trudil, da bi njegova odkritja utrdil v sistemu.)

Ti trije pojmi so univerzalni in jih je mogoče uporabiti pri raziskovanju materialnega odnosa v družbi, ki ga sleherni medij vzpostavlja. To so tisti "prvič, drugič, tretjič", ki jih navajam v začetku te razprave pri analizi žive govornice, pisave in tiska. A medijev je danes že več kot dvajset in - z uvajanjem računalništva - se še vedno kopičijo.

Narodni organizem je torej nastal z nastankom tržišča tiskarskih proizvodov, kar nima nobene zveze z religiozno vsebino takratnih knjig. Novi elektronski mediji, zlasti seveda radio in televizija, jezikovni prostor zelo natančno razmejujejo in narodni organizem utrjujejo - kar spet nima nobene zveze s političnimi programi, ideologijami itd. Ker so narodi zdaj vse bolj in bolj elektronski organizmi, narašča njihova dinamičnost, odpornost in agresivnost. Noben narod ni obsojen na odmiranje in utapljanje v "svetovnem občestvu" - in tudi ne slovenski narod!

Ker sta torej narod in država dva različna tehnološka organizma, ki sta

zgodovinsko nastala, sta tudi oba trajna in trdna in prav nič odvisna od "uresničevanja idej" naroda ali države. Nobeden ne kaže prav nobene težnje, da bi izumrl. Niti narod pa tudi ne država. Zato se mi zdi tudi nova razdelitev pojmov "narod" in "nacija", ki jo je uvedel Tine Hribar, povsem nesmiselna. "Nacija" naj bi bil "državotvoren narod". Države so bile vendar davno pred narodi, nastale so več tisočletij prej. Narodi so nastajali v njihovem okviru in doživljali samostojen razvoj. Seveda gre zdaj za "narodne države", za problem, ki se rešuje že nekaj stoletij, posebno mučno pri Slovincih. A nobena država na svetu ni in ne more biti narodnostno in jezikovno povsem čista. Narod in država sta torej dva trajna organizma, ki se jih na noben način ne moremo znebiti.

Nobenega upanja nimajo tisti, ki menijo - kakor Kardelj in Perjevec, Ivan Urbančič, Tine Hribar in drugi - da bodo kar "istopili iz naroda" in postali "neposredni občani sveta". Svet je res postal "svetovna vas", res je vse bolj in bolj povezan, pri čemer ni več nobenih daljav - vendar pa se ta celota istočasno vedno bolj drobi na posamezne koščke in delčke, zlasti tam, kjer prebivajo mali narodi. In tudi večji narodi razpadajo na posamezne regije.

Zato me tudi izbruh nacionalizmov po vsem svetu niti najmanj ne preseneča. Napovedal sem ga že pred dvajsetimi leti in nisem se zmotil.

Dokaz, da je moja paradigma pravilna.

Hardware, software, orgware ...

Morda se bo temu ali onemu zdelo zgornje navajanje in naštevaje metodoloških pojmov nekoliko prekomplicirano. Do njih sem se dokopal v mnogih letih trdega dela. A nisem bil edini, ki se je v času pred in po McLuhanovi smrti (1981) ukvarjal z istimi problemi. Priznati moram, da so v Ameriki nekateri vse to povedali tudi bolj preprosto. Dinamiko družbenega razvoja in učinkovanje medijev raziskujejo s pomočjo treh njim bolj domačih pojmov, ki so se z epoho računalništva razširili po vsem svetu: *hardware*, *software* in *orgware*.

Tale "orgware" me je kar preblisnil, ko sem ga prvič slišal leta 1985 na nekem mednarodnem seminarju v Dubrovniku. Predaval je neki profesor iz univerze v Honoluluju, a ni mi vedel povedati, kdo si ga je izmislil in kdo je prvi skoval to besedo. Pri McLuhanu je še ni. Morda je bil to Marvin Minsky, protagonist računalništva, morda kak drug nadaljevalec McLuhanove filozofije. A zdaj naletim nanj v številnih komunikoloških razpravah.

Orgware ni nič drugega, kot tisto, kar sem jaz imenoval "materialni odnos" in mukoma definiral s pomočjo pojmov permanentnosti, portabilnosti in distributivnosti sporočila.

Hardware je seveda tehnologija računalništva, a pomen te besede se lahko razširi na tehnologijo vseh medijev, tudi na človeško telo, pisalni pribor, tiskarski stroj itd. *Software* je vsaka vsebina, ves človeški duh, zavest - in tudi jezik.

Jeziku Američani niso posvetili posebnega metodološkega pojma, kakor sem to storil jaz. Jezik uvrščajo kar v *software* in pri tem mislijo tako na računalniške jezike kakor tudi na angleščino in vse druge jezike. Angleščina pač zanje ni problem, slovenščina pa je - kakor tudi vsi jeziki malih narodov, ki hočejo živeti kot narodi - prav zaradi svojih jezikov.

Orgware človeškega telesa je preprosto zbiranje in srečevanje, govori in pogovori, retorika in dialektika, kar so pogruntali že stari Grki.

Orgware pisave je hierarhija človeških odnosov, nadrejenost in podrejenost, birokracija, država.

Orgware tiskarskega stroja je - narod.

Orgware radia in televizije je tudi narod. Televizija narod naravnost zabetonira, spremeni ga v elektronski organizem, saj vsi ljudje, ki razumejo isti jezik, zdaj istočasno gledajo isto sliko in poslušajo isto idejo. Vendar pa ta *orgware* sploh ni odvisen od *software*, se pravi od programskih idej in ideologij. Pri nas so v času uvajanja televizije ravno začeli filozofirati o odmiranju narodov, TV program je propagiral jugoslovovansko enotnost, skoraj unitarizem, narodni organizem pa se je prav v tistem času - utrjeval!

In tako tudi narodni organizmi vsega sveta. Mednarodno povezovanje narodov in držav je potekalo tako, da so se vsi narodni organizmi spreminjali in utrjevali - države pa so ostajale takšne, kot so bile že od pamtiveka: birokratske strukture pisarniške menjave informacij.

In kdo se zdaj še čudi nenadnemu izbruhu nacionalizmov po vsem svetu?

Kdo se zdaj še čudi naraščanju slovenske nacionalne zavesti, prebujanju že skoraj pozabljenih predelov na Primorskem, Koroškem, Štajerskem, v Furlaniji in Porabju? Vsi ti predeli so - vsaj v uradni Ljubljani - veljali že za odpisane. Nobene politične propagande za nacionalizem ni bilo niti v Jugoslaviji, niti v Italiji, niti na Madžarskem.

V elektronskem organizmu razdalj ni več, vsakdo se lahko v hipu poveže z vsakomer. Meje, državne in republiške, so le preostanek prastare birokratske epohe, ko so bili konji edino sredstvo povezav na večje daljave. Evropa bo meje leta 1992 povsem odpravila. Slovenci vsega sveta zdaj zlahka komuniciramo, povezujejo se v svetovnih razsežnostih - odtod sodobna aktualnost zamejstva in zdomstva, političnih in ekonomskih emigrantov, izbruhnile so ideje politične sprave itd.

Vsi državniki sveta pa še vedno mislijo, da morajo reševati nacionalna vprašanja na stari birokratski način - z ustavami in zakoni, z mejami in manjšinskimi uredbami - torej s prastarimi elementi države.

A država in narod sta dva popolnoma različna tehnološka sistema, dva komunikacijska organizma, ki se medsebojno izključujeta. Država je pisarniški, birokratski sistem menjave informacij v strogem hierarhičnem redu - narod pa je sistem objavljanja idej v knjigah, časopisih, radiu in televiziji. Prvi zahteva strogo nadrejenost in podrejenost, strogo "zakonitost", "pristojnost", natančne meje, oblast, po potrebi tudi represijo. Drugi zahteva svobodo, demokracijo, nacionalno samoodločbo - pa tudi brezmejnost.

Potemtakem je lahko tudi razumljivo, zakaj so vsa ta nešteta nacionalna vprašanja v vseh ustavah sveta - popolnoma nerešljiva. Jugoslavija je nemara najbolj zgovoren primer.

In kakšen bo računalniški *orgware* ?

Računalnik nam ponuja vrsto zelo različnih informacijskih sistemov: po eni strani je to omrežje upravljanja, ki ga potrebuje država, po drugi strani pa je tudi sistem objavljanja informacij, ki jih potrebuje narod. Računalniški sistemi bodo spremenili oboje: državni in narodni organizem. Še vedno - in vedno bolj - bodo v rabi vsi nacionalni jeziki, a vedno bolj bo to tudi mednarodni svetovni organizem.

Slovenski narod je bil nekoč samo organizem, vezan na določeno ozemlje. Zaradi državnih meja je bil vedno razrezan na kose in nikoli povsem samostojen. Zdaj je - kakor tudi vsi drugi narodi - svetovni organizem. K sistemu telekonferenc, telefaksov, videotekstov, elektronskega denarja, upravljanja na daljavo in satelitom, moramo dodati še vedno bolj razvit sistem prometa, letalskih zvez itd. To pa pomeni tudi več potovanj in več mednarodnih srečanj. Svetovni kongres Slovencev utegne postati redna prireditev in ustanova. A morda ga sploh ne bo treba sklicevati - to nalogo utegne še bolj učinkovito opraviti računalniška telekonferenca. Preko satelitov bodo še naše povezave stalne.

Telekonference že danes ustvarjajo močne akcijske skupine - ne glede na teritorialne daljave. Svojo vlogo bodo odigrali tudi sistemi daljinskega obračunavanja in daljinskega obdelovanja informacij.

Zamislimo si zdaj nacionalno vprašanje v planetarni družbi, ki bo z računalniki kmalu prav tako zasičena kot je danes s televizijo! Vsi narodi sveta - tudi slovenski - bodo svetovni organizmi, kajti pripadniki vseh narodov bodo vedno bolj razpršeni po vsem svetu. Vsak narod bo imel sicer svojo domovino, obenem pa bo tudi svetovna komunikacijska celota. Takšni narodni organizmi bodo močne akcijske skupine - v silovitem nasprotju s teritorialnimi upravnimi sistemi držav.

V Ameriki, kjer je razpršenost etničnih skupin že tradicionalna in kjer prav ta nasprotja že danes bruhajo na dan, sanjajo enkateri o državah in avtonomijah, ki bodo druga drugo "prekrivale". A to so utopije.

Državniki vsega sveta pa nimajo nobenega smisla za utopije. Njihovi zastareli birokratski aparati upravljajo s hudimi armadami in ljubosumno čuvajo svoje meje, zastarele ideje, ustave in zakone, svoje notranje "ordninge". Narodi pa se skušajo povezovati preko vseh meja in preko vseh meja potrjevati svojo samobitnost in samoodločanje.

Nekoč je bila v veljavi utopija o tretji svetovni vojni. Vsi - tudi državniki - so se bali gigantskega atomskega spopada med obema velesilama. Takšen spopad bi menda lahko prinesel ne le uničenje vsega človeštva, temveč tudi vsega živega na Zemlji. Danes vemo, da takšne Tretje svetovne vojne ne bo, da je bila torej utopija kot neko predvidevanje prihodnosti - napačna.

Nova utopija, novo predvidevanje prihodnosti, pa lahko danes spregovori o silovitih spopadih mnogih narodov s svojimi državami - prav zaradi nerešenih nacionalnih vprašanj. Države - takšne kot so - jih ne bodo mogle rešiti. Predvidevamo lahko velikansko množico povsem novih političnih trenj in seveda tudi množico majhnih vojn, vojn med manjšimi državami, vojn med narodi z nacionalističnimi strastmi in množico državljanskih vojn. Država je huda reč. Narod, ki bo opremljen z računalniki, takšne kot je zdaj - sploh ne bo potreboval. Kakšno

pa? Težko je verjeti, da se bo rade volje spremenila, podredila in prilagodila ali celo umaknila materialni naravi naroda.

Z nacionalnimi vprašanji bo torej v bližnji prihodnosti zelo hudo.

Čez kakih deset ali dvajset let preverite, če imam prav.

DRUGA
ETNIČNADELAVNICA
ŠTIRIH INŠTITUTOV
LJUBLJANA, 9. IN 10. JANUAR 1990
AVTORJI PRISPEVKOV IN DISKUSIJ

BERGNACH LAURA, dipl. slavistka, roj. 1949, raziskovalka na Slovenskem raziskovalnem inštitutu, sedež v Gorici.

BRATINA DARKO, dr. sociologije, roj. 1938, redni profesor na univerzi v Trstu ter direktor Slovenskega raziskovalnega inštituta v Italiji.

BUFON MILKO, mag. socialne geografije, roj. 1959, raziskovalec v Slovenskem raziskovalnem inštitutu v Italiji.

FONDA PAVEL, dr. psihoanalitik, roj. 1942.

GRABNAR BORIS, dr. komunikologije, roj. 1921, upokojeni redni profesor na FSPN v Ljubljani, Univerza v Ljubljani.

GRAFENAUER BOGO, akademik, dr. zgodovine, roj. 1917, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za zgodovino.

JAZBEC BRANKO, dipl. ekonomist, roj. 1955, raziskovalec na Slovenskem raziskovalnem inštitutu v Trstu.

JESIH BORIS, dipl. politolog, roj. 1956, raziskovalec v Inštitutu za narodnostna vprašanja.

JUŽNIČ STANE, dr. antropolog, roj. 1929 predavatelj na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Univerza v Ljubljani.

KALC ALEKSEJ, dr. zgodovine, roj. 1957, raziskovalec na Odseku za zgodovino Narodne in študijske knjižnice v Trstu.

KAUČIČ-BAŠA MAJDA, dipl. slavist, roj. 1950, zunanja sodelavka Slovenskega raziskovalnega inštituta v Italiji.

KLEMENČIČ MATJAŽ, dr. zgodovine, roj. 1955, izredni profesor na Pedagoški fakulteti, Univerza v Mariboru.

KLEMENČIČ VLADIMIR, dr. geografije, roj. 1926, predavatelj na Filozofski fakulteti, Univerza v Ljubljani.

KLINAR PETER, dr. sociologije, roj. 1934, redni profesor na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Univerza v Ljubljani.

KLOPČIČ VERA, mag. prava, roj. 1950, raziskovalka v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

KODRIČ MAJDA, mag. etnologije, roj. 1953, zunanja sodelavka Odseka za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu.

KOMAC MIRAN, mag. politologije, roj. 1953, raziskovalec in ravnatelj na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani ter asistent na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, Univerza v Ljubljani.

KRISTEN SAMO, dipl. pravnik, roj. 1954, raziskovalec v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

KRIŽMAN MIRKO, dr. slavistike, roj. 1932, redni profesor na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru.

LIPOVEC SERGIJ, abs. sociologije, roj. 1942, tajnik Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu.

MALLE AVGUŠTIN, dr. zgodovine, roj. 1944, raziskovalec in direktor Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu.

MEDICA KARMEN, dipl. sociologija, roj. 1961, raziskovalka v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

MEJAK RENATA, dr. pedagogike, roj. 1931, znanstveni svetnik in stalna sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

NOVAK LUKANOVIČ SONJA, dipl. angleškega in italijanskega jezika s književnostma, roj. 1954, raziskovalka na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

PAHOR MILAN, dipl. zgodovinar, roj. 1947, ravnatelj in sodelavec Narodne in študijske knjižnice v Trstu.

POGORELEC BREDA, dr. slavistike, roj. 1928, redni profesor na Filozofski fakulteti, Univerza v Ljubljani.

RADOSSI GIOVANNI, dr. zgodovine, roj. 1936, raziskovalec in direktor Centro di ricerche storiche/Središča za zgodovinske raziskave v Rovinju.

RAVNIK MOJCA, dr. etnologije, roj. 1947, raziskovalka Inštituta za slovensko anrodopisje, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

RUPEL ALDO, prof. telesne vzgoje, roj. 1941, raziskovalec na Slovenskem raziskovalnem inštitutu v Trstu, sedež v Gorici.

STERGAR JANEZ, dipl. zgodovinar, roj. 1948, raziskovalec v Inštitutu, za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

STRANJ PAVEL, dr. zgodovine, roj. 1946, raziskovalec na Slovenskem raziskovalnem inštitutu v Trstu.

SUSSI EMIDIJ, dr. sociologije, roj. 1938, profesor na tržaški univerzi, raziskovalec tržaškega Istituto di sociologia internazionale di Gorizia, stalni zunanji sodelavec Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu.

ŠUMI IRENA, dipl. etnologinja, roj. 1959, novi raziskovalec v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

ŠURAN FULVIO, mag. filozofije in dipl. psihologije, raziskovalni sodelavec na Centro di ricerche storiche/Središče za zgodovinske raziskave v Rovinju.

TERSEGLAV MARKO, dipl. etnolog, roj. 1947, raziskovalec Inštituta za slovensko narodopisje, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

VENOSI SALVATORE, dipl. slavist, roj. 1938, raziskovalec in načelnik ukljanskega sedeža Slovenskega raziskovalnega inštituta.

VILHAR NADA, dipl. ekonomistka, roj. 1955, raziskovalka v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

VOVKO ANDREJ, mag. zgodovine, roj. 1947, raziskovalec in upravitelj Inštituta za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

ŽITNIK JANJA, mag. germanistike, roj. 1956, raziskovalka Inštituta za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti.